

પનિના-વિ-શ્રામ

ભાવનગર

નંબર. ૮

21548

FROM MAHENDRA SHANTILAL

શ્રીશ્રેયસ્સાધકઅધિકારિવર્ગ ગ્રન્થાવલિ. ગ્રન્થાંક ૩.

શ્રીભામિનીભૂષણ

પ્રથમ અલંકાર.

રચનાર:

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી.

હરિગીત ૭૬.

હે કુંવરીઓ! કુળવાનુની વાંચી લહો નિજ ધર્મને,
પતિવ્રતા યુવતિ! વિચારિ હર, ધારો સદા શુભ કર્મને;
વળી પુત્રવતિ! સમજી થહો, બાલકસુધારકમર્મને,
આ ભામિનીભૂષણુ લણી, સહિ હરો બાવલપભર્મને.

હોહરો.

આભૂષણુ સહો ભામિની! શું શાલાવો દેહ,
બાપે શાલા અધિક આ,—ભૂષણુ હો ધરિ નેહ.

શ્રેય:સાધકઅધિકારિવર્ગતરફથી

પ્રસિદ્ધ કરનાર

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે.

જો “આયોદ્ય” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં જેઠાલાલ
દેવશંકર દવેના તાપ્તુ; જાહોઆ-અમદાવાદ.

સંવત્ ૧૯૭૬. સપ્તમ આવૃત્તિ. પ્રતિ ૧૦૦૦. સન ૧૯૨૦.

મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

21548

કનિતા વિકાસ
ભાવનગર
નંબર-૧૧

આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭
પ્રસિદ્ધિપત્રિ સ

પ્રસિદ્ધિકર્તૃકૃત મંજ્રલપ્.

જે શ્રીમહેશ્વરની અપૃથક્ સત્તા સામ્યાવસ્થાવાળી પ્રકૃતિને જા-
ગ્રત્ કરી જગદાકાર પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે, તેને અમે જેમ સેવીએ
છીએ, તેમ જેમની અપૃથક્ સત્તા પોતાની સામ્યાવસ્થાવાળી પ્રકૃતિને
જાગ્રત્ કરી આ અંથાકાર પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે તેમને અમે
સેવીએ છીએ.

સ્ત્રિયોના તથા ગૃહસ્થાશ્રમી પુરુષોના અંતરને શુદ્ધ કરી તેમાં
સદ્ગુણને સ્થાપનાર આ અંથ, પાપમાત્રને હરીને રોક્ષમાર્ગમાં જો-
ડનાર શ્રીવિષ્ણુભગવાનના પ્રસાદરૂપ છે, તેથી પૂજ્ય ગણી અહુણ
કરવા યોગ્ય છે.

જેમ શ્રીસદાશિવની વિભૂતિ ડઝાં સર્વત્ર સુખની અભિવ્ય-
ક્તિ કરનાર હોવાથી સેવ્ય છે તેમ શ્રીભામિનીભૂષણ અંથ પણ
એના સેવકને સુખની અભિવૃદ્ધિ કરે છે, જેથી એ શ્રીશંકરની
વિભૂતિસમ હોવાથી પ્રીતિપાત્ર તથા સેવ્ય છે.

જેમ પ્રવર્તક સત્તાદ્વારા વર્ષતો મેઘ ઓષધિમાત્રને પોતાના
સંબંધથી જાગ્રત્ કરે છે, તેમ આ અંથરૂપ મેઘ પણ પોતાની પ્રવ-
ર્તક સત્તાદ્વારા પ્રકટી જીવોનાં અંતઃકરણમાં સંબંધ કરીને તેમાં રહેલ
સદ્ગુણનાં બીજને જાગ્રત્ કરે છે.

જેમ સ્રષ્ટાની સત્તા આ દિવ્ય તથા અદિવ્ય સૃષ્ટિને પોતામાં
સખયેલી પ્રતીત કરાવે છે તેમ આ અંથના સ્રષ્ટાની સત્તારૂપ આ
અંથ પણ દિવ્ય તથા અદિવ્ય ચરિત્રોને પોતામાં પ્રકટ કરાવેલાં પ્રતીત
કરાવે છે.

જેમ અધિકારનો અભાવ પ્રતીત કરાવનાર શ્રીસૂર્યભગવાનના
પ્રકાશક શ્રીપરમેશ્વરને આ જીવો પરમપ્રેમથી નમન કરે છે, તેમ આ
જીવોના અંતરતમસની નિવૃત્તિ કરનાર આ શ્રીભામિનીભૂષણ અંથના
પ્રકાશક પરમાત્માને અમે પરમ પ્રેમવડે નમન કરીએ છીએ.

ईशं नीति यथा जीवः प्रकाशकं तमोनुदः ।

तथा नुमोऽस्य ग्रंथस्य जीवान्तर्ध्वान्तहारिणः ॥

श्रेयःसाधकअधिकारिवर्ग.

પ્રસિદ્ધિકર્તૃકૃતસૂચના.

આ ગ્રંથમાં સાત દિવસના વિભાગે વિષયનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં થોડો ભાગ કથાનો, તથા થોડો ભાગ આડકથાનો, એવો બેદ રાખ્યો છે. કથામાં સ્ત્રિયોએ ધારણ કરવાયોગ્ય ગુણનીતિ વગેરેનું તથા ત્યાગ કરવાયોગ્ય દુર્ગુણ અતીતિનું બહુ હુકમાં વર્ણન કર્યું છે. બે કે આ પ્રથમ અલંકારમાં વર્ણયેલો સમજો. વિષય રચનારના મનથી અધિક અવરચનો હતો એમ નથી, તોપણ રચાવવામાં આવેલ એવા સુદ પુરુષોને તે પ્રોતિકર જણાયાથી તેઓએ એ કાયમ રખાવી પ્રસિદ્ધિમાં મૂક્યો છે. આ ગ્રંથમાં ઘણે પ્રસંગે એકની એક બાબતઉપર બોલવામાં આવ્યું છે, તેથી વિદ્વજ્ઞનો અર્થપુનરાવૃત્તવગેરે દોષોની ત્યાં કલ્પના કરશે; પરંતુ તે વધારે ચોગ્ય નથી. કેમકે ‘અભ્યાસ’ સમજી એ શૈલિ રાખી છે. આ સ્થાને ‘અભ્યાસ’ એટલે ગ્રંથનો જે પ્રધાનપણે બોધ કરવાનો વિષય હોય, તે આખા ગ્રંથમાં થોડે થોડે અંતરે ફરી ફરી આવવો જોઈએ, એવો છે.

કદાચ વિદ્વાન પુરુષોને આ ગ્રંથ નજીવો લાગે, તોપણ એ સાચું છે, કેમકે તે સુખ્યત્વે કરીને અધ્યયન વર્ગની સ્ત્રી તથા છિત્રતી બાળકીઓને ગારે છે; કાંઈ વધારે વિદ્વાન પંડિતસરખા પુરુષો, જેઓ દોષદર્શન કરવામાં સમર્થ છે, એવાઓને અર્થે રચાયો નથી. હાલ ચાલતા નવીન વિચારના કેટલાક પુરુષ વા સ્ત્રીને આ ગ્રંથની હજી રચિકર ઘર્ષ શકે એમ નથી, તોપણ તેમની રચિ જ સર્વમાન્ય હોવી જોઈએ, એવો નિગમ ન હોવાથી આ ગ્રંથની સમજાઈ હજી મથકરચિ ગાખી છે. જમાડનારે પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે કરાવેલી રસોઈ પંક્તિમાં એટલા સર્વને પીરસવામાં આવે છે. પછી તેમાં કાંઈ રાગી, અથવા પથ્યપુપથ્યના વિચારવાળા પુરુષ વા સ્ત્રી હોય તો, પોતાની રચિપ્રમાણે જમે છે, અને બીજા પદાર્થો પડ્યા રહેવા દે છે, તેમ આમાં પણ વાંચનારે જાણવું.

આડકથાના ભાગમાં પ્રતિકૂળ તથા અનુકૂળ પ્રકૃતિનાં જાણુસોનાં સંબંધ થવાથી ગૃહઅવસ્થા તથા સુખ કેવા પ્રમાણે રહે છે તેનાં સ્વરૂપ આપ્યા છે. તેમાંની બાષા જૂદા જૂદા સ્થાનોમાં બોલાતી ગુણભાષા છે. તેથી સમજનારે વિચારો સમજાવી. બોમડાં માણસો

કેટલે સુધી અશુદ્ધ ખોલે છે, તેનું કિંચિત્ જ્ઞાન થવા જેવું પણ એક માત્ર રાખ્યું છે. આડકથામાં અથવા કથામાં વિશેષે કરીને સ્ત્રિયો નથી જ ખોલી શકતી, એવા છેક અમર્યાદ શાબ્દોનો ખચાવ કરી લખ્યું છે; ખાલી ઘણી હિંચ જાતિની સ્ત્રિયો પણ ઘરમાં કેટલાક અપ-શબ્દો પુરુષના સમક્ષ પણ ખોલી જાય છે, એ અત્યંત નિંદ્ય રૂઢિ છે. મારે તેવી અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ આ મથમાં કરી નથી.

અંતમાં સર્વ સુત્ર સ્ત્રીપુરુષોએ હોપદષ્ટિ દ્વર કરી આ અંથનો લાભ લેવો જ જાઇએ, એવાં આમ્રકી વચન ન લખનાં માત્ર એ-ટલું જ લખવું યોગ્ય જણાય છે કે આથી વિરોધી વૃત્તિનાં હોય તેઓનો હરેક દ્વારે સુધારો થાય, એવાં કાર્ષ્વ હંશ્વરકૃપાથી જગતમાં ઉદય થતાં રહે.

વીરક્ષેત્ર.

સંવત ૧૮૪૨ માર્ગ
શીવ. શુક્લ પક્ષ ૨.

શ્રેયઃસાધકઅધિકારિવર્ગ.

૬

૬

૬

૬

સત્તમ આવૃત્તિ.

આ જ પર્યન્તમાં આ સદ્અન્યની છ આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થઇ ચુકી છે. આજ ક્રમથી આ સત્તમ આવૃત્તિ પ્રકટ કરતાં સંતોષાનંદ પ્રકટે છે.

વીરક્ષેત્ર

સંવત ૧૮૭૬ આવૃત્તિ
શુક્લ પૂર્ણિમા.

શ્રેયઃસાધકઅધિકારિવર્ગ.

॥ ૐ ॥

॥ તત્ સત્ ॥

॥ શ્રીસદ્ગુરવે પરમાત્મને નમઃ ॥

શ્રીભામિનીભૂષણ.

મંગલાચરણ.

આરંભમાં આ સંસારમાં સારૂપ પરમેશ્વરને વારંવાર ૧ નમસ્કાર કરે છું, તથા ૨ પરિણામે જેમાં સાર મનાયો નથી એના ઇનામરૂપાત્મક આ સંસારમાં ૪ પ્રતીત કરાવનાર પંચમકારી સ્વભાવવાળી મહામાયા શક્તિને નમસ્કાર કરે છું; તથા આ સંપૂર્ણ કાર્યકારણસમુદાયને નમસ્કાર કરે છું, જેથી નર્મિત કાર્ય ૭ નવિધ સિદ્ધ થવા સંભવ છે.

આ જગતમાં જોનો અવનાર સામાટે છે, તથા જિયોએ આ સંસારમાં જન્મીને શી રીતે ચાલવાથી એમનું શરીર સફળ ગણાય છે, એ આદિ વાતોને જણાવનાર આ ભામિનીભૂષણ ગ્રંથ વિવેકી પુરુષોત્તમ પ્રાર્થનાથી રચવાનો આરંભ કરે છું. જિયોને વાંચવાથી આનંદ ઉપજે, તથા સમજવામાં કટ ન જણાય તેથી તેમાં જૂઠાં જૂઠાં ૯ આખ્યાન રાખ્યાં છે; તથા અનના સુધી સ્વાભાવિક બોલાતી સહેલી ભાષા વાપરી યોગ્ય ગણી છે. “આ કાળે જિયોના ધર્મ જિયોને જણાવતી વણી જરૂર છે, અને તે જરૂર આ ગ્રંથ સંપૂર્ણ રીતે પૂરી પાડશે” એના મિથ્યા અભિમાનને ૧૦ સૂચવનાર વચનોનો પરિત્યાગ કરીને એટલું જ જણાવું છું કે આ ગ્રંથને ૧૧ અવલોકન કરનાર તથા ૧૨ પ્રીતિપૂર્વક સાંભળી ચોતાના અંતઃકરણમાં, વર્ણેશ્વર વિષયનું ૧૩ તાત્પર્ય ધારણ કરનાર તથા તે પ્રમાણે ૧૪ વર્તનાર સ્ત્રી આ લોકમાં પૂજવા યોગ્ય થશે.

૧ પગે લાગવું તે. ૨ અંતે. ૩ નામ અને રૂપાળી. ૪ દેખાડનાર. ૫ નવાઈ ઉપજાવે એવા. ૬ જગત. નર્મિત. ૭ અકારણ. ૮ અરજથી. ૯ કથા. ૧૦ જણાવનાર. ૧૧ ખ્યાન રાખીને વાંચનાર. ૧૨ પ્રીતિવડે. ૧૩ મતઝમ. ૧૪ આલનાર.

અને પરલોકમાં મોટા સુખને પામશે; તથા ૧ પરિણામમાં સર્વ દુઃખથી રહિત થઇને અખંડ આનંદરૂપ સુખને એટલે મોક્ષને પામશે. તેથી સુવિચારવંતી સ્ત્રિઓએ આ ભામિનીભૂષણ ગ્રંથને પોતાના અમૂલ્ય ધરણીની પેઠે પ્રીતિવડે પાસે રાખવો; અને તેને વાંચવા તથા સાંભળવારૂપ અભ્યાસ રોજ કરવો. સ્ત્રિઓને સંપૂર્ણ દુઃખરૂપ રૂદ્રપણથી બચાવી, સુશોભિત કરનાર ઉત્તમ ઉભૂષણરૂપ નીતિ-ઓને જાણાવનારો આ ગ્રંથ છે, તેથી તેનું નામ ભામિનીભૂષણ રાખ્યું છે. સંસ્કૃત આદિ ભાષામાં રચાએલા ઘણા ગ્રંથોમાં સ્ત્રીના ધર્મવિષે લખ્યું હશે, પણ તે તે ગ્રંથોવડે જેમને ઘણાં કારણોથી સંતોષ ન મળી શક્યો હોય, એવી સ્ત્રીપુરુષરૂપ પ્રજાએ આ ગ્રંથ પ્રાપ્ત થયે પ્રીતિવડે સંતોષને પામવું, અને આથી સંતોષને ન પામનારે ઈષ્ટમજાનુસાર પ્રયત્ન કરવો.

ધર્મને જાણાવનાર ભાષા નથી, પણ તે ભાષાવડે સમજવા યોગ્ય અર્થ તથા તાત્પર્ય છે, તેથી બુદ્ધિમાન પ્રજાએ અર્થપ્રતિ લક્ષ કરી તાત્પર્ય ગ્રહણ કરી સુખી થવું; દૂષણ જોઇ તેથી ચતા લાભને ગોવો એ બુદ્ધિમાન પ્રજાનું કામ નથી.

સ્ત્રીના ધર્મને જાણાવનાર આ ગ્રંથ હોવાથી સ્ત્રીના સહવાસ-વાળા સર્વ ગૃહસ્થ પુરુષોએ પણ પ્રીતિવડે આ ગ્રંથ અવલોકન કરવો અવશ્યનો છે.

સર્વેશ્વર આ ખજાનહિતકર કાર્ય નિર્વિઘ્ન પૂર્ણ કરે અને તેનો વિવેકી પ્રજા આદરપૂર્વક લાભ લે, એ અભિપ્રાય ધારીને આ વચ્ચેનો નોનો કથવધિ આણી હવે ગ્રંથનો આરંભ કરું છું.

॥ प्रथमालंकार ॥

प्रारंભ.

~~~~~

શ્રી સૂર્યદેહા એટલે તાપી નદીના કિનારાપર એક સૂર્યપુર
એ નામનું પ્રાણીઓને વસવાનું સ્થાનક છે. તે
સૂર્યપુર પવિત્ર જનોને વાસ કરવા જેવું છે, તેથી ત્યાં સંસારી તથા
ત્યાગી અનેક પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ, ઠેકાણે ઠેકાણે ધર્મને તથા પુરાતન
નીતિને જણાવનાર ઇતિહાસરૂપ પુરાણની કથાઓને વાંચે છે, તથા
તે કથાને ધણાં સ્ત્રીપુરુષો રોજ સાંભળે છે. એ સૂર્યપુરમાં એક મનો-
હર નામનો પુરુષ તથા વિજયા નામની તેની સ્ત્રી રહેતાં હતાં. એ
બે જણાં પોતાના ધર્મને પાળવામાં પ્રીતિવાળાં હતાં. ત્યાં મનોહર
તો રવિદાન તથા સુવચારવાન હતા, અને વિજયા તો સુવિચારવાન
હતી, પણ ધણું ભણેલી ન હતી; તોપણ વાંચી લખી સમજી જાણે
એવું સાધારણ ભણેલી હતી. તે એક દિવસ પોતાના પડોશમાં રહે-
નારી અંચલા નામની સ્ત્રીને ખહાર જતી જોઈને પૂછવા લાગી કે
તમે ક્યાં જાઓ છો ?

અંચલા કહે છે: તમારી મરજી હોય તો ચાલો, આવવું છે ?
એક જગાએ ક્યાં ધણી સારી થાય છે, ને ધણા લોક મળે છે. હું
તો રોજ ખખખે ધડી જઈ છું. રડયું, આખો દહાડો ઘરમાં બેસી
રહેવું તે કેમ મળે ? ચાર લોકનાં મોં જોવાય, ને હાગવાનું નામ
સંભળાય, બે વાત; ને વળી પગ છુટો થાય. કેમ, છે ઇચ્છા ?
વખત થઈ ગયો છે.

વિજયા કહે છે: હું તો કાંઈ દિવસ કામવિના ખહાર નીકળતી
નથી; તેમ છતાં પણ તમારી મરજી છે, તો ચાલો દિવસ આવું
છું. ત્યાં મરજદારી સહને બેસવાઉકવાનું છે કે ગડબડજેવું છે ?

અંચલા કહે છે: ના બેસવાની જગા તો ખુબ સારી છે. તમારે
તો સઘળાં ઘેર બેઠાં પડપૂછ કરી ! એમ નહિ કે ચાર ડગલાં ચાલીને
જેવું ! પછી આપણે પ્રાણે તો બેઠાં, નહિ તો પાછાં આવ્યાં.
એમાં શું ? ત્યાં કાંઈ ખાધી ગયે છે ?

વિજયા તેનાં કહેલાં આ વચનો સાંભળીને પોતાના મનમાં
વિચાર કરીને તે પાડોશણની સાથે કથામાં ગર્ભ; તથા એક બાજુએ
વધારે ગડબડ નહિ હોય એવે ઠેકાણે બેસીને કથા સાંભળી, અને સ-
ઘળા ચર્ચા જોઈને સાંજે પોતાને ઘેર આવી. પછી પોતાના સ્વા.

બહારથી આવશે તે વખતે ખાવાની રસોઈ તૈયાર રાખવી જોઈએ, એવો વિચાર કરીને રસોઈ કરી પતિની વાટ જોતી બેઠી. તે બહારથી આવ્યા પછી નિયમપ્રમાણે પ્રીતિનાં વચનો બોલતાં બંને જમ્યાં. ત્યાર પછી પાનસોપારી ખાઈને ૧ પરસ્પર વાત કરતાં વિજયા બોલી: મારે એક વાર્તા પૂછવાની છે; રચાણા હોય તો પૂછું.

અનોહર કહે છે: શી વાર્તા ?

વિજયા કહે છે: આપની આસાવિના હું આજે કથામાં ગઈ તેની પ્રથમથી ક્ષમા માગું છું; અને પૂછવાની વાર્તા તો એ છે કે મેં આજે કથામાં એક સંન્યાસીના મુખથી જે વચનો સાંભળ્યાં છે, તે હું તમને કહું છું. તેમાં મને મોટો ઉત્સાહ પડ્યો છે, તે આપ જનિવારણ કરો. પ્રથમ તો સઘળાં મેં સંભારી રાખેલાં વચનો કહું છું: દ્વારં કિમેકં નરકસ્ય નારી । નરકનું એક બારણું કયું ? નારી. સંમોહયત્યેવ સુરેવ ક્વા સ્ત્રી । મદિરાસરખું મોહ કરનાર શું ? સ્ત્રી. કિમન્ન દ્વેયં કનકં ચ કાંતા । અહિં ત્યજવાયોગ્ય શું ? કનક અને કાંતા.

ક્વા શૃંગલા પ્રાણમૃતાં ચ નારી । પ્રાણીઓને બંધન કરનાર બેઠી કયા ? નારી.

વિશ્વાસપાત્રં ન કિમસ્તિ નારી । વિશ્વાસ કરવાયોગ્યકાણુ નથી ? સ્ત્રી. રચક્ત્વા સુખં કિં સ્ત્રિયમેવ સમ્યક્ । શું રહે પ્રકારે ત્યજ્યાથી સુખી થવાય ? સ્ત્રી.

કિં તદ્વિષં ભાતિ સુધોપમં સ્ત્રી । અમૃતસરખું ભાસે પણુ ઊંચ છે તે શું ? સ્ત્રી.

હે સ્વામિન્ ! આમાં પહેલું વાક્ય કહ્યું કે નારી એ નરકનું બારણું છે, તો તેમાં મારે એટલું પૂછવાતું છે કે નારીને નરકનું બારણું કહેવામાં કારણ શું ? ઇશ્વરની સૃષ્ટિમાં સ્ત્રી ને પુરુષ ઉત્પન્ન થયાં છે તે કાંઈ ચોતાની મરજીથી ઉત્પન્ન થયાં નથી; તો પુરુષોને નરકમાં જ નાંખવાનો પરમેશ્વરનો વિચાર હશે, તેથી શું નારીરૂપ નરકનું દ્વાર પેદા કર્યું ? અને જ્યારે પુરુષને માટે નરકનું દ્વાર સ્ત્રી છે, તો સ્ત્રીને માટે પુરુષો પણ નરકનું દ્વાર છે, એમ શામાટે ન કહ્યું ? અને પુરુષ જે સ્ત્રીઓને માટે નરકના બારણાજેવા નથી તો તેમાં કારણ શું ? અને સ્ત્રીઓનું, પુરુષવિના, નરકમાં લઈ જનાર બારણું કયું, તે પણ કૃપા કરીને કહેવું જોઈએ, કે તેથી અમે સ્ત્રી-ભાતિ બચીને ચાલીએ.

૫ળી ખીજ વચનમાં કહ્યું કે દારુના સરખું મોહ કરનાર સ્ત્રી.

છે; તો સ્ત્રિયોને કેફ ચઢાવનાર પદાર્થ પુરુષ છે, એમ શામાટે સ્ત્રિયોના પક્ષમાં ન કહ્યું? કારણ, સૃષ્ટિમાં સ્ત્રી તથા પુરુષને પરસ્પર સંગ્રહ છે, તો જોડેલે ૧અંશે સ્ત્રી, પુરુષને રહાતિ કરનાર ગણી છે, તેથી અધિક અંશે સ્ત્રિયોને દુઃખનું કારણ પુરુષ. શામાટે ન હોવા જોઈએ? જો પુરુષરૂપ પદાર્થ આ જગતમાં ન હત, તો અમો સ્ત્રિયોને આ સંસારનાં મહા સંકટો ભોગવવાં ન પડત; માટે પુરુષ જ કેફસરખો મોહ કરનાર પદાર્થ છે, એમ ક્રમ નહિ કહ્યું?

વળી ત્રિમ વચનમાં પણ તે જ પ્રમાણે છે કે અહિં ત્યાગ કરવાયોગ્ય શું છે? તો સ્ત્રી તથા ઉસુવર્ણ્યાદિ ધન. તો એ સ્થળે ત્યાગ કરવાયોગ્ય પુરુષ તથા ધન છે, એવું શામાટે ન લખ્યું? અને એ યોગ્ય ન હોય તો સ્ત્રિયોએ પોતાના કલ્યાણને વાસ્તે શેનો ત્યાગ કરવો, તે જણાવવું જોઈએ.

વળી ચોથા વચનમાં કહ્યું કે સંસારમાં ૪મહાનુ બેડી સ્ત્રી છે. તો સ્ત્રિયોને માટે આ જગતમાં પુરુષવિના ખીજ બેડી ક્યા છે, તે કાંઈ કહ્યું નથી. મને તો પરપટ જણાય છે કે પુરુષ એ જ અમો સ્ત્રિયોને બેડી છે. જો પુરુષો ન હોત તો સ્ત્રિયો સ્વતંત્રતાથી ઈશ્વરનું કાર્યાવન કરી અનેક ઉપાયથી ઉજવનુમુક્તિના નહિ મળે એવા આનંદને સહજ મેળવત. પણ પુરુષરૂપ બેડી હોવાથી જ સ્ત્રિયોને એક સ્થાનમાં પરત-ત્રપણે અનેક જાનનાં દુઃખને સહન કરી મૃત્યુને તાબે થવું પડે છે, તો શાસ્ત્રમાં પુરુષ એ સંસારમાં મોટી બેડી છે, એમ શા માટે ન લખ્યું?

વળી પાંચમા વચનમાં કહ્યું કે વિશ્વાસનું પાત્ર કોણ નથી? તો કહ્યું કે સ્ત્રી. હવે વ્યવ્ય સર્વ વ્યવહારમાં સ્ત્રિયોના વિશ્વાસથી પુરુષો આ જગતમાં સુખને ભોગવતા જણાય છે. ખાનપાનાદિ વ્યવહારમાં, તથા ઘર, પુત્ર અને ધનાદિના રક્ષણમાં, તથા ૧૦એકાંતિક સુખમાં તથા વિનોદની વાર્તામાં સ્ત્રીના ૧૧સહવાસવાળા સર્વ પુરુષો તેના વિશ્વાસથી વર્તે છે, તેથી જો સ્ત્રી કેવળ અવેશ્વાસનું પાત્ર હોત તો ઘરમાં પ્રધાનરૂપ અથવા તો ઘરમાં મિત્રરૂપ સ્ત્રી છે, એમ ધણું સ્થળે કહ્યું છે તેમ કહેત નહિ, તો સ્ત્રી એ વિશ્વાસનું પાત્ર શામાટે નથી? કદાચ કોઈ એમ કહે કે 'ધણી ૧૨ગુપ્ત રાખવાની વાર્તા સ્ત્રીના આંગળ ન કરવી, કારણ કે તેમનાં અંતઃકરણમાં તે વાત ટકતી નથી; ગમે તેવી જાની રાખવાની વાર્તા હોય તે પણ તેમનાં અંતઃકરણ એવાં

૧ દરજ્જે. ૨ તુકસાન. ૩ સોનું. ૪ મોટી ૫ સાફ. ૬ લાજન. ૭ શરીર છતાં પણ જે અવસ્થામાં મુક્તિનું સુખ મળે છે તે. ૮ ખીખ. ૯ કામકાજમાં. ૧૦ એકાંતમાં લેવાતા. ૧૧ સાથે રહેનારા. ૧૨

છે કે તેમનાથી ખીજને કહાવિના રહેવાય નહિ, માટે તેઓ વિશ્વાસ-
પાત્ર નથી,' તો એ વાર્તા સધળે યોગ્ય નથી. કારણ કે સ્ત્રીઓનાં જો-
એવાં જ અંતઃકરણ હોત તો અનેક સ્ત્રીઓ દુરાચરણી તથા દુષ્ટ વિચાર-
વાળી હોય છે, પણ તેઓ પ્રાર્થાતર્પિત પણ કાષ્ટના રસમીપ
તે વાર્તાનો ઉચ્ચાર કરતી નથી; તેમ જ સાક્ષાત આપણા પતિને પણ
તે દુરાચરણી દુષ્ટ હૃદયવાળી સ્ત્રીઓ આપણી ઐગ્ય વાતને ઝઠ્ઠિચિત્
ચણુ જણાવતી નથી. તો પુણ્યવાન સદાચરણવાળી તથા મોટા હૃદય-
વાળી સ્ત્રીઓ કેવું પસાનર્થ્ય ધરાવતી હશે, એ વાર્તા વિચારથી પણ
અહાર છે. અને ઘણા ક્ષુદ્ર બુદ્ધિવાળા પુરુષો એવા હોય છે કે સાક્ષાત
જોતાને અથવા પોતાના સંબંધીને હાનિ થવાનો સંભવ હોય, એવી વા-
ર્તાને પણ વિના પૂછ્યે અન્યના આગળ કહે છે, તો ઉત્તરની વાર્તા
પ્રશ્ન કરે એમાં શું આશ્ચર્ય છે? આથી એમ જણાયું કે અંતઃકરણની
તુચ્છતા તો જેવી કાષ્ટ કાષ્ટ સ્ત્રીને વિષે ઘટે છે, તેવી જ ઘણે ભાગે
પુરુષને વિષે પણ ઘટે છે; તો પુરુષને અવિશ્વાસનું પાત્ર શા માટે ન
લખ્યું, અને સ્ત્રીઓને જ લખ્યું, તે પણ મારો મોટો સંશય છે.

વળી છઠું વચન કહ્યું કે શું રૂડે પ્રકારે ત્યજવાથી સુખ થાય? તો કહે છે કે સ્ત્રી. ત્યાં સ્ત્રીએ પુરુષનો રૂડે પ્રકારે ત્યાગ કરવાથી સુખ થાય, એ વાર્તા કેમ ન લખી? આ સંસારમાં પુરુષના શરીરની ઉ-
ત્પત્તિથી જ સ્ત્રીઓને વર્ગભ્રમણાદિ અનેક દુઃખ પડતાં દેખાય છે માટે પુરુષનો ત્યાગ એ સ્ત્રીઓને સુખનો હેતુ હોવો જોઈએ, તો તેમ ન લખવામાં વેશસ્ત્રકારને શું ૧૦ સખળ કારણ છે? તે જાણવાની મારી ઇચ્છા છે. વળી ખીજે પક્ષે સ્ત્રીવિનાના પુરુષોની આ જગતમાં અધિક દુઃખી સ્થિતિ દેખવામાં આવે છે, માટે સ્ત્રીની ૧૧ અપ્રાપ્તિવાળા સુખી જ હોય એમ પણ જણાતું નથી. કદાચ એમ માને કે સ્ત્રીની પ્રેક્ષાલસાથી ૧૨ ગૃહસ્થાશ્રમની ઇચ્છાવાળા થઈ સંસારી અવસ્થામાં પ્રવેશનારને દુઃખ છે; પણ જો તેમજ હોય તો ગૃહસ્થનાં ચિહ્ન ત્યાગ કરીને, એટલે ૧૪ શિષ્યા અને ૧૫ સૂત્રનો ત્યાગ કરી ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરનાર સંન્યાસીઓને તેમ જ વૈરાગ્યને ૧૬ સૂચવનાર જૂદાં જૂદાં ચિહ્નવાળા સાધુદીક્ષાવાળા પુરુષોને સુખ હોવું જોઈએ, પણ તેમ જણાતું નથી; ઉલટાં તે ત્યાગ તથા વૈરાગ્યના વેષવાળા તો સ્ત્રીના સહ-

૧ જીવ જતા સુધી. ૨ પાસે. ૩ જાની. ૪ જરા. ૫ બળ. ૬ ઓછી. હલકી. ૭ ખીજની. ૮ ગર્ભ ધરવા વગેરે. ૯ શાસ્ત્ર કરનારને. ૧૦ મજબૂત. ૧૧ સ્ત્રી વગરના. ૧૨ લાલચથી. ૧૩ સંસારી અવસ્થાની. ૧૪ એટલી. ૧૫ જનોઈ. ૧૬ જણાવનાર.

વાસની અધિક ઇચ્છા રાખે છે તથા નીતિ અને વ્યવહારના લાયકી અંતઃકરણમાં સ્ત્રી નહિ હોવાના દુઃખથી રાત્રિદિવસ બળતા રહે છે, તથા શુભપણે અનેક યુક્તિઓ રચીને દુરાચરણ કરીને આપણને સુખી માને છે. તેથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે એવા ત્યાગીવિરાગી પણ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી સુખી થતા નથી, તો આ વચન કહેવાનું શું કારણ છે ? અને ખરા કારણથી એ વચન બળવાન જણાય તો સ્ત્રી તથા પુરુષ એ બંનેમાટે પરસ્પરના ત્યાગથી સુખ છે એમ લખવું યોગ્ય છે. માટે એ વિષે પણ મારા મનને ૧ સમાધાન આપો.

વળી સાતમા વચનમાં કહે છે કે સ્ત્રી અમૃત રસમાન ભાસે છે, પણ ખરેખર ઝેર છે. ત્યાં જેમ સ્ત્રી પુરુષને માટે ઝેર છે, તેમજ સ્ત્રી-યોને માટે પુરુષ એ પણ ઝેર જ છે, તો એકલું સ્ત્રીને દૂધપણ દેનાર વચન શામાટે લખ્યું ? જગતમાં વ્યવહાર જોતું ખુલ્લું જણાય છે કે અમે સ્ત્રીઓ પુરુષરૂપ ઝેરને સેવવાથી જ નવ અથવા દશ માસસુધી ગર્ભને ધારણ કરી અનેક દુઃખને ભોગવીએ છીએ, તથા પ્રસવનાં ન સહન થાય એવાં કષ્ટને પણ અનુભવીએ છીએ, તેમજ પ્રસવ થયા પછી બાળકના રક્ષણને માટે અનેક દુઃખ ભોગવીએ છીએ, તથા તે બાળકને વખતે વખતે અનેક જાતના રોગ થવાથી તથા ઘણી વખતે તેમનાં મરણથી પણ અમે વારંવાર દુઃખ માનીએ છીએ, અને તે વિના તો બીજા ૪ અસંખ્ય જુદા જુદા પ્રકારનાં દુઃખ અમે રાત્રિદિવસ ભોગવીએ છીએ. તો ખરેખર જેતાં તો અમને આ સઘળાં દુઃખનું કારણ પુરુષ જ હોવાથી ઝેરકરતાં પણ વધારે દુઃખનું કારણ તો પુરુષ જ છે; અને આટલું દુઃખ સહેતાં છતાં પણ તે પુરુષને અમે પાછાં અમૃતની પેઠે અનુભવીએ છીએ, અને તેનાથી દૂર થતાં નથી. તો અમૃતજેવું ભાસે છે, પણ ખરેખર ઝેર તો પુરુષ છે, તેમ ન લખતાં સ્ત્રીને ઝેર શામાટે કહ્યું ? એ આદિ મને જણાવવા યોગ્ય સર્વ વાર્તાને જણાવી મારો સંશય દૂર કરો.

આ સઘળાં વચનો લખવામાં મારી ટુંકી બુદ્ધિથી તો એમ જણાય છે કે સઘળાં પુસ્તકોના લખનારા ઘણું કરીને પુરુષો થઈ ગયા છે, અને સ્ત્રીઓએ કદાચિત્ લખ્યા હશે, તો તે થોડાં હશે. કેમકે કાંઈ જણાતાં નથી. અને તેથી જ પુરુષ લખનારાઓએ, પોતાનો પક્ષ કરીને કેવળ દોષને પાત્ર સ્ત્રીના શરીરને ઠેરવ્યું છે. બીજાં કાંઈ ખરું કારણ જણાતું નથી. વળી કોઈ કહેશે કે એ સઘળાં શાસ્ત્રો પુરુષોને માટે લખ્યાં છે, તેથી તેમને ઉપદેશનાં વચનોમાં સ્ત્રીને દૂધપણ આપ્યું છે; તો લલે, પણ તેવાં શાસ્ત્રોનાં સ્ત્રીઓનાં આગળ પણ બોધ દર-

વામાં આવે છે, તો તેવે વખતે સ્ત્રિયોને સ્થાને પુરુષનો ત્યાગ કરવો એ આદિ બોધ કરનારાઓએ સૂચવવું જોઈએ. તોપણ તેમ કરતા તેઓમાંના ઘણા દેખાતા નથી. વળી ત્યાગી પુરુષો આ પ્રકારે સ્ત્રીની નિંદા લોકોના સમીપ મોઢેથી કરે છે, તેમ છતાં પણ અંતઃકરણમાં તો તેઓ સ્ત્રીના સહવાસને ઇચ્છતા જણાય છે. ૧ વાસ્તવે જોતાં તો તેમણે આ વચનો ઉપર વિશ્વાસ રાખી સ્ત્રિયોને પોતાના સમીપ આવવા પણ ન દેવી જોઈએ, અને આવે તો તેમના સામું ન જોતાં તેમને ખીજ પાસે દૂર કાઢી મૂકાવવી જોઈએ, પણ તેમ તો તેઓ કરતા નથી; ઉલટાં તેમના સામે લક્ષ કરી કથામાં કહેલાં સ્ત્રીની નિંદાનાં વચનોને દુર્ગંધપણે કથન કરતા હોય છે. આ સઘળું મારા લક્ષમાં વધારે યોગ્ય જણાતું નથી. માટે આપની નજરમાં આવે તેવી રીતે હવે મારું સઘળી વાતે સમાધાન કરો.

આ સઘળાં વચન સાંભળીને તે વિદ્વાન્ તથા સુવિચારવાળા અનોહર પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ સ્ત્રીનું બોલવું ગેરવ્યાજખી નથી. એણે જેવું સાંભળ્યું તથા જોયું તે ઉપર વિચાર કરીને એણે કહ્યું છે, તે યોગ્ય જ છે. પણ એને સંપૂર્ણ વ્યવહાર, નીતિ તથા સ્ત્રિયોના ધર્મને પહેલેથી જણાવીને પછી આ વિરાગનાં વચનોનો ઉપયોગ જણાયેથી એને તે બોધ ફરીશ. કારણ કે હજી એની આ ઉમર પ્રમાણે વૈરાગ્યના સ્વરૂપને સંપૂર્ણ અંશે હૃદયમાં ધારણ કરી લેવું એને વધારે યોગ્ય નથી. તેમ જ વૈરાગ્ય એ કાંઈ એવો પદાર્થ નથી કે તે એને હાનિ કરે. વૈરાગ્યની તો ધડીએ ધડીએ દરેક માણસને જરૂર પડે છે. વૈરાગ્યે જોતા અંતઃકરણમાં સ્પર્શ કર્યો નથી, તેને આ સંસારમાં દુઃખનો પાર નથી. પણ હમણાં તો ઘટિત હોય તો સાફ,

વિચ્યા કહે છે: કેમ હૃદય આવી ગઈ કે શું ? મારી વાતનો કાંઈ જવાબ દીધો નહિ. હજી તો પહેલી રાત છે માટે નજરમાં આવે તો;—હજી સુવાની તો ઘણી વાર છે, અને પુરુષનો પક્ષ કરી જવાબ ન દેવો હોય તો આપની મરજી.

અનોહર પ્રસન્ન મુખથી કહે છે: હે સુવિચારવાળા ! તું ધીરજ રાખ, અને શાંત ચિત્તથી મર્યાદા રાખીને બોલ. હું તારા વિષે જ વિચાર કરતો હતો, એટલામાં તને ધીરજ ના રહી. તો આમ કરવાથી તારો ન્યાય તારી મેળે જ કરી નાંખીશ, તેથી ઉતાવળ કરીશ નહિ. અને મારી વાતને સાંભળજે. હું મારા મનમાં તારી રચમતકારી બુદ્ધિનો વિચાર કરતો હતો. તે કથામાં જઈને જે વચનો યાદ રાખ્યાં છે, તે જદલ તને શાખાશી ઘટે છે. તેમ જ તે વાક્યોમાં જે સંશય તે

કર્યો છે તે સંશય પણ કાંઈ સાધારણ માણસ કરે એવો નથી. તેમ જ એ તારા વિચારથી એવું ખુદી રીતે જણાય છે કે તારું અંતઃકરણ સાર અસાર એટલે દરેક કામમાં સારું નકારું અંચવા ખરખોટું શોધી કાઢવાને સમર્થ છે. તેમ જ ખોટાઉપર તને ત્રાસ છે, તેથી એ વાર્તા તો નક્કી સમજાય છે કે તું તારા ધર્મઉપર પ્રીતિવાળી છે, તથા ખોટા માર્ગે ચાલનારી નથી. તોપણ હરેક વાતમાં ઉનાવળ કરે છે, અને ગભરાઈ જાય છે, ને પાછળથી ઘણું થાય તો તપી જાય છે, એટલે જ માન દોષ છે. તેથી જો તું શાંતચિત્તવાળી. ધીરજ ધરનારી તથા સહન કરવામાં વિચારવાળી થાય, તો તારા સમાન ગુણવાળા પુરુષ પણ જગતમાં થોડા હોવા સંભવે છે. જો તારી ખુદ્ધિ, દિવનય, વિવેક તથા વ્યવહારમાં કુશળતા આદિ ગુણો જોઈને હું તારા ઉપર થોડો પ્રસન્ન નથી. તારા સરખી સ્ત્રી મને ના મળત તો હું કેવાંએ દુઃખનો અનુભવ કરતો હોત. પણ ઇશ્વરની મારા તારા ઉપર કૃપા છે, એમ હું સમજું છું. હવે મને આશા છે કે તારી રેવૃત્તિમાં સહજ ફેરફાર થવો જોઈએ છે, તે થોડા દિવસમાં થઈ જશે. પણ સાંભળ, તારી પૂછેલી વાતઉપર હવે આપણે વિચાર કરીએ. વળી તું અકળામ્ને કહીશ કે આવું લાંબુ લાંબુ બોલીને મારી વાત ઉડાવી દે છે, ને પાછરે જવાબ દેતા નથી, માટે તારું સમાધાન થાય તે પ્રમાણે કહું છું. પછી વાંધા જેવું લાગે તો તું મને પૂછજે. તને રજા છે.

વિજયા કહે છે: આપને અમર્યાદથી કાંઈ બોલાયું હોય તો ક્ષમા કરજો, અને હવે પછી હું આપના કહેલા શબ્દને જુલોશ નહિ. મારા કલ્યાણની વાત તમે કહો અને તેમાં જો હું દુઃખ લગાડું તો પછી મારા જેવું કાંઈ મૂર્ખ નથી. મને સમજાય તેવાં સુબોધનાં વચનો ગમે તેટલા લાંબાણથી આપ મને કહેશો તો તેથી કાંઈ મને ત્રાસ થવાનો નથી. હિંદી આપના મુખથી લાંબી વાર્તા સાંભળવાથી તેમાં અનેક લાભ મળે એવાં વચનો નીકળતાં જાય છે, તેથી મને વધારે આનંદ થાય છે માટે તે વિષે કાળજી કરશો નહિ. અને કૃપા કરીને કાંઈ પણ રીતે ઇચ્છાધ્યાન કરીને મારા મનનું સમાધાન થાય તેમ કરો. મને હજી પૂરું ધરના વ્યવહારનું પણ જ્ઞાન નથી, તો શાસ્ત્રનું કે નીતિનું કે પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન તો હોય જ શેનું? અને તમે તો આખા શહેરમાં મોટા વિકાનમાં ગણાઓ છો. તેથી કાંઈ જાણે કે એમના ધરનું માણસ તો કેવું જ્ઞાનવાળું હશે; ને મને પૂછે તો ઘણા અક્ષરે આવડતો નથી. આ બધી શરમની વાત છે કે નહિ ?

૧ નમ્રતા. ૨ ચિત્તની હાલતમાં, ૩ લાંબાણથી સાદું સમજાય તેવું બોલીને.

પણ એમાં વાંક સધળો મારો છે, કેમકે હું આખો દિવસ આડીઅવળી લોકોની કુથડીની વાતો કરું છું, પણ એ ઘડીએ તમારે મોઢેથી કાંઈ સાંભળતી નથી. જો તેમ કરતી હોઉ તો પછી આવી મૂખ આજ મુઠ્ઠી રહું ? હશે, આટલા દહાડા તો જે થયું તે ખરું પણ હવે રોજ રાત્રે વાળુ કરીને ચાર ઘડી તમારી પાસેથી સુખોધનાં વચન સાંભળીશ, તથા મને સંશય હશે તે પૂછીશ. અને પછી ધીરે ધીરે હું મારી મેળે સુધરીશ. કેમ ખરું કે નહિ ?

મનોહર કહે છે: એ સધળી વાત ખરી છે, પણ હમણાં જે કહીનું એ ડહાપણ છે. પાછી સવાર થઈ કે તું આડોસણપાડોસણની સાથે નવરી પડીને લોકોના કાથાકમલા કરીશ, ને વખતે તને હું શિખાવણ દેવા જઈશ ત્યારે મોઢું ચઢવીશ. બાકી જેવું હમણાં તને જ્ઞાન થયું છે, ને નરગાશથી સમજણવાળી થઈ છે, ને વાત કરે છે, તેવી સમજ જો રોજ રાખીશ, તો થોડા દિવસમાં, જો! લોકોમાં કેવી તારી ? સુકીર્તિ થાય છે તે! જો! જેમ જેમ મારી આજ્ઞા-અમાણે તું ચાલીશ, તેમ તેમ પરમેશ્વરની તારા ઉપર કેવી કૃપા થાય છે! આથી કાંઈ ચારું કહેવું એમ નથી, કે હમણાં તું મારી આજ્ઞાપ્રમાણે નથી ચાલતી કે જાણવા યોગ્ય કાંઈ જાણતી નથી. હું ખાતરીથી કહું છું કે આપણા શહેરમાં મોટા મોટા શાસ્ત્રી, પુરાણી અને રાજકારણારી તથા શ્રીમંત લોકોની જેટલી સુધક સ્ત્રિયો ગણવા જોઈ છે, તેમાં તારા જેવી સદ્વિચારવાળી તથા તારા સમાન સુસ્વભાવવાળી તમા પોતાના પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે જ ચાલનારી અને દુરાચારણમાં પગલું પ્રાણ જતાં પણ નહિ જ મુકનારી તેમ જ સમયને ઓળખી વર્નનારી, તથા ગુણદોષનાં સ્વરૂપને જાણી પોતાના મનને સુધારનારી તથા પરમેશ્વરમાં ચિત્ત જોડવાની રુચિ તથા અભ્યાસવાળી છતાં સધળા વ્યવહારમાં કુશળતાવાળી તારા સમાન વ્યતી એક પણ સ્ત્રી નથી. આટલું છતાં પણ જેમ ગમે તેવા વિદ્વાન કે સમજણા ધ્રુવ કે શિષ્યને માતાપિતા કે ગુરુ બાળકસમાન જાણીને કાંઈ સમયે પોતાની રુચિપ્રમાણે બોધ આપે છે, તેમ તું સર્વ પ્રકારના ડહાપણવાળી છે તો પણ મારો ધર્મ છે તેથી હું તને કાંઈ અસંગે શી-બામણ દહિં એમાં કાંઈ અણધરતું ગણુ શે નહિ. તું જાણે છે ? ઘેર ઘેર દાખલતા મુલા છે. ધણા પુરુષો બહાર રથ, મ્યાના, પાલખીઆદિ વાગતોમાં બેસીને નિરમારખાં થઈને ફરે છે, પણ ઘરમાં ગયા કે બહારોજેવા! સ્ત્રીઆગળ કાંઈ ચાલે નહિ! અને તે સ્ત્રિયો પણ મહા રાજાવલ્લભાન; ને તેને ગણે પણ નહિ. આ સધળી અનીતિ જાણી.

૧ આખર. ૨ કાંઈને વશ ન થાય તેવી.

એ પુરુષનું પુરુષપણું નહિ જાણવું, અને પોતાના પતિની અર્પણ મુકીને ચાલનારી સ્ત્રી પણ શંખિની જાણવી. એવાં બુદ્ધિવિનાનાં મુખ. સ્ત્રીપુરુષનાં મુખ સવારમાં જોયાં હોય, તો આખો દિવસ પાપમાં તે કલેશમાં જાય, તેથી તેાનું નામ તો ઢાંકી મૂકવાનું. આ ઘડીએ તો પરમેશ્વરનું કે પુણ્યવાન પ્રાણીનું નામ સંભારવું સાચું છે. ખરે ! જો ! આપણે શી વાતમાંથી આડી વાતઉપર ચઢી ગયા. હા, સ્ત્રીજ્ઞ-તિએ પોતાના પતિની આજ્ઞા પાળવી, તથા આપણો ધર્મ જાણવો તથા તે પ્રમાણે ચાલવું એ સંસારમાં તરવાનો ઉપાય છે. હથે જો ! તેં જે કથામાંથી સાત વચન સાંભળી સ્મરણમાં રાખ્યાં છે, તેના સમાધાનની તારી ઇચ્છા છે, તો હવે તું પ્રીતિએ કરીને સાંભળ. એ સાત પ્રશ્નનું તું કહે તો ટુંકમાં સમીધાન આપી દઉં, અને તું કહે તો સ્ત્રોજ્ઞતિનાં સર્વ ધર્મ, કર્મ, ઉત્તમ નીતિઆદિ સમગ્ર વાર્તા જે-માંથી સમજાય, એવું એક ધર્મકુટુંબનું અતિ ઉત્તમ ^૧આખ્યાન કહી સંભળાવું. તે આખ્યાન મોટા પુણ્યવાળાનાં સાંભળવામાં આવે છે. કારણ કે તે ધર્મકુટુંબ સંપૂર્ણ ધર્મને આ જગતમાં સ્થાપનાર છે; અને ધર્મના સ્થાપનારને ઇશ્વરના સમાન જ ગણવા યોગ્ય છે. તેથી ઇશ્વરની કથા સાંભળવાની જેમ પુણ્યવાન પ્રાણીને જ પ્રીતિ થાય છે, તેમ ઇશ્વરરૂપ ધર્મને સ્થાપનાર આ ધર્મકુટુંબની કથા પણ તેવાં સુકૃતિવાન લાગ્યશાળીને સાંભળવી ગમે છે. તેથી હવે જો તારી ઇચ્છા હોય, તો તારા આ પ્રશ્નનું સમાધાન પ્રથમ કહું. તે તું કહે તો એ કથા કહું. એ કથામાં પણ તારા પ્રશ્નોનું સમાધાન તો આવી જ જવાનું છે. પણ એટલું છે કે તે કથા વિસ્તારવાળી છે; તેથી તેમાં ધીરે ધીરે ઠેકાણે ઠેકાણે તારા આ પ્રશ્નોનું સમાધાન થશે. જો તને એવી ધીરજ રહે તો તેમ, નહિ તો તારી ઇચ્છાપ્રમાણે; મારે તો ખંતે વાર્તા કબુલ છે.

વિજયા કહે છે: આપના આગળ હું ઈમંદમતિવાળી શું કહું ? આપની ઇચ્છાપ્રમાણે કહો. પણ મારી તો એ જ ઇચ્છા છે કે જે પ્રમાણે મારું કલ્યાણ થાય, અને દિનપ્રતિદિન મારી બુદ્ધિ સુધરતી જાય, એવું કાંઈ પણ રોજ ચાર ઘડી મને સંભળાવો. મારે કાંઈ આ પ્રશ્નની ઉતાવળ નથી. આપ ધીરે ધીરે મને, મારી સમજવા લાયક બુદ્ધિ થતી જાય તેમ તેમ સમજાવતા જાઓ. પણ હાલમાં તો મારી એવી જ ઇચ્છા છે કે આપ કૃપા કરીને આ પવિત્ર ધર્મકુટુંબની કથા

વિસ્તારપૂર્વક કહેા. તેમાંથી મારું સમાધ ન થશે, ને પછી બાકી રહેશે, તો હું આપને વિનંતિ કરોશ. મારા દુર્ગુણો હોય તે મને દયા લાવીને ઘડીએ ઘડીએ કહેતા રહેજો. એથી મને દુઃખ લાગવાનું નથી, અને દુઃખ લાગે તોપણ કાંઈ ચિંતા નથી. કડવું ઓસડગુણ કરે છે; માટે આપનું કડવું વચન, મારા ફાયદા વાસ્તે સહન કરવું, એ મારો ધર્મ છે; અને કડવું વચન કહીને પણ મારા દોષ કાઢવા અને મને સુધારવી, એ આપનો ધર્મ છે. તેથી હવે તો કૃપા કરીને આજથી જ એ કથાનો આરંભ કરો, નહિ તો મને રાત્રે ઉંઘ આવશે નહિ. આપની ઇચ્છા હોય તો થોડું કહીને પછી બંધ કરજો; અને આજ સુધીમાં મારો જોટલો રૂબરૂ અપરાધ થયો હતો તે સધળો ક્ષમા કરજો. તે બદલ હું આપને પગે લાગું છું. પ્રેમમાં નિયમ રહેતો નથી, તેથી કોઈ સમયે પ્રીતિના ઉપાવેશમાં મારાથી અયોગ્ય ઈર્વાણુક થઈ અમર્યાદથી શબ્દ બોલાય તો તે જગાએ મને આપ યોગ્યાયોગ્યની સૂચના કરજો, તથા બોલવાની રીત પણ સુધારજો. હવે આપની પ્રસન્નતા હોય, તો ધર્મકુટુંબી કથાનો આરંભ કરો. મારો બોલ્યાનો તો પાર જ આવવાનો નથી. કેમ આજ આરંભ કરશો ?

મનોહર પ્રસન્ન મુખથી કહે છે: હું સુકથામાં પ્રીતિવાળા ! હવે સાવધાન થઈને તું એ ધર્મકુટુંબની, પાપને નાશ કરનારી, કથાને સાંભળ, અને તે સ્મરણમાં રાખજે. હું કહું તે પછી ભૂલીશ નહિ. કેમકે ઘણાં માણસ તો સાંભળવાને પ્રીતિ દેખાડે છે; પણ જ્યારે કોઈ કહે છે, ત્યારે આ કાને સાંભળે અને બીજે કાને કાઢો નાંખે છે. અંતરમાં ઉતારી તેનો વિચાર કરી તેમાંથી ફાયદો લેતાં નથી. પણ તું તેમ કરીશ નહિ. હું તને આગલા દિવસની સાંભળેલી કથા ગમે તે વખતે થૂંછી નેમશ, માટે યાદ રાખજે. કેમ સાંભળ્યું કે ?

વિજયા કહે છે: હા હા, અક્ષરે અક્ષર ગમે તે વખતે પૂછજો. હજી કહ્યા પહેલાં મારો ભરોસો રાખતા નથી તે શા કામનું ? પછી નેજો, હું જૂલું તો મને ઇચ્છાપ્રમાણે સજ્જ કરજો. હવે કૃપા કરીને આરંભ કરો.

મનોહર કહે છે: બોલ 'સદ્ગુરુદેવકી જય.' હવે પાંચાડી વાળાને બે હાથ નેડીને બેશ, અને લક્ષ રાખજે.

પૂર્વે આ મણિપુર નગર ઘણા વિસ્તારવાળું હતું. તથા મુખ્ય આર, પણ હાલ ગણાતી અઠારે પવર્ણથી એ વ પારનું એ મોટું બંદર ગણાતું હતું. એમાં

૧ લંબાણુ કરીને.

૫ સવાર સાંજ અગ્નિમાં હોમ દેનાર.

આહ્વાણ હતા, તથા ત્રણ હજારને સુમારે વિદ્યાર્થીઓ તો એકલા
 વેદના ભણનારા હતા; તથા તેવા જ અનેક વિદ્યાર્થીઓ જૂદાં જૂદાં
 શાસ્ત્રોને ભણનારા હતા; તથા તે જૂદાં જૂદાં શાસ્ત્રોને ભણાવનારા
 ધર્મિગંત કાર્તિને પામેલા વિદ્વાન્ આહ્વાણો પણ ધણા હતા. તે વિના
 નગરની આબુઆબુ પવિત્ર મનવાળા અહ્યાચારી તથા સંન્યાસિઓનાં
 ઉત્તમ સ્થાનો હતાં, તેની એક આબુથી જગતને રૂપાવન કરનારી
 સૂર્યની પુત્રી આ તાપી નદી તે કાળથી વહે છે. એ નગરમાં જૂદા
 જૂદા પ્રકારના દેશ દેશના વ્યાપારીઓ નાના પ્રકારના પદાર્થોને
 લાવવા લઈ જવાના કામને કરનારા હતા, તથા ત્યાં જૂદી જૂદી
 જાતના પદાર્થોને વેચનારા મોટા મોટા વ્યાપારીનાં જથ્થામાં અહર
 સોથી પણ વધારે હતાં. હે સ્ત્રી! સંક્ષેપમાં કું, છું કે તે શહેરમાં
 જે વસ્તુ જોઈએ તે મળતી તેથી ત્યાંની પ્રજા સ્વર્ગના સમાન સુખને
 ભોગવતી. આ જગતમાં એવી કહેવત લોકો કહે છે કે ‘અધુંએ મળે,
 ન મળે એક મા ને આપ.’ પણ એ નગરમાં ધર્મનાં માઆપ પણ
 મળતાં હતાં. એ નગરનો રાજા પણ મોટા ઐશ્વર્યવાળો તથા સર્વ
 પ્રદેશપતિઓમાં મુખ્ય ગણાતો હતો. એ રાજા પુણ્યવાન તથા પોતાના
 ક્ષત્રિયધર્મને પાળનારો હતો. આહ્વાણાદિ પોતાની જૂદી જૂદી પ્રજાના
 ધર્મને પણ તે રાજા જાણતો હતો, તેથી પ્રજાને પોતપોતાના ધર્મ
 પળાવવામાં પણ તે પ્રયત્ન કરતો રહેતો, તથા જે જે પ્રાણી પોતાના
 ધર્મે ચાલતાં, તે તે પ્રાણીકેવર તે રાજા પ્રીતિ રાખતો, પોતાની
 પ્રજાનાં દુઃખસુખનો વિચાર નિત્ય કરતો, તથા હરેક પ્રયત્ને પોતાની
 પ્રજાને સુખ આપવાને ઉદ્યમ કરતો. એ નગરમાં સઘળા વિદ્યાને
 જાણનારો એક વૃદ્ધ આહ્વાણ રહેતો હતો. તેના સઘળા ઉત્તમ ગુણોને
 અને વિદ્વત્તાને દેશદેશના લોકો જાણતા હતા, તેથી તે પુરુષને સર્વ
 લોકો ધર્મનો અવતાર છે, એમ માનતા. એ નગરનો રાજા પણ
 એ ધર્મના અવતારરૂપ આહ્વાણનું દર્શન દિવસમાં એક વાર કરતો, તે
 આહ્વાણની સ્ત્રી પણ તેના જેવી સર્વ વ્યવહારમાં કુશળ તથા પોતાના
 ધર્મને રૂઝે પ્રકારે પાળનારી હતી. તેને ત્રણ પુત્ર તથા ચાર પુત્રી
 મળી સાત બાળક હતાં. તેમને પણ તે સ્ત્રી નાનપણથી જે જે વખતે
 જે જે પ્રકારની કળવણી આપવી જોઈએ તે તે પ્રકારની આપતી
 હતી, તેથી તે બાળકો પણ ઉત્તર્યુત્તમગુણમંપન્ન હતાં. હુંકામાં
 એટલું જ કે તે સાત છોકરાં તથા તેમનાં માતાપિતા, એ સઘળા પોત-

૧ દર્શોદશાઓના છેડાસુધી એટલે આખી પૃથ્વીમાં. ૨ પવિત્ર
 ૩ હુંકામાં. ૪ ધનવગેરે દોલતવાળો. ૫ દેશના રાજાઓમાં ૬ જ્ઞાને.
 ૭ સર્વ સારા ગુણવાળાં.

પોતાના કામમાં કુશળ તથા સ્વધર્મને સારી રીતે જાણનારાં હતાં, તેથી તેમને સર્વ લોકો ધર્મકુટુંબ એ નામથી ઓળખતાં. હે સુભદ્રિણા! હવે એક સમયે તેની મોટી પુત્રી જેનું લગ્ન થયું હતું, તેને સાસરે વિદાય કરવાનો સમય પાસે આવ્યો ત્યારે તેની માતાએ તે પુત્રીને કેવો બોધ આપ્યો છે, તે પ્રથમ હું તને કહું છું. એ બોધ એવો છે કે તે સાલજીને તે પ્રમાણે ચાલનારી સ્ત્રી આ જગતમાં કાંઈ દિવસ દુઃખી થાય નહિ. અને અતે પરમેશ્વરના પદને પામે. આટલે પ્રથમ તું એ બોધને સાવધાન થઈ સાંભળ. એ સ્ત્રીનું નામ લક્ષ્મી હતું, તથા તે પુત્રીનું નામ સરસ્વતી હતું. જ્યારે તે માતાએ જાણ્યું કે આ પુત્રીને હવે તેને સાસરે વિદાય કરવી છે, ત્યારે તેણે પ્રથમ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો :

લક્ષ્મી વિચાર કરે છે: આ સંસારમાં પુત્રીની માતાને સુખ માનવાનું નથી. કારણ કે પુત્રી ^૧સુલક્ષણી ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેના માતાપિતાઆદિને રસદગતિ આપનાર થાય છે; અને ^૨કુલક્ષણી થાય છે, તો તો તેના પૂર્વજોને નરકમાં નાખનાર થાય છે. તેથી કાંઈપણ શુદ્ધરથને ઘેર છોડરીનો જન્મ થાય, ત્યારે તેની પ્રથમ અવસ્થાથી જ માતાપિતાઆદિ વડિલોએ તેને ઉત્તમ નીતિ તથા સદ્ગુણ શીખવતાં જવું. તેને કદાચિત્ પણ ^૩ઉન્મત્ત આચરણ કરવા અથવા ^૪પરવચ્છેદે ચાલવા ન દેવી. આ આદિ પુત્રીની માતાના પુત્રીપ્રત્યે ચાલવાના ધર્મને તો મેં સારી રીતે કપાલન કર્યા છે, અને તેથી આ આ પુત્રી પણ સારા સ્વભાવવાળી નીવડી છે. તોપણ સઘળી રીત-સાતવિધે મારે એને હવે સારી રીતે જાણીતી કરવી જોઈએ.

મનોહર કહે છે: હે સ્ત્રી! આવો વિચાર કરીને નવરાજના વખતમાં રાજ છોડરીઓને પાસે બેસાડી થોડો થોડો બોધ આપવો એ ઠીક છે એમ નિશ્ચય કરી સર્વ છોડરીઓને બોલાવી મોટી છોડરી-પ્રત્યે લક્ષ્મી આ પ્રમાણે બોધ આપવા લાગી :

લક્ષ્મી કહે છે: હે સરસ્વતી! હવે તું થોડા વખતમાં તારે સાસરે જઈશ. માટે હવે જે વચનો હું કહું છું તેને તારા અંતઃકરણમાં એટલે હૃદયમાં લખી રાખજે; નહિ તો તું દુઃખી થઈશ અને માઆપને ગાળો ખવડાવીશ.

જો બહેન! આ લોકમાં એવો નિયમ જણાય છે કે છોડરાની મા પોતાના મનમાં ધણું અભિમાન રાખે છે, તથા તે પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે હું દીકરાની મા છું, તેથી મારે કાંઈ કાંઈને પગે લાગવાનું નથી; છોડરીની મા ઉલટી મને પગે લાગશે, તેથી હું લા-

ગ્યશાળી છું; પણ આ તેની સમજણ સારી નથી. બુદ્ધિવિનાની તથા વિચારવિનાની સ્ત્રીઓ જ્યાં સુધી પોતાને છોકરી નથી થઈ, ત્યાંસુધી એવું અભિમાન રાખે છે. પણ ઉચ્ચ કુળની સુવેચારવાળી સ્ત્રી તે છોકરાની મા હોય છે તોપણ ઘણો નમ્ર સ્વભાવ રાખે છે.

આપણા લોકોનો એવો ચાલ છે કે જ્યાંસુધી છોકરાને કન્યા મળતી નથી, ત્યાંસુધી તેની માને કન્યા મેળવવાની પ્રીતિ રહે છે; અને જ્યારે કોઈ કુળવાનની છોકરીમાથે મોં ખોલ્યા વિવાહ થાય છે, ત્યારે તો તે છોકરાની મા પોતાના વેવધવેવાણને પ્રીતિ દેખાડે છે, તથા તે છોકરીને પણ ઘણું હેન દેખાડે છે, અને પોતાના દુર્ગુણ અથવા કૂર સ્વભાવને તેમના આગળ પ્રકટ કરતી નથી. કારણ કે જો કોઈ તેનો નમજો સ્વભાવ જાણે, તો એના છોકરાને તે કન્યા આપે નહિ. તેથી પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લેવા વાસ્તે તે છોકરાની મા કન્યાઉપર તથા તેનાં સગાંવહાલાંઉપર ઘણો પ્રેમ જણાવે છે. જ્યારે લગ્નક્રિયાનો નિશ્ચય થાય છે, ત્યારે પણ તે છોકરાનાં મત-લક્ષી માયાપઆદિ નિકટનાં સંબંધી પોતાની રક્તવસાઈ દેખાડે છે, તથા મોટો સમારંભ માંડે છે, અને ધામધુમથી તે લગ્નનાં કાર્યને કરે છે. ત્યાં જો જાણુતાં માણસો જો ઘણા વિચારવાળાં તથા ડાહ્યાં હોય છે, ત્યારે તો લકાઈ થયા વિના તે વરકન્યા પરણે છે, અને જો એક જાણુતાં માણસો નકારાં સ્વભાવનાં હોય છે, ત્યારે તો થોડું કંકાસ થાય છે, અને જ્યારે જો જાણુતાં માણસો સરખા નીચ સ્વભાવનાં મળે છે, ત્યારે તો સર્વ લોકોના જાણુતામાં આવે એવો ભારે કલેશ થાય છે. તેથી લોકરૂઢિપ્રમાણે લગ્ન તો થઈ જાય છે, પણ સર્વનાં મન ખાટાં થઈને સંબંધ બંધાય છે, તેથી જીવના સુધી કજીઓકંકાસ વેડે છે. આથી જો જાણુતાંને સુખ થતું નથી. વળી કોઈને કન્યા ન મળતી હોય અથવા કન્યા મળેતી છતાં પણ લગ્નની ક્રિયા થતાં સુધી પણ વિવાહબંધ થવાનો ચાલ હોય તો તેને સમયે તે નીચ સ્વભાવનાં માણસો હરેક જનિમિત્ત કરીને છોકરીને પરણાવતાં નથી; અને છોકરાના તરફના માણસો નીચ સ્વભાવનાં હોય છે, તો નરમાશથી પહસ્તમેળાપ થયા સુધી પોતાનો રાષ જણાવતાં નથી, પણ પાછળથી કલેશ કરે છે. હે પુત્રિ ! સાધારણ રીતે જોનાં એવું સ્થાન તો કવચિત્ જ નીકળે કે જોને ત્યાં લગ્નનો સમય આવ્યો હોય, અને વહવાડ ન થઈ હોય. અર્થાત્ દરેક જગ્યાએ જ્યાં લગ્નનો સમારંભ થયો કે ત્યાં કોઈ પણ નિમિત્તથી કલેશ થયા વિના રહેતો

નથી. આવી નકારી ચાલથી લગ્ન થયા પછી પણ ઘણી વખતે એમ જણાય છે કે જ્યાંસુધી છોકરી નાની વયની હોય, અને પોતાને ઘેર ન રહેતી હોય ત્યાંસુધી તો તે છોકરીના સાસુ વગેરે તે છોકરીનાં માખાપને પ્રીતિ દેખાડે છે, તથા તે પોતાના દીકરાની વહુને ઘણું હેત દેખાડે છે; તથા પોતાને ઘેર તેને વારંવાર તેડે છે, જમાડે છે, અને સુખ દેખાડે છે; અને એમ કરતાં કરતાં જ્યારે તે વહુ મોટી થાય છે, અને પોતાને ઘેર રહે છે, ત્યારે તો તેની નીચ કુળની તથા નકારા દુષ્ટ સ્વભાવની સાસુ તથા નણંદ તેને અત્યંત દુઃખ દે છે. તે એટલું કે તે વહુથી સહન પણ ન થાય. આ સધળું છતાં પણ કુળવાન માતાપિતાની છોકરી તે સાસરીઆંતી પ્રીતિ મેળવવા અનેક ઉપાયને કરે છે, અને દુઃખને વેઠે છે, પણ નીચની પેઠે રોજ પરસ્પર લડતી નથી.

આવા દુઃખરૂપ છોકરીના જન્મને તમે પામ્યાં છો, તેથી વહાલી દીકરીઓ ! તમે સર્વ મારાં આ સધળાં વચનોને સંભારી રાખજો. તેમાં પણ હે સરસ્વતિ ! તારે તો જરૂર સમજી રાખવાં. કેમકે હવે તારે સાસરે જવાતું નજીક આવ્યું છે.

સરસ્વતી આ વચનો સાંભળી કહે છે: હે માતા ! તમે મારા તરફની લગાર પણ ફિકર રાખશો નહિ. હું તમને ગાળ ખવાડીશ નહિ. તમે મને આજસુધીમાં સધળો સુખોધ આપ્યો છે. તથા સંસારતું સુખદુઃખ બધું સમજાવ્યું છે; માણસોની રીતભાત તથા સ્વભાવ પણ મને સમજાવ્યા છે, તથા કોની સાથે કેમ ચાલવાથી તેની પ્રીતિ મેળવાય છે, એ વાર્તાને પણ તમે મને સારી પેઠે સમજાવી છે; તે સર્વને હું હજી ભૂલી ગઇ નથી. તેથી મારે વિષે ચિંતા કરશો નહિ, અને આ ક્ષણે જે કાંઇ મને કહેવા જેવું હોય, તે જલે કૃપા કરીને કહો, એ પણ હું ધ્યાનમાં રાખીશ.

લક્ષ્મી કહે છે: બેટા ! તને કાંઇ કહેવું પડે એમ તો નથી, તેમ છતાં પણ મારો માતાનો ધર્મ છે, તેથી છેલ્લી શીખામણ દઈ છું; તેથી તું એમ ન જાણીશ કે તારી મને ચિંતા છે. હું જાણું છું કે તું મારા ઉદરમાં રત્ન પાડી છે, તે મને લગાર પણ રેલાંછન આવે એવું તું કરીશ નહિ. હે સરસ્વતિ ! હવે માત્ર સાસરામાં તારે દિવસરાત્રિનો વખત કેમ ગાળવો, એ જ વાર્તા પ્રથમ તને સંભળાવું છું. તે પ્રમાણે વિચારીને ચાલજે.

અહિંથી જન્મને તો આ સાસુને પગે મૂકવાની બેટ છે તે મૂકીને

પગે લાગવું, તથા તેથી નીચા દરજ્જાનાં નણુંદ વગેરે છે, તે સર્વને માટે નિયમિત ભેટ લઈ જઈશ, તે તે તેમને આપીને પગે લાગજે; તથા પગે લાગવા જોગ નહિ એવી નાની નણુંદ તથા દેરાણી હોય, તેમને તેમની પ્રીતિ જોઈ ૧ આલિંગન દેજે, અથવા તો હસતે મુખે તેમની સુખાકારી પૂછજે. પિતારૂપ સસરાને માત્ર પગે લાગજે. બીજા વડિલ પુરુષવર્ગની સમીપ જઈશ નહિ; પણ પૂછવાથી મર્યાદામાં રહી ઘટતું ઉત્તર વિનયથી આપજે; તથા એકાંતના સમયે પતિને વિનયથી ચરણે મસ્તક સુકી નમજે, તથા પ્રિય વચન વગેરેથી સંતોષને પમાડજે.

હે રસુતા ! તને સંબંધી વર્ગમાંથી કોઈ પણ કાંઈ કડોર વચન બોલે, તો જરા પણ ઉત્તર વાળીશ નહિ; પણ પ્રસન્ન ચિત્તથી આપણા ઘટિત કામને કરતી જજે, તથા આપણા ઘરમાં સાસુ સમ્રો અથવા બીજાં કોઈ ગમે તે વાત કરતાં હોય તો સાક્ષાત્ આપણને બોલાવ્યા વિના તું તે સાંભળવાની ઇચ્છા કરીશ નહિ. તથા સાંભળવામાં આવે, એવી પાસેની જગામાં ગાદલપણાથી રહીશ નહિ; પણ આજીવન કામમાં પ્રવેશ કરજે; અને કદાપિ કોઈની તેવી કોઈ પણ વાત સાંભળવામાં આવી હોય, અને તે વાત બીજાને કહેતાં કોઈને નુકસાન થવાનો સંભવ હોય તો તેવી વાર્તા કોઈના આગળ પ્રકટ કરીશ નહિ; તથા કોઈને નુકસાન ન થાય એવી શીખામણની વાત હોય તો પ્રીતિવડે પૂછનારને ઉમ્મદુ વાણીથી મધ્યમ અવાજે કામ જોટથી કહી સંભળાવજે. વળી હે સરસ્વતિ ! ખરા કારણથી પણ સાસુની આજ્ઞાવિના એક ઘરને પણ અંતરે જઈશ નહિ, તેમ જ પાડોશીના ઘરમાં પણ જઈશ નહિ; અને સાસુ ન હોય અને જવાની જરૂર જણાય તો પતિને અથવા તે ન હોય તો ઘરના કોઈને પણ અગત્યના કારણની સૂચના કરી તેને ઘેર જવું. તેમાં પણ પુરુષ ન હોય એવા પારકા ઘરમાં ખરેં કામે જવું, પણ સ્ત્રી વગરના, એકલા પુરુષના ઘરમાં કારણસર પણ એકલાં પ્રવેશ ન કરવો. કારણ કે દુર્જન હોય તે વગર વિચાર્યું જૂઠું પણ આળ મૂકવાં ડરતા નથી. તેથી સંભાળીને ચાલવું. હે પ્રિય પુત્ર ! આપણાથી મોટી ઉમરની સ્ત્રિયો વાતો કરતી હોય, તો તેમના પૂછ્યા વિના વચ્ચે બોલવું નહિ. તથા આપણને પૂછવાથી પણ જો કોઈને દુઃખ લાગવા જેવું હોય, અથવા તે બોલવાથી બીજાનું માનભંગ થવા જેવું હોય, તેવી વખતે, પૂછવાથી, ઘટે એટલું સર્વને સુખ ઉપજાવનારું વચન બોલવું. પણ ઘરનું કાંઈ પણ કામ હોય તે ઘરની વડિલ સ્ત્રિયોની આ.

૧ ભેટજે. ૨ દીકરી. ૩ કામળ.

અમાણે કરવું, તથા તેમની આજ્ઞાપ્રમાણે કરવામાં કાંઈ નુકસાન જેવું આપણી નજરમાં આવે તો તેમને ખોટું ન લાગે એવી ગોઠવણથી તે વાત આપણા ઉપર પ્રીતિ રાખનાર વડીલની મારફતે પ્રકટ કરવી, અને તે વિષે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવવો. પરંતુ કામ સોંપે કે તરત તે સોંપનારની મૂર્ખાઈ ઉઘાડી પાડી આપણું ડહાપણ પ્રકટ ન કરવું. કારણ કે તેની બુદ્ધિપ્રમાણે કરેલા સુખરૂપ નિશ્ચયને તે જ વખતે દોષવાળો જો કાંઈ કહે છે, તો તે દોષ કાઢનાર ઉપર તેને ક્રોધ ચઢે છે. તેથી મોટાની આજ્ઞા એકવાર કબુલ કરીને ક્ષણ પછી જો કહેવા યોગ્ય સ્થાન હોય, તો તેનું દૂષણ કહેવું; અને ન કહેવા યોગ્ય હોય, પણ તેની આજ્ઞાપ્રમાણે કરવાથી ભારે નુકસાન થવા જેવું હોય તો તે જ વખતે તેને આપણી બુદ્ધિપ્રમાણે વિનયથી કારણસર કહી સમજાવવું, ત્યાર પછી જો તે આપણા ઉપર ક્રોધ કરી કઠોર વચન કહે તો તે સહન કરી રહેવું, અને તેની ઇચ્છાપ્રમાણે કામ કરવું. વળી હરેક કામ કર્યા પછી પણ આપણા દોષ નહિ છતાં જો કાંઈ દોષ કાઢી આપણને કાંઈ કઠોર વચન કહે તો તે સાંખી રહેવું, પણ તરત તેનું પાછું ઉત્તર વાળવું નહિ. તેમ જ તેના કહેવાથી ક્રોધ ચઢાવી તેનાથી રીસાયાનું કાંઈ ચિહ્ન ન કરવું. પણ ઉલટું લાગે જોઈને તેની પાસે આપણામાં મિથ્યા માનેલા દોષની ક્ષમા માગવી, તથા હવે પછી સંભાળીશ એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી. વળી હે પુત્રિ ! આપણા કરતાં ઓછી બુદ્ધિના પણ વડિલ માણસનું કાંઈ પણ નિમિત્તથી હારસ^૩ ના કરવું, તથા આપણાથી નાનાની મૂર્ખતાનું પણ હારસ ન કરવું. કારણ કે હારસ કરનાર માણસનું વજન ઘટી જાય છે. તેથી તેવે પ્રસંગે નહિ હસતાં તે આપણાથી નાની વયનાં શીખામણુ દેવી, અને જો તે આપણી શીખામણુનો અનાદર^૪ કરે અથવા હસી કાઢે તો તેના પ્રતિ તે સમયે જ ક્રોધ કરી વધારે ન બોલવું, પણ તરત ગળણુ થઈને તેનાથી દૂર આપણા કામમાં પ્રવેશ કરવો. તેમ જ તે મૂર્ખ, પાળકબુદ્ધિએ આપણા વચનનો અનાદર કર્યો છે અથવા હારસ કર્યું છે એમ મનમાં રાખી તેના ઉપર વેર રાખવું નહિ, તથા પાછળથી તેના ઉપર અપ્રીતિ જણાવવી નહિ; પણ ખરે પ્રસંગે પ્રીતિવડે તેનાથી અગત્ય જેટલું કામ લેવું. વળી એવાં આપણાથી નાની વયનાં ધરનાં તથા બહારનાં માણસોથી વધારે બોલવાની ટેવ રાખવી નહિ. કારણ કે વધારે બોલવાથી આપણું માન તથા વજન ઘટે છે. તેથી કામજેટલો જ વ્યવહાર રાખવો. દરેક

કામમાં ધણી ઉતાવળ તથા ધણું ઠંડાપણું રાખવું નહિ. કદાચ ધણી ઉતાવળતો પ્રસંગ હોય તો નુકસાન ન થાય એવી રીતે અનતી ઉતાવળ કરવી, અને ઉતાવળ ન હોય, તો પણ નજીવા કામમાં ધણી વાર ખોટી થવું નહિ. તેમ જ હરેક કામ ઉતાવળથી થઈ શકે એમ હોય તે છતાં તેમાં મિથ્યા વાર લગાડી કાળ ગુમાવવો નહિ; તથા આ કામ કરી રહીશ, તો મારે ખીજું કામ કરવું પડશે, એવી ખોટી આગસની ટેવ ધારતીવડે પાડતી નહિ. કોઈ કામ કરવામાં આપણી શક્તિ નથી એમ જણાય, તો મિથ્યા અભિમાન દેખાડી તે કામ આપણે માથે રાખવું નહિ, પણ તરત આપણી અશક્તિ કહેવી. તેથી જો સામું માણસ આપણા ઉપર ગુસ્સો કરે તો તેને સહન કરવો, અને જે રીતે તે કામ કરાવું હોય તેને જાણવાની હોંસ રાખી તે માણસની માફી માગી તેનાથી જાણીતા થવું; અને તે છતાં પણ ન જણાવે તો તેનો કપકા સહન કરી ખીજા કામમાં પ્રવેશ કરવો. વળી હે દીકરી! તારા જાણવામાં અથવા સાંભળવામાં તો હશે જ કે દુષ્ટ સ્વભાવવાળા સાસુવગેરે ખાવાના સારા પદાર્થ હોય, તો તે આપણા છોકરાંછોકરીને આપે છે, અને વહુને આપતાં નથી. અને વધારે પદાર્થ હોય તો સઉથી થોડો ભાગ વહુને આપે છે, અથવા તો એવા પદાર્થો વહુથી છાના રાખીને પોતે અથવા પોતાનાં છોકરાં ખાય છે. તેથી હે શાણી પુત્રી! તું તેવે પ્રસંગે આપણું મન મોટું રાખજે. જો એવો વખત જણાય તો તે વખતે આપણે તેમના પાસે રહેવું નહિ, તથા તેમનાં કૃત્યતરફ જોવું પણ નહિ, અને મનમાં ખોટું પણ માનવું નહિ. કદાચિત્ સઉથી થોડો પદાર્થ આપણને આપે તો તેથી પણ સંતોષને માનવો, મનમાં દુઃખી થવું નહિ, તેમ જ ખીજાંઉપર વેર રાખવું નહિ. કોઈ કારણસર કોઈ ખાવાની વસ્તુ આપણા હાથમાં બહારથી અથવા ઘરમાંથી આવી તો તે વડિલની આજ્ઞાવિના તેમ જ આપણાથી નાનાંને આપ્યાવિના એકત્રાં જાહેર રીતે અથવા છુપી રીતે ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ. વળી આપણા શરીરને સુખ ન હોય તો શક્તિઉપરાંત કામ કરવું નહિ, અને તે આપણા દુઃખની વાત સત્તાધીશ^૧ સાસુ અથવા વડિલ જે હોય તેને પ્રથમથી જણાવવી; અને તે જાણ્યા છતાં કામ સોંપે અને આપણાથી ન બને તો ન કરવું; અને નહિ કરવાથી જો કોઈ કડવું વચન કહે તો સાંભળી રહેવું. પણ સામું ઉત્તર વાળી વિરોધ^૨ વધારવો નહિ; તેમ જ તે વાતોને ઘડી ઘડી પાછળથી સંભારીને આપણા મનમાં દુઃખી થવું નહિ, તથા તેના

ઉપર દ્વેષ રાખવો નહિ, અને ફરીથી ગરીબીથી પ્રમત્ત મુખથી તેને તામે થવું. આપણા ધરમાં નાનામોટાં કાષ્ઠ, આપણા પદાર્થને ખરા કારણસર, જાળીને અથવા અજાણતાં ઉપયોગમાં લે, તો તેને ઉંચે શબ્દે કઠોર વચન કહી ન દેવું, પણ નરમાશથી કહેવું બંદે તો થોડું કહેવું. અને આપણા પદાર્થનું નુકસાન આપણાથી અથવા કાષ્ઠથી થયું તો તે થયેલા નુકસાનમાટે સામસામા વઢવું નહિ, પણ ફરીથી ન થાય એવી યુક્તિ કરી સંભાળથી રહેવું. આપણા ઉપયોગમાં નહિ આવે એવો આપણો પદાર્થ જો બીજાના ખરા ઉપયોગમાં આવતો હોય તો ધરતાં હરેક માણસને આપવા કસર કરવી નહિ, અને આપણો હોય પણ સાસરિયાંની સત્તાવાળો હોય તો ખાસ આપણી ઇચ્છાથી કાષ્ઠને આપી ન દેવો; અને આપણો સ્વતંત્ર હોય તો ખરી વખતે કાષ્ઠને આપવો. ત્યાં પણ આપણાં વડિલ સાસુવજેરે પાસે હોય, તો તેમની પરવાનગી લીધા વિના કાષ્ઠને આપવો નહિ.

હે મોટા મનવાળી સુપુત્રિ ! આપણાં માઆપ તથા આપણાં સાસુસસરાતરફથી અથવા પતિપાસેથી આપણને પહેરવા મળેલાં લુગડાં તથા ધરેણીથી સંતોષ માનવો. કદાચિત્ આપણી દેરાણી, જોદાણી, નણુંદ કે આડોશણપાડોશણ અથવા બીજા કાષ્ઠ ઓને વધારે ધરેણું અથવા સારું લૂગડું હોય તો તે દેખીને તેવું મને હોય તો ઠીક એવી ઇચ્છા પણ ન કરવી, તથા તેવું ન મળવાથી મનમાં બળવું પણ નહિ, તથા બીજાની અદેખાઈ પણ ન કરવી; તેમ જ તેવા પદાર્થમાટે આપણા પતિને, માઆપને કે સાસુસસરાને દુઃખ મનાવવું નહિ, તેમ જ રીબીરીબીને લેવાની ઇચ્છા ન કરવી પણ આપણને મળવાનો સમય થાય, ત્યારે આપણી ઇચ્છામાં આવે તેવું લેવાને પતિ કે માઆપને જણાવવું. પણ તેવા પદાર્થ ન મળે ત્યાં- સુધી જરા પણ મનમાં અથવા બહાર કંડેશ રાખવો નહિ; અને એવો વિચાર રાખવો કે પરમેશ્વરની મરજી હશે, અને મારે પહેરવાનું નસીબમાં હશે, તો મને સહજ આવી મળશે. જે થવાનું હશે તે ધીરે ધીરે થશે. કારણ કે સધળા જીવોને તાવ કે બીજા કાષ્ઠ રોગની ઇચ્છા થતી નથી, તથા આપણા શરીરમાં રોગ આણવાને તેઓ કાષ્ઠ મહેનત કરતા નથી, તોપણ જ્યારે એ રોગ આવવાનો હોય છે, ત્યારે વગર માંગે અને વગર મહેનતે આવે છે; તેમ જ આ લૂગડુંધરેણુંવગેરે ભોગના પદાર્થો પણ જ્યારે આવી મળવાના હશે ત્યારે જરૂર આવી મળશે; અને જેમ આવેલો રોગ આપણી ઇચ્છાથી તરત જ જતો નથી, તેમ તે આવનાર અથવા

આવેલો ભોગનો પદાર્થ પણ કાઢેલો જવાનો નથી. એ તો સહજ આવે છે, ને સહજ જશે એમ વિચારીને એવા પદાર્થને માટે આપણે દુઃખી થવું નહિ, તથા સામાને દુઃખી કરવા નહિ. વળી હે સરસ્વતિ ! ઘણી મૂર્ખ, નકારા અને લોભી સ્વભાવની સુવિચારવિનાની સ્ત્રિયો તો એવી હોય છે કે પોતાનાં માથાપ તથા સાસરીયાંની શક્તિનો વિચાર કરતી નથી અને લોકોની પાસે સારી વસ્તુ દેખે કે ધરમાં કંકાસ કરે છે, ને તે વસ્તુ વાસ્તે પોતાનાં સગાંને શેકે છે, અને ગમે તેમ કરીને તે લાવી આપો એવી આગ્રાહ કરે છે, અને રીસાય છે, તથા પોતાની પાસે જે વસ્ત્ર કે ધરેણું હોય છે, તેને પણ ખુશીથી પહેરતી નથી, ને ખાતી પીતી નથી, અને આખો દિવસ સહને રોજ સંતાપે છે. પણ હે સુવિચારવાળી ! એ સ્વભાવ ધિક્કારવા જેવો છે; માટે કુળવાનની દીકરી હોય તેણે એવો ખોટો કલેશ કરી પોતે દુઃખી ન થવું, અને ખીજાં સગાંને પણ દુઃખ ન દેવું એ ઘણું સારું છે.

હે પુત્રિ ! આપણા સાસરામાં અથવા પીઝેરમાં પણ નકારા સ્વભાવનાં, નીચ કુળનાં, નીચ બુદ્ધિનાં તથા નીચ જાતિનાં માણસ-પાસે ઉભા પણ ન રહેવું, અને ઉંચી અથવા નીચી જાતિનાં અત્યંત ૧ પૂજ્યપણાના સંબંધથી રહિત પુરુષના રસમુખ તો ઉભાપણુ ન રહેવું, તથા કદાચિત્ ખેસવું પણ નહિ; અને નીચા સ્વભાવની સ્ત્રીમાથે કાંઈ કામનો પ્રસંગ હોય તો મતલબ જેટલી વાત કરી તરત તેનાથી દૂર જવું, પણ ઝાઝી વાર તેનો સહવાસ રાખવો નહિ; કારણ કે જેવી સંગત તેવી થોડા કાળમાં બુદ્ધિ થઈ જાય છે. માટે કુળવાન, ધર્મને જાણનારી, નીતિમાન તથા સારા સ્વભાવવાળી સ્ત્રિયોના સમીપ વારંવાર ખેસવા ઉઠવાનું થાય તો તેની ચિંતા નથી, અને તેમાં પણ જ્યારે કાંઈ ખીજી સ્ત્રી આવી, અને નીતિ અથવા અ-મરજદાની વાત કરે, ત્યારે તો તત્કાળ કાંઈ ઇનિમિત્ત કરીને ભાંગી ઉડી જવું, પણ તેવી દુષ્ટ વાર્તા સાંભળવી નહિ. વળી જ્યાં પુરુષોનું મંડળ ખેડું હોય, ત્યાં પ્રાણસંકટવિના સહજ કારણથી પ્રવેશ કરવો નહિ, અથવા તો તે માર્ગે થઈને જવું આવવું નહિ; અને કાંઈ પ્રસંગે પુરુષની દૃષ્ટિઆગળ થઈને જવાનો પ્રસંગ આવે તો આપણા મુખ આડું વસ્ત્ર રાખી, આડી અથવા નીચી નજરે મર્યાદાથી ચાલી જવું. અને તેવા સમયમાં પણ કાંઈ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા નીચ પુરુષે હાસ્ય ૪ કિંવા કુવચનનો ઉચ્ચાર કર્યો તો તે જાણે સાંભળ્યું અથવા જાણ્યું નથી, એમ કરીને આપણે માર્ગે ચાલ્યા જવું. પણ તે પાખી

માણસતરફ લક્ષ પણ કરવું નહિ; અને આપણા કુળની મરજદાને લોપ કરનાર એવું પાપી માણસ આપણને સાક્ષાત્ હાનિ કરનાર જણાય તો અત્યંત સાવધપણથી જવા આવવાનો વિચાર કરવો, અને ખનતા સુધી વડિલ જીનો સંગાત કર્યા વિના ખરી અડચણ ન હોય તો બહાર નીકળવું નહિ. વળી રાતના વખતે તો એકલા કાંઈ કારણસર પણ ભયવાળે ઠેકાણે જવું નહિ, તથા આપણા ધરમાં પણ નાના મોટા પુરુષો એસી હસતા બોલતા હોય તે ઠેકાણે એસવું નહિ, તથા ત્યાં એકાએક જવું નહિ, તથા આપણી સાથે હાસ્ય કરીને બોલે તોપણ તે દિયર અથવા જેઠાથે હાસ્ય કરીને બોલવું નહિ, પણ ક્રોધરહિત પ્રસન્ન મનથી તથા વિવેકથી અમત્ય જેટલી ઘટતી વાતો કરવી.

આપણા ધરમાં જિયોના મંડળમાં કામકાજ કરવા પુરુષને ચાકર રાખવામાં આવ્યો હોય, તો ખનતા સુધી આપણા પ્રતિ અથવા સંસારને કે સાસુને વિનયથી જણાવી તેને પુરુષના કામમાં રખાવવો, તથા સ્ત્રીમંડળમાં તો જીને જ ચાકર રાખવી. હે સરસ્વતિ ! બુદ્ધિમાન્, નીતિમાન્, વિદ્યાવાન્, તથા જગતના સ્વરૂપને જાણનાર અનુભવી પુરુષ તો ખરી આપત્તિના સમયમાં પણ આપ આપણી જિયોની પાસે પુરુષને ચાકર રાખતા નથી; પણ કદાચિત્ જિયો ધરમાં નહિ હોય એવે વખતે જો પુરુષને રાખ્યો હોય તો પણ જિયો ધરમાં આવવાથી તે જિયોપાસે કામ કરવાની જીને રાખી પુરુષને બીજા કામમાં રાખે છે અથવા તો રજા આપે છે. કારણ કે સંગતિ, દોષને ઉપજવનાર છે. વળી વેલી, સ્ત્રી, તથા મૂર્ખ રાજા, તેમ જ થોડા વિચારનાં માણસોની એવી સ્વાભાવિક ચાલ હોય છે કે જેનો વધારે સહવાસ હોય તેવાથી પ્રીતિ ખાંધી લે છે, અને તેમાં પણ બહુ બુદ્ધિવિનાની જિયો દુરાચરણી થઈ જાય છે, તેથી ડાહ્યા પુરુષો તો જિયોનીપાસે પુરુષને નોકર રાખતા જ નથી, તોપણ રાખ્યો હોય તો તેને દૂર કરવા જિયોએ આપણાથી ખનતો યત્ન કરવો, અને નિરુપાયે ન જ અને તો આપણે તેનાથી આ પ્રમાણે રહેવું.

બહેન સરસ્વતિ ! તું મારા અસરને જ્ઞાનમાં રાખજે, એમ મારે તને કહેવું પડે એમ નથી, કારણ કે તારો જન્મથી જ એવો સ્વભાવ પડ્યો છે કે હરેક વાતમાં ઉસારનો અને અસારનો વિચાર કરી સારને પકડી રાખે છે, અને પછી તેને ભૂલી નથી. જે હવે સાંભળ. જ્યારે આપણી સેવામાં પુરુષ ચાકર હોય ત્યારે તેને આપણી બધો વખત એસવા—ઉડવાની તથા સૂવાની તથા આપણાં વસ્ત્ર ધરણાં

રાખવાની ખાનગી જગા હોય તેમાં ખનતા સુધી પ્રવેશ કરવાની છુટ આપવી નહિ; અને અગત્યના કારણસર તે ચાકર માણસને આપણા ખાનગી મંદિરમાં આવવાની જરૂર પડે ત્યારે તેણે સાવધપણે ધરના મંદિરથી છેટે રહી રજા માગવી, અને આપણી ઉપરવાનગી વિના તેણે એકદમ ખાનગી જગામાં પ્રવેશ ન કરવો એવી તે ચાકર માણસને નીતિ સમજાવી મૂકવી જોઈએ. આમ કરવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપણે સ્ત્રીજાતિ સ્વતંત્ર જગામાં ગમે તેવી સ્થિતિમાં બેઠાં હોઈએ, અને મર્યાદારહિત પણ વખતે બેઠાં અથવા સૂતાં હોઈએ, અથવા મસ્તક, પગ કે શરીરના કોઈ ભાગઉપરથી વસ્ત્ર ખસેલું હોય અને એકદમ ઉપર પુરુષનો પ્રવેશ થાય તો મર્યાદાનો ભંગ થાય છે. એટલું જ નહિ પણ આપણા મનમાં અચાનક લય ઉત્પન્ન થાય છે. તથા લયથી ગભરાટમાં સાવધ થવા જતાં અંતઃકરણ અથવા તેજ શરીરના ખીજા અવયવમાં ઓચિંતો ફેરફાર થવાથી ધણા રોગનું કારણ થઈ પડે છે. માટે જો કાયદો બાંધી મુકયો હોય કે માંહિથી આપણી રજાવિના કોઈપણ પુરુષે ધરમાં પ્રવેશ કરવો નહિ, તો પછી આવા પરિણામ ભાગ્યે જ બને, કદાચ એવો બંદોબસ્ત કરવાને અનુકૂળ નહિ પડે એવું આપણને લાગે તો ત્યાં સુધી અત્યંત સાવધપણે આપણી મર્યાદાથી રહેવું, તથા આપણા પેવઝાલંકારની પણ વ્યવસ્થા રાખવી.

વળી તે પુરુષચાકરથી ખરા કારણવિના મિથ્યા વાત કરવાની ટેવ રાખવી નહિ. કારણ કે તેથી આપણો મોભો ઉઠી જાય છે, અને આપણી સાથે સહવાસે કરી વધારે બોલવાની તેને ટેવ પડે છે, તેથી કોઈ વખતે ખરા કારણે આપણી મર્યાદા પાળવા તેમને લય રહેતું નથી. તેમ જ તે ચાકરમાણસ જાતિ તથા ભૂદ્ધિએ કરીને વધારે હિંમત હોતા નથી, તેથી કોઈ અબળણ્યા માણસ આપણે ઘેર આવે તે વખતે પણ તે પડેલી ટેવપ્રમાણે આપણી સાથે મળેલી છુટથી બોલવા જાય છે, અને તેથી આપણે ઘેર આવેલાં સખ્ય માણસોમાં આપણી હલકાર્થ જણાય છે, એટલું જ નહિ પણ આપણા વિષે દુષ્ટ જનો મિથ્યા દોષ મુકવાને પણ કરતા નથી, તેથી તે ચાકર માણસ સાથે વધારે એટલે ખરું કામ સોંપવા અથવા સમજાવવા શિવાયની કોઈ આડીઅવળી વાતો કરવાની ટેવ રાખવી નહિ, તથા તે ચાકરની સાથે, ગમે તેવું કારણ આવે તોપણ નજીક નજીક એક સંરખે આસને અથવા વાહનમાં બેસવું નહિ, તેમ જ કામવિના આપણી પાસેની

જ્ઞતા જોઈને તે ચાકરો આપણા ધરનાં માણસને વધારે વગોવે છે.

ધ્યાનમાં રાખજે કે આપણાં દીયર, દેરાણી તથા ખીજા આપણા ૧ આ-
શ્રયનીચે રહેનાર કુટુંબીનું તથા આપણા પુત્ર પુત્રી અથવા પુત્રની
વહુનું અપમાન ચાકર કરે નહિ. કારણ કે રતુચ્છ બુદ્ધિના તે નોકર માણ-
સના મનમાં એવું રહે છે કે આપણે મુખ્ય ધણીની મરજી સાચવવી
અને તેની પ્રીતિ છે, એટલે ખીજાથી આપણું શું નુકશાન થનાર છે ? માટે
તે નોકરને આપણે પ્રીતિ દેખાડી બહેકાવી દેવા નહિ તથા તેમને
આપણા કુટુંબી તથા ઘરમાં રહેલા સર્વનું અપમાન તથા તિરસ્કાર ન
કરવા વિશે સારી શીખામણ આપતા રહેવું; અને તે આપણાં સર્ગાની
ચાકરઉપરની ખોટી અન્યાયની ઉવર્તણુક નજરમાં આવે તો તે ચાકરના
દેખતાં આપણા માણસને ઠપકો આપવો નહિ. કારણ કે તેનું હલકાપણું
નોકરના જાણવામાં આવવાથી તે તે માણસને વારંવાર અપમાન પમાડી
દુઃખ દે છે. તેથી તે આપણા ઘરનાં સર્ગા માણસને એકાંતમાં બેયાર
શબ્દ વિવેકથી કહેવા તથા જાણવવું કે ચાકરમાણસસાથે તમારો ભાર-
બોજ ઘડી ઘડી ખોલોને ખગાડશો નહિ, કારણ કે તે તમને હરેક વખતે
નુકસાનકારક થઈ પડશે, તેમ જ ચાકર જે ઘરનાં માણસઉપર ક્રોધ
અથવા હાસ્યથી ઓછું વતું બોલે તો તેને ઠપકો આપવો કે ખમડદાર,
તમારે ક્રોધએ એમને કશું કહેવું નહિ. એમની આજ્ઞા પ્રમાણે જે
કામ કરવાની તવરાશ અથવા અનુકૂળતા ન હોય તો વિવેકથી તેમને ના
કહેવી. તથા તેમ છતાં પણ તમારી સાથે અણુઘટતું બોલે ચાલે તો
તમારે તરત એમને કહેવું. પરંતુ એમનું સાક્ષાત્ અપમાન કરવું નહિ,
એ વગેરે ઘટિત સમયે ઘટે તેવાં વચનોવડે તે ચાકર માણસને વિવેક
સમજાવી આપણા કુળની મર્યાદા રખાવવી વળી હે શાણી પુત્રી !
જ્યારે તે ચાકર આપણા ઘરનાં સર્ગાની આપણા આગળ નિન્દા અથવા
અજ્ઞાનતા કે હલકાપણાની વાત કરે અથવા ચાડીની વાત કરે, ત્યારે
તે માણસની વાત સાંભળી રાજી થવું નહિ, અથવા તેને ટેકા આપવો
નહિ. કારણ કે પ્રથમ તો તે ચાકરને એક ખીજાની સાચીજીડી વાત
કરવાની ખોટી ટેવ પડી જાય છે, તથા આપણી ઈ પ્રસન્નતા જોઈને
તેને વારંવાર તેની ક્રોધની સાચી જીડી વાત શોધી લાવી આપણા
આગળ કહેવાની ઇચ્છા રહે છે. તેથી તે દિવસે દિવસે નડારી ચાલેનો
થઈ જાય છે; તથા ખીજા બાબુ, આપણાં સર્ગાની આપણા આગળ
હલકી વાત કરનાર નોકર ખીજા આગળ પણ તેમ કરે છે, તેથી આ-
પણા ધરતું કંઈક ઉઘડે છે, તથા તે વાતમાં ટેકાસાથે આપણી પ્રમ-
જ્ઞતા જોઈને તે ચાકરો આપણા ઘરનાં માણસને વધારે વગોવે છે.

માટે જ્યારે જ્યારે નોકર માણસ એવી ચાડી વગેરે આપણા આગળ પ્રકટ કરે ત્યારે તો તેને એમ કહેવું કે “ જો ! આ વાર્તા આજે તો તેં મારા આગળ કરી, પણ એવી વાર્તા હવે પછી મારા અથવા કોઈના આગળ કરીશ નહિ. અને તું તેવી વાર્તા કરે છે એવી તારે વિષે મને ખાતરી થશે તો એ તારી નકારી ચાલને માટે મારે તને ઘરમાં રાખવો કે નહિ, એ વિચાર કરવો પડશે. તેથી હવે પછી તારે એવા કામમાં પડવું નહિ. તારું તો એ જ કામ છે કે આ ઘરમાં જે જે કામ તારે માથે કરવાનું હોય તે કરવું. તથા તે કામથી નવરાશ મળે તે વખતે તો ઘરનાં કોઈ પણ માણસનું કામ હોય અને તારાથી બને તો તે કરીને તેમની પ્રીતિ મેળવવી. પણ કોઈનાં એકબીજા આગળ સાચાં જુકાં કરીશ નહિ. કારણ કે એકની વાત મારા આગળ કહેવાની તને ટેવ પડશે તો મારી વાત બીજા આગળ પણ વખતે તું કરીશ; અને તેવી જ ટેવ વધવાથી ફરી તારો કોઈ ભરોસો કરશે નહિ; તથા તને કોઈ કુળવાન માણસ આકર પણ રાખશે નહિ. તેથી હે ભલા માણસ ! તું ગરીબી દાવે તારું કામ કરીને તારા કુટુંબનું પોષણ કરે, અને વિચારવાળો થા. અમારા ઘરમાં જે જે માણસો છે, તેના ગુણદોષને અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ, તેથી તું અમને વધારે શું જણાવનારો હતો ? વળી અમને અથવા તેને ભારે નુકસાન થવાની વાત હોય અને અમારી અજાણતામાં રહી જતી હોય તો તે વાર્તાને વિવેકવડે એકાંતમાં મરજદાથી કહી સંભળાવવી, પણ એક બીજાની સહજ વાર્તા કોઈને પણ કહેવી નહિ. વળી તારા દરજ્જાપ્રમાણે તારે રહેવું. અમે કોઈ સાથે વાત કરતા હોઈએ તો તેમાં તમારે ચાકરોએ લક્ષ પણ આપવું નહિ, તથા બોલવું પણ નહિ. પૂછીએ તેટલો જવાબ આપીને તમારે પોતપોતાનું કામ કરતા રહેવું.” હે શાણી પુત્રિ ! આ વગેરે ઘટે તે પ્રમાણે તે ચાકરોને રોકવા; પણ કુટુંબની કલંકી વાર્તાને ચાકરોને મોઢેથી આપણે સાંભળવી તથા રાજી થવું, એ ઘણી ધિક્કારવા જેવી ચાલ છે. તેથી તેવી રીતભાત જેમ બને તેમ દૂર કરવી.

વળી તે આપણા કુટુંબનાં અવિવેકી માણસો, નોકરની સાથે હસી બોલીને આપણા ઘરની ખાનગી વાત અથવા એક બીજાની નિંદા કરતાં જણાય તો, તે કુટુંબનાં માણસને પણ વિવેકનાં વચન કહીને એવી કુચાલથી અચાવવાં; તથા તે કુટુંબનાં માણસની નકારી રીતભાત હોય તો તેને ચુકિતવડે આપણે અથવા આપણા કુટુંબના વિવેકી

માણસમારફત સુધારવા ઉપાય કરવા. પણ ચાકરની મારફતે તેમનું અપમાન કરાવવું નહિ, તથા કયું હોય તો સહન કરી આંખ આડા કાન કરવાં નહિ. પણ ઘટે તે પ્રમાણે ખંતેને જુદી જુદી શીખામણ આપવી; અને આપણા મનમાં પાછળથી કાંઈ ઉપર પણ જુદું વેર રાખવું નહિ, તથા જનતા સુધી કાંઈનું ગેરવ્યાજખી તુકસાન થાય તેમ કરવું નહિ. હરેક પ્રકારે કુળની જુદી નિંદા પ્રકટ ન થાય, પણ સાચી રીતુતિ પ્રકટ થાય તેમ કરવું. આ સત્રગું છતાં પણ એ વાર્તા ધ્યાનમાં રાખવી કે આપણા કુટુંબીની કસુર છતાં અન્યાયથી ચાકરને દુઃખ પડે નહિ, અથવા તો તેનું તુકસાન થાય નહિ. કારણ કે ગરીબ નિરપરાધી ચાકરને ખરી ચાકરી કરવા છતાં તેનો ખરો ખદનો ન મળે અને તુકસાન થાય તો તેનો નિસાસો આપણને લાગે છે, અને તેથી આપણું ભલું થતું નથી. માટે સંભાળીને એ બાજુનું ભલું થાય અને નીતિ ન ખગડે એમ વિચારી ચાલવું.

વળી બહેન ! સાંભળ. આપણે નહાવાની જગાએ પુરુષની દૃષ્ટિ પડે એવું સ્થાન ન હોય, તોપણ વસ્ત્ર પહેરીને નહાવું. જ્યાંથી લોકોને જવા આવવાનું હોય અથવા પુરુષો દૃષ્ટિએ પડે એવી ખુલ્લી જગા હોય તો તેવી જગામાં નહાવું નહિ. વસ્ત્ર પહેરીને પણ નહાવાની જગા એકાંતમાં રાખવી, અને ખરી અડચણે પુરુષની નજર પડવાનો સંભવ હોય તો વસ્ત્રમહિત સૂર્યના ઉગ્યા પહેલાં રાત્રિના ચોથા પહોરમાં સ્નાન કરવું અને વસ્ત્રવિના તો કદાચિત્ પણ સ્નાન કરવું નહિ, તથા પુરુષો સ્નાન કરતા હોય ત્યાં પણ સમીપમાં જવું નહિ. સ્નાન કરવા બેઠા પછી અથવા બેસતાં હોઇએ ત્યારે ચાકરને પણ તે તરફ આવવા મના કરી રાખવી, તથા ખરી જરૂર પડે તો સ્ત્રીસેવકને પાસે રાખવી. હે સરસ્વતિ ! આજે તો આટલી શીખામણ યાદ રાખજો, વળી આવતી કાલે તને વધારે કહીશ.

મનોહર કહે છે : હે સ્ત્રી ! આટલી શીખામણ તે લક્ષ્મીમાતાએ પોતાની પુત્રીને દીધી. પછી તેઓ પોતપોતાના કામમાં લાગ્યાં. ને ! હવે આપણો સુવાનો રોજનો વખત થઇ ગયો છે, માટે અહિંથી જ હવે અંધ રાખું છું, વળી કાલે આગળ કહીશું. આ સત્રગી વાત હું પણ ધ્યાનમાં રાખજો. તારૂં ઈદિનપ્રતિદિન સારૂં થતું જશે.

વિજયા કહે છે : કહો તો ખરા હજી થોડું આજનો સંસાર છે. ઉંઘ કોને આવે છે ? હજી તો સુવાની વાર છે. મને કે. આજનો સંસાર છે.

લાગે છે કે જાણે કાંઈ કહેનાર હોય તો સવારસુધી સાંભળ્યા કરે. ના, ના, મારા સમ, થોડી આગળ કહો તો ખરા. અહાહા! એ ખીચારી ડોશીને છોકરી કેવીએ વહાલી હશે! પણ પારકે ઘેર મોકલવી તે શું કરે! જુઓને કેવી સારી શીખામણ દીધી છે! આજની મા આટલું સમજતી ન હોય એટલે દીકરીને શું શીખામણ આપે! આ પ્રમાણે ચાલે તો પછી બૈરાંને કે કાંઈને દુઃખ શેનું? પણ તે છોકરીએ કેવી ડાહી હશે? આજની છોકરીઓ તો ઉઠાંછળી! આટલી વાર બેશીને શીખામણ સાંભળે શેની? શાખાશ છે એ માને ને દીકરીને, અને હજી તો આગળ કેવીએ શીખામણ દીધી હશે! ને એ છોકરીએ પોતાને ઘેર જઈને કેવુંએ ઘર ચલાવ્યું હશે! ખરે, તે સાંભળવા જેવું જ હશે! પણ જુઓની, હું કેવી મૂર્ખ છું! હમણાં આટલું બધું સાંભળ્યું, ને પાછી ધૂળપર લીંપણજેવું કરું છું. ત્યારની મારું જ હાંક હાંક કરું છું, ને તમે પણ મને રોકતા નથી. મારો લવારો પાછો પૂરો થતો નથી, એટલે તમે શું કરો. પણ હવે બસ, હું જાનીમાની બેસું છું. આગળ થોડી કથા કરો. કેમ બોલતા નથી? મારો અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા કરો ને કહો. આ પગે લાગું છું, જુઓ હજી તો ધીરે ધીરે મારા અવગુણ જશે. મેં કાંઈ આવી કથા કાંઈ દિવસ સાંભળી હોય તો જ્ઞાન આવે, પણ આડી અવળી વાતો વાંચી તથા સાંભળીને આવડી મોટી થઈ છું. શાળામાં પણ બેંસના ને ગંધડાના પાઠ વાંચીને ભણ્યાં છીએ; તેમાં પણ કશી નીતિની વાત ભણાવતા નથી. હશે, વળી મારું મોં તો ચાલતો માંડ્યું. હવે આપ કહો, થોડું કહો, એટલે પંછી હું સુવાની પથારીઓ કરું છું.

મનોહર જે તેના સામું ટંગટંગ બોલ્યા કરતો હતો, તે તેને બોલતી બંધ થઈ બેઠીને બોલ્યો.

મનોહર કહે છે: જો! હવે આજે તો એટલું જ કહીશું. કારણ કે હવે રાત ગઈ છે અને તું પાછી વધારે સાંભળે એટલે ખરી શીખામણની વાત હોય છે તે લુટી જાય છે. મેં હજી બરાબર બંધ કરી નહોતી તે પહેલાં તો તારું મન ઠેકાણે રહ્યું નહિ ને કેટલું બોલી ગઈ. પણ એમ નહિ કે ધીરંજી રાખીએ. પછી આપણે વાત કરવાનો ઘણોએ વખત છે. સાંભળીને થોડી વાર શાંતિ રાખવી. જો કથા સાંભળવાની રીત કેરી છે કે કથા કહેવાનો આરંભ થાય અને “જો” બોલે ત્યારથી તે પાછળ કથા પુરી થાય અને “જો” બોલે ત્યાર સુધીમાં આપણી લાંબી વાત વચ્ચે જોડી ના દેવી, પણ જરા

ધીરજ રાખીને કથા બંધ થયા પછી જરા વાર તે વાતને મનમાં વિચારી લઇએ, ને પછી બોલવું ઘટે તેટલું બોલીએ. હવે આજે કાંઈ તું વધારે ઓછું બોલી નથી, તેથી હું તને ઠપકા આપતો નથી. આજે તું જ બોલી છે, તે તો આ કથા સાંભળીને તને હરખ થયો તેથી તારાથી બોલ્યા વિના રહેવાયું નહિ. એ તો ઠીક છે, પણ આ તો રોજને માટે કહું છું, કે જેથી કાંઈ પણ જગાએ ગયા તો ૧નીતિવિરુદ્ધ ચલાય નહિ, સાંભળ્યું કેની? આજે તો ઉલટી તને શાઆશી ઘટે છે કે તું અત્યાર સુધી બગી, અને વળી પ્રીતિથી સાંભળીને રાજ થઈ, ને હજી પણ સાંભળવાની હોંસ જણાવે છે, એ જોઈને હું તારા ઉપર રાજ થયો છું. પણ એટલી વાત સ્મરણમાં રાખવી કે “જે” બોલતાં સુધી ઉઠવું નહિ, અને વચ્ચે બોલવું પડે તો લાંબું વધારીને બોલવું નહિ, સમજણ પડી કેની? કેમ ત્યારે હવે તારી શી મરજ છે? આગળ કાંડે કહીશું કે આજે? વળી તું કહેશે કે મેં મારા સમ ખાધા ને તમે પાચ્યા નહિ, પણ જો! એ વાત આપણાં જૈરાંની સારી સમજણની નથી. હાલતાં ચાલતાં સમ શું કરવા ખાઇએ, ગમે તેવું કારણ હોય તો પણ સમ ન ખાવા. હવે આજે તો તને આ કથાઉપર પ્રેમ આવ્યો તેથી બોલાઇ ગયું પણ હવે પછી કાંઈ વાર સમ ખાઇશ નહિ હોં? લે ત્યારે, તારી ઇચ્છા હોય તો સમ પણ પળે ને બે વાત. ચાર અક્ષર આગળ કહીને પછી સૂઇ જઇએ. કેમ ઠીક કે?

વિજયા શરમાઇ જઇને જરા હસતે મોઢે કહે છે: આજે તો મારો અપરાધ થયો છે, પણ ક્ષમા કરજો. અને હવે કાલથી ચૂક પડે તો કહેજો. નજરમાં આવે એટલો ઠપકા દેજો.

મનોહર કહે છે: કાંઈ ચિંતા નહિ. ગાંડી છે, આજે તે એવો શો અપરાધ કર્યો છે? હોય એ તો વાતપર વાત આવે, ત્યારે બોલાઇ જવાય. હશે, ફિકર નહિ. જો આવી ચાનક લાગે તો પછી શું કહેવાતું? તું જ તારી મેજે જોજે, કે બે ચાર મહિનામાં તારી સ્થિતિ કેવી સુધરી જાય છે તે. અરે! લોકો તને પૂજશે. ખચર છે કે એમ જ! લે હવે પાછી પલાંઠી વાળીને હાથ જોડીને બેશ. (વિજયા તેમ કરીને બેસે છે) જો! ક્યાં સુધી વાત આવી હતી તે કહે, જોડે?

વિજયા કહે છે: પુરુષની નજર પડે એવી રીતે તથા વસ્ત્ર-વિના નહાવું નહિ એ વગેરે વાત કહીને બંધ રાખ્યું છે.

મનોહર કહે છે, સાંભળ. પછી બીજે દિવસે પાછાં તે જ-
મીને બેઠાં ત્યારે પોતાની છોકરીઓને બેસાડી લક્ષ્મીમાતા સ્મરસ્વ-
તિને કહેવા લાગી.

લક્ષ્મી કહે છે: હે સ્મરસ્વતિ ! તું સાવધાન થઇને સાંભળ. મારે
એકે એક અક્ષર તારા કામને છે, માટે સંધરી રાખજો. આપણા ધરમાં
જ્યારે કોઇ પરભાર્યું માણસ આવ્યું હોય, અને ધરનાં માણસની કસુર
થઇ હોય તો તેના દેખતાં ધરનાં માણસને કશું વધારે ઓછું કહેવું
નહિ, અને જો તે ધરનું માણસ આપણું વચન સાંખી રહે એવું હોય,
તે સામું બોલી અપમાન કરે એવું નહિ હોય તો બે અક્ષર ધીરથી
કહીને સમજાવવું, પણ વાતને વધારવી નહિ. ” બોલ ‘સદ્ગુરુદેવકી
જય.’ હવે તારે પથારીઓ કરવી હોય, અને પાણીના લોટા ભરવા
હોય, તો ભરીને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરતાં સુષ્ઠ જાઓ.

વિજયા પોતાનું સઘળું કામ કરી રહીને કહે છે, હે, સાંભળો
છો કે ? હવે મને આજ્ઞા હોય તો હું સુષ્ઠ જાઉં છું. આપને વાસ્તે
બધું તૈયાર કર્યું છે. હવે થાક્યાહાર્યા સુષ્ઠ જાઓ. વળી સવારમાં
વહેલું ઉઠવાનું. રાત તો એ ચાલી.

મનોહર તથા વિજયા પોતપોતાને સ્થાને પરમેશ્વરનું સ્મરણ
કરતાં સુષ્ઠ જાય છે.

દિવસ ૨

* પાછલી રાત્રે મનોહર પથારીમાં સૂતાં સૂતાં એક બે નીતિ
* તથા ભક્તિનાં પ્રભાતિયાં બોલી ઉઠે છે, તથા
તેના પહેલી વિજયા ઉઠીને સઘળા કામથી પરવારીને મનોહરને
પૂછવા આવે છે.

વિજયા કહે છે: કેમ પહેલા તમે નહાશો કે હું ? આપની
આજ્ઞા હોય તો હું નાહીને પછી આપને પાણી કાઢી આપું. હું પાછ-
ળથી સ્નાન કરત, પણ દિવસ ઉગી જશે તેથી—ને વળી રોજ
તમારાથી મારે પહેલું નહાવું જોઇએ કે પછી ?

મનોહર કહે છે: સ્ત્રીને તો એવો જ ધર્મ છે કે પોતાના પતિ-
પહેલાં નહાવું, અને પતિના જમ્યા પછી જમવું. હા, ત્યારે પહેલેથી
તું સ્નાન કરી લે.

વિજયા સ્નાન કરોને પતિને ૧નિત્યકર્મની રસામગ્રી તૈયાર કરી આપે છે. તથા રસોષ કરી જમાડે છે. પડી ઉતાવળથી પોતાના કામે મનોહર જાય છે ત્યારે

મનોહર કહે છે: સાંભળે છે કે? આ બહાર નજર રાખજો. મારે ઉતાવળ છે, એક ઠેકાણે જવાની; તેથી બારણું ઉઘાડું છે, ને હું જાઉં છું.

વિજયા એકદમ આગળ આવી પ્રસન્ન મુખથી કહે છે: હા વહેલા પધારજો. જમીને તરત જવાનું કરો છો, તે જરા રહીને જવાય એવું નથી ?

મનોહર કહે છે: ના, બહુ અગત્યનું કામ છે. ગાંડી ! જતી વખતે કશું કહેવું નહિ. લે તું બોલી ત્યારે આ બેશીને જાઉં છું. જો ! બારણું ઉઘાડું મૂકીને કંઈ જશો આવશો નહિ હોં.

વિજયા કહે છે: કાલે જ સાંભળ્યું છે ને આજે જ ભૂલી જઈશ ! વગર કારણે કોઈને ઉમરે પણ શું કરવા જઈએ ? ઘણાંએ જોને કામ હશે તે આવશે આપણે ઘેર. કશી પ્રીતિ રાખશો નહિ. વહેલા પધારજો. હું ઘરમાં જાઉં છું, બારણું અમથું દેતા જાજો, હું સોળ બદલીને આગળ આવીશ.

મનોહર તેમ કરી જાય છે. અને વિજયા મુખવાસઃ ખાઈને બેશી રાતની બધી વાત વિચારે છે. એટલામાં ચંચળા પાડોશણુ પોતાના ઘરમાંથી ધટા કાઢીને કહે છે, વિજયાલક્ષ્મી ! ઓ વિજયા-લક્ષ્મી ! કેમ બોલતાં નથી ? આજ સવારનાં ફરકીને બહાર જોતાં નથી ! એવાં તો શા કામમાં દટાઈ ગયાં છો ! બળ્યું ઘરમાં તે કેદ-ખાનાની પેઠે જમે કેમ ? સાંભળ્યું કે નહિ ? એ વિજયા !

વિજયા બિલકુલ બોલી નહિ ત્યારે તે ચંચળા તેના ઘરમાં આવીને વિજયાને બેઠેલી જોઈ કહે છે: કેમ કાનમાં પ્રમડાં ધાલ્યાં છે કે શું ? કાંઈ બહુ માન જોઈતું દેખાય છે ?

વિજયા જરા મોં મલકાવી કહે છે: આવો બેસો નવરાશ હોય તો.

ચંચળા કહે છે, કાલે પેલી અમથીની વઢવાડ સાંભળી કે ? (વિજયા જરા પણ બોલી નહિ ત્યારે) કેમ અલી બોલતી નથી ? આજ તો કંઈ બહુ ભાર આવ્યો છે તો !

વિજયા કહે છે: જુઓ બહેન, ભારબોજ તો કંઈ નથી પણ

૧ ગૃહસ્થ પુરુષને દરરોજ સવારમાં ઈશ્વરની પ્રીતિ અર્થે જે જે કર્મ શાસ્ત્રમાં કરવાનાં કહ્યાં છે તે તે કર્મની, ૨ વસ્તુઓ. ૩ ધરનાં આગળના ભાગમાં. ૪ પાનસોપારી વગેરે.

એવી લોકોની કુચલી કરવી મને ગમતી નથી. આપણા લોકને તો ચાલ પડી કે નવરાં થાય એટલે ફલાણીનું આમ થયું ને ઢીકણીનું આમ થયું ! આખો દહાડો લોકની નિંદા કર કર કરે છે. પણ એમ નહિ કે જે વાતમાં આપણને ફાયદો નહિ તે વાત કરવી શું કરવા ? ઘેર ઘેર માટીના ચુલા છે; નકામું મોં ફાવવું, અને આવરદા ઓછું કરવું એમાં શો માલ ?

ચંચળા કહે છે, ઓહોહો ! ખીજાં આવરદા ઓછું કરે છે ને તમે તો વધારતાં હશો ! એવી ગાંડી વાત શી કરવી ! વળી ચાર આણસ ભેગાં થાય ત્યારે વાત તો રડી ચાલેસ્તો, કંઈ મોઢું શીવીને એસી રહે આવરદા વધવાનું છે ? લાવોને એમ થતું હોય તો સહ્યે કરીએ. ને ! મારી બાઈ, કંઈ મોંશરમ તો રાખીએ ! અડોશપડોશમાં રહેવું, ને તુછકાર કરતાં ખીતાં નથી ? એવું કાણુ તમારે ઘેર આવીને બેસી રહેવા નવરું છે જે ! આ ચાલી ! મારે ઘેર ઘણુંએ કામ છે. (એમ કહી બડબડતી નીકળે છે, તેને જોઈ સામી રહેનારી ભાગીરથી નામની સ્ત્રી નીકળીને બોલે છે.)

ભાગીરથી કહે છે, શું છે ચંચળ બહેન ! આવડાં બધાં તપી ગયાં છે !

ચંચળા—શું મારી બાઈ તપી જવું ! રડયું એવું તે કાણુ જાણે ! ને ! એમને ઘેર ખખર પુછવા ગયાં કે બહેન કેમ છે, આજ કંઈ સવારનાં જણાયાં નથી તો કહે છે કે એવા કથાકબલા મને ગમતા નથી; મારું તો આવરદા ઓછું થઈ જાય ! જુઓ તો ખરાં, એ તે કાંઈ બોલવાની રીત છે ! કાણુ કોને બારણે જવા બેસી રહ્યું છે ? [એટલામાં ખીજા પાડોશણુ કાવેરી નીકળીને બોલી]

કાવેરી—અલી ! આજે વળી ક્યાંથી સળગ્યું ?

ચંચળા—સળગે તમારે ઘેર; અહિં કોને ઘેર સળગવાનું હતું ! જરા વિચારીને તો બોલો મારી બાઈ ! ઉમરાઉપર ઉમરો છે, ને ફરી મોંડાં જોવાં નથી કે શું ?

કાવેરી—માર કરજો બાઈ ! મેં કાંઈ તમને જાણીને કહ્યું નથી. હું તો જાણું કે કાઈની વાત કરતાં હશો, ત્યારે સહેજ પૂછ્યું. કેમ વારુ, શું થયું, ભાગીરથી !

ભાગીરથી—એ તો સહેજ ! વિજયાલક્ષ્મીની ખખર પૂછવા ચંચળ ગયાં હશે ત્યારે તેમણે કહ્યું, બાઈ ! કથાકબલા લોકોના લક્ષને મારે ઘેર કાંઈ આવશે નહિ એમાં ને એમાં આવરદાનો દહાડો ઓછો

થાય છે. ત્યારે ચંચળને માહું લાગ્યું કે તમારે ઘેર ખમર પૂછવા આવ્યાં ને તમે મોં ફેરવીને બોલ્યાં. ત્યારે બાઈ ! એવું તે કાણ નવરૂં પણ છે ? પણ જુઓ કાવેરી ! ચપટી ધુળનોએ રજ્યો ખપ પડે છે ! તેથી આપણે બારણે આવ્યું, તેને છેક આગ તુચ્છકાર કરી કઢાય ! વિજયાલક્ષ્મીને પણ આમ કરવું છેક ઘટે નહિ.

ચંચળા—જવા દેતી બાઈ, ‘કાળું’ મોં ને કથીરના દાંત, આપણે શું કરવા કહેવું પડે. પણ મને તો એમ થાય છે કે ‘આજ કાલનો બેગી ને પગે સુધી જતા !’ રડ્યું, એમ વાત કયે આવરદાં ઓછું થાય તો ધરમાં ને ગામમાં શીદ રહીએ ? જમએ જંગલમાં કે કાઠીમાં પેશીએ એટલે કાંઈ પૂછેએ નહિ ને બોલવુંએ નહિ. ચડીચુપ ! (ત્રણે જણુ હસે છે.)

કાવેરી—હાય હાય બાઈ ! ચાહી ચલાવીને આપણે ઘેર આવ્યું તેને તુચ્છકાર કરાતો જ કેમ હશે ? ગજબ થઈ તો ! વિજયાલક્ષ્મી છેક એવું કરે એવી તો નથી. પછી તો રામ જાણે બાવા. કાંઈ કાંઈના પેટમાં કંઈ પેશી નીકળ્યું છે ? વખતે જીવ ઠેકાણે નહિ હોય કે પછી બીજું કંઈ કારણ હશે. રડ્યું છેક તો આમ નહિ હોય !

ચંચળા—જીવ ઠેકાણે ના હોય તો કૂવે જમને પડીએ ! તેની કંઈ ખોટ છે ? આ આપણા મહોલામાં એ ત્રણ ચાર રાત દહાડો ઉઘાડા પડ્યા છે; ને તેમ નહિ તો બારીથી પડતું મેલીએ ! પણ રાંડતું આવું તે વળી થતું હશે ? હજી મારા ધરવાળા આવશે ત્યારે એના વરને બધુંએ કહેવડાવીશું કે તમારાં શુભલખ્યાને વારન્ને. ના ના બાઈ સાચે સાચું કહેજો. લાગીરથી ! મારી વાત ખોટી હોય તો એ ધરમાં બેઠી છે, બોલ્યાવતી રહે ? પણ શું બોલે ?

લાગીરથી—હશે. હવે તમે તમારા ધરમાં જાઓ, નહિ તો આવો મારે ઘેર. આપણી તેને મતલબ નહિ તો પછી બેરજીસમનાં બહેનપણાં બાંધવાથી શું ? અને સાચું પુછો તો બાઈ ! જીભમાં કાંઈ હાડકું નથી. એ તો વખતે આમે બોલાઈ જવાય. પણ બે ! પોતાની જીભ થઈ છે તેથી બીચારી વિજયાલક્ષ્મી શરમની મારી ત્યારની બોલેય છે ! હશે બોલ્યાં તો બોલ્યાં. એક દહાડો એમે હોય.

ચંચળા—હોય તે શેનું ? જીભ લાંબી હોય તો. બે આંગળ લરીતે કાપી નાંખીએ; પણ પારકાં માણસને ઓછું અદકું બોલાય કેમ ? જા મારી બાઈ ! આંખમાં જરા શરમ નથી. બોલ્યાં એ બહેનપણા ! વાટ ઉઠી એનાં બહેનપણામાં ! (એમ કહી સામે બારણે લાગીરથીને ઓટલે જઈ બેસે છે.)

ભાગીરથી—આવોને કાવેરી બહેન ? બધ્યાં ધરનાં કામના કંઈ અંત આવે છે । રાત દહાડો વૈતરાં કરતે કરતે જનમ ગયો છે, ને બાકી હશે તે જશે. ઘડી નિરાંતે પગ વાળીને બેઠાં તે ખરાં, આવો.

કાવેરી—આમ ! આપણે બૈરાંની જાતને પગ વાળીને તો ચિતા-ગાંએ સુવાનું નથી. એ તો ‘ સમનો દીકરો જીવે ત્યાં લગી સીવે. ’ પણ તમારી મરજી છે તો લો, બારણાં અડકાવીને આવું છું. [તે પણ ત્યાં આવે છે, પછી એકડએકડ આવું જોઇને બધી પોતપોતાને ઘેરથી આવીને દશબાર, ભાગીરથીને ઓટલે બેગી થઇ ગઇ. પણ એટલાંમાં ભાગીરથીના વરને આવતા જોઇને સહિ સહેને ઘેર ચાલી ગઇ, અને ભાગીરથી પણ ધરમાં ગઇ.]

વિકુલજી—(પોતાની સ્ત્રી ભાગીરથીને) બાજુ કેમ કંઈ સલા ભરીને બેઠાંતાં ? શા શા ઇનસાફ ચુકાવ્યા ?

ભાગીરથી—બળા એ સલા. ઇનસાફ શેના ! એ તો ચંચળને વિજયાલક્ષ્મીને બોલચાલ થઇ; તે રજતું ગજ થયું, જાણો જ છો કેની, બૈરાંની જાત, ઓલો બોલો, પેલો બોલો; એમ કરતાં વધી ગયું. આટલું થયું પણ બીચારો વિજયાલક્ષ્મી જીભાન ફાડીને એકતું બે બોલી નથી હો. જીહું ન કહેવાય.

વિકુલજી—તને ખબર છે ? આપણા આખા મહોલામાં એના જેવી કાહી બાયડી નથી; અને આ ચંચળ તો લાવાલુતડી છે. એને બોલ્યાનો બંધ નથી. તેમ શેઠે પણ ઠીક જ છે. ‘યથા લાજા તથા કીકા. ’ બેતું જોડું જ પરમેશ્વરે મેળવ્યું છે !

ભાગીરથી—તમે એમ કહો છો પણ શેઠકરતાં તો રાંક ચંચળ હોંશીયાર છે હાં. બોલાવે ચલાવે કાંઈ બીજાની પેઠે કાહેલી નથી.

વિકુલજી—ત્યારે એમ જોતાં તો શેઠે કે દહાડે કાચા છે ? બ્યાજનું બ્યાજ ગણીને ધરમાં મૂકે છે, ને પાછતું શાકે પણ ખાતા નથી, એ તો બધું ઠીક જ છે. ચાલો હવે નહાવાનું પાણી મૂક્યું છે ? પછી સંધ્યાકાળ વીતી જશે.

ભાગીરથી—મારે તો પાણી ક્યારનુંએ થયું છે, તમારી વારે વાર છે, કેમ ત્યારે કાઢું ?

વિકુલજી—હા ચાલો, પંચિયું બદલીને આવું છું. [તે નાહીને સંધ્યા કરે છે, ને ભાગીરથી આવવાનું તૈયાર કરે છે.]

આ બધી લલવાની વાત થઇ તે વખતે વિજયા બેડી બેડી પોતાના મનમાં રાજી થતી તથા વિચાર કરતી હતી.

વિજ્ઞાપા—(મનમાં) અરે પરમેશ્વર ! શી તારી માયા છે ! તેં પણ આ જગતમાં કેવાં કેવાં માણસો સરજ્યાં છે ! લોકમાં કહેવત છે કે “ પૈસાથી કાંઈ પૂરું નથી, અને અક્ષતથી કાંઈ અધૂરું નથી. ” એ વાત સાચી છે. આ બુદ્ધિવિનાની સ્ત્રિયો કરો. વિવેક કે વિચાર જાણતી નથી. તોપણ એમના મનથી જાણે છે કે અમારા સમાન કાંઈ હાલું નથી. અરે ! આવી છેક મૂર્ખાં જૈરાંની જાનનું શું કલ્યાણર થાય ! અને પરમેશ્વર પણ એમના ઉપર શું દયા કરે ? એક વાર પણ આખા દહાડામાં સાચું જોણતાં નથી; અને એક વાત વધારીને કરે પણ ઘટાડતાં નથી. તેમ જ વાત વધારીને કરે છે તે પણ કેવી કે જાણે લડવા જેવી. પોતાનો વાંક કાંઈ જાણતું નથી. અરે ! આ વખતે મારે ઠેકાણે જો કાંઈ બીજું હોત તો ખાનાજંગી^૩ ઉડત; અને ફરીથી મો’ જેવા વહેવાર પણ રહેત નહિ. સારી બુદ્ધિ ધૈર્યે મમને આપી કે હું કાંઈ જોલી નહિ. ભાગીરથી અને કાવેરી કાંઈ છેક મૂર્ખાં નથી, પણ એણે જુહું ભેરવ્યું એટલે તે બિચારાં શું કરે ? તોપણ પાકી તપાસ કર્યા વિના એક જાણના જ કહેવાથી, તેમાં પણ વગર ભરોંસાના માણસને મોઢેથી સાંભળેલી વાતને ભરોંસો રાખી કાંઈ માણસની કિંમત કરવી એ સારા માણસનું કામ નથી. પણ સારા પુરુષો કહી ગયા છે કે ‘ સ્ત્રીની મતિ^૪ પગની પાનીએ ’ અર્થાત્^૫ તેમની નીચી બુદ્ધિ છે એ વાત સાચી છે, અરે ! સંસારમાં એનાથી બીજી ધણીએ મૂર્ખાં સ્ત્રિયો હશે. શિવ ! શિવ ! મેં સહજ વાત કરી તેમાં વધારીને કેટલું કર્યું ! પણ સાફ થયું જે હું જોલી નહિ. બાકી જોલી હોત તો મને એ લોકના તથા મારા ગુણદોષની ખખર પડત નહિ; તથા આવા દુષ્ટ સ્વભાવની મને ઓળખ પડત નહિ; તેમ જ સંધ્યા લોક જાણત, અને એ તો નીચની પેઢે ગમે તેમ જોણત, અને મારાથી જરા પણ તેવું જોણત નહિ, તેથી કાંઈ જતા આવતા સારા માણસ સાંભળત તો તેમાં મારી ને મારા ધણીની આખર જાત, એમનું, આખર ધજતવિનાનાં હલકાં માણસનું શું જાત ? ‘ નહિ જોણવામાં નવ ગુણ ’ એ કહેવત કાંઈ જોટી નથી પણ આજે જ મારે આવો ધીરજ રાખવાનો પ્રસંગ આવ્યો તે ધણું સાફ થયું. અને તે પણ કાલની કથાના પુણ્ય પ્રતાપ છે. જો કાલે એટલું સાંભળ્યું નહિ હોત તો આજે હું બોલ્યા વિના પણ રહેત નહિ, અને તેથી આખરે કરો કાપદો નહિ પણ મોટો ખિનાશ

ચાત. હે જગતપતિ ! તું મારી મતિને સુધારજે, અને મને ધીરજ તથા શાંતિ આપજે. કોઈના બે કડવા બોલ સાંખવા વારો આપજે, પણ કોઈને બે બોલ કડવા કહેવાનો વખત આપીશ નહિ. અરેરે ! ક્રોધ આવે છે ત્યારે માણસની બુદ્ધિ જતી રહે છે. સાઈં નરસું બોલવાનો વિવેક રહેતો નથી. અને અંતરમાં તો અગ્નિની પેઠે બળતું હશે, કારણ કે સામાને બળતું લાગે એવા બળતા બોલ તેની છાતીમાંથી નીકળે છે. હે પરમેશ્વર ! મારો ક્રોધ તું મારી નાંખજે ને નહિ તો ક્રોધ મારવાની મને શક્તિ આપજે. આ સંસારમાં ક્રોધજેવો બીજો ઇન્દ્ર નથી. અરે રામ રામ ! મેં કશુંએ એને દુઃખ લાગે એવું કહ્યું નથી, તો પણ દુઃખ લાગ્યું એમાં મારો શો વાંક ? ખરે, કશું બોલ્યામાં સાર જ નથી. એ બહારથી આવશે ત્યારે મને કેટલોએ ઠપકા દેશે. પણ ખરું જોતાં મેં કંઈ એવું કહ્યું નથી. હશે, સત્યનો બેલી રામ, ભગવાન લજ્જા રાખશે. ચાલ બાઈ ! હમણાં થાકીને બહારથી આવશે એમને વાસ્તે પાણી તૈયાર કરી મૂકું અને વાળુની પણ તજવીજ કરું. આજથી એ વાત તો નક્કી થઈ કે વિચારવિનાના માણસને સાઈં કહીએ તોએ દુઃખ ને નહાઈ કહીએ તોએ દુઃખ. માટે સામાની રુક્તિ જોઈને ઘટે તો બે અક્ષર બોલવા, નહિ તો ચુપ રહેવું સાઈં. આ વગરે વિચાર કરતી ગરમ પાણી તથા ખાવાનું તૈયાર કરે છે; એટલામાં તેના પતિ બહારથી આવે છે.

અનોહર : (ઘરમાં પેસીને) શું થાય છે ?

વિજયા શબ્દ સાંભળીને એકદમ હસતે મોઢે આવી પતિને પગે મસ્તક મૂકી પગે લાગે છે. અનોહર તેનો હાથ ઝાકી હકાડે છે અને કહે છે, હા હવે તને ખરો વિવેક આવડ્યો. મને ખાતરી છે કે તું તારાં માખાપનું કુળ તારીશ અને મને પણ સુખી કરીશ. કહેવત છે કે 'પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય'. તારી નાનપણથી જ બુદ્ધિ સારી હતી, અતે હવે ધીરે ધીરે સુધરશે. જો ! વિવેકો દશમો નિધિઃ આ આઠ સિદ્ધિ ને નવ નિધિ તો યોગનું સાધન કારનારા મોટા યોગીઓને મળે છે. પણ તે સમ્રાજી એક વિવેકવિના બોધ એસે છે, તેથી કહ્યું કે વિવેક એ દશમો નિધિ છે. હવે તને વિવેક આજે છે એટલે સહ સારા વાનાં થશે. આજ તને જોઈને સાઈં મન પ્રસન્ન થયું છે. કહો વારુ, હવે શી તજવીજ કરવા માંડી છે, ને કાંઈ આનંદ ગયું ?

વિજયા—આપને વાસ્તે સ્નાન કરવાનું પાણી તૈયાર છે. સંધ્યા કરી લ્યો તો વાળુ કરવાને પણ સંધ્યું તૈયાર છે; ને આપને પૂછવા તો આજે કોઈ આવ્યું નથી. પણ મારો એક અપરાધ થયો છે, તે હું ધીરજથી કહું છું. ક્ષમા કરવા જોગ હોય તો તેમ, નહિ તો ઘટે તેવી શિક્ષા કરજો.

મનોહર—અંહ ! એવો શો ગુનો છે જ ? અને થયો હશે તો સાચેસાચું કહેશો એટલે માફ થશે, પણ મોટો ગુનો હશે ત્યારે તો ઘટતી શિક્ષા કરવી પડશે.

વિજયા—મોટો ને નાનો તો આપ તોલ કરજો. [એમ કહી સંધ્યા બેસી વાતો કહી સંભળાવે છે, તથા નેત્રમાં જળ લાવે છે, અને હાથ જોડી કહે છે] હવે મારો અપરાધ હોય તો શિક્ષા કરો.

મનોહર—(તેને ધૈર્ય આપતા) જખ મારે છે. તેતો તે બહુ જ સારુ કામ કર્યું છે. ગાંડી ! એને તે અપરાધ કહીએ ? એ તો બહુ જ શાખાશીનું કામ કર્યું. એવી ખોટી રીતે જો મને કહેવા કોઈ આવશે તો હું છું ને તે છે. તું શું કરવા ડરે છે ? પણ તેં જો વાત કહી છે. એ તો સાચી જ છે કે નહિ ?

વિજયા—એક અક્ષર પણ વધઘટ મેં કર્યો નથી, અને કદાચ અક્ષર ફર્યો હશે તોએ મેં મતઘળ ખોટી સમજાવી નથી. ગમે તો ચોક્કસી કરજો.

મનોહર—ઠીક છે, હમણાં તો સ્નાનની તજવીજ કરો; અને આ કામમાં ઠપકો મળશે એવી લગાર પણ ચિંતા રાખશો નહિ, હો. મને સહિતી ખબર છે. પૂછશે તેનો જવાબ દઈશું. (પછી સ્નાન કરી સંધ્યા કરે છે, તથા વાળુ કરીને પરવારી મેડી ઉપર બેસે છે તથા રહસ્યવિનોદ કરે છે.)

વિજયા—હવે આપની ઇચ્છા હોય તો પેટી રહી છે ત્યાંથી કયાનો આરંભ કરશો ?

મનોહર—હા હવે એ જ વિચારમાં છું. ચાલો ત્યારે. (તેના તરફ જોઈને) વાહ ! આજે તો વગર કહે પત્રાંકી વાળી હાથ જોડીને જ બેઠો છો ! ઘણું સારું. હવે કાલે ક્યાંથી રહ્યું છે ?

વિજયા—‘ પરભાર્યું માણસ આપણે ઘેર આવે ત્યારે આપણી મરજાતને પાળનાર ઘરનાં માણસને કાંઈ કહેવું ઘટે તો સહજ

કહેવું પણ કાંઈના દેખતાં આપણું માન ઘટાડે એવાં હલકાં માણસને તેવી વખતે કયું કહેવું નહિ, ત્યાંથી બંધ રાખ્યું છે.

મનોહર—“સદ્ગુરુદેવકી જય” જે સાંભળ. તે લક્ષ્મીમાતા સરસ્વતીને બોધ કરે છે.

લક્ષ્મી કહે છે: હે દીકરી ! આપણે ઘેર કાંઈ મોટું માણસ આવે એટલે સારા નમ્ર સ્વભાવનું, સારા વિચારવાળું, સારા ગુણ તથા કર્મવાળું, તથા ઉંચા કુળનું અને મોટા વયનું માણસ આવે ત્યારે તો આપણે ઉભા થઈને તેમને માન તથા આસન આપવું, તેમને બેસાડીને બેસવું, અને તેમના સુખના સમાચાર પૂછવા; પણ જ્યાં સુધી તે પોતાની મેળે વાત કર્યા કરતાં હોય ત્યાંસુધી જરૂર-વિના વચમાં બોલવું નહિ, પણ પ્રીતિથી સાંભળવું; અને જ્યારે તે વાત કરી રહે ત્યારે ઘટે એટલા અક્ષર તેમને દુઃખ ન લાગે એવા કહેવા તથા પ્રેમ દેખાડવો. જતી વખત સુધી તે કાંઈ કારણ કહે નહિ, અને તે માણસ કાંઈ દિવસ જ આપણે ઘેર આવતું હોય તો તેને આવવાનું કારણ પૂછવું; અને તે કહે તે કામ જે આપણાથી અને એવું હોય તો તેમાં ઘટતી મદદ આપવી. જ્યારે તે જય ત્યારે તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ધરનાં બારણાસુધી વિદાય કરવા જવું, અને તેમનું કામ ન થઈ શકે એવું હોય તો પ્રથમ ક્ષમા માગી આપણી અશક્તિ તેમને જણાવી દેવી. કારણ કે તે આપણે ભરોસે ખીજી રીતે ઉદ્યમ કર્યા વિના પોતાના કામનું નુકસાન સહન કરે નહિ, તે માણસના ગયા પછી અથવા જતી વખતે કાંઈ પણ નિમિત્તથી આપણે અથવા આપણા ધરનાં માણસે હાસ્ય કરવું નહિ. કારણ કે તે માણસને વહેમ પડે છે, તથા તેનું દિલ દુઃખાય છે, અને આપણું હલકાપણું જણાય છે. તેથી તેવા સમયે હસવાની ટેવ ન રાખવી તથા ધરનાં માણસોને પણ સાવધ કરી રાખવાં, તેમ જ પાછળથી તે ભલાં માણસની નિંદા પણ ન કરવી.

વળી હે દીકરી ! આપણા ધરમાં ચાકર રાખવો હોય ત્યારે આ વાર્તાને સંભારી રાખજો. આપણાથી ઉંચા કુળનાને ચાકર રાખવો નહિ. કારણ તેને ઉંચા કુળનો જાણવાથી આપણે હલકું કામ સોંપી શકીએ નહિ, તેમ જ તે કામ કરવાને તે પણ સંકોચ પામે છે. ઘણી ઓળખાણ અને પ્રીતિવાળા માણસને ચાકર રાખવો નહિ. કારણ કે તે પણ આપણો હુકમ બજાવવામાં અત્યંત પ્રીતિવાળો ન

થઈને નિર્ભય થઈ જાય છે, તેથી આપણું કામ બગડે છે. રોગી માણસને પણ ચાકર રાખવો નહિ. કારણ કે તેનાથી વખતસર બરાબર કામ થાય નહિ. અને આપણને તેની અશક્તિ જોઈ દયા આવે છે તેમ જ તે રોગી માણસનો રોગ પ્રસંગે બીજાને અસર કરે છે. કારણ કે ઘણા રોગ એવી એટલે બીજાને ચઢી જાય એવા હોય છે. વળી વધારે રૂપવાળાને ચાકર રાખવો નહિ, કારણ કે તે રૂપના મહાવાળો હોવાથી હલકું તથા મેલું કામ કરતાં કંટાળે છે. તેનામાં ઘણું કરીને રંગેગુણ અને રૂપિતપ્રધાન હોય છે, તેથી તે માણસ ગરમ મિજાજનો હોય છે, અને બીજાનું સહન કરવામાં તે અસમર્થ હોય છે, તથા કોઈ પ્રસંગે મિજાજ કરીને આપણી મરજદને ઉલ્લંઘન કરે છે, વગેરે ઘણા ગેરફાયદા છે. વળી બહોળા વિસ્તારવાળાને તથા આળસુને ન રાખવો; કારણ કે મોટા વિસ્તારનું સંરક્ષણ તથા આપણા કામને કરવામાં તે કુશળ હોતો નથી. તેમાં વળી આળસુ હોય એટલે એકેનું કામ બરાબર કરી શકે નહિ, તેથી તેના માણસને આશ્રય આપવાને તેના ગળ પ્રમાણેના કામમાં રાખી આશ્રય આપવો, પણ નિયમિત રોજના કામમાં તેને ચાકર રાખવો નહિ. વળી સ્ત્રી-વિનાશના, પહેલી અવસ્થાવાળાને તથા વિષયી માણસને ચાકર રાખવો નહિ; તેમ જ દુરાચરણમાં પ્રસિદ્ધ ગણાએલા માણસને ચાકર રાખવો નહિ; તથા ચોરી કરનાર, લોભી અને જૂઠું બોલનારને ચાકર રાખવો નહિ; તેથી તે અગણિત ગેરફાયદા છે. સારા લૂગડાં પહેરીને વાંકા-ટેડા થઈ ફરવાની ઇચ્છાવાળાને ચાકર રાખવો નહિ, કારણ કે તે શોખી જીવડો કોઈ દુરાચરણથી બચતો નથી. શાથી જ તે ઈદેહા-ભિમાની મંદમતિનો છે. વાત કરવા તથા સાંભળવાનો રસિઓ હોય, તથા પોતાના કામની કાળજીવિનાનો હોય એવા ચાકરને જાણીને તરત રજા આપવી. વળી હે સરસ્વતિ ! એ વિના અનેક દુગુણનો વિચાર કરીને રાખેલા ચાકરને પણ પહેલેથી વિશ્વાસ પછા વિના જોખમના કામમાં રાખવો નહિ. તેની પરીક્ષામાટે પૈસા વગેરે કોઈ પદાર્થ તેના કામની ખરી જગાએ નાંખી મૂકવા, તથા ચોકસી રાખવી કે તે પદાર્થ તેણે જ લીધો કે નહિ; અને લીધા પછી આપણને પાછા આપે તોપણ તેથી ભૂલવું નહિ. કારણ કે એવા ઘણા ઠગ માણસો પોતાનો બરોસો બેસાડવા માટે પહેલેથી તુકસાન પણ સહન કરે છે. તેથી એ વગેરે જે જે પવિષયમાં તેની પરીક્ષા લેવી

૧ અભિમાનવાળો. ૨ અધિક પિત્ત. ૩ નીમેલા. ૪ દેહનું અભિમાન ધરનાર. ૫ બાળતમાં.

હોય તે લીધા પછી તેને એકએકથી વધારે છૂટ આપવી, અને ગમે તેવો વિશ્વાસ ચાકર હોય તોપણ બનતા સુધી આપણા ધનના ભંડારની અથવા વસ્ત્ર તથા ધરેણીની જગા અને કુચી તેને સ્વાધીન કરવા નહિ, તથા તેનો ખરો ભોમીઓ પણ તેને કરવો નહિ. કારણ કે ધન તથા સ્ત્રી જોઇ સહિની મતિ ફરી જાય છે, તથા આપત્તિમાં પડેલો માણસ ^૧સત્યાસત્યવિચારવાળો નહિ હોવાથી ગમે તેવું આચરણ કરતાં કરતો નથી; તેમ જ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી આ શરીરની રૂપરૂતિનો કાષ્ટએ પણ વિશ્વાસ રાખવો ન જોઇએ, કારણ કે આજે જેવી મતિ છે, તેવી જ સદા રહેશે એ વાતનો કાંઈ નિશ્ચય નથી. માટે ચાકર માણસનો અધિક સહવાસ તથા ઝાઝો વિશ્વાસ કાંઈ દિવસ પણ રાખવો નહિ. હે બહેન! સો વરસ સુધીનો આપણો જૂનો ચાકર હોય, પણ આપણી ખરી ધર્મ મરબદાને છોડી તેનો વિશ્વાસ કરવો નહિ; તથા તેને મોઢે ચડાવવો નહિ, તથા આપણા એકાંતના ખાનગી એસવાના સંદિરમાં તેને પરવાનગી લીધા વિના પેસવાને છૂટ આપવી નહિ.

હે ડાહી દીકરી! આ સંસારમાં સહિના જીવનનો ^૩આધાર જમવાનું છે, તેથી તે બાબતમાં પણ જે જે વિચાર કરવાની જરૂર છે તેને પણ તું સાંભળી યાદ રાખજે. આ શરીર છે તે એક યંત્ર ^૪છે, ને અન્ન તથા જળ એ બે વસ્તુ તો આ યંત્રને ચલાવનારી કળ છે. અન્નજળવિના આ શરીર ખરાખર રહેતું નથી, ને ઝાઝા દિવસ ચાલતું નથી, તેથી તેને સારી રીતે એટલે ધટે તે પ્રમાણે અન્નજળ આપવું, એ જગતના સઘળા જીવોનું મુખ્ય કામ છે. ત્યાં ખાવા પીવાથી જેમ શરીર ટકે છે, તેમ જ ખાવા પીવાથી જ શરીરનો નાશ થાય છે, માટે એ બાબત વધારે ખારીકાથી જાણવાની છે. તોપણ હજી તારી બાળકશુદ્ધિ ^૫છે, તેથી તે જાણવાના સાધારણ નિયમ હું તને હવે કહું છું. જ્યારે આપણે ઈશ્વરની દયાથી સારી રિયાતમાં હોઇએ, ત્યારે તો આપણા ધર્મમાં રસોઇનો કરનાર નોકર હોય છે. તો રસોઇનો કરનાર માણસ કેવો જોઇએ તે સાંભળ. તે છેક જીવાન તેમ છેક ધરડો નહિ હોવો જોઇએ. કારણ કે જીવાનીઓ હોય તેની શુદ્ધિ ઠરેલી હોતી નથી. કેમકે આશરે ત્રીશથી તે આળીશ વરસની ઉમ્મરના દશ વરસમાં માણસની શુદ્ધિ પાકટ એટલે પરિપૂર્ણ થાય છે. અને તેથી પહેલી જેમ જેમ નાની ઉમ્મર તેમ તેમ શુદ્ધિ ઉઠાંછળી હોય છે; અને કેટલાંક માણસો

૧ ખરું શું અને ખોટું શું તેવા. ૨ સ્વભાવ. ૩ જીવવાનો. ૪ સંયો. ૫ ઓછી શુદ્ધિ.

જે જન્મથી મરણસુધી મંદબુદ્ધિનાં છે, તેમની પણ તેમના પ્રમાણમાં પાકી બુદ્ધિ તેજ વખતમાં થાય છે, તેથી કાચી બુદ્ધિને માણસ તથા જીવાનીઓ હોય છે, તે પ્રથમ તો બુદ્ધિએ ઓછાં તેમજ વિષયની વાસનાવાળા^૧ હોવાથી અસ્થિર એટલે ચચળ ચિત્તવાળા તથા ઊતાવળિયો હોય છે; તથા થોડા વયનો હોવાથી સર્વ પ્રકારની પાકની સામગ્રી કરી પણ જાણતો નહિ હોય, અને કરી જાણતો હોય તો તેની બરાબર કેળવણીથી થતા લાભને તથા ગેરલાભને જાણતો નહિ હોય; અને કદાચ લાભ ગેરલાભને જાણતો હોય તો પણ થોડી ઉમ્મરનો હોવાથી તેને ખરો અનુભવ નહિ હોય, તેથી તેના વડે થયેલો પાક ઉત્તમ ગણવાનું હોતો નથી. માટે બનતા સુધી છેક જીવાન પાચક એકલે રાંધનારને રાખવો નહિ, અને છેક ધરડાને પણ રાખવો નહિ. કારણ કે તે શરીરે વૃદ્ધ અવસ્થાવાળો હોવાથી ક્ષીણ^૨ જળવાળો હોય છે, તથા ઘડી ઘડી ઉકવા બેસવામાં આગસવાળો હોય છે. તેથી દરેક પાકના સમયે તેમાં નાંખવાના મસાલા વગેરે જીદા જીદા પદાર્થો લેવાને તે ઉકતો નથી, અને ઉઠે છે તો ધરડા માણસને વિસરી જવાની ટેવ હોય છે, (કમકે દરેક વાતને યાદ રાખવારૂપ તેમની સ્મરણશક્તિ ઓછી થયેલી હોય છે) તેથી એક લે છે ને એક ભુલી જાય છે; માટે પાકમાં તેનાથી બરાબર ચોકસી રહેવી કઠિન છે. વખતે પદાર્થ દાઝી જાય, ને વખતે કાચો રહી જાય. વળી તે ધરડો માણસ શક્તિએ કરીને ક્ષોણ થઈ ગયો હોય છે, માટે તેના હાથની કચેલી રસોઈ રોજ જન્મનારને તે અન્ન વધારે પ્રુષ્ટિ^૩ કરનારું નથી. કારણ કે રસોઈ કરનારનું બળ તથા બુદ્ધિ તેનું રાધિલું જન્મનારને અસર કરે છે. હે પુત્રિ! આ વાતનું વધારે વર્ણન હમણું કરતી નથી, કમકે તે બારીકાથી સમજવાને તારામાં હજી સામર્થ્ય નથી. વળી તે વૃદ્ધ માણસને કંઈનું અને વાયુનું જોર પણ હોય છે; તેથી વારંવાર થુંકવા અથવા નાક નસીકવા ઉઠીને બહાર જવાની આગસે તે પાકશાળામાં જ મળનેજ નાંખે છે, અને તેનું નાક ધુમાડા વગેરે કારણથી પણ ગળતું જ હોય છે, તેથી તે અશક્ત માણસ પવિત્રતાથી પાકને કરતો નથી. વળી તેના મુખમાંથી લાળ પણ પડે છે, તેથી વખતે કોઈ પદાર્થને ઉઘાડીને જોતો હોય તો તેમાં લાળ પણ પડે છે, તેથી તે ઉચ્છિષ્ટ^૪ જ ગણાય છે. તેની અશક્ત થયેલી કદૃષ્ટિ પણ વધારે ઉપયોગની નથી. વળી હે પુત્રિ! કાઠ, દમ, ઉઉદરરોગ, હૃદયરોગ, દરકાપિત,

૧ ધમ્જવાળો. ૨ ઓછા. ૩ જોર, બળ. ૪ થુંક, લીટ વગેરે. ૫ એકું. ૬ નજર. ૭ પેટના રોગ. ૮ હૃદયના રોગ. ૨ રગતપિત.

હોય તે લીધા પછી તેને એકએકથી વધારે છૂટ આપવી, અને ગમે તેવો વિશ્વાસ ચાકર હોય તોપણ બનતા સુધી આપણા ધનના ભંડારની અથવા વસ્ત્ર તથા ધરેણીની જગા અને કુંચી તેને સ્વાધીન કરવા નહિ, તથા તેનો ખરો ભોમીઓ પણ તેને કરવો નહિ. કારણ કે ધન તથા સ્ત્રી જોઇ સહીની મતિ ફરી જાય છે, તથા આપત્તિમાં પડેલો માણસ ^૧સત્યાસત્યવિચારવાળો નહિ હોવાથી ગમે તેવું આચરણ કરતાં કરતો નથી; તેમ જ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી આ શરીરની પ્રકૃતિનો કાંઈએ પણ વિશ્વાસ રાખવો ન જોઈએ, કારણ કે આજે જેવી મતિ છે, તેવી જ સદા રહેશે એ વાતનો કાંઈ નિશ્ચય નથી. માટે ચાકર માણસનો અધિક સહવાસ તથા ઝાઝો વિશ્વાસ કાંઈ દિવસ પણ રાખવો નહિ. હે બહેન! સો વરસ સુધીનો આપણો જૂનો ચાકર હોય, પણ આપણી ખરી ધર્મ મરબદાને છોડી તેનો વિશ્વાસ કરવો નહિ; તથા તેને મોઢે ચડાવવો નહિ, તથા આપણા એકાંતના ખાનગી ખેસવાના મંદિરમાં તેને પરવાનગી લીધા વિના પેસવાને છૂટ આપવી નહિ.

હે ડાહી દીકરી! આ સંસારમાં સહિના જીવનનો ^૩આધાર જમવાનું છે, તેથી તે બાબતમાં પણ જે જે વિચાર કરવાની જરૂર છે તેને પણ તું માંભળી યાદ રાખજે. આ શરીર છે તે એક યંત્ર ^૪છે, તે અન્ન તથા જળ એ બે વસ્તુ તો આ યંત્રને ચલાવનારી કળ છે. અન્નજળવિના આ શરીર ખરાબ રહેતું નથી, ને ઝાઝા દિવસ ચાલતું નથી, તેથી તેને સારી રીતે એટલે ઘટે તે પ્રમાણે અન્નજળ આપવું, એ જગતના સઘળા જીવોનું મુખ્ય કામ છે. ત્યાં ખાવા પીવાથી જેમ શરીર ટકે છે, તેમ જ ખાવા પીવાથી જ શરીરનો નાશ થાય છે, માટે એ બાબત વધારે ખારીકીથી જાણવાની છે. તોપણ હજી તારી બાળકશુદ્ધિ ^૫છે, તેથી તે જાણવાના સાધારણ નિયમ હું તને હવે કહું છું. જ્યારે આપણે ઈશ્વરની દયાથી સારી રિયાતમાં હોઈએ, ત્યારે તો આપણા ધરમાં રસોઇનો કરનાર નોકર હોય છે. તો રસોઇનો કરનાર માણસ કેવો જોઈએ તે માંભળ. તે છેક જીવાન તેમ છેક ધરડો નહિ હોવો જોઈએ. કારણ કે જીવાનીઓ હોય તેની શુદ્ધિ કરેલી હોતી નથી. કેમકે આશરે ત્રીશથી તે ચાળીશ વરસની ઉમ્મરના દશ વરસમાં માણસની શુદ્ધિ પાકટ એટલે પરિપૂર્ણ થાય છે. અને તેથી પહેલી જેમ જેમ નાની ઉમ્મર તેમ તેમ શુદ્ધિ ઉછાંછળી હોય છે; અને કેટલાંક માણસો

૧ ખરું શું અને ખોટું શું તેવા. ૨ સ્વભાવ. ૩ જીવવાનો.

૪ સંયો. ૫ ઓછી શુદ્ધિ.

જે જન્મથી મરણસુધી મંદબુદ્ધિનાં છે, તેમની પણ તેમના પ્રમાણમાં પાકી બુદ્ધિ તેજ વખતમાં થાય છે, તેથી કાચી બુદ્ધિનો માણસ તથા જુવાનીઓ હોય છે, તે પ્રથમ તો બુદ્ધિએ ઓછો તેમ જ વિષયની વાસનાવાળો^૧ હોવાથી અસ્થિર એટલે ચચળ ચિત્તવાળો તથા ઊતાવળિયો હોય છે; તથા થોડા વયનો હોવાથી સર્વ પ્રકારની પાકની સામગ્રી કરી પણ જાણતો નહિ હોય, અને કરી જાણતો હોય તો તેની બરાબર કેળવણીથી થતા - લાભને તથા ગેરલાભને જાણતો નહિ હોય; અને કદાચ લાભ ગેરલાભને જાણતો હોય તો પણ થોડી ઉમ્મરનો હોવાથી તેને ખરો અનુભવ નહિ હોય, તેથી તેના વડે થયેલો પાક ઉત્તમ ગણવાનું હોતો નથી. માટે ખનતા સુધી છેક જુવાન પાચક એકલે રાધનારને રાખવો નહિ, અને છેક ધરડાને પણ રાખવો નહિ. કારણ કે તે શરીરે વૃદ્ધ અવસ્થાવાળો હોવાથી ક્ષીણ^૨ બળવાળો હોય છે, તથા ઘડી ઘડી ઉઠવા બેસવામાં આળસવાળો હોય છે. તેથી દરેક પાકના સમયે તેમાં નાંખવાના મસાલા વગેરે જુદા જુદા પદાર્થો લેવાને તે ઉડતો નથી, અને ઉડે છે તો ધરડા માણસને વિસરી જવાની ટેવ હોય છે, (કેમકે દરેક વાતને યાદ રાખવારૂપ તેમની સ્મરણશક્તિ ઓછી થયેલી હોય છે) તેથી એક લે છે ને એક ભુલી જાય છે; માટે પાકમાં તેનાથી બરાબર એકસી રહેવી કઠિન છે. વખતે પદાર્થ દાઝી જાય, ને વખતે કાચો રહી જાય. વળી તે ધરડો માણસ શક્તિએ કરીને ક્ષોણ થઈ ગયો હોય છે, માટે તેના હાથની કરેલી રસોઈ રોજ જમનારને તે અન્ન વધારે પ્રુષ્ટિ^૩ કરનારું નથી. કારણ કે રસોઈ કરનારું બળ તથા બુદ્ધિ તેનું રાંધેલું જમનારને અસર કરે છે. હે પુત્રિ! આ વાતનું વધારે વર્ણન હમણાં કરતી નથી, કેમકે તે બારીકાઈથી સમજવાને તારામાં હજી મામર્ય^૪ નથી. વળી તે વૃદ્ધ માણસને કંઈનું અને વાચનું બેર પણ હોય છે; તેથી વારંવાર થુંકવા અથવા નાક નસીકવા ઉઠીને બહાર જવાની આળસે તે પાકશાળામાં જ મળતે^૫ નાંખે છે, અને તેનું નાક ધુમાડા વગેરે કારણથી પણ ગળતું જ હોય છે, તેથી તે અશક્ત માણસ પવિત્રનાથો પાકને કરતો નથી. વળી તેના મુખમાંથી લાળ પણ પડે છે, તેથી વખતે કાંઈ પદાર્થને ઉઘાડીને બેતો હોય તો તેમાં લાળ પણ પડે છે. તેથી તે ઉચ્છિષ્ટ^૬ જ ગણાય છે. તેની અશક્ત થયેલી દૃષ્ટિ પણ વધારે ઉપયોગની નથી. વળી હે પુત્રિ! કાઠ, દમ, ઉદરરોગ, હૃદયરોગ, રક્તપિત્ત,

૧ મચ્છાવાળો. ૨ ઓછા. ૩ બેર, બળ. ૪ થુંક, લીંટ વગેરે. ૫ એકું. ૬ નજર. ૭ પેટના રોગ. ૮ હૃદયના રોગ. ૯ રગતપિત્ત.

૧ ત્વચાગરમી અથવા હાડગંભીર વગેરે મોટા રોગવાળાને તો કદાચિત્ પણ રસોઈ કરવા રાખવો નહિ તથા ફેફરા વગેરે વાયુના રોગવાળાને અને ખનતા સુધી બીજા પણ રોગવાળાને રાખવો નહિ. હે દીકરી ! આપણું ચાલે ત્યાં સુધી તો રસોઈની કરનાર કોઈ ચતુર સ્ત્રીને રાખવી. પણ તે ન મળે ત્યારે નહિ ચાલતાં પુરુષને રાખવો. તેમાં પણ ચાકરને માટે કહેલી સઘળી નીતિઓ તે પાલન કરે માટે પણ જાણવી; તથાપિ બીજા ચાકરોની રેપક્રિતમાં અને ગણવો નહિ. સઘળા ચાકરમાં એ ઉંચો ચાકર જાણવો, અને તેના પ્રમાણમાં તેનો વિશ્વાસ કરવો. વળી લોભી, વ્યભિચારી, ચોર તથા પદાર્થની અધિક ઉલાલસાવાળો પાલક રાખવો નહિ; કારણ કે કોઈ વેળા લોભથી અથવા દુરાશાથી ૪ પ્રાણ લેવાને પણ તે સુકતો નથી. વળી હે બહેન સરસ્વતી ! શારીર વિદ્યાને, રસાયનશાસ્ત્રને, તથા ઔષધિ-શાસ્ત્રમાં પદાર્થોના વર્ણના ગુણદોષને જે જાણનારો હોય, તથા સ્વ-ધર્મે ચાલનારો હોય તે પાલક સારો જાણવો; અને તેવા જ પ્રકારની સમજણ અથવા અનુભવવાળી સ્ત્રી હોય તો તેને ઉત્તમ જાણવી. તેમાં પણ તે રાંધનાર ક્રોધી, બળેલા અતઃકરણનો, પશુમ તથા ચીડિયો હોય તો ફેનું છે. આખો દિવસ પ્રસન્ન ચિત્તવાળો, કરેલા મનનો, શાંત, અને બહુ ઉપરિતાપથી બળતો નહિ હોય એવો ૮ એવું છે. આ સઘળું છતાં પણ વિશેષ ધ્યાન ખેંચવા ફરી કહું છું કે જે રસોઈયો રસોઈ કરવામાં તથા બીજી બધી બાબતમાં આપણી મરજ સાચવનાર હોય પરંતુ નારિતક એટલે ઈશ્વરને ન માનનાર હોય, તથા ઈશ્વર છે એમ માનતો હોય પણ પ્રીતિવડે ઈશ્વરની ભક્તિ ન કરનાર, કઠોર મનનો વિપરીત હોય, અથવા લોકોને દેખાડવા માત્ર દાંડથી ભક્તિ કરતો હોય અને દુર્ગુણમાં ભળતો હોય, તથા ઈશ્વર અથવા ઈશ્વરભક્ત મહાત્માની રત્નતિસેવા વગેરે ન કરનાર છતાં તેમની મિથ્યા નિંદા કરનાર કુટિલ અભિમાની હોય, તથા જન્મનારને દ્રેષ રાખી જમાડનાર હોય, એવા અધર્મીને અનેક લાભ હોય તોપણ રાંધવા રાખવો નહિ. કારણ એવા નીચ પુદ્ગિના માણસનું રાંધેલું જન્મનાર, જે પરમેશ્વરસાથે પ્રીતિ જોડનાર સાધક હોય તો તેની બુદ્ધિ બગડે છે, અને ધણેકાને તે પણ દુર્ગુણી થાય છે.

વળી હે દીકરી ! આવાંબીવાથી વાયુ, પિત્ત તથા કફ એવા ત્રણ

૧ ચામડીની ગરમી. ૨ હારમાં. ૩ લાલચવાળો. ૪ ખોટી આ-
શાથી. ૫ કંજુસ. ૬ નીચ જાતનો. ૭ કલેશથી. ૮ સહથી સારો.

અનેક રોગ થાય છે. તેથી તેમની તૃપ્તિપર્યંત^૧ જમાડવામાં અકુશળ એવાને, અર્શાત તથા અપ્રસન્ન ચિત્તવાળાને, તથા ક્રોધ કરીને વધારે મૂકનારને તથા સહજ કસુરના નિમિત્તથી^૨ તિરસ્કાર કરનારને, તથા માગનારની તથા જમનારની આજસથી કે અવિવેકથી વારંવાર ન તપાસ લેનારને તથા સહજ બાળતમાં ક્રોધ શબ્દો બોલી સંભળાવનારને તથા ક્રોધ નિમિત્તથી જેદને પામેલાને અથવા રીસાએલાને અથવા રીસાવાની ટેવવાળાને, અથવા દુઃખથી પીડિતને^૩ તથા મિત્ર-શત્રુઉપર રાગદ્વેષને^૪ રાખનારને, તથા જમાડવામાં ભેદભૂદ્ધિ^૫ રાખી વિવેક ત્યજનારને તથા અભિમાની, બહેરા, ઓછું દેખનારા, રોગી તથા બહુ હિતાવળ વગેરે દોષવાળાને પીરસવા રાખવો નહિ. તેનાથી ધણા ગેરફાયદા છે. વળી હે સરસ્વતિ ! મૌનવ્રતથી^૬ જમનારને, એક જ વાર અન્ન લેવું એવા નિયમવાળાને, પ્રથમ એક વાર આવેલો પદાર્થ જ ફરીથી લેવો, અને નૈવેદ્યમાં^૭ આવેલો નહિ એવો ન લેવો એવા નિયમવાળાને, ભોજનપાત્રમાં મૂકેલા પદાર્થને છાંડવો નહિ એવા નિયમવાળાને, તથા એવા જ બીજા નિયમ બળવાનારને તેમની તપાસ રાખી જમાડવા; તથા રોગી અથવા ઓસડ ખાનાર પરેડ પાળનારને, તેમને અનુકૂળ પદાર્થોથી સંતોષ પમાડવા. આ વગેરેમાં પીરસનારને અધિક ચતુરાઇ રાખવાની જરૂર હોય છે, તેનો પણ ઘટતો બંદોબસ્ત આપણે ધરના માનિકે કરવો જોઇએ. તેમાં પણ મુખ્ય જમવાનો પદાર્થ ભોજનપાત્રમાં જમનારની પાસેની બાજુએ મૂકવો, અને મિષ્ટાન્ન જમવાનું હોય ત્યારે અપોશાનીને માટે બાહ્ય ભોજને મુકેલો ભાત જમનારના જમણા હાથની બાજુએ મુકવો. કારણ કે બાહ્યભોજને, દેવને બગિદાન મુકવાની, ભોજનપાત્રથી જમણી બાજુ એક કહેલી છે. શાક વગેરે પદાર્થ જમનારની સામી બાજુએ, અને ખુટતા પદાર્થ છેક ડાબી બાજુસુધી પણ મુકવા; આ જમનારને મુગમતાની નીતિ છે, તે પણ ઘટતી પાળવી. જમ્યા પછી મુખની શુદ્ધિને માટે પાનસોપારી વગેરે જે હોય તે આપવું. ક્રોધ દેવ અથવા પિતરના નિમિત્તે પવિત્ર બાહ્યભોજને કે ગોરાણીને જમાડ્યાં હોય તો ઉપર શક્તિપ્રમાણે દક્ષિણા, વસ્ત્ર કે પાત્ર આપવું, અથવા નમસ્કાર માત્ર કરવો.

૧ ધરાય ત્યાંસુધી. ૨ કારણથી. ૩ પીડાએલાને. ૪ મીતિ તથા વેરને. ૫ એકને એક વસ્તુ મુકવી અને બીજાને તે નહિ મુકવી એવો તદ્વાવત રાખવો તે. ૬ જમતાં બોલવું નહિ એવા નિયમથી. ૭ ઈશ્વરને અર્પણ કરવામાં, અથવા જમવાના આરંભમાં.

મોટું પાપ છે, માટે એક પંગતે જન્મનારમાં બેઠલાવ ન રાખવો, તથા મૂકનારને આ નીતિ સૂચવી રાખવી જોઈએ. હે પુત્રિ ! આપણા ઘરની ભોજનશાળાને ઘણી સ્વચ્છ રાખવી; કારણ કે મોટા યજ્ઞ અથવા પવિત્ર ધર્મની ક્રિયાનાં જટલાં કામો છે, તે સર્વમાં આ પેટ-રૂપી કુંડમાં પ્રાણઅગ્નિને ^૧આહૂતિ આપવારૂપ પ્રાણાગ્નિહોતર એ એક યજ્ઞ છે; અને તે સમયે શરીરમાં ઠેકાણે ઠેકાણે રહેલા ઇન્દ્રિયા-દિના દેવતાઓ પોતપોતાના પ્રત્યક્ષ ભાગ લે છે; માટે એ મોટામાં મોટી ધર્મની ક્રિયા છે, એમ જાણવું. અને તેથી જ ભોજનશાળાને રોજ પવિત્ર ગાયના છાણથી લીંપવી તથા વાળીને ચોખ્ખી રાખવી. તે ઠેકાણે દુર્ગંધ આવે એવો કોઈ પણ પદાર્થ રાખવો નહિ, પણ ઉલટું જમવાની વખત થાય ત્યારે એકેક માણસને એક એક હાથને અંતરે બેસવાના સાથિયા પૂરી મંડળ કરવાં, તથા તેમાં પાટલા મૂકવા, અને ડાબી બાજુએ પાણીના લોટા ભરાવી મૂકવા; તથા જમણી બાજુએ ઘીના દીવા તથા અગરબત્તિ વગેરેના સુગંધવાળા ઘૂપ મૂકવા; તથા ખાખર, કેળ, વડ, મહુડો કે એવાં જ પવિત્ર ઝાડનાં પાનાંની પત્રાળીઓ ઘોષ સ્વચ્છ કરીને મૂકવી, અથવા તો આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં ધાતુનાં ભોજનપાત્ર મૂકવાં. પછી વિધિ-પ્રમાણે થયેલો પાક પ્રીતિવડે ભાણાઅંતર રાખ્યા વિના જમાડવો, તેમાં ખનતા સુધી રોગી, તથા સ્નાન કર્યા વગરના અથવા સ્વચ્છ ધોએલાં રેશમી કે સુતરનાં સોળાવિનાનાં તથા ભોજનમાં ચતુરાષ્ટ્ર-વિનાના માણસને, તથા ગાદસ પ્રકૃતિવાળાને, તથા ગંદાં, ગોબરાં અથવા સમજણવિનાનાં બાળક છોકરાં જે મળમૂત્રને ત્યાગ કરવાના વિવેકને ન જાણે એવાંને તથા સમયપ્રમાણે બેસવામાં અકુશળ છતાં નિષિદ્ધ એટલે નહિ બેસવાના શબ્દોને બોલનારને, તથા એ વગેરે નીચ જાતિ તથા સ્વભાવવાળાંને એ પવિત્ર પંગતમાં ન બેસાડવાં, પણ તેમને જૂદા સ્થાનમાં બેસાડવાં. પીરસનાર પણ ચતુર માણસને રાખવો, તે પીરસનાર માણસે જમનારની પરીક્ષા કરી તેમને જમાડવા જોઈએ. તેમાં અધિક જમવાની રુચિવાળો એટલે જેનો જઠર-અગ્નિ બળવાન હોય તેવાને ઓળખી વારંવાર મૂકી જમાડવો. તે શરમને લીધે ભૂખ્યો ઉઠે નહિ એવી ચોકસી રાખવી જોઈએ; અને જેનો જઠર મંદ હોય તેને પરિતાપ ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે દાખીને તેની ઇચ્છાવિપરીત જમાડવો નહિ. કારણ કે શક્તિથી વધારે જમનાર તથા શક્તિથી ઓછું જમનાર બંનેને

૧ એક વખતે જટલું આગ્નિમાં હોમાય તેટલું. ૨ પ્રાણને અગ્નિજ્વળી તેમાં હોમ કરવો તે. ૩ ઇન્દ્રિયો વગેરેના.

અનેક રોગ થાય છે. તેથી તેમની તૃપ્તિપર્યંત જન્માડવામાં અકુશળ એવાને, અર્શાત તથા અપ્રસન્ન ચિત્તવાળાને, તથા ક્રોધ કરીને વધારે મુકનારને તથા સહજ કસુરના નિમિત્તથી^૧ તિરસ્કાર કરનારને, તથા માગનારની તથા જમનારની આળસથી કે અવિવેકથી વારંવાર ન તપાસ લેનારને તથા સહજ બાળતમા દોર શબ્દો બોલી સંભળાવનારને તથા દાઘ નિમિત્તથી બેદને પામેલાને અથવા રીસાએલાને અથવા રીસાવાની ટેવવાળાને, અથવા દુઃખથી પીડિતને^૩ તથા મિત્ર-શત્રુઉપર રાગદ્વેષને^૪ રાખનારને, તથા જન્માડવામાં લેદણુદ્ધિ^૫ રાખી વિવેક ત્યજનારને તથા અભિમાની, બહેરા, ઓછું દેખનારા, રોગી તથા બહુ ઉતાવળ વગેરે દોષવાળાને પીરસવા રાખવો નહિ. તેનાથી ધણા ગેરફાયદા છે. વળી હે સરસ્વતિ ! મૌનવ્રતથી^૬ જમનારને, એક જ વાર અન્ન લેવું એવા નિયમવાળાને, પ્રથમ એક વાર આવેલો પદાર્થ જ ફરીથી લેવો, અને નૈવેદ્યમા^૭ આવેલો નહિ એવો ન લેવો એવા નિયમવાળાને, ભોજનપાત્રમાં મૂકેલા પદાર્થને છાંડવો નહિ એવા નિયમવાળાને, તથા એવા જ બીજા નિયમ જળવનારને તેમની તપાસ રાખી જન્માડવા; તથા રોગી અથવા ઓગડ ખાનાર પરેણ પાળનારને, તેમને અતુદ્ગળ પદાર્થોથી સંતોષ પમાડવા. આ વગેરેમાં પીરસનારને અધિક ચતુરાઇ ગમવાની જરૂર હોય છે, તેનો પણ ઘટતો બંદોબસ્ત આપણે ધરના માત્રિકે કરવો જોઈએ. તેમાં પણ મુખ્ય જમવાનો પદાર્થ ભોજનપાત્રમાં જમનારની પાસેની બાબુએ મુકવો, અને મિષ્ટાન્ન જમવાનું હોય ત્યારે અપોશાનીને માટે બ્રાહ્મણોને મુકેલો ભાત જમનારના જમણા હાથની બાબુએ મુકવો. કારણ કે બ્રાહ્મણોને, દેવને બગિદાન મુકવાની, ભોજનપાત્રથી જમણી બાબુ ક્રેટ દહેલી છે. શાક વગેરે પદાર્થ જમનારની સામી બાબુએ, અને ખુટતા પદાર્થ છેક ડાબી બાબુમુઢી પણ મુકવા; આ જમનારને મુગમતાની નીતિ છે, તે પણ ઘટતી પાળવી. જમ્યા પછી મુખની શુદ્ધિને માટે પાનસોપારી વગેરે જે હોય તે આપવું. કાષ્ટ દેવ અથવા પિતરના નિમિત્તે પવિત્ર બ્રાહ્મણને કે ગોરાણીને જમાડ્યાં હોય તો ઉપર શકિતપ્રમાણે દક્ષિણા, વસ્ત્ર કે પાત્ર આપવું, અથવા નમસ્કાર માત્ર કરવો.

૧ ધરાય ત્યાંસુધી. ૨ કારણથી. ૩ પીડાએલાને. ૪ પ્રીતિ તથા વેરને. ૫ એકને એક વસ્તુ મુકવી અને બીજાને તે નહિ મુકવી એવો તદ્દાવત રાખવો તે. ૬ જમતાં બોલવું નહિ એવા નિયમથી. ૭ ઈશ્વરને અર્પણ કરવામાં, અથવા જમવાના આરંભમાં.

વળી હે સુધડ દીકરી! જેવી ભોજનશાળા સ્વચ્છ રાખવી ઘટે છે, તેવી જ પાકશાળા પણ વધારે ચોખ્ખી રાખવી જોઈએ. તેમાં જેવી નીચેની જગા ચોખ્ખી રાખવી જોઈએ તેથી પણ ઉપરની જગા સાફ રાખવા વધારે કાળજી કરવી જોઈએ; કારણ કે પાક-શાળામાં ફેટલાક પદાર્થો તો અર્ધા પાકે ત્યાં સુધી ઢંકાતા નથી, અને ફેટલાક તો આખર સુધી પણ ઢંકાતા નથી; તેમ જ ફેટલાક તો સાહિત્યરૂપે પકવવા પહેલાં ઉઘાડા જ પડેલા હોય છે, તેથી તે ઉઘાડા રહેનાર પદાર્થોમાં કાંઈ જીવજંતુ અથવા કચરો કરતર અથવા કાંઈ પણ ઉપરથી ન પડે એવી ઉપરના ભાગમાં સાફ જગા રાખવી. ઘણું કરીને પૈસાદારના ઘરમાં તો તેવી જગા વધારે સ્વચ્છ હોય છે; તોપણ રાંધનાર માણસે દરરોજ ચૂસો સળગાવ્યા પહેલાં, એક સાવરણી વાંસસાથે બાંધેલી રાખેલી હોય તેથી અથવા તો તેવાં જ બીજા કાંઈ સાધનથી ઉપરની જગા રોજ સાફ કરવી, કારણ કે તેવી જગાએ ઘણું કરીને કરોળીયા વગેરે જાળામાં રહેનારા જીવો ઉપર જાળાં બાંધે છે, તથા તે જાળાંમાં ઉડતાં અથવા તો બીજાં જીવો જીવો અથવા મોટાં જીવજંતુ ભરાયલાં મરી ગયેલાં હોય છે, અથવા જીવતાં પણ હોય છે, તે વખતે પવનથી અથવા ચૂસાના અગ્નિની જ્વાળાથીર નીચેના ઉઘાડા પદાર્થમાં પડે છે; અને રસોઈ કરનારની બાંધાં વાસણમાં સરખી નજર રહેતી નથી, તેથી વખતે જીવજંતુ પણ જોખમ થાય છે. કેમકે ઘણા પદાર્થો અથવા જીવો ઝેરી હોય છે. પ્રસંગે ઉપરથી ગરોળીજેવાં ઝેરી જનાવરના મળ વગેરે પડે છે તો તે પણ પદાર્થ ખાનારને મારે છે, અથવા રોગીકરે છે તેથી રાંધનારાએ રોજ ચૂસો સળગાવ્યા પહેલાં તે જગાને સાફ કરવી, અને અને તો તે જગાએ ઉપર વસ્ત્ર વગેરે બાંધવું. વળી રસોઈ કરવાના પદાર્થો જેવાં કે દાળ, ચેખા, તેને તો પ્રથમથી સારી પેઠે જોઈને વીણવા; કારણ કે તેમાં ઘણી વખત જીવ હોય છે, તેથી ચોકસી કર્યા વિના રાંધે છે તો વખતે તે રાંધેલા અન્નમાંથી કીડી, કીણાં, અથવા જેળ વગેરે જંતુઓ નીકળે છે ત્યારે સુધડ જમનારાને અધિક ખેદ તથા અપ્રસન્નતા થાય છે, અને વખતે જમતા પણ નથી; એટલું જ નહિ પણ તે જીવ ખાધામાં આવે તો માણસને મહારોગ વગેરેથી દુઃખી કરે છે. માટે રસોઈનો સઘળો સામાન ચોકસીથી રાખવો, અને પકવવો. વળી તે રસોઈમાં વાપરવાનાં વાસણો પણ ઘણાં સાફ રાખવાં, અને જોઈ તપાસી ઉપયોગમાં લેવાં; કારણ કે તેમાં રહેલો

કાટ વગેરે માણસને તુકસાન કરે છે. રાંધનાર માણસ એટલો બધો ચોક્કસ હોય કે નહિ હોય તોપણ આપણે આ ખામતોની રાજ સવારમાં ચોક્કસી કરવી. જે વસ્તુ આપણા જીવનમાં મુખ્ય આધારરૂપ છે તેની સારી રીતે સંભાળ રાખવી એ મુખ્ય કામ છે. વળી રાંધનાર માણસની સુધડતા પણ આપણે ફરતાં હરતાં જોવી, તથા તેની ભૂલ સુધારવી. કેટલાંક રાંધનાર તો કડકી, તાવેતા વગેરે વારંવાર પાકમાં ફેરવવાનાં હથીયારને એક વાર ફેરવીને જમીનઉપર મુકે છે, તથા બીજી વાર તપાસ કર્યા વિના ફરી ફેરવે છે. તે વખતે તે હથીયારને જમીનઉપરથી વળગેલી માટી અથવા જીવ હોય તો તે પાકમાં જાય છે. માટે તે હથીયારને ચોક્કસ રીતે મુકવાં, અને તપાસીને ફેરવવાં, એવી સંભાળ રખાવવી.

હે સુન્નક્ષણિ^૧ સુનારો સારા સારા ખાવાના મિષ્ટ વગેરે પદાર્થોની ખાળકને તથા ધરડાં માણસને વધારે ઇચ્છા હોય છે, તેથી તેમને પ્રીતીવડે બની શકે તો વખતે વખતે તે આપવા. ગરીબ અવસ્થાવાળાં ધરડાં અથવા ખાળક વગેરેને શક્તિપ્રમાણે સારા પદાર્થ આપ્યા હોય તો તેમનું મન વધારે રાજ થાય છે, તથા તેમનાં આનંદ ભર્યા અંતઃકરણનો આશીર્વાદ પણ કિમતી ગણાય છે.

વળી હે સરસ્વતિ ! દરેક વખતે પણ આપણે ઘેર આવેલાં રોગી અથવા દુઃખીની ખબર બનતા સુધી પહેલી પૂછી લેવી, તથા ઘટતો જવાબ દઇ દેવો, એ ઉત્તમ નીતિ છે.

મનોહર કહે છે: ‘સદ્ગુરુદેવકી જય.’ હવે અહિંથી સ્મરણું રાખજો, આવતી કાલે વળી કહીશું, હવે પયારી વગેરેની ગોઠવણ કરો.

વિજયા—અહાહા !! શું ડોશીએ બોધ દીધો છે ! હું વારું હમણાં આપણા લોકો એતો હજારમો હિસ્સો^૪ પણ પાળતા હોય તો કેવું સારું ? પણ કશું પાળતા નથી, ને દુઃખી થાય છે; ને તેએ પણ ખરું કે આવી વાત કેટલાં તો જાણતાંએ નથી. કેમ ખરું કે નહિ ?

મનોહર—હા, એવી વાતો આજે કાણ જાણે છે ? જે જાણવાનું છે તે જાણતા નથી, ને વગર જાણવાનું જાણવાને ધણાએ મહેનત કરે છે, ને દુઃખનું કારણ એ જ છે કેની કે આપણી બુદ્ધિ પહોંચે નહિ, ને કાંઈ કહે તેનું માને નહિ.

વિજયા—ખરે એમ જ છે. પણ જુઓની મને તો ત્યારનું એ થાય છે કે આ અંચળે શું કર્યું ! વાતનું વતેસર, એને લગારે

શરમ ના પડી ? હાય હાય ! મારાથી તો એવું ન થાય હો.

મનોહર—લે હવે તને શું કહીએ ? તું વળી ડાહી ગાંડી નથી ? જો ? ગઘ વાત ના સંભરવી, તેને ફરી ફરી સંભારે છે; ને ઐરાંની જાતને એ તો ટેવ જ પડી ગઈ હોય છે કે સહજ વાત કરતાં ‘હાય હાય.’ હાય હાય તે શું ! જરા વિચાર તો કરવો, કે કોઈ મરી જાય ને કુટવા જાય છે ત્યારે બોલવાની ટેવ; તે બધે માંગલિક ? સમયે પણ તેવું તે ! અને બીજાં મૂર્ખ તો બોલે, પણ તું વળી ડાહ્યામાં ખપે છે તેએ તેમ જ બોલે છે. તેવું હવે શું કરવું કહે ?

વિજયા—[દાંતવડે જીભ દાખીને હસતે મુખે] હાશ હાશ ! આ તો ‘વાસીદામાં સાંભેલું’ ગયા જેવું થયું. હું રાંડ સમજી તોએ સરખી ફરી, અને ન સમજે ને પણ તેવાં.

મનોહર—લે વળી તને શું કહીએ ? આ ‘હાશ હાશ’ તે વળી હાય. હાયનો પિનરાધ; અને ‘હું રાંડ’ તે શું ? તું જાણતી નથી ? જેનો સ્વામી મરી જાય તે રાંડીરાંડ હોય, પણ તું તારે મોંએ કહે છે કે ‘હું રાંડ’, એ કેવી ભૂલ છે ? હમણાં તને કોઈ બાળાએ રાંડ કહી હોય તો કેવું દુઃખ લાગે ? ગાંડી ! જે બોલોએ તે વિચાર કરીને બોલીએ. ઘટતા અણુઘટતાનો તોલ ફરીએ, એક બોલ્યું તેમ બધાએ બોલવું એ તે શા કામનું ?

વિજયા—[વિચારમાં પડતી] ખરી વાત. આ તો હવે અક્ષરે અક્ષર વિચારીને બોલવો જોઈએ, ઐરાંની જાતને રડ્યું બોલતાં આવડતું નથી, તો બીજાં તે શું આવડે ?

મનોહર—(હસીને) હવે રડ્યું બોલતાં આવડ્યું ! ! ડાહી થઇને બોલવા જાય છે, પણ શું બોલે છે તેનો લક્ષ કર્યારે રહે છે ? એનું જ નામ વગરવિચાર્યું બોલવું તે.

વિજયા—(હસીને) આજે તો હવે થયું તે થયું. પણ થોડું બોલ્યામાં સાર, સારું બોલતાં આવડે તો પછી જ વધારે બોલવું; નહિ તો બોલવું પણ નહિ.

મનોહર—હવે સમજી. હવેથી વિચારીને બોલજે, ને પાછલી વાત સંભારીશ નહિ, હો કે ?

વિજયા—ભાઈ સાહેબ ! ધીરે ધીરે આવડશે. તમે મને ભૂલ પડે ત્યારે ટકારજો.

મનોહર—થું ધૂળ ટકારે ! હમણાં બોલે છે ને જ્ઞાન નથી !
'ભાષસાહેબ' કોને કહેવાય ?

વિજયા—(હસીને) હ્યો ! હવે અત્યારે માફ કરો. હમણાં મારો જીવ ઠેકાણે નહિ રહે. કાલથી સંભાળીશ. જીઓ ! સાચું કહેવાની હરકત નહિ. મને ઘડીએ ઘડીએ ભુલવા કરું છું તેઓ. આ અંચળના બોલ સાંભરી આવે છે તેનું મને દુઃખ નથી, ઉલટી રાજ થાઉં છું, પણ ન્યાં ભૂલી જવાતા નથી.

મનોહર—હ્યો ત્યારે. એ ઉપર તમને એ પ્રભાતયાં જોડી આપું છું તે સવારમાં ઉડીને રાજ ગાયા કરજો, એટલે તમારું ને તેનું બેયનું કલ્યાણ થાય.

વિજયા—હા, હા, ત્યારે તો બહુ સારું, પણ જોજો ! લડવાક વધે એવું કંઈ જોડશો નહિ હોં.

મનોહર—સાંભળીને પછી કહેજો. હમણાં તારું કામ કર. સગાર વાર છે. (થોડીવાર પછી) લે જો સાંભળ. [વિજયા સાંભળે છે અને મનોહર ગાઈ ખતાવે છે.]

૫૬. રાગ પ્રભાત.

વાણું વાતાં વહેલાં ઉડી, જગતપતિને ભજીએ રે,
લોકતણી નિંદા ને કુચલી, અંતરમાંથી ત્યજીએ રે; વાણું ૩
સહિથી પહેલાં પતિને રખાયે, ઝમસ્તક મૂકી નમીએ રે,
સાસુસસરાને પછી નમીએ, કોઈને પણ ના ઈશ્મીએ રે; વાણું ૨
ધરનું કામ કરતાં અબળા, ખોટી રમન ન રમીએ રે,
કામરૂપી છે કામણુ મોટું, તે કરી સકોને ગમીએ રે; વાણું ૩
ખોટે રસ્તે જવા પદુજન, ભમાવે પણ ના ભમીએ રે,
પાડોશણુ વઢવાને કમિષે. ગાળો દે તો ખમીએ રે; વાણું ૪
મનહર હે કુળવંતી નારી, પતિને જમાડી જમીએ રે,
ભયહર શ્રીસદ્ગુરુને યચરણે, ચિતકું રાખી. શમીએ રે; વાણું ૫

૫૬. રાગ એ જ.

જય જય જય જગદીશ્વર, મારા, દુર્ગુણ દૂર પરવરજો ૧૦ રે,
મંદમતિ અબળા જાતિનું, સારું સદાએ કરજો રે; જય ૬

૧ મનમાંથી, ૨ પગે. ૩ માથું. ૪ દુઃખ દમ્પત્તિ. ૫ નકારાં
માણસ. ૬ બહાને. ૭ પગે. ૮ શાંતિ પામીએ. ૯ જગતના દીશ્વર.
૧૦ દૂર જોજો.

ચંચળ નારીની ચંચળતા; ટાળી શાંતિ ધરજો રે,
 મુજ મન જેમ ઠરે ગુણુ ગાતાં, સહિનાં તેમ જ ઠરજો રે; જ્ય૦ ૨
 લણી ગણી પ્રભુ તુજ ગુણુ ગાવા, પ્રીતિ ઉરમાં ભરજો રે,
 અડોશિપડોશી સર્ગાસંખંધિ, તમારે નામે તરજો રે; જ્ય૦ ૩
 વઢવાં ને નિંદા કરવાથી, ચિત્ત અમારાં ફરજો રે,
 નિત્ય ઉઠી તમને ભજતાં મુજ, કારજ સધળાં સરજો^૧ રે; જ્ય૦ ૪
 અનહર સહિ પુણ્યવતી રામારે, પાપકર્મથી ડરજો રે,
 ભયહર શ્રીસદ્ગુરુને સેવી, નિર્ભય થઈ વિચરજો^૨ રે; જ્ય૦ ૫

વિજયા—(સાંભળી રહીને) પેલું ‘ચંચળ નારીની ચંચળતા’
 એટલું જરા કહેણ છે. પછી જેમ આપની મરણ; ને વળી ‘અડોશી
 પડોશી’ માંહી આવે છે, એટલે આપણે એના ઉપર ન કહીએ તો
 થણ તે માથે ખેંચી લેશે.

અનોહર—ભલે, માથે ખેંચી લેશે તો તે ભારે મરણ ને દુઃખી
 થશે. તું તારે ગાજો. ને ખરું કહેતાં ખાર શેનો ?

વિજયા—હશે, જેમ આપની મરણ. પણ એમાં ‘ચંચળ ના-
 રીની ચંચળતા’ એટલે ખરું જોતાં કાંઈ એના ઉપર નથી, પણ એ
 તો મૂરખ છે એટલે શું કહેવું !

અનોહર—હશે, તમે તમારે પરમેશ્વરનું નામ લ્યોની, એટલે
 અંધુંએ સારું થશે. (પછી પોતપોતાને સ્થાને સૂએ છે, ને ઉઘી જાય છે.)

ચંચળાના વર જાળમુકુંદદાસ રાત્રે મોડા દુકાનેથી આવ્યા તે
 ખારણેથી ખોલે છે, એ સાંભલોછ કે ? આ જરા ખાનુ ઉધારજો.

વિકુલજી—(સામી ખારીથી) કેમ શેઠ ! આજે કાંઈ બહુ
 મોડા મોડા !

શેઠ—હા. વિથલજી કે ? જતો જ છે કેની ? દુકાનનું કામ
 એતલે ધરી મોરું વહેલું થાય. ભાઈ ! તમારી પેથેમ છે, કે સંધ્યા-
 કાલમાં ખાત્રાં ધાંકીને સૂવાનું !

વિકુલજી—હારતો, અમારે કાંઈ પેટ ખાળીને, વૈતરાં કરીને,
 બ્યાજનાં બ્યાજ કરીને, લોકનાં ગળાં રે^૩ શીને, ખે લાખના ને ચાર
 લાખના ઘણી થવાનું છે ? અમારે તો શેર કમાવું ને શેર ખાવું, ને
 પરમેશ્વરનું ભજન કરવું.

શેઠ—(હેં હેં હેં એવા શબ્દથી હસીને) ભાઈ, ટમે બઢી વાટે
 પોકિલા છે.

ચંચળા—‘આરણું ઉઘાડીને)લો ચાલો હવે, કાંસુધી લખારા કર્યા કરવા છે? મને તો ટાઢ વાય છે ને ખોટી થાઉ છું.

શેઠ—હા ચાલો. એ ટો જડા વિશ્વલગ્ન પૂછટા’ટા ટેનો જવાબ દીઠાવના ચાલે! પારાપારોસનું કામ!

ચંચળા—હવે દીધા જવાબ. જવાબ તે રજા કાં સુધી? ખા-ચણે ખાર વાગવા આવ્યા તોએ!

શેઠ—સી વાટ કડો છો!! હજી ડડ્યાંડના ડસ હમનાં ઠયા. હું તકોડા ગતીને જ આવું છું; ને એ ટો ટમને ધરમાં બેથે બેથે એમ જતાય. હમના ટાકીતની ઉઘડાની હોય ને ટમાડા જેવો સાલો ગુમાસ્ટો હોય ટો પછી સી વડે! ખમડ છે? કે’ટાં હો ટો અમનદાં ઘાડ ડડવાજની ખમડ લઇને આવું. હજી ટો વડી ખાંદુંએ નડી. કેમ, ટમાડી હિમ્મટ પોંચે?

ચંચળા—પહોંચી હવે હિંમન! અડધી રાત ગઇ, ખાવાનું ભાન છે કે નહિ? જવા દોતી એ લખારા કાં સુધી!

શેઠ—(હેં હેં હેં એમ હસીને) જુઓ. આપને માઠિ આગ્યું ટારે જવા ડો. લો લાવો; પોટીયું અડલવાનું કાં છે?

ચંચળા—જ્યાં મૂક્યું હશે તાંસ્તો. ક્રિયા ધરમાં ચાકર રાખ્યા છે, તે ઠેકાણે રાખીને આલનારા છે?

શેઠ—લોને કે’ટાં હો ટો રાખીએ કાલડી. આજ કેમ વાડું કાંઈ માંખી છીંકી ગઇ છે કે સું? ટમાડો સજાવ બહુ જ આક્રોશ દીરજ રાખીએ. હાય છે. હવે કંઈ ઢાડ આવે છે?

ચંચળા—હવે ખાવું હોય તો ખાઇ લીધું. નકામા ચાળા શા!! તમને કોઇની પીડા છે? રાંડના જીવને કેમ થતું હશે ત્યારે અકળાતી હશે!

શેઠ—હેં હેં! આજ એવું સું ઠયું છે? કોઇ જોરે લરવાર ઠપ કે સું? ટેમાં જ ટમારો પહેલો સુકન નીકલ્યો ટારડી મને વેહેંધે જેવું ટો હું. કા’ હવે વિગટવાર સું ઠયું ટે?

ચંચળા—(ધીરથી) ખાઈ લો એટલે કહીશ.

શેઠ—(ખાઇને ઉડતાં ‘હોઇયા’ એવો મોટો અવાજ કરીને) વિસંભડનાઠ! ટાડો આસડો છે, હડી ડાટા હડી ભોગડા છે. જે ભં-ડાડડી આવ્યું તે ભંડાડ ભડપુડ ડખજો, હે બાલકસનજી! આપ જે

કડસો ટે ખડું. (પછી ચંચળાને) 'કો' હવે સી વાટ ? ટંબાકુનો વાતવો મારો ટાં છે ? બોટાં આવજો. ઢીરેડી. કેંઈ ઉઠાવવ નહીં.

ચંચળે પાન, તમાકુ, તથા સોપારી શેઠને આપતાં ધીરે ધીરે એ વાત લેળવીને સધળી હકીકત શેઠને કહી સંભળાવી, ને કહ્યું, જુઓ, પાડાપાડોશમાં રહેવું ને એને રાંડને લાજ ના આવી. આમાં મારો વાંક હોય તો કહી દેખાડો.

શેઠ--ના, ટમે ટે પાઢડું કહ્યું છે. એમાં ટલભાડ આપતો વાંક નહીં. ઠીક છે, ટેની ચંટા નહીં. કાલ સવાડમાં ટે માટે ઉધડાનીતું દાકડું છે, ટેડી લાચાડ. પન જાઓ, ખાસ ટમાડે સાડું સાંજના હુકાન વેહેલી ખંઢ કડીને એના વડને સધલી વાટે સમજન પારીસું. એ વાટ કહીસું, કે જુઓ, માંહોમાંહી આ રસડો સાડો નહીં. કેમ ટમાડી પન એ જ ઢાંન પોચેઈ કેતી ?

ચંચળા--હારતો, બીજું શું ? પણ જુઓ, છેક તેતી વહુનો વાંક કાઢશે ના. તેના માણસતું જોટલું તેને દાઝે તેટલું આપણું નહિ. તેથી તેને દુઃખ ના લાગે એમ કહેજો, ને વાત વધારશે નહિ. મોં પારખાં કરવાતું કહે તો ના કહેજો, કે વાત વધારીને શું કામ છે ?

શેઠ--અડે ટમે જુઓ ટે ખડાં ટમાસો. એ ઢનીઢનીયાનીને સપાતામાં પાની પાની કરી નાંખીસ. ચાલો હવે નિડાટે સૂઈ જાઓ. (એમ કહી ઉઠીને રાઢેગોવંડ રાઢે, રાઢે ગોવંડ રાઢે, સીજી વિચ્ચલ, સીજી વિચ્ચલ કહીને પાણી પીને સૂઈ જાય છે.)

દિવસ ૩.

પાછલી છ ધડી રાત્રિએ ઉઠીને વિજયા પોતાના પતિને પગે માથું મૂકી નમોતે, પછી પોતાના કામકાજમાં ફરતી, મનોહરે લખી આપેલાં પ્રભાતિયાંને વાંચીને ગોખતી વારાફરતી કડીઓને ગાવા લાગી. મનોહર પણ સુઓધ તથા ભક્તિનાં પ્રભાતિયાં ગાઈ પોતાના કામથી પરવારીને રનાન કરી સંખ્યા કરવા બેઠો, અને વિજયા પોતાના રસોઇ વગેરે ધરના કામમાં રોકાઈ. ચંચળાનો વર બાળમુકુંદદાસ ઉધરાણીએ વહેલો ઉઠી ગયો. ચંચળા તો એ ધડી દહાડો ચઢ્યા પછી, આંખો ચોળતી, પથારીમાંથી ઉઠીને પાણીનો લોટો લઈ આટલે બેસી દાતણ કરતી હતી; એટલામાં તેના મહેલામાં

રહેનારી તેની જીવકોર નામની બહેનપણી બારણે ઉભી હતી તેને જોઈને કહે છે: અલી ઓ! આમ આવ. એક બાણવા જેવી વાત કહું. બે બોલતી છે. જરા આવીને પાછી જજે.

જીવકોર—બહેન! તમારે તો ઘરમાં કોઈ નાનું મોટું નથી એટલે મોકળે મહાલવાનું છે. મારે તો મારી સાસુ હમણાં દર્શન કરીને આવશે તો કહેશે, ત્યારનું શું કરતી હતી? (એમ બોલતી બોલતી તેની પાસે આવીને ઉભી અને બોલી) કહો શી વાત છે ?

અંચળા—અલી તને તારો વર કાંઈ દહાડો ‘ મારી ખ્યારી છોકરી, ’ ‘ મારી વહાલી દીકરી ’ એવું એવું કહે છે કે નહિ ?

જીવકોર—જા, જા, એવું તે વળી કોઈ કહેતું હશે? આ તારો ભાઈડો બિચારો મોળો ભા છે, પણ તે એ એવું નહિ બોલતો હોય. તે એવું ક્યાં સાંભળ્યું કે અમથી હસે છે ?

અંચળા—(વિજયાના ઘરતરફ આંખની ઇશારત કરીને) આ મારી ભણેલી પાડોશણને તેનો વર રોજ રાત પડે છે કે ખાંધને પછી લાડ કરે છે, ને વારે ઘડીએ ‘ ઓ મારી વહાલી દીકરી! સાંભળ. ઓ મારી ખ્યારી છોકરી! ’ એવું એવું અડધી રાતસુધી કરે છે; ને કોઈ વાર તો કહે છે કે ‘ સાંભળ બહેન! ’ તારો વર એવું કરતો નથી? તે પણ મોટો અંગ્રેજી ભણીને લાકડી લઈને છટક છટક છેલખટાઉ જેવો થઈને, માથે પટિયાં પાડીને વાંકી ટોપી ધાલીને ફરે છે, ને તને આવું હેત દેખાડતો નથી ?

જીવકોર—અરે બહેન! જવા દેની તેની વાત. વળી મારું મોં શીદ ઉઘડાવે છે? એ તો બધું ઠીક જ છે. અંગ્રેજી ભણ્યા તેમાં શી ધાડ વળી ગઈ! કશો કામ ધંધો સૂજતો નથી. આજ બે વરસથી ફાંફાં મારે છે પણ પાંચ રૂપિયાનીએ ચાકરી મળતી નથી; ને આખો દહાડો ફકરમાં ને ફકરમાં બળીને ચૂનો થઈ જાય છે; ને અધુરામાં પૂરો વળી રોગ થયો છે, તે રાત પડે છે એટલે છાતીમાં દુઃખ થાય છે. આખી રાત શેક શેક કરીએ છીએ. મારાએ રાંડના કરમના વતેખા છે, તે શું કરું? ભત્રા પરમેશ્વરની મરજી.

અંચળા—પણ તારી સાસુપાસે પાંચ પૈસાનો જીવ છે તો. એટલે બેઠો ખાશે તોએ ફકર નથી.

જીવકોર—અરે બધું બહેન એ ખાવું ને પીવું! પારકા તાબામાં રહીને પેટ ભરવું તે કરતાં મરવું સારું. તેની એશિયાળ તે ક્યાં સુધી રાખવી? તેની મરજીપરમાણે ચાલવું. રડ્યું સતંતર

હોઈ એ તો લોકની એ પૈસાની મળુરી કરી ખાઈએ, પણ કાંઈને
ઓ તો નહિ.

ચંચળા—(જીવકારની સાસુને આવતી જોઈને) ઓ તારી
સાસુ તો આવી. જા વેહેલી, નહિ તો વળી લડશે. (જીવકાર જાય
છે. આ બે જણને વાત કરતાં જોઈને એક ખીજી વખત નામની
સ્ત્રી ત્યાં આવી અને)

વખત—અલી ઓ ! સવારના પહોરમાં શી છાની છાની વાતો
સાંડી છે ?

ચંચળા—તારે સાંભળવી હોય તો આવ બેશ, નવાઈની
વાત તો છે.

વખત—શી વારુ ? તમે પણ રોજ નવા યુદ્ધ કાંઈ નહિ તો
કંઈ પણ ઉઠાવો છો.

ચંચળા—મેર રાંડ, નવા યુદ્ધ તે કાંઈ ખોટા ઉઠાવીએ છીએ ?
તારે સાંભળવું હોય તો આવજો રાતે. મારા ધરમાંથી બધુંએ સંભ-
ળાય છે. પોતાની વહુને દીકરી ને છોકરી કહેતાં સંભળાવું; એથી
પછી નવાઈ શી હતી ?

વખત—જા જા, એવું તે રડ્યું નિર્લજ ને નફર કાણ છે જો ?

ચંચળા—(દર્શારતથી વિજ્યાનું ઘર દેખાડીને) આ સુલલ-
ખ્યા છે કેની, એમના બણ્યાગણ્યા ભાવડા છે તેરતો. બહુ ડાહ્યા ગણાય
છે તે અમથા ? હશે આપણે શું ? હવે આ કળતુગના વારામાં જે
ના થાય તે આપું ! ચાલ બહેન ! મારે તો હજી ધરનું બધુંએ કામ
પડ્યું છે. એની કથા બે કહેવા માંડું તો સાંજ પડે તેવડી છે. (એમ
કહી ધરમાં જવા ઉભી થાય છે.)

વખત—હાય હાય, રાંડનું છેક જોડેયા થઈને ચાલવું એ શું ?
પણ છેક એવું હોય તો નહિ, પછી તો દૈવ જાણે. (એમ કહી જાય
છે, ને મહેલ્લામાં બે ચાર જણીને ઘેર જઈને આ વાત કહી આવે
છે. તેથી ધીરે ધીરે બધે તે વાત ફેલાઈ ગઈ.)

ચંચળાને વર ઉધરાણી કરીને આવ્યો, અને નાહી ટાકું
આઈને દુકાને ઉતાવળથી ગયો; ને કહેતો ગયો કે આજે વેલા આ-
વીશું. ચંચળાએ કહ્યું કે તીજે પહોરે હું રસોઈ કરીશ, વહેલા આ-
વજો. પછી તે ગયો. વિજ્યાલક્ષ્મીએ રસોઈ કરી, ને પોતાના
સ્વામિને જમાણ્યા. પછી તે પણ પોતાને કામે બહાર નીકળી ગયા.
વિજ્યા પોતાના ધરમાં બેઠી બેઠી, બેઠી આપેલા પ્રભાતિઆની ટુંકા
મોઢે કરતી હતી, તેમાં ‘ચંચળ નારીની ચંચળતા’ એ કહી ગોખવા

માંડી ત્યારે તેને પોતાના ધરમાંથી કાન માંડીને સાંભળતી ચંચળા બારીએ નીકળીને મોટથી બોલવા લાગી

ચંચળા—અલી ઓ ચંચળની શોક્ય ! તારું નામ નથી દેતાં, નિશાન નથી દેતાં તોએ તારા પેટમાં દુઃખે છે ? રડ્યું મોંમાં આંગળી ધોલીને બોલાવે છે ! એવડી શી છાકી ગઈ છે ! એવું તારું સાંખે તે તારો લાયડો—ગુલામ હોય તે ! ખીજને કહેશે તો જીલ કાપશે, ખખર છે ? ગરીબ થાય તેને કંઈ છુંદાય નહિ.

[આ હોકરો સાંભળીને લ્હાગીરથી પોતાને બારણે નીકળી તથા કાવેરી પણ નીકળી, તેમને જોઈને]

ચંચળા—જુઓ બહેન લ્હાગીરથી ! આજ લક્ષાની દુનિઆ નથી. ગઈ કાલે આટલું થયું તું, તે તમે જાણો છો. જુઓ હું બોલી-એ છું ? મારા મનથી મેં એનું નામ અડીક કર્યું તું, તારે પાછી આજે એનો માટી બહાર ગયો ત્યારે ધરમાં બેઠી બેઠી મને સંભળાવવા કહે છે કે ‘ચંચળ નારીની ચંચળતા.’ તો રાંડ ! નારી મા ચંચળ નોતી, તારી બેહેન ચંચળ નોતી ? જોજો મને બોલાવીને નથી લાલ પામવાની ! હું તો બોલું નહિ તાં લગી ! ને બોલીશ તે વખત તારા પરીઆના પરીઆ ઉઠેલીશ. ઓળખે છે મને ? કે એમ જ ! જો રાંડ સોદી ! પોતાના ધણીનું નામ લે છે તે નરકમાં તો પડશે. જુઓ કાવેરી બેહેન ! મને સંભળાવવા મારું નામ દે છે, ને વળી કહે છે શું કે ‘અનોહરતી કુળવંતી નારી.’ જો તો ખરી; એ કુલા-રજા કુળવંતી ને ખીજીઓ ઉપરવાડાની ! વળી તો કહે છે હું બોલતી નથી. ‘થોહું બોલે ને થાલલા ફારે.’ ધણી ધરમાં આવે ત્યારે ડાહી ડમક, ને બહાર જાય એટલે પાછી જેવી ને તેવી. કહો બહેન ! એનું કાણુ સાંખે ? સાચું બોલજો.

આ સાંભળીને વિજ્યા તો બોલતી બંધ થઈ ગઈ અને વિચારવા લાગી કે અરે ! મેં આ શું કર્યું ? વળી પાછું એનું મોં ઉઘડાવ્યું ! હશે, જો હમણાં હું બોલીશ, તો વાત વધશે; માટે છો એને જો કહેવું હોય તે કહેવા દઉં, એની મેળે થાકીને ખેસશે. મેં પહેલેથી જ જાણ્યું હતું કે આ બોલ લડવાડ કરાવનારા છે, તે તેમ જ થયું. હશે મારો એમાં કાંઈ વાંક નથી.

કાવેરી—ચંચળબહેન ! હશે, એ તો હવે બોલતાં નથી, તમે બોલો તે બધા જાણે છે, ત્યારે અમથું થુંક શીદ ઉડાડો છો ? જુઓ, ‘રાધું વરે પડે, ને બોલ્યું બહાર પડે.’ કાલ પાછાં એકઠાં ચંદને ખેસશે; માટે ઝાઝું બોલશે નહિ. હશે, કહું તેમાં તમારું કાંઈ

ગયું ? એણે કહ્યું તે તમે જો ના બોલત તો કાંઈ જાણનાર નહોતું. તમે બોલીને સહિતે જણાવ્યું; તેથી ચોરને ચતુર શીદ કરો છો ? છાનાં-માનાં ખેશી રહો. જે બોલશે તે પરતાશે. ઝાઝું બોલવામાં કાંઈ સાર નથી. પછી તો તમે ડાહ્યા છો બાવા. હું કાંઈ તમને શીખામણ દેવા જોગ નથી. ચૌદ જાણે તેને ચાર શું જણાવીશ ? તેથી જવા દો હવે.

ચંચળા—અરે ! જવા તે કાં સુધી દો ! રાંડને કાલે પણ મેં જવા દીધી, ત્યારે પાછું આજે સહેલું પડ્યું, કાંઈ શું જાણે ! એ તો એવી છે કે ધીરે રહીને ઉતરેડ ગબડાવે છે. એવી કપાતરને કાણ જાણે ? કામ પડ્યું હોય તે જાણે. તોયે પણ હું છેક એના જોવી તો થતી નથી. જુઓ લાગીરથી ! મારો વાંક હોય તો કહો.

લાગીરથી—બાપ ! તમે કહો છો તેમ હોય ત્યારે તો તમારો વાંક નહિ હોય, પણ વિજયાલક્ષ્મી મુદ્દલે બોલતાં નથી, એટલે અમને શું સમજાય ? તમારી પેઠે જો બહાર નીકળીને બોલે તો સામાને જણાય કે આમાં કોની ભૂલ છે. પણ હશે બહેન ! તમે બોલશો નહિ. છો એના ઘરમાં બેઠાં એ બોલ્યા કરે; ને છેક એવું હોય તો તમારા વરપાસે એમના વરને બે વાત કહેવાડી દેજો, એટલે થયું.

ચંચળા—અરે બહેન ! તે તો મેં કાલતું ધારી જ મુક્યું છે. ને મારા ઘરનાએ પણ કહ્યું છે કે આજે દુકાનેથી વહેલો આવીને એને બધું કહીશ. પણ જુઓની ! ત્યાં લગીએ એ સખણી કે દહાડે રહે છે જે ! પગથી તે માથાસુધી ઝાળ લાગે એવું ધીરે રહીને બોલે છે, ને હું રાંડ લડલડિયણુ તે બહાર નીકળીને લખારા કરું છું, તે સહિ જાણે છે. ના બોલતું જણાય તેને લોક ડાહ્યું કહે; બાકી ખરું જોતાં તો એના વરનેએ પણ એ કે દહાડે ગાંઠે છે જે ? તે બચારો ઢાલામારુજોવો બહારથી આવે છે, ને ખામને લાડ કરીને સૂઈ જાય છે તેમાં જ છાકી ગઈ છે તો ! કહેવત છે કેની ‘ ધણીની માનીતી બ્યાર ગામ ઉજડ કરે.’ ના ના, જુઓ તમે બધાં છો જ તો; તમારી જોડે હું કેમ વઢતી નથી ? પણ એ રાંડ બોલ્યા જેવું કરે છે ત્યારે શું-કરું ? એને નિર્જનને લાજ આવે છે કે કાલે ઉડીને ખપ પડશે ? પણ એને શેનો ખપ પડવાનો છે ? રાંડ ને રંડવો બે જણાં છે. આગળ પાછળ હોય તો આપદા કેની ? પેલી કહેવતવાળી વાત કે ‘હુતો ને હુતી, ને સોડ વાળીને સૂતી’ ! એને કાંઈની મતલબ છે ? પણ બહેન ! બ્યારે ને ચારે સરખા જવાના નથી. એ તો ધૂળનોએ ખપ પડે છે, સમજ્યાં કેની ?

[એટલામાં સામી રહેનારી પારવતીબાપ નામની એક આઘેડ

આયડી પોતાના ધરમાંથી નીકળીને કહે છે.]

પારવતીબાઈ—અલી ચંચળ ! તને કેમ કશી વાતની શરમ નથી ? તારની નજરમાં આવે છે તેમ બોલબોલ કરે છે ? તે બચારી તને મોઢુંએ આપતી નથી. એમ છેક છેડો માથે નાંખીને ના ફરીએ ! જો બાપા ! મારે તો તેએ સગી નથી, ને તુંએ સગી નથી. પણ રાંડનું રીતે કહેવાય, જો મારી બાઈ ! તારની પહોર વારથી ટકટકારે માડિયો છે ? એમ છેક કુતરાની પેઠે લસ લસ કરવું એ તે સારું ? નાનામોટાનો ભારવકર રાખીએ ! તું તે કંઈ હવે નાની છે ? મોટી ગધેડાજેવડી થઈ ને હજી વિચાર રાખતી નથી ! હવે પછી તે વિચાર કે દહાડે આવવાનો છે ? રડયું ખરી વાતમાં બોલ્યાવનું ના રહેવાયું તે કામ મૂકીને બહાર નીકળી. ક્યારની હમજયું વગર હમજયું લવ લવ કર્યા જ કરે છે ! જરા મોંમાં જીભ ધાલતી નથી ! એમ છેક બેફાટ થઈને ફરવું એ તે શું ? કાંઈ નાનામોટાનો ભારવકર રાખીએ ! કેમ અલીએ ! કાંઈ બોલતી નથી ? હું બોલું કહું છું !

ચંચળા—જુઓ કાકીજી ! તમે મોટાં થઈને મારો રાંડનો વાંક કાઢો છો, પણ જરા તોલ કરતાં નથી. આજનો દહાડો હું તમારું સાંખી રહી; પણ તમે શી ચોકશી કરીને બોલ્યાં ? પૂરી વાત બણ્યા વિના મારા ઉપર ફડફડતાં બહાર નીકળ્યાં, ને ઘોડી ને ગધેડી કરતાં નીકળ્યાં ! કંઈ હું તમારી હજી ઓશિયાળી નથી ! રડયું નાયથી બોલે તો ચાલે ! છેક આમ તણુબલાજેવી મને કરો છો એ તે સારી વાત છે ? મોટાંએ તો બેયને બરાબર ગણવાનાં. હું એ રાંડ ધાન ખાતી હપ્તશ તે છેક નહિ સમજતી હપ્તશ ?

પારવતીબાઈ—તારે જ લઢ્યા કર, તારામાં જોર હોય તાં સુધી ! જા ! લલાની દુનિયાં છે ? એને શીખામણ દેવા આવ્યાં, તારે મારી સાથે બાઝવા આવી ! એનું તો લોહાતું માથું છે, તે સઉ સાથે ફેરડે છે. બાઈ ! તારી સાથે પૂરાં ના પડાય. તારું વજનરનું મોઢું છે, મેં રાંડે જખ મારી કે તને શીખામણ દેવા આવી ! હશે જા, હવે તારું સૂજતું કર. એ તે શું મારી બાઈ ! સવારની ઉઠે છે તારાની કાગડીની પેઠે કાઉં કાઉં કરી મૂકે છે ! થાકતી નથી ! બચારા બાલુ-નેએ પજવી પજવીને પેશ પહોંચાડે છે ! કોણ જાણે કરમની કાઠી એને આવી આયડી કર્યાથી મળી ? (એમ કંઠી પોતાના ધરમાં જાય છે. ને બારણું બંધ કરે છે.)

ચંચળા—‘સરે નહિ, સીજે નહિ, ને ખાટ બેઠું ખીજે.’ રાંડનું ધરકું થવા આવે છે; એટલે છેક અકલ જતી દેખું તો ! પણ

એવું હોય તો કોઈની વાતમાં બોલીએ નહિ, મારા કટંમની હણીજીએ થઈને બોલવા આવે છે. એવું હું તો શીદ તેના માથાપે પોતાના દીકરાને પરણાવ્યો. ને હું નકારી હતી તો ખીજી હારી જણીને આપીએતી, બહુ દયા આવતીતી તો. જો વળી, મને બોલાવીને સાર કાઢનારી છે જે. જને હજી બોલતી નથી. હવેનાં હેતને બાણું છું. મરતાં—સુધી ભૂલવાની નથી. (એમ બડબડતી ઘરમાં જાય છે, તથા હમણાં સાંજ પડશે, તેથી રસોઈ કરવા જાય છે. પછી સહ પોતપોતાના ઘરમાં જાય છે.)

વિજયાલક્ષ્મી પોતાના મનમાં હસતી વિચારે છે: ખરે, ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર છે. જો હું ના બોલી તો ખીજાં કેટલાં બોલનાર મળ્યાં! અને જો હું બોલી હત તો બધાંએ તમાસો જોતે, અને એ નીચ સ્વભાવની ગમે તે બોલત, તો મારે શરમાઇને ભોંયમાં પેશી જવું પડત, ને પાછળથી એના બેલ સંભારીને મને બળાપે થાત. સારું થયું જે પરમેશ્વરે મને શાંતિ આપી, નહિ તો એના આવા કડવા બેલ મારાથી સંખાત નહિ, તેમ છેક એના જેવું નિર્લજ થઈને મારાથી બોલાત પણ નહિ. હશે, પણ આજે સાંજે પાછું કંઈ થશે ખરું. એનો વર આવીને એમના આગળ સાચાં જૂઠાં કરશે. પણ પોતે બધું જાણે છે એટલે મારે કશી ફિકર નથી. અરે! એમની જગાએ જો કોઈ મૂર્ખ હોત તો મારી શી વલે થાત! આવા માણસો મને રોજ માર મરાવીને જીવવા પણ દેત નહિ. પણ ઈશ્વરને સહતી ફિકર છે. જેને જેવું જોઈએ છે તેને તેવું ભગવાન મેળવી આપે છે. ચાલ હમણાં સાંજ પડશે. હું પણ મારા કામકાજથી પરવારી લઉં. [આવો વિચાર કરી પોતાના કામમાં પ્રવેશે છે.]

થોડીવાર થયા પછી બાળમુકુંદદાસ આવે છે, તેને અંચળાએ સઘળી વાત વધારીને પોતાનો વાંક ઢાંકીને કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને તેના વરે જમ્યા પછી એ વિષેનો બંદોબસ્ત કરવા કબુલાત આપી. પછી જમ્યા ને પાનસોપારી ખાવા બેઠા.

મનોહર પણ પોતાના કામથી પરવારી ઘેર આવી સંખ્યા કરી વાળુ કરવા બેઠો. તે વખતમાં તેની સ્ત્રીએ દિવસની વીતેલી સઘળી વાત કહી સંભળાવી. એટલામાં બાળમુકુંદદાસ એક પોતડી પહેરી, ઘોતીયું બાંધીને મનોહરને એટલે ચઢી બોલે છે:

બાળમુકુંદ—[મોટેથી] કેમ ઘડમાં છો કે? મનોહર! એ મનોહર! ભતજી બુવા છો કે? કેમ કોઈ બોલતું નહીં!! અડે ઘડીજેકોડ ભતાની? એ ઘડીજેકોડ ભતાની! અડે ભતજી મ્હાડાજ!

ઘડમાં છો કે ? (જવાબ દીધા જેવું સંભળાયાથી) જડા બાનું ઉધારજો.

મનોહર—(વાળુ કરીને ઉઠ્યો હતો તે એકદમ ખારીએ આવીને, મોટેથી) એ કાણ બોલાવે છે ?

બાળમુકુંદ—એ ટો હું છું મનોહર ! જડા કામ હતું. કેમ પુડસડ છે કે ?

મનોહર—આવો, બાળમુકુંદદાસ કે ? પધારો. (ખારણું ઉઘાડે છે.) આજ તમે અત્યારમાં ક્યાંથી ? દુકાને નથી ગયા કે શું ? પધારો મેડે, તમે આવ્યા એટલે કુરસદ નહિ હોય તોપણ કાઢવી પડે, કેમેકે એક મોલતા પડોશી છો. ભાઈ ! તમારી આથે અમે છીએ, ગમે એવા પણ તમે ગામના શેઠ કહેવાઓ. [એમ બોલતાં બે જણ ઉપર જઈ બેસે છે.]

બાળ૦—એ ટો બહુએ ઠીક જ છે મેહેડખાન ! સઉ અડપડસ છે, ટમે મોતા ડેવટા ગનાઓ છો. ભૂડેવ કહેવાઓ ટે ટમે. ટમાડા પાટી ? કાઢને ચાલતું નહી. કેમ, વાલુ પાની ક્યાં કે હતુ હવે ?

મનોહર—હા, વાળું થયાં, બેસો, હું પાનસોપારી લેતો આવું.

બાળ૦—અડે બેસોની, ટેની કંઈ અગટ નહી, આપને ટો ઘડનું ઘડ છે.

મનોહર—એમ તે ચાલે ! હજી મારે પણ ખાવાનું છે, (ધરમાં જઈ પાનનો વાટવો લે છે. તેને ધીરથી હસતાં વિજયા કહે છે, જરા એને સમજણ પાડ્યો કે તમને બોલાવે છે તે છેક નામ બગાડીને બોલાવે છે, એને બોલતાં આવડતું નથી, તે તમને તો મનોહર કહે છે; ને મને તો વળી છેક બોજકાડ લતાની કહે છે. તે જરા રીતસર બોલાવે એમ કહેજો. એવું મને તો ગમતું નથી. પછી આપની મરજી. મનોહર હસતાં હસતાં વાટવો લઈ આવે છે, શેઠ ઉભા થઈ તેમને બેસાડી બેસે છે.)

બાળ૦—આજે દુકાન જડા વેહેલી પડાવી, સાલું એ ટો રોજનું છે, કાઢ ડા'રો બે ધરી નિરાંટે બેશીએ ટો ખડા.

મનોહર—બહુ સારું થયું, પડોશમાં રહીએ છીએ પણ આજ કેટલે દહાડે મળ્યા ? સંસારઉપાધિર થોડી છે ?

બાળ૦—અડે સંસાડની ઉપાધિની વાટ ટો પૂછસો જ મા. સાલું આમ નહિ ટો આમ.

મનોહર—(તેને પાન આપતાં) કંઈ નવીનુની બાળુવા બોગ છે કે ?

ખાળો—આ બળડતી ટો કંઈ ટેવી જનવા જોગ નહી. સડ-લડ ચાલે છે ને આ ધડતી ટો જાંતો જ છો કેતી । રાંદોનાં કામ છે, ટે ડારામાં ડસ નવી ને ડસ જૂની થોકતી ને લરવું, સાલાંને કંઈ કમાવા ઢમાવાની કાલજી છે ?

મનોહર—હોય છે, એ તો સંસાર દુઃખનો જ દરિયો છે. એમાં જો આપણે મન ધાલીએ તો જીવતાં મરવું પડે. કેમ ખોટું કહું છું ?

ખાળો—અડે મનોડલત । એ સું ખોલ્યા ? આમનો સૂડજ આમ ઉગે ટો પત ટમે ખોટું ખોલો ? એ વાટનો મને લડોસો છે. પત સાલુ વખટ પરે ટેમાંએ ચિટ નાખવું પડે છે, કેમ ? નહિ ટો સાલાં માંહો માંહી લરી વરીને જુઠ મચાવી મૂકે, ને હુઠ પીઠા જેવું હોય ટાં ઝેડ પીઠા જેવું ટડટ કડીને મૂકે, ના ના સાચું કહેજો, લત ! થીક કહું છું કેતી ?

મનોહર—ના, એમ તો જરા ધાક રાખવો, તપાસ રાખવી, નહિ તો એ તો સ્ત્રિયોનાં કામ છે, મચે તો દેશ ઉજડ કરે. તેમાં ખાછી પાતી કરવાની નહિ, ને વળી નામ ત્યારે અબજા ।

ખાળો—(હેં હેં હેં એમ હસીને) ખડું કહો છો, મ્હાડાજ ! ખડું કહો છો. એ વાટનો જેને અનુભવ છે તેજ જાને છે. હું જાતું છું કે આપનાં ભતાની કંઈ છેક એવાં નહી. એમની મડગડ, એમના જોલવાની મીથાસ, ટેમ જ સમજન ટેવી. સકલગુનસંપૂર્ણ છે. ટેમ ડેવટા ટમે પત ટેવા જ છો હોં. આજ કેતલા ડા'રાડી જોઉં છું ટે સીઢે રસ્તે જવું ને આવવું, આપને લલા, ને આપતું ધડ લલું, કા-પતી લાખી નહિ, તુંડી નહિ; એ ધવું જ સાકું છે, ને ટમાડા જેવો પરાસ મારો નાકજી ખાવો સઉને આપે એ જ માડી તો માગતી છે હો, જીથું નહિ.

મનોહર—જીએ ખાળમુકુંદદાસ ! અમે પણ અહાદેવજીપાસે એમ જ માગીએ છીએ કે તમારા જેવા પાડોશી અમને જતમે જ-નમ આપજો, કેમકે તમારામાં કળિયુગનો વા નથી. ખાકી આજની બ્રજ તમે જાણો છો ? કેવી થઈ છે કે તેની પાસે ઉલા રહેવામાં માલ નથી. લગ્ના લગવાનું જે છે તે ઠીક છે. આપણે મુખે કાષ્ટને લલું લુકું શા વારતે કહેવું જોઈએ, ને તમે એમ જાણતા હશે, પણ અંચળા શેઠાણીજેવું માણસ તમને પણ ના મચ્યું હોત તો જગ-તનો વધારે અનુભવ થાત હો. જીકું નહિ. એમનો સ્વભાવ જરા આકળો છે, પણ મનમાં પાપ નથી. ભોળાં માણસ છે. એવા માણસ મને બહુ ગમે છે. ગમે તેવી દિલગીરીમાં હોઉં તોપણ અંચળ શેઠાણીસાથે

જરા વાત કરું એટલે એમનો હસમુખો સ્વભાવ તેથી તરત મને આનંદ થઈ જાય છે. તેથી મને તો એમનો સ્વભાવ ખડુ જ સારો લાગે છે. વળી આંખમાં શરમ કેવી ? જો એમને કોઈએ એ અક્ષર દાખીને કહ્યા હોય તો ક્રુષ્ણ માનવાનાં નહિ, પણ ઉઘટા હસીને ખેલવાનાં. હું તો આખા શહેરમાં રાતદહાડો કરું છું પણ એમનો જોટો નથી, હો શેડ ! હોય, વખતે તેમનો જીવ અકળાયો હોય તો એ ખરા અક્ષર બે.લે, પણ તેનું મનમાં પાપ નહિ. ઘડી પડી પાછાં હસતે મ્હોડે તેને બોલાવનાં જાય. એ ખડુ જ સારી ટેવ છે. એવાં સાણસ જોને જોઈએ છે, તેને શોખ્યાં જડનાં નથી, ખમર છે ? હું તો સત્ય કહેવાનો. મોરખી વાત મને ગમતી નથી.

ખાળ૦—(જરા હસતાં) હમનાં બાડીએ જ બેથાં હસે. બોલાવો, બોલાવો, જડા બે.લાવો ટો ખડા. એમના મનનું સમાહાન હસે. બહિહાડી છે મ્હાડાજ ! ટમાડો પન સેહેડમાં જોતો નડી હો. ખોતી વાટ નડી કેહેટો.

મનોહર—ના ના, હમણાં કંઈ કામમાં હશે. એમને ખોટી થવું પડશે. બાડી હું બોલાવું એટલે તો હજાર કામ પડ્યાં મૂકીને આવે. મારા ઉપર એમની સંપૂર્ણ કૃપા છે. પણ જગી જોઈને એમને ખોટી કરવાં ? વખતે કામમાં જ હશે.

ખાળ૦—અડે ટેનું કંઈ નહિ. હમનાં પુડસડમાં જ બેથાં હસે. જુઓ બોલાવો ટો ખડા. ટેની કંઈ ફિકડ નહિ. કામ ટો ડોજનાં બધ્યાં છે.

મનોહર—(મોટેથી) કેમ ચંચળ શેકાણી ! છા-કે ? એ ચંચળ શેકાણી ? (ચંચળ ત્યારની બારીઆગળ છાતી રહીને અધું સાંભળતી હતી, તે પોતાનાં વખાણુ સાંભળીને લગાર હસ્યાં બારીએ આવીને)

ચંચળા—કાણુ બોલાવે છે એ !

ખાળ૦—સાંભલોછ કે ? જડા પુડસડ હોય ટો મનોડ ભત ટમને યાડ કડે છે.

મનોહર—આવેને શેકાણી ! બે દિવસથી જણાયાં નથી. લાખ ! તમારા વિના બે દિવસ જાય છે કે મને એન પડતું નથી. તમારે તો દયા રાખવી. દહાડામાં એક વાર પણ અમને દર્શન દમ જવું. સવારે અથવા સાંજે. લ્યો. હમણાં જરા નવરાશ હોય તો આવી જાઓ.

ચંચળા—એ બારણું—એ બારણું દઈને આવું છું.

(પોતાને માન તથા પ્રીતિથી બોલાવે છે એ જાણીને પ્રસન્નતાથી બારણું ધબકે આવે છે.)

મનોહર—આવો, બેસો, કાંઈ કામ મૂકીને તો આવ્યાં નથી ?

ચંચળા—જલ્યું, કામનો કંઈ અંત આવે છે ? કામ તો રાજનું છે.

બાળા—કહો હવે જે કહેવાનું હોય તે ભતને, એટલે ટમાડે નિદાલ હશે.

ચંચળા—એમાં શું કહેવાનું હતું ? તમે પણ સમજ્યા પાડી ! મારે તો કાંઈ કહેવું નથી.

મનોહર—કેમ વારુ ? કાંઈ કહેવાનું હતું ? હા સુખેથી. કાંઈ વસ્તુ જોઈએ તો તમારું ઘર છે. એમાં પૂછવાનું શું હતું ? જાઓ, ઘરમાં તમારી બહેન છે તેની પાસે. અરે તેને પણ પૂછવાનું શું ? જે વસ્તુ જોઈએ તે આપણે હાથે આવીને ઘરમાં જ્યાં પડી હોય ત્યાંથી લઈ જઈએ. તમે કાંઈ લોક છો ? જુઓ કશી વાતે જુદાઈ ના રાખવી. કેમ બોલ્યાં નહિ ? શું જોઈએ છે ? હેં શેઠ !

બાળા—ના ના એટો સેહેજ કમું જોઈદું નહીં. એ વાટની ટો આપના ઘરમાં ટમાડી હયા છે. પન આટો જતો જ છો કેની, ટમાડા ઘડમાં બતાનીને ને એમને જડા બોલ્યાલ ઠાક હસે. હોય છે, આખો ઘરો બેસા રહેવું તે વખટે બોલવું હાય. ટારે મેં ઢીરજ આપીટી કે ઘલડાસો નહિ. સાંજે એ વાટનો ટોર કરીયું. જુઓ, પાગપારોસમાં રહેવું, ને ઉંચું ડીલ હાય તે થીક નહિ. કેમ ભતજી મહાડાજી ! બોલ્યા નહિ ? તે હવે ટમાડા આગલ કેહેટાં સડમ આવે છે. પન ટેની કંઈ ચંટા નહિ, બેલાસક કહો, સું હયું હું તે ?

ચંચળા—એમાં શું કહેવાનું ? કશુંએ થયું નથી. હોય, બે હાંલાં હોય તે ખખડે.

મનોહર—[પોતાના ઓરડામાં બેઠેલી વિજયાનરફ નજર કરી જરા મોટે સાદે] કેમ રે ! તેં કાંઈ શેઠાણીને બોલ્યું વધતું હતું—તું કે શું ? બોલ સાચેસાચું. મેં તને પહેલાંથી કહી મૂક્યું છે કે એમના સામું કશું બોલીશ નહિ, ને કેમ તારી છલ સખણી રહેતી નથી ?

વિજયા—(પોતાના ઓરડામાં બેઠી બેઠી ધીમેથી) ખૂબ એમને હું કંઈ બોલી હોઉં તો. એ તો હું જાણું છું કે સ્વભાવ જરા આક્રોશ છે, તે સહેજ કાંઈ થાય તો બે પશુ પડી તે ચાલતું એમના મનમાં કાંઈ નહિ. તે કરતાં પૂ-
બે દિવસથી હું એમના સામું કશુંએ બોલી છું ? કાલે તો પરમ દહાડે કયા કહી હતી તેનો હું વિચાર કરતી હ

તેવામાં એમણે મને કંઈ પૂછ્યું હશે, તેનો મારાથી ખરાખર જવાબ નહિ દેવાયો ને કંઈ બોલાઈ જવાયું હશે, તેથી એમના મનમાં ખોટું લાગ્યું હશે. અને આજે તો તમે મને જોડી આપેલાં પ્રભાતિયાં ગોખતી હતી, તેમાં એમને કંઈ દુઃખ લાગ્યું હશે. એ વિના હું કંઈ બોલી હોઉં તો આ રહ્યું એમનું મોં પૂઝો. હું તો ઉઘટી એમનાથી દગ્ગીને ચાલું છું, કે વખત છે ને મારો વાંક પડે ને તમે મને વઢો. કેમ ચંચળ બહેન ! મે તમને કંઈ ગાળભેળ દીધી છે ?

ચંચળા—(જરા રાજ ચમકે) ભટ ! એ વાત જવા દોની. એમાં શું ? હોય એના બોલ્યા સામું કાણ જુએ છે ? એ તો મારો સ્વભાવ આકળો છે એટલે હું બોલું છું.

મનોહર—મગદુર કે બોલે તમારા સામું ! મેં એને પહેલેથી ખબર આપી છે કે ખમડદાર, શેકાણીને કંઈ કહ્યું સાંભળ્યું તો ! એમનો ગરમ સ્વભાવ છે તે કદાચ બોલે તો નહિ, તોપણ કદાચ બોલે અને સો ગાળો દે પણ તારે એક અક્ષર સામો બોલવો નહિ; ને જો બોલી તો તારી વાત તેં જાણી ! માટે બોલે કેમ ? તમને કહીને એ જાય ક્યાં ? પાછું મારાથી કામ છે કેની; ને જુઓ શેકાણી ! તમને પણ આજ્યાં શેકતા દેખતાં કહી મૂકું છું કે એના બોલ્યા સામું જોશો નહિ. હજી એની તમારા કરતાં બાળકશુદ્ધ છે; તેથી જો કંઈ એણું વખતું બોલે તો તમારે એને કશું કહેવું નહિ, ને હું સાંજે ઘેર આવું ત્યારે મને બધું કહેવું. પછી એની વાત જોએ ચાય છે તે ! મારા જેવો કાંઈ ભુંડો નથી, એમ જાણવું હો. હા હા, હવે હું સમજ્યો. એ તો મેં એને જે પ્રભાતિયાં લખી આપ્યાં છે, તેમાં મેં એક કડીમાં લખ્યું છે કે ‘ ચંચળ નારીની ચંચળતા, ટાળી શાંતિ ધરજો રે ’ તેમાં તમને એમ લાગ્યું હશે કે આ મારું નામ દે છે; પણ તેમ તમે ભૂલશો નહિ હો શેકાણી ! એમાં કાંઈ તમારું નામ નથી. એ તો શાસ્ત્રમાં જૈરાંની જાતને, ચંચળ જ કહેતી છે. ચંચળા એટલે સ્ત્રી એવો જ અર્થ થાય છે. તેથી એ તો મેં સહિ જૈરાંનું જોડી આપ્યું છે; ને કદાપિ તમારું નામ પ્રભાતિયામાં આવે તો તમારે ખુશી થવાની વાત છે. કેમકે પ્રભાતિયાં તો સવારમાં ગાવાનાં. તેમાં જાણો છો કેની, કે સવારમાં નકારા પાપી માણુમનું નામ તો દેવાય નહિ; કારણ કે નકારા માણુમનું નામ સવારમાં દેવાય તો આખો દહાડો ખાવાએ ન મળે. તેથી જુનાં પ્રભાતિયામાં જુઓની દ્રૌપદી, અહલ્યા; તારા. સીતા, મન્દોદરી, દમયંતી, કુંતી, લક્ષ્મી, એવાં મોટી મોટી સતીઓનાં નામ આવે છે, ને તમારું નામ જો

ક્રાંતિઆમાં ગાય તો એનું મોહું ભાગ્ય જાણવું. તમે પણ કે દહાડે ખોટે રરતે જાઓ છો જે ? તમારા જેવાં આલોદિલાં માણસનાં નામ સવારમાં દેવાય તો સારાં, કે આખો દહાડો આનંદમાં જાય. કેમ આળસુકુંદદાસ ! બોલ્યા નહિ ?

ખાળ૮—એ ટો ગાંદા છે. આપનું એવું ભાગેગ કાંઠી કે પર-ભાટિયામાં નામું ચરે. કેમ ટમાડા પેતમાં એ જ વાટનું હતું કે ખીજું કંઈ ? જે હોય તે રહી રેજે.

ચંચળા—[મનમાં] મેં રાડે એને ઘણીએ ગાળો દાધી પણ એ કશુંએ બોલી નથી. હવે મારે એનો ગુણ માનવો જોઈએ, અને આ તો ભટે જેડી આપ્યું છે, તે એણે ગાયું, ને હું તો ઉધું સમજી. હશે, ચનાર ગધ ગધ. [મોટેથી] ના રે, તેનું તો કંઈ નહિ; ને ખીજું શું બોલવાનું હતું ? એ તો હોય, ‘ડાગે માર્યાં પાણી કંઈ જુદાં થવાનાં છે’ ? મારે એના વિના ચાલવાનું નથી, ને એને મારા વિના ચાલવાનું નથી. મારા મનમાં તો હવે કશુંએ નથી.

ખાળ૯—બોલો ડવાડકાંઠીરુડી જે, કયું હવે સમાધાન ? ટારની માડા પેતમાં ફાલ પડી હટી કે સાલો આ પારાપરોસમાં પાછો ગેખી ગોલો કાંઠી આવ્યો ! લો, હવે કશું બોલસો નહિ; જાઓ ભૂતાનીની પાસે એસો, હલી રૂલીને. ભૂતાની ! બોલાવજો એમને જડા, જાઓ જાઓ, ધડમાં જાઓ. મનોડ ભૂતજેવું માનસ દેસદેસાંટડમાં નહી, ને ભૂતાની પન ટેવાં જ છે હો. એ ટો ટમાડો સભાવ જડા આકલો ટે વખટ એવખટ હોય.

[વિજયા—આવો ચંચળ બહેન ! એસવું હોય તો ઘરમાં.

આટલી વાર સુધી સામી બારીએ બેશીને વિકૃલજી તથા ભાગી-રથી બધી વાત સંભળતાં હતાં, તે ભાગીરથી પોતાના ઘણી વિકૃલજીને કહેવા લાગી:

ભાગીરથી—જુઓ, વગર કારણે બિચારી વિજયાલક્ષ્મીને ચાર વાત સંભળાવી. મનોહર પણ કેવા સમજી છે ! પોતાના માણસનો વાંક કાઢવો, પણ તેનો રાંડનો બધો વાંક હતો પણ લગારે તેને કહ્યું છે ? મને પૃષ્ઠયું હોત તો એનું બધું રહી આપત. આપડી વિજયાએ બધી હજારો ગાળો ખાધી છે, પણ કશું એના આગળ કહ્યું નથી. તોખા આવાં માણસથી ! ગાળો દેવી ને વળી તેને સાસું દબાવવું !

વિકૃલજી—બેશની હવે, તુંએ કેદહાડે ડાહી છે ? નહિ સળગતું હોય ત્યાં સળગાવી આપે એવી છે ! એ તો બિચારાં બેએ. સલા છે. સાવ જરા શેઠને બોલાવી જોઉં ! (મોટેથી) કેમ બાલ-

સુકુદસ ! આજ કંઈ ભયજનના ઘરમાં બેસો છો ! આજ વહેલા આવ્યા છો કે શું ?

બાળા—કાન વિશ્વવ્રજ કે ? અદ્વાર સુઠી કાં ગયા' ટા ? આવો, પુડસડ હોય ટો. એ ટો ઘને ડારે ભનજ મલ્યા, ટારે કહ્યું, ધરી વાટચીટ કડીએ. સેહેજ બેથા છીએ. આવો આવો.

વિકુલજી—ભયજન મહારાજ ! નિવૃત્તિમાં બેસા છો કે કાંઈ ખાનગી પ્રસંગ ચાલે છે ?

મનોહર—ના ખાનગી તો કાંઈ નથી. આવવું હોય તો આવો. [વિકુલજી આવે છે.]

બાળા—કેમ ભાગીડડી ! ટમે પન પુડસડ હોય ટો આવો. ટમાડી રેકાસલ પન ઘડમાં જુડી બેથેલી છે. જુવો હસીએ મસીએ પડપડને ટેમાં આનંડ છે. કા' કા' વિશ્વવ્રજ ! એમને પન અચા-ડતે ઘડમાં એકલાં ધુન્ની પેથેમ કમ ગમે ?

વિકુલજી—[ભાગીરથોને] તારે પણ આવવું હોય તો ખારણાં બંધ કરીને આવ. ઘરમાં સડે બેડાં છે ત્યાં વડીમર બેસજે. [શેકનરક નેતા] શેકની મરજ કેમ તોડાય ? [ભાગીરથી પણ ખારણાં દબને આવી ઘરમાં જાય છે.]

વિજયા—(તેને આવકાર દેતા) આવો ભાગીરથો બહેન ! બેસો.

બાળા—વિશ્વવ્રજ ! કંઈ પડસંગ કારો. મહીંડી સીખામન આવે ટેવો.

વિકુલજી—મને શું કહેવડાવો છો ? ભયજન મહારાજને ઝગિહ્-વાગ્રે છે, શાસ્ત્રપુરાણ જે પૂછો તે. પણ શેકાણી રોજ કથામાં જાય છે, ને અધાં નેડે લહે છે ત્યારે તો પાછીપાની મેલતાં નથી !

બાળા—અડે ભાઈ ! સી વાટ કહું ટમને. જુઓ મંડિડમાં ટો ટમે જતો જ છો કે કસું કહેટા નડી. આ 'જે જે, જે જે,' કડવું ને ડડસન કડીને ઘેડ આવવું, ટેમાં સાલો સોં બોલ લાગે ? ટેમ છટાં વલી આપની પોસન પેલી વખટ બામની કહેડી'ટી કે એક સંતાસી કઠા કહે છે, ટે થીક છે. ટો કહ્યું જાઓ, ભકિટના કામમાં કાન સાલો કમવખટ આરી જીલ ઘાલે ? પન જાનો જ છો કેની, બહુ સમા પડમાને. ટે પન વલી કહેજ કે વેડાંટની 'કઠા કહેજ ! અડે ભાઈ ! રાંદોની જાટને બોલ તકેજ. ધરી પછી ટેનું ટે. ટોપન નહિ મામાના કાના મામા સાડા. કેમ ભનજી ! બોલ્યા નહિ ?

ખાટી આશા આપીને નકારાં આચરણ શીખવે છે, અને ઉત્તરાં પાપી કરી નાંખે છે. તેથી તેનો ધણી શુદ્ધિમાન હોવાથી વશ તો થતો નથી, પણ ઉલટો કલેશ થાય છે. માટે હે સુલક્ષણી પુત્રિ ! તારે એવા માર્ગમાં પગલું ભરવું નહિ, કારણ કે એ ધિક્કારવાળેગ વાર્તા છે. શુદ્ધિમાન તથા કુળવાન સ્ત્રીએ પોતાના ધણીને વશ કરવા આ ઉપાય કરવા: તે ઉપાયને પણ તું પ્રીતિવડે સાંભળી યાદ રાખજે.

પ્રથમ તો તે શુદ્ધિમાન સ્ત્રીએ પોતાના ધણીને વશ કરવા સારુ તે જે જે આજ્ઞા કરે તે તે પાળવી, અને તેની મરણ પ્રમાણે ચાલવું. તેના કહ્યા ઉપરાંત એક પણ કામમાં આપણું કહાપણ ચલાવવું નહિ. કદાચિત્ તે ખોટું કામ દેખાડે તો તેને તેની પ્રસન્નતા જોઈને આપણે વિચાર જણાવવો. તેમ છતાં પણ જો તેની ન નિવારણ કરાય એવી ઇચ્છા હોય તો તે નમ્રતાથી જરૂર પાળીને તેની પ્રીતિ મેળવવી. વળી ઘરમાંથી પોતાના ધણીની રમ્મવિના પોતાનાં માઆપને ઘેર પણ જવું નહિ. હે દીકરી ! તે શુદ્ધિમાન ધણીની જ્યારે અપ્રસન્નતા^૧ જોઈએ ત્યારે ત્યારે તો તેની મરણ ધણી જ પ્રીતિથી સંભાળવી. તેના સામું કદાચિત્ પણ ઉંચે શબ્દે ક્રોધ કરીને બોલવું નહિ, તેના ઉપર મોં ચઢાવવું નહિ, તેની નારાજના વખતમાં તેના સામું હસવું નહિ, પૂછ્યા વિના વધારે બોલબોલ કરવું નહિ, ઘડીએ ઘડીએ તે ધણીના દોષ હોય તે તેને મોઢે કહ્યા કરવા નહિ, તથા આપણા ધણીના અવગુણ બીજાની આગળ પણ કહેવા નહિ કારણ કે જ્યારે તે વાત તે જાણે છે ત્યારે આપણા ઉપર નારાજ થાય છે. હે ડાહી દીકરી ! ટુંકામાં એ જ કે દરેક કામમાં પોતાના ધણીની મરણ સંભાળી લેવાથી જ્યારે તે પતિ આપણા ઉપર વિશ્વાસથી પ્રીતિ રાખે ત્યારે પણ આપણે ઉન્મત્ત^૨ અથવા અભિમાની થઈને તેના મનથી ઉત્તરી રીતે કાંઈ પણ કૃત્ય^૩ કદી કરવું નહિ તેમ જ તેની મર્યાદા તોડવી નહિ. તેમ છતાં પણ કદાપિ આપણા ઉપર વિશ્વાસને રાખનાર તે પતિ ભૂતથી અથવા ભોળપણથી કાંઈ ઉત્તરા કામમાં પ્રવેશની^૪ ઇચ્છા કરે તો તેને આપણાથી બનતા પ્રયત્ને રોકવા વિચારવું; પણ હરેક સંજોગથી^૫ તે પતિની પ્રસન્નતા મેળવવી. આ પ્રમાણે ધણીની પ્રસન્નતા મેળવનાર સ્ત્રી આ લોકમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં સુખને તથા સારી કીર્તિને પામે છે, અને પરલોકમાં પણ સર્વોત્તમ^૬ ગનિને પામે છે. માટે સ્ત્રીજાતિનો મુખ્ય ધર્મ તો પોતાના પતિની ઇચ્છાને અનુકૂળ

૧ નારાજ. ૨ છટી જઈને. ૩ કામ. ૪ પેસવાની. ૫ સારા ઉપાયથી. ૬ સઉથી સારી.

બાલવું એ જ છે, અને એ જ ઉપાયથી તે વશ થાય છે. માટે બીજા અયોગ્ય ઉપાય કરવા જવું નહિ.

હે સરસ્વતિ ! કાષ્ઠના આગળ પણ જૂઠું બોલવું એ મોટું પાપ છે. માટે જેમ અને તેમ જૂઠું બોલવાથી બચવું. પોતાના ધણીઆગળ તો કદાચિત પણ જૂઠું બોલવું નહિ. કારણ કે જે સ્ત્રી પોતાના ધણીઆગળ જૂઠું બોલી છળ કરી તેને છેતરવાની યુક્તિઓ રચે છે, તે સ્ત્રીએ એ સધળા અપરાધ પરમેશ્વરઆગળ કર્યા એમ ગણાય છે; કારણ પતિ એ પરમેશ્વરરૂપ જ ગણાય છે. તેથી એવા પોતાના ધણીઆગળ જૂઠું બોલવા વગેરેથી થતા પાપની માફી પરમેશ્વર પણ આપતા નથી. માટે પોતાના ધણીઆગળ કંઈ પણ જૂઠું બોલવું નહિ. જૂઠું બોલવાથી એક એ જ પાપ થાય છે એમ નથી પણ તે જૂઠું ન જણાય તેને માટે બીજી અનેક યુક્તિઓ જૂઠી જ રચવી પડે છે. જેથી એકવાર જૂઠું બોલવાથી અનેક પાપ થઈ જાય છે. એ સધળું છતાં પણ જૂઠું ઝાઝા દિવસ ટકતું નથી તેથી જ્યાં આપણી જૂઠ જાહેર પડે છે, ત્યારે આપણને મરણથી પણ અધિક દુઃખ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ પછી આપણી સાચી કહેલી વ્રાતનો પણ કોઈ ભરોસો રાખતું નથી. જૂઠું બોલવામાં એવાં એવાં ધણાં તુટસાન છે, માટે તેથી સદા બચતા રહેવું. તેથી આપણું આ લોકમાં તથા પરલોકમાં ભલું થાય છે, અને આવરદા વધે છે. માટે જેમ અને તેમ સાચું બોલવાની ટેવ પાડતા જવી, અને જૂઠું બોલનારને આપણી પાસેથી કાઢી મૂકવા, અને સાચું બોલનારને જ પાસે રાખવા તથા તેની દયા રાખવી.

વળી હે દીકરી ! આપણે સ્ત્રીજાતિને કરવાનાં વ્રત ધણાં છે, તથા તેનાં ફળ પણ ધણાં છે. તે વ્રતોમાં અગ્નીઆરસ, શિવરાત્રિ, પ્રદોષ, સોમવાર, કારણસર સાંત વારમાંનો ગમે તે દિવસ, તથા આપણાં ધર્મનાં પુરતકોમાં ગણેલા ઈશ્વરાવતારના જન્મદિવસ જેવા કે નૃસિંહચતુર્દશી, વામનદ્વાદશી, રામનવમી, કૃષ્ણજન્મષ્ટમી, નાગપંચમી વગેરે દિવસ, તથા તેવા જ ચોમાસાના ચાર માસ, તથા વરસ આખામાં આવતા મોટા મોટા વ્રતના દિવસો હોય છે. તે દિવસોમાં નિરાહાર એટલે નોકરડા બૂખ્યા રહેવાનું અથવા ફળ આહાર કરી રહેવાનું હોય છે, અથવા એકવાર જમીને અથવા એક ધાન ખાધને રહેવાનું હોય છે. એ વગેરે જૂદા જૂદા નિયમથી વ્રત કરવા આપણા લોકનો આલ છે. તે પ્રમાણે અને તેટલું કરવું એ સારી વ્રાત

છે, તોપણ અંતરમાં ધણું કષ્ટ વેઠીને દુરાગ્રહથી^૧ વ્રત કરવું નહિ, કારણ તે દુરાગ્રહીર વ્રતવડે થનારૂં ફળ તામસી^૨ હોય છે. સાત્વિક^૩ ફળને આપનાર વ્રત જરૂર કરવાં. વળી ગૌતમ^૪ અને ચાંદ્રાચણ વગેરે મોટા વ્રત હોય છે, તે પણ અનુકૂળતા જાળવીને કરવાં. પણ હું દીકરી ! આપણા ધણીની મરજી ન હોય તો તેને નારાજ કરીને તેની આજ્ઞાવના કોઈ પણ વ્રત કર્યું તો તે ખિલકુલ ફલ આપતું નથી, એટલું જ નહિ પણ તેથી પોતાના ધણીનું આવરદા ઓછું થાય છે, માટે સુવાસણ સ્ત્રીએ ધણીની આજ્ઞાથી શકિનપ્રમાણે વ્રત કરવાં, એ સારું છે; પણ કલેશ કરીને હડવડે ધણી વ્રત કરવાં એ ખિલકુલ સારું નથી.

હું સુવિચારવાળી ! આપણા કુળનો અથવા પતિનો માનેણો અથવા આપણી પ્રીતિનો જે ધર્મમાર્ગ હોય તેને અનુકૂળ વર્તવું. ત્યાં મૂળ તો વેદમાર્ગ સર્વ પ્રાણિનો છે. પણ તેમાંથી, કાળે કરીને થયેલા વિચારવન પુરુષોએ, તે મૂળ માર્ગના કોઈ કોઈ અંશને મુખ્ય ગણીને જૂદા જૂદા જથ્થામાં લોકોપાસે મનાવેલા અનેક માર્ગો છે; જેવા કે—શિવ, વિઞ્ણુ, શક્તિ, ગણપતિ, સૂર્યવગેરેના ઉપાસક^૫ તથા શુદ્ધ, જૈન, આર્વાક, નાસ્તિક, શૂન્યવાદી, શિખાનપટ^૬ યાચનિક માર્ગ વગેરે. એવા અનેક માર્ગો તથા તે તે માર્ગોમાંથી થયેલા અનેક ફાંટાઓમાં યાજનાર સઘળી જાતનાં મનુષ્યપ્રાણિઓસાથે આપણો સંબંધ કોઈ નિમિત્તથી થાય, તો કોઈના ધર્મરૂપ માનેણા માર્ગની અથવા તેના સિદ્ધાંત તથા નીતિનિયમોની નિંદા કરી તેના જીવને કલેશની ઉત્પત્તિ કરવી નહિ. કારણ કે ધર્મમાં વિરોધી^૭ થઈ તેની સાક્ષાત્ નિંદા કરનાર ઉપર સહજ વૈર આવે છે. તેથી તેવા કોઈ પણ ધર્મમાર્ગની નિંદા કરવી નહિ પણ ઉલટી તેમના ધર્મમાર્ગમાં જે જે ઉત્તમ અને સર્વમાન્ય^૮ નીતિઓ હોય તેની સ્તુતિ કરવી, તથા તે તે નીતિઓને તેની પરંપરામાં^૯ ચાલનારને પાળવા પળાવવા-વિષે પ્રીતિપૂર્વક બેધ કરવો. પણ તેમનો કોઈ નિમિત્તથી તિરસ્કાર કરવો નહિ. આપણે જે ધર્મમાર્ગને પાળતાં હોઈએ તેની જો કોઈ નિંદા કરતું હોય તથા આપણને આપણા ધર્મમાર્ગથી ભ્રષ્ટ^{૧૧} કર-

૧ ખોટી હકથી. ૨ ખોટી હકથી કરેલા. ૩ હલકા પ્રકારનું વહેલું નાશ થાય એવું, વધારે દુઃખવાળું. ૪ વધારે સુખવાળું. ૫ ભજનારા. ૬ ચોટલી નહિ રાખનારા. ૭ પેદા કરવું તે. ૮ ઉત્તમ. ૯ અથવા લોકો જેને કબુલ કરતા હોય એવી. ૧૦ હારમાં, લંધારમાં. ૧૧ દૂર.

નારા અધર્મ તથા અનીતિનાં વચનો સંભળાવતું હોય તો તેનાં મા-
ણસને જો તેઓ આપણી સત્તામાં હોય તો એકદમ દૂર કરવાં, અને
નહિ તો આપણે તેમનાથી દૂર થઈ જવું. દરેક ધર્મમાર્ગમાં ઉત્તમ
નીતિઓને જ કહેલી હોય છે. કારણ કે અનંતિ દેખાડનાર તથા
અનીતિમાં ચલાવનાર માર્ગને ધર્મમાર્ગ કહેવાનો નથી. માટે તે ઉત્તમ
નીતિધર્મને પાળવાપળાવવામાં સર્વત્ર કલ્યાણ છે. કોઈ મંદબુદ્ધિ
માણસ કદાચ તે ધર્મમાર્ગના ખરા સિદ્ધાંતને તથા ખરા નીતિનિયમને
ન જાણનાર હોય, અથવા તો તે સિદ્ધાંતને ખોટી રીતે સમજીને તેનો
ખોટો અર્થ કરીને અનીતિ તથા અધર્મને ધર્મ માની ગેઠો હોય તો
તે પશુસરખા માણસસાથે વાતચીત કરવાનો અથવા સમીપ રહેવાનો
પણ સંબંધ રાખવો નહિ. કારણ કે તે બુદ્ધિગિનાનું પશુસરખું માણસ
આપણને સદાકાળ દુઃખનું આપનાર તથા અકલ્યાણ કરનાર થઈ પડે
છે, તેથી તેવા માણસની સોજત પણ કરવી નહિ. હે સરસ્વતિ ! જે
સ્ત્રીને પોતાના ધર્મની ખબર નથી, જે નીતિને પણ જાણતી નથી,
તથા તે ધર્મનીતિને જાણવાની આતુર ઇચ્છા પણ જોને નથી, એવી
સ્ત્રીને પાંપણી તથા શંખિની જાણવી. તેના દર્શનથી પણ પાપ લાગે છે.
માટે તેને એણે પણ ઉભા ન રહેવું, અને ધર્મનીતિને જાણનારી અથવા
જાણવાની પ્રાંતવાળી સ્ત્રીને તો પુણ્યવાન જાણવી, તથા તે સુસાગ્ય-
વાળી સ્ત્રીની સાથે એસવું ઉઠવું, અને હરક વખતે નીતિધર્મસંબંધી
વાતચીત કરતા રહેવું, અને ખોટી વાર્તામાં કાન પણ દેવો નહિ.

હે સુવક્ષણી સુતા ! આપણા લોકની સ્ત્રીઓમાં એવી એક
નકારી ચાલ હાલ કાળે પડતી જાય છે કે એક બીજાસાથે હુંકારા-
તુંકારાથી ખેલવું તથા હસવામાં અને મશ્કરીમાં એક બીજાને ગાળો
દેવી તથા ન ઘટે એવા શબ્દો ખેલવા. એ ચાલ નીચ કુળની અને
અવિદ્વાન^૧ મૂર્ખ સ્ત્રીઓમાં વધારે હોય છે, અને તેમના સહનાસવળો
નાનાં વચની કાચી બુદ્ધિની છાકરીઓ અથવા સ્ત્રીઓને પણ એવી
કુટેવ પડી જાય છે, તે સહજ ઉપાયથી જતી નથી. માટે તેનાં નીચ
કુળનાં અથવા ઉંચ કુળનાં ગણાતાં છતાં નીચ સ્વભાવવાળાં જૈરાંની
સંગતિ કરવી નહિ, કારણ કે સંગતિ જોવી હોય છે, તેવા ગુણ દોષ
તેનામાં આવે છે. વળી તેની નીચ કુળનો તથા નીચ સ્વભાવનો કુછંદી
સ્ત્રીઓને એ એક મોટી કુટેવ હોય છે કે સહજ કારણમાટે તેઓ
એકદમ માંહોમાંહે લઢી પડે છે, તથા પાછળથી જાહેર રીતે સામ-
સામા એક બીજાને ગાળો દેખને લડે છે, તે વખતે ઘણા દિવસની

પ્રીતિને તથા ધણા કરેલા ઉપકારને ભૂતી જમને તત્કાળ તે વૈરને ઉત્પન્ન કરે છે. અને નહિ ખોલી શકાય એવા શબ્દો પણ ખોલે છે. એટલું જ નહિ પણ હે દોકરી ! જે વખતે ક્રોધવડે પ્રતિકૂળ અંતઃકરણ થાય છે, ત્યારે તે મૂર્ખ નીચ સ્ત્રી લોકની મર્યાદા, કુળની મર્યાદા તથા પ્રીતિના સર્વ નિયમોને ભૂતી બળે છે, અને બહાર રીતે લોકોના સંમુખ ધરમાં અથવા તો ધરથી બહાર નીકળીને મોટો વિરોધ જણાવે છે, ગાળો દે છે, થોડો અપરાધ હોય તોપણ જૂઠું ખોલી ઘણો અપરાધ પ્રકટ કરે છે, તેની સવળી ગુણ વાર્તાને બાળના આગળ પ્રકટ કરે છે, અને લોકોઆગળ પોતાને નિરપરાધી જણાવે છે. તેથી બીજી તેના જેવી નીચા સ્વભાવની સ્ત્રીઓ પણ તેના આ નકારાં આચરણોને ટેકો આપે છે, અને લડાઈને વધારાવે છે. તેથી પરિણામે તે ઉંચ કુળની તથા સારા સ્વભાવની સ્ત્રીને ઘણો ખેદ થાય છે, તથા મૂર્ખ લોકમાં તેમ જ કાચી સમજના મિથ્યા ગણના ઉંચ લોકમાં તેની ખોટી અપકીર્તિ થાય છે, તેથી તેને વારં-વાર દુઃખ થવાનું કારણ બને છે. માટે હે દોકરી ! આ વાર્તાને હૃદયમાં રાખજે કે સકેશો પ્રથમ તો નીચા કુળની, નીચી જાતિની, અથવા નીચ સ્વભાવની સ્ત્રી સાથે કદી બહેનપણું કરીશ નહિ. અને કદાપિ તેવાંતો ભોગજોગે સંબંધ થાય તો મુળથી જ પ્રીતિવડે તેવાં નીચની સાથે વારંવાર ખેંચી વાતો કરવાનો અભ્યાસ રાખીશ નહિ, અને તેમ કરતાં વાત કરવાનો પ્રસંગ આવે તો આપણી ગુપ્ત ગૃહ-છિદ્રરૂપ વાર્તાને તેના આગળ પ્રકટ કરીશ નહિ. આટલું છતાં પણ કદાપિ તે મૂર્ખ સ્ત્રી કાઈ ઘટતા અણુવટતા કારણથી આપણા બેડે લડવાનો ઉપાય રચે તો આપણે નમી જવું, અને તે છતાં પણ બે તે નીચ સ્વભાવની સ્ત્રી ન માને તો તેના સાથે સામું ખોલી લડવું નહિ, અને ધરમાંથી બહાર નીકળીને તો કદાપિ પણ ઉંચે શબ્દો ખોલવું કે લડવું નહિ. તથા લોકોને ભેળાં કરી આપણી નિંદા કરે અથવા આપણને ગાળો દે, તોપણ આપણે તેને જરા પણ ઉત્તર આપવું નહિ. કારણ કે ક્રોધ ચહેલાં માણસને તરત જ બે સમજાવવા જમએ તો તે માનવું નથી અને ઉઘટું જે જે આપણે પાધરું કહેવા જમએ તે પણ વાંકું પડે છે. તેથી ક્રોધના વખતમાં કાંઈને વારવું નહિ. તેમ જ તેને ટેકો પણ સારા માણસે આપવો નહિ. તે દુષ્ટ સ્ત્રીની હજારો ગાળ ખાવી, પણ સામી તેને એકે ગાળ દેવી નહિ, અને ત્યાંથી દૂર આપણા ધરમાં એકાંત જમને ખેંચી તે વખતે

પરમેશ્વરનું લગ્ન કરવું. પણ તેની વાત સાંભળી આપણા મનમાં ખેદ કરવો નહિ, તથા બળવું પણ નહિ. આપણો અપરાધ નહિ છતાં પણ કોઈ આપણો અપરાધ માને અને તે બદલ ક્ષમા માગવાથી જો તે લડાઈ પતતી હોય, તો તે દુર્લુહિ? સ્ત્રી પાસે ક્ષમા માગી કલેશ મડાડવો પણ વધારવો નહિ.

વળી હે સુપુત્રિ! કાયા કાન રાખવા નહિ. તેથી ઘણા ગેર-કાયદા થાય છે. કાયા કાન એટલે કોઈ માણસ ખીજની સાચી જૂઠી આપણને આવીને કહે તેનો ખરો તપાસ તથા વિચાર કર્યા વિના તે વાતને સાચી માનવી એ છે. આ ચાલ તો બહુ જ નકારી છે. પ્રથમ તો આપણી પાસે જે માણસ આવીને વાત કરે તેની પરીક્ષા કરી જાણવું કે એ માણસ કેટલા વજનનું છે. ત્યાર પછી તે માણસ જેની વાત આપણા આગળ કરતું હોય, તેને માટે ખરી રીતે જાણવું કે તે માણસ કેવા પ્રકારનું છે. ત્યાર પછી માનવા ભેગ વાર્તા હોય તો તે માનવી. અને પછી તે આખતમાં આપણને નુકસાન થવાજેવું હોય તો તેનો વિચાર કરી એવો બંદોબસ્ત કરવો કે આપણને નુકસાન થાય નહિ; અને જો ખીજને નુકસાન થવાજેવું જણાય અને આપણા કોઈ ઉપાયથી તેનો બચાવ થતો હોય તો તે ઉપાય દેખાડવો, અથવા ઘટે તો આપણે કરવો. પણ અવિશ્વાસુ માણસની વાત સાંભળીને તે વાત જાહેરમાં આપણે ન મૂકવી, અને વિશ્વાસુ માણસથી સાંભળી હોય તો પણ તે વાર્તાનું સ્વરૂપ જોઈને તરત તે વાતને ભૂલી જવા જેવું કરવું, અને કોઈને કહેવું નહિ. એકની વાત ખીજને મોઢેથી સાંભળી તે વાતને માચી માની એકદમ કોઈ ગરીબ નિર-પરાધી પ્રાણીને નુકસાન પહોંચાડવું નહિ; પણ તેની પાછી તપાસ કાઢીને તેનો એવો બંદોબસ્ત કરવો કે આપણને તથા કોઈને નુકસાન થાય નહિ. વાતનું સ્વરૂપ તથા કહેનારનું વજન વિચાર્યા વિના એકદમ તેની કહેલી વાત ખરી માની તેને આધારે આપણે ચાલવું, અથવા કોઈ કરવું નહિ.

હે સરસ્વતિ! આ સંસારમાં માણસની પરીક્ષા કરવી એ જ કામ સઉથી કડિન છે, કારણ કે કોઈનું અંતઃકરણ બહારથી દેખાતું નથી. તેથી યુક્ત વસ્તુની પરીક્ષા કરવામાં ઘણી વખત સંશય રહી જાય છે. માટે કેટલાક બુદ્ધિમાન પુરુષ તો એમ પણ કહે છે કે જેમ સોનાની પરીક્ષા ચાર પ્રકારથી કરવામાં આવે છે તેમ પુરુષની પરીક્ષા પણ ચાર પ્રકારથી કરવી ઘટે છે. ત્યાં સોનાની પરીક્ષા તો કસોટી કરીને, કાપીને, તાપીને, તથા ટીપીને એ ચાર રીતે કરવામાં આવે છે

અને માણસની પરીક્ષા તો જ્ઞાન, શીલ^૧, ગુણ, તથા કર્મ એ ચાર બાબતમાં અનુભવ લેવાથી થાય છે. તેથી સહજમાં કોઈ માણસની કિંમત કરી મૂર્ખાઈથી આપણે તેની હલકી કિંમત ગણી નિરસ્કાર કરવો એ બહુ જ નહારું કામ છે. તેથી જેની સાથે આપણે કામ પાડવું હોય અથવા વ્યવહાર બાંધવો હોય તેનાં જૂદાં જૂદાં લક્ષણથી પરીક્ષા કરીને પછી વધારે સંબંધ બાંધવો. અને ખરો સંબંધ બાંધાયા પછી પણ જ્યાં સુધી તે માણસ ખરા વિશ્વાસનું પાત્ર ન જણાય ત્યાં સુધી આપણા અંતરનો પાર તેને આપવો નહિ; એ સાથી ઉત્તમ યુદ્ધિમાનોની નીતિ છે. માટે દરેક વાત સાંભળી તેને વિચારવી તથા પછી ઘટે તેમ ઉપયોગ કરવો. સારાંશ^૩ એ કે કાચા જ્ઞાન રાખવા નહિ.

વળી હે બહેન! જે માણસને ચાડી કરવાની ટેવ હોય એવાં ચાડિયાં માણસઉપર વિશ્વાસ રાખવો નહિ. કારણ કે જેને ચાડી કરવાની ટેવ હોય છે, તે બીજની વાત જેમ આપણા આગળ કરતાં ડરતું નથી, તેમ આપણી વાત પણ બીજા આગળ કરતાં ડરશે નહિ. તેથી એવાં છાલકાં અંતઃકરણવાળાં માણસો હલકાં ગણાય છે. માટે એવી એકની વાત બીજને કરવી અને તેની વાત ત્રીજને કરવી એવો સ્વભાવ રાખવો નહિ. કારણ કે એવો સ્વભાવ રાખવાથી ધીરે ધીરે બે વાત ખોટી વધારીને કરવાની ટેવ પડે છે, તેથી વધારે જૂઠું ખેલવામાં આવે છે. અને એમ કરતાં પછી ઘણું દિવસે બિલકુલ ખોટી વાત પણ કરવાનું મન થાય છે. માટે સાચી વાત પણ ખરા કારણસર કહેવી પડે તો કહેવી, પણ વિના પ્રસંગે કોઈ આગળ કોઈની વાત કરવી નહિ; અને એવી ખરી ખોટી વાત કરનાર ચાડીઆં માણસને આપણા ખાનગી વ્યવહારમાં ભેળવવાં નહિ. કેમકે તે આપણી ખાનગી વાતો જાણીને બીજા આગળ કહેતાં ફરે છે. આવાં માણસો વખતે બેસમજથી કોઈના જીવનું જોખમ પણ કરી નાંખે છે. કેટલાક મૂર્ખ માણસોને તો એવી ટેવ જ હોય છે કે આખા દિવસમાં બમે તેની પણ ખરી ખોટી વાત શોધી લાવવી અને બીજાને કહેવી, અને તેવાં જ બીજાં યુદ્ધિવિનાનાં માણસોનો એવો સ્વભાવ હોય છે કે ગમે તેની ખરી ખોટી વાતો કરનાર ચાડિયા માણસ-ઉપર પ્રીતિ કરી તેમને સાધીને લોકોની વાત તેમના મુખથી સાંભળીને રાજ થવું. આ બંને ટેવ સારી નથી. માટે તેનાથી જરૂર દૂર રહેવું. ખરી અગત્ય જેટલી વાત કહેવી તથા સાંભળવી. એવી ટેવ-વાળું માણસ ઉત્તમ પક્તિમાં ગણાય છે.

હે સદ્ગુણમાં પ્રીતિવાળી દીકરી ! તું આજસને દૂર રાખીને ઉઘમી થતી રહેજે. આ જગતમાં આજસુ માણસ કોઈને પણ વહાલું લાગતું નથી. માઆપ પણ આજસુ છોકરા ઉપર વધારે પ્રેમ રાખતા નથી, તથા તેનાથી રાજી થતાં નથી. માણસના શરીરમાં આજસ એ કાંઈ નાનો દુર્ગુણ નથી. આજસ એ ખરું જોતાં તો માણસને શત્રુ છે. કારણ કે જેમ શત્રુ આપણને દિનપ્રતિદિન^૧ નબળા પાડે છે, આપણું સઘળું સુખ નાશ કરે છે, અને પરિણામમાં આપણને જીવથી મારે છે, તેમ આજસ પણ સહીથી પહેલાં તો આપણને દરેક કામ કરવા જતી વખત નબળા પાડે છે, કામ કરવાનું આવે છે ત્યારે માંહીથી કોપને ઉપજાવે છે, અને પછી મનમાં નાખુશી પેદા કરે છે. ત્યાર પછી કદાચિત્ તે કામ કર્યા વિના ન જ ચાલે એમ હોય તો તે રોષસાથે આપણને ઉઠાડે છે અને જેવું તથા જેવી રીતે કામ કરવું હોય તેવું તથા તેવી રીતે કરવા દેતી નથી. તેથી અંતે આપણાં કાળ જાય છે, અને તેના પ્રમાણમાં કામ થતું નથી. જેથી પાછળથી તે કામના પ્રમાણમાં આપણને મળવા જોગ સારો લાભ પણ મળતો નથી, અને વધારે સુખની ઇચ્છા આપણા મનમાં છતાં તેવું સુખ આપનાર ખરો લાભ આજસથી આપણને મળતો નથી, ત્યારે અંતરમાં કલેશ થાય છે, તેમ જ બીજાને સારો લાભ થતો જોઈને આપણા મનમાં વધારે બળતરા થાય છે. આથી બેવડો કલેશ આપણને થાય છે. અને એ પ્રકારે આપણા મનમાં ખેદ થવાથી આપણું અર્ધું બળ હણાઈ જાય છે, શરીરની નસોમાં ફરનારા લોહીની ગતિમાં ફેરફાર થાય છે, અને તેથી તેના વખતમાં ખાધેલું અન્ન ખરાબર પાચ્ય થતું નથી. કારણ કે ખેદને લીધે શરીરનો સઘળો વ્યાપાર નિયમિત ચાલતો નથી. તેથી ધીરે ધીરે શરીરમાંહેલા વાયુ, પિત્ત, તથા કફ એ દોષો ઉવિષમપણાને પામે છે, અને તેથી ખાધેલા અન્નને પચાવનાર જઠર નામનો અગ્નિ જેને પિત્ત અથવા કાઈ પાચન રસ પણ કહે છે તે મંદ થઈ જાય છે. તેથી ખાધેલું અન્ન ખરાબર નહિ પચવાથી એકએકમાંથી પેદા થનારા રસ, ઝરુધિર વગેરે પદાર્થો પણ રોગી થાય છે. તેથી જૂદા જૂદા પ્રકારના રોગો શરીરમાં ઘાય છે, અને તેથી ધીમે ધીમે નિર્જળ થઈને આપણે એ આગમના પ્રતાપથી મરીએ છીએ. તેમ જ જ્યારે આજસ વધે છે ત્યારે આપણને કાંઈ પણ કામ કરવાનું મન થતું નથી, પણ એકડું સુખ

૧ દિવસે દિવસે. ૨ ગુરસાથી. ૩ અધિક ન્યૂન સ્થિતિને.
૪ લોહી.

ભોગવવાનું મન થાય છે. તેથી કદાચિત્ આપણે પૈસાદાર હોઇએ તો આપણને કાંઇ સુખ ન મળવાથી ખેદ થવાનું કારણ નથી તોપણ તે આપણી સુખી અવસ્થામાં પણ આળસ આપણને શત્રુજેવો જ અવગુણ કરે. કારણ કે આળસ વધવાથી આપણે કોઈ પણ મહેનતનું કામ તો કરવાનાં નહિ, અને પછી તો એક જગાએથી ઉઠીને બીજી જગાએ પાણીનો લોટો સરખોએ ભરવાને જવાનાં નહિ; તેથી બેસીને તથા સૂઈને સધળો વખત કાઢવાને ઇચ્છીએ છીએ. વધારે મહેનત અથવા હરફર થયા વિના શરીરમાં લોહીની ગતિ મંદ થાય છે અને તેથી પેટમાં વાયુ તથા રોમેદ વધે છે, અને તેથી પણ ધીરે ધીરે પાચનશક્તિ ઓછી થાય છે, અને પછી ધીરે ધીરે જૂદી જૂદી જાતના રોગોને ઉત્પન્ન કરવા માંડે છે, ત્યાર પછી પરતાવો કરીને રહીએ છીએ. પણ પછી એ દુઃખ કોઈથી લેવાતું નથી, પણ આપણે ભોગવીને મરવું પડે છે. માટે હે દીકરી ! શત્રુના સમાન આળસને ગણીને તું તેનાથી સાવધ રહેજે, નહિ તો ધણા મૂર્ખ ધનવાન માણસો આ સંસારના સુખને પામેલા છતાં ભોગવી શક્તા નથી પણ ઉલટા પોતે દુઃખના ભોગ થઈને મરે છે તેમ થશે. આપણે આળસુ ન થવું એટલું જ નહિ પણ આળસુ માણસની સોજત પણુ કરવી નહિ. તેની પાસે બેસવું અથવા તેની વાત પણુ સાંભળવી નહિ, અને આપણી સત્તાનીચેના કોઈ પણ માણસને આળસુ થવા દેવું નહિ અને તેમ છતાં આળસુ થઈને આપણા બોધને ન માને તો તેવાને દૂર રાખવાં. આ વાર્તાને નિરંતર યાદ રાખજે.

વહાલી સરસ્વતિ ! મોટાઈ એટલે અભિમાન પણુ આળસકરતાં નાનો શત્રુ છે એમ તું જાણીશ નહિ. જ્યારે માણસને મોટાઈ એટલે અભિમાન આવે છે, ત્યારે તે માણસ પોતાને સહીથી ડહાપણવાળું અને સર્વ વાર્તા જાણનાર માને છે. તેથી તે મૂર્ખ હોય છે તોપણુ મિથ્યા અભિમાનવડે કોઈની પાસે ગુણ અથવા ડહાપણ લેવા જતું નથી. કોઈ વાત બીજાને પૂછતાં પોતાની ઓછી સમજ જણાશે એમ સમજી કોઈને તે પૂછી શકતું નથી. તેથી આપણામાં જ્યારે અભિમાન આવે છે, ત્યારે પછી તો આપણે રૂગણુદીન જ રહીએ છીએ. એટલું જ નહિ પણુ હે દીકરી ! અભિમાનવડે આપણે સર્વને તુચ્છ જવાં ગણીએ છીએ, અને તેથી સર્વ ગ્રાણીનો આપણા મનથી ઉપસંગોપાત્ત તિરસ્કાર કરીએ છીએ. તેથી વિચારવાનું સર્વ મનુષ્ય આપણા દોષને જાણીને આપણા ઉપરની અંતરની ખીતિ ત્યજ દે છે,

અને જે આપણા જેવાં જ અવિચારવાનું અભિમાની માણસો છે તે તો પોતાના અભિમાનની રક્ષા^૧ વારતે આપણી પાસે પણ આવતાં નથી તેથી આ જગતમાં એક અભિમાન આપણને સર્વને અપ્રીતિનું પાત્ર કરે છે. જેમ આંધળું માણસ પોતાની પાસે પડેલા પદાર્થને પણ જોઈ જાણી શકતું નથી, તેમ અભિમાનરૂપી રૂપડળ આવવાથી આપણે નિકટનાં સગાં તથા મિત્રવગેરેના ઉચ્ચપણાને પણ જોઈ જાણી શકતાં નથી; એટલું જ નહિ પણ ઉર્સર્વત્ર વસેલા તથા સર્વના આધાર હોવાથી આપણા પણ આધારરૂપ તે પરમેશ્વરને પણ જોઈ જાણી શકતાં નથી. તો એ અભિમાન આપણને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ પ્રકારના આ જગતમાં સિદ્ધ કરવાના ચાર પદાર્થોથી ભ્રષ્ટ કરી રાખે છે, એથી બીજું નુકસાન શું છે ? માટે હે સારા સ્વભાવવાળા ! સઘળા અનર્થનું મૂળ જાણી એ અભિમાનનો તું મૂળથી જ સંગ કરીશ નહિ. કારણ કે અભિમાનવડે ઘણાં માણસો આદિકાળથી આ જગતમાં મોટાં મોટાં દુઃખને પામ્યાં છે, હાલ પામે છે, અને હવે પછી પણ તેવાં અભિમાની માણસો અગણિત દુઃખને પામશે. તેથી પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર માણસે કદાચિત્ પણ અભિમાન રાખવું નહિ. અભિમાન ધરનારાઓમાં કોઈ તો પોતાના ધનનું અભિમાન રાખે છે. તે ધન સદા રહેવાનું નથી. ઘણા ધનવાનોને બીજારી થતા આપણે જોઈએ છીએ. માટે સદા નહિ ટકે એવા ધનનું અભિમાન મૂર્ખ માણસો જ રાખે છે. કોઈ તો પોતાના રૂપનું અભિમાન રાખે છે. તે રૂપ પણ દિવસે દિવસે ઓછું થતાં ઘડપણ આવે છે, ત્યારે કુરૂપ થઈ જાય છે. તેથી ક્ષણે ક્ષણે નાશને પામનાર આપણા રૂપનું પણ અભિમાન હાલ્યાં માણસે રાખવું નહિ. વળી કોઈ તો આપણા બળનું અભિમાન રાખે છે, તે બળ પણ દિનપ્રતિદિન ઘટતાં પછી ઘડપણ આવે છે ત્યારે અથવા જૂદા જૂદા રોગો થાય છે ત્યારે ધટી જાય છે, ને અંતે શરીર પણ બળસહિત નાશ પામી જાય છે; તેથી વિવેકી માણસે બળનું પણ અભિમાન રાખવું સારું નથી. એ વિના કુળનું, રાજ્યનું, ગુણનું, વિદ્યાનું, સર્ગસમ્બંધીનું તથા તેના જ અનેક પ્રકારનું અભિમાન શુદ્ધિવિનાનાં માણસો જેઓ જગતના ખરા સ્વરૂપને જાણતાં નથી તેવાંને હોય છે. તેવડે તે પ્રાણીઓ અનેક દુઃખને વેઠે છે પણ અભિમાન છુટતું નથી. માટે હે સરસ્વતિ ! તું તો એમાંના દરેક પ્રકારના અભિમાનથી દૂર રહેજે, તથા તેવાં અભિમાની માણસ રાખની રાણી હોય કે ગરીબ બીજારણ હોય તોપણ તેનો સંગ કરીશ નહિ.

હે દીકરી ! આ જગતમાં લોભ પણ જીવનો મોટો શત્રુ છે, તેથી લોભને પણ ઓળખવો જોઈએ. લોભ એટલે આ સંસારમાં જેટલા ભોગવવાના પદાર્થો છે તેને મેળવવાની વારંવાર ઇચ્છા થવી તે. ત્યાં આપણા ઉપયોગજેટલું મળ્યા છતાં એમ થાય કે હજી આથી વધારે મળે તો સારું, અને વધારે મળે તો એથી પણ વધારે મળે તો ઠીક, એમ જેટલું જેટલું મળે તેથી પણ ઘણું ઘણું મેળવવાની ઇચ્છા રાખ્યા કરવી તેને આપણા લોકોમાં લોભ કહ્યો છે. એ લોભને શાસ્ત્રમાં નરકતું ખારણું કહેલું છે, તેથી તે ત્યજવા યોગ્ય છે. લોભ સઘળાં પાપતું માખાપ છે. કાગળ કે દરેક જાતનાં પાપ લોભથી જ પેદા થાય છે. લોભી માણસ ચોરી કરતાં શીખે છે, જૂઠું ખોલતાં શીખે છે, કગાધ શીખે છે, હિંસા એટલે બીજા માણસને દુઃખ દેવા તથા મારવાની ઇચ્છા તે પણ લોભથી થઈ આવે છે. દુકામાં એટલું જ કે જેટલી જાતના દુર્ગુણ છે, તે એકલા લોભથી પેદા થાય છે; માટે લોભને વિચારવાળાં માણસોએ નરકતું ખારણું કહેલું છે. તેથી કલ્યાણ તથા સુખની ઇચ્છા રાખનારે લોભને આપણા અંતરમાંથી કાઢવો જોઈએ. જ્યારે આપણા શરીરમાં લોભ પેદા થાય છે, ત્યારે આપણા ધરમાં આપણને મળેલા સુખના સઘળા પદાર્થો અળખામણા થાય છે. અળખામણા એટલે બીજાને આપી દેવા જેવા લાગના નથી, પણ તેનાથી જે સુખ મળે છે તેથી આપણે ધરાતા નથી, અને તે વિનાના બીજા પદાર્થો જેવા કે લુગડાં, ધરેણાં વગેરે મળે તો સારું એવી ઇચ્છા થાય છે. તેથી જ્યાં સુધી ઇચ્છેલા પદાર્થ મળતા નથી, ત્યાં સુધી આપણી પાસેના પદાર્થોવડે મળતું સુખ આપણે ખુશીથી ભોગવી શકતાં નથી; તેથી ખેવડું તુકસાન થાય છે. એક તો મેળવેલી વસ્તુવડે સુખ મનાતું નથી, તેથી ભોગવતાં છતાં મનમાં ખેદ થયા કરે છે, અને તેથી વધારે ઇચ્છેલી વસ્તુ મેળવવા મહેનત કરવી પડે છે તેથી પણ ખેદ થાય છે, અને મહેનત કરવા છતાં નહિ મળે તોપણ ખેદ થાય છે, અને મળે તોપણ તેનાથી વધારે મેળવવાની ઇચ્છા રહે છે એટલે અંતે પણ ખેદ જ રહે છે. અને મેળવવાની વસ્તુઓનો કાંઈ જગતમાં છેડો નથી, તેથી મરતાં સુધી પણ મનમાંથી ખેદ મટતો નથી. આમ થવાથી સુખ ભોગવી આનંદ લીધા વિના ખેદમાં ને ખેદમાં જ તે લોભી માણસ મરે છે. માટે હે દીકરી ! આપણને ઈશ્વરકૃપાથી અને આપણા ખરા પ્રયત્નથી જે જે વસ્તુઓ મળે તેટલામાં સુખ માનીને આનંદમાં રહેવું એ ઘણું સારું છે. આથી એમ સમજવાનું નથી કે કોઈ પણ સારી સારી નહિ મળેલી વસ્તુઓ

મેળવવા ઉદ્ધમ ન કરવો. પણ એટલું જ માત્ર સમજી રાખવાનું છે કે આપણને મળેલા પદાર્થથી સુખ લેવું, અને આનંદવડે ખતતી મહેનત કરીને બીજી વસ્તુઓ મેળવવી, અને ન મેળવી શકાય તો તેથી દુઃખ માનવું નહિ.

મનોહર કહે છે: બોલો “ સદ્ગુરુદેવકી જય. ” આજ જ્યાંથી અધુરું રહ્યું છે ત્યાંથી કાલે આગળ કહેવાશે. માટે સઘળાં સાંભળનારાંએ આજની સઘળી વાત યાદ રાખવી હોં. ઘેર જઈને ફરીથી પોતાની મેળે સઘળું સંભારી જવું, અને મનમાં વારંવાર વિચાર કરીને આપણામાંથી તે તે દુર્ગુણને કાઢવાની મહેનત કરનાં જવું હોં. શું કહું છું બ્રાહ્મકુંદદાસ ! ધ્યાનમાં આવ્યું ?

બ્રાહ્મ૦—અહોહો ! ભતજી મ્હાડાજી ! અમારું આજ મોતું ભાયગ છે કે આટલી વાડ કાન પવિટડ કીઢા છે, ને ટપાડી ડયા હસે ટો ઢીડે ઢીડે બઢી વાટે સાડાં વાનાં કસે, જેના ભોગ હોયટે ન ચોટે બાવા ! આ ઘેડ બેઠાં ગંગા આવી છ ! જેનાં પેલા ભવનાં પાપ હસે ટે નહિ સુઢડે. કેમ વિચ્ચલજી ! બોલ્યા નહિ ?

વિકૃલજી—અરે ભાઈ ! આજના વખતમાં આવો બોધ કરનાર કોણ છે ? અને વળી કરે છે તોપણ પાળે છે કોણ ? માટે આજથી આપણા મોંઘાનું નસીય ઉધડયું છે એમ જાણવું. બે આ પ્રમાણે આપણો તથા બૈરાંતો સુધારો થાય તો પછી દુઃખ શેનું ? આ કળિયુગમાં સત્ યુગ વર્તાયો એમ જાણવું.

મનોહર—શુઓ વિકૃલજી ! જે માણસને કાળજી હોય કે હું સુધરું તો સારું તેને તો સુધરતાં કશી વાર નથી. આજે સાંભળેલાં વચનોને વિચારે, અને એવી જ રીતે રોજ ચાલવા માંડે અને નવાં નવાં સાંભળે, ને તે રીતે ચાલે તો કટલો ફેર રોજ પડતો જાય, અને સદ્ગુણ અબ્યા વિના માણસ થવાનું નથી. માણસના જેવું શરીર સજ્યું તેમાં શું થયું ? તેવા ગુણ આવે ત્યારે માણસમાં ગણાય; નહિ. તો સઘળાં જનાવરજ જાણવાં જોઈએ.

બ્રાહ્મ૦—કેમ પાડવટી કાઢી ! કહા કેવી ! હવે ડિન પરટે એક વાડ બે ધરી આવટાં ડેહેને.

પારવટી૦—ભાઈ ! સહિથી સારું. આવું હોય તે તો મને ગમે. હવે મારે તો કાઢ્યાં એટલાં કાંઈ કાઢવાં નથી. પણ ભયા રોજ બંબે ધડી સાંભળીને સમજશે તો આગળ જતાં તમને સુખ થશે. આજ તારી વહુએ મને ધણીએ બોલી સંભળાવી, પણ હું મારી મેળે હારીને ધરમાં જઈને બેઠી, શું કરું ? મને ક્યું કે હું કંઈ

તમારી ઓશિયાળી નથી. તો ભલે બાપા ! પરમેશ્વર તમને ઓશિયાળાં ન રાખે. હું તો તમારે રહે રાજી. પણ રાંડનું છેક એમ કહેવાય ? કેમ બોલ ભાઈ !

બાળી—(હેં હેં હેં એવા ઉચ્ચારથી હસીને) વલી એ વાટ સીડ દડો છો ? ગઈ ટિડી ટો જોસી પણ વાંચટા નહી. ટેમાં અહુડામાં પૂડી વલી કઠા સાંભલી, ને હવે એ વાટ સી ! જવા ડો, એ ટો નાડાન છે. (અંચલાને) સાંભલો છ, હવે પછી કાકીને કસું કહેસો નહિ હો. એ ટો આપના માંઠાનાં મુગત છે. જો આજે કઠામાં આયવું'ટું કેતી કે કાઠનો અપડાઢ ઠાય ને દુઃખ લાગે તો મારી સાગીએ ટેમ (પારવતી તરફ જોઈને) ટમે મોતાં છો, માફ કડને.

અંચળા—(લગાર હસીને) હા કાકીજી ! મારું બોલ્યું માફ કરજો હોં, હું તો તમારું છોકરું છું. બળ્યું, મારો સભાવ નકારો છે, તે બોલીને પછી પરતાઉં છું.

બાળી—બોલો સ્ત્રીગોડન નાંકડી જે. કેમ પાડવટી કાકી ! હવે કયું સમઢાન ? આ સઘલું આજની કઠાનું પુન છે હોં. અનોડ-લત મ્હાડાજી ! ટમાકું ભલું કળે. જુઓ, ટમે બઢાંએ જનો છ, આપના મો'ધામાં આ જિજ્ઞાસ લતાનીજેવું પન માનસ નહી હોં ! ખુબ કડીને જનજો.

ભાગીરથી—બળ્યું બાળમુકુંદદાસ ! તમે નામ બગાડીને શીદ બોલતા હશે ? વિજયાલક્ષ્મી નામ તમને આવડતું નથી તે બીજા કોડ લતાની ને લતાની એવું એવું કહે છો ? જોજો ભાઈ ! દુઃખ ન માનતા. મારાથી તો બોલ્યાવનું ના રહેવાયું ત્યારે બોલી છું.

બાળી—તો ભાઈ ! ટાડે અવેડી વિજયાલક્ષ્મી કહીસું, એમાં દુઃખ સેનું ? ટમે પન અમાડે ટો પૂજનિક છો. આ વિથલજી પન હમાડે તો મુડળી છે.

અનોહર—(મનમાં) આજ તો હજી પહેલો દિવસ છે, માટે હશે; પણ કયા બંધ થયા પછી કાંઈ પણ ઘડી લજન થાય તો સાઈ આવી નકામી વાતો શા કામની ? હશે સઉ થઈ પડશે. (પ્રકટપણે) કેમ વિકૃલજી ! હવે શી ઇચ્છા છે ?

વિકૃલજી—હવે સઉસઉને ઘેર જાય, ને કાલથી બોલાવ્યાવિના એમની મેજે વખતસર આવે, ને સાંભળીને સઉ પોતપોતાનું કલ્યાણ કરે ને દુર્ગુણ છોડે.

બાળી—જવટા ડેહેજો. બસ એતલું જ જોઈએ છે. કેમ ટાડે હવે ઉથસો કે ?

ચંચળા—સહિની મરણ. હું તો મારે આવું હોય તો સ્વાનું નામે ના દઉં. પણ હવે રાત ગઇ છે, માટે સરવે ચાલો, જે બહેન વિજયાલક્ષ્મી ! બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજો હોં. તમે તો ડાહ્યાં છો ને હું તો રાંડ ગાંડી છું, તે હવેથી મને રાજ સુધારજો. (એમ કહી સહ સાથે ઉભી થાય છે.)

બાળા—બોલો ડવાડકાંઠીસકી જે. હડ હડ માહાડેવ. આપને તો હડિને હડ બેચે બડાબડ. (મનોહરને નમીને સહ પોતપોતાને ઘેર જાય છે.)

વિજયા—[સહિતા ગયા પછી આવીને હસતે મુખે મનોહરને પગે માથું મૂકીને નમે છે.]

મનોહર—કેમ આજે કંઈ અત્યારસુધી બોલ્યાવિના શુપચુપ રહ્યાં !

વિજયા—આપણે ઘેર કોઇ આવ્યું હોય તેના દેખતાં વગર કારણે વધતુંઓછું બોલાઇ જાય, એમાં આપની અને મારી શોભા શી ? કેમ ના બોલી તે ઠીક કર્યું કે નહિ ?

મનોહર—એ તો ઘણું સારું કર્યું. એ જ પ્રમાણે ધીરે ધીરે સુધરશે તો તમારી આખરુ વધશે. કેમ હવે તમારી લડવાડ પતી કે નહિ ? તમારુ ગમતું થયું કે નહિ ?

વિજયા—થયું તો બધુએ સારું, પણ વારુ તમે બધું બાળતા હતા ને અન્નપ્રયા થઇ મને ધમકાવવા જેવું કર્યું, ને કદાપિ હું વધારે ઓછું બોલી ગઇ હોત તો પછી શી વલે થાત ?

મનોહર—વલે શી થવાની હતી ? ખંતેની શોભા જાત, ને લક્ષ્મી વધત. જે ! તને સમજ નથી ? એ તો અજ્ઞાન અને અભિમાની માણસ હોય તેને રાજ કરવાની યુક્તિ તને દેખાડી. તારો મને ભરોસો હતો કે તું વધારે ઓછું બોલનાર નથી. અને જે ! ડાહ્યા માણસનું એવું લક્ષણ છે કે બનતાસુધી કોઇને નુકસાન ન થાય એમ હોય તો આપણા માણસને ઠપકો દેઇને લડાઇ પતાવવી, અને સામા માણસનું મન રજન કરવું. તેમ છતાં તે ન માને તો પછી ધટતો ઉપાય કરવો. તને ખબર છે ? જગતમાં અભિમાની માણસને તો તેનાં વખાણ કરીને રાજ કરવાં, મૂર્ખ માણસને તો તેમની કહેલી વાતમાં હાજલ કરવાથી રાજ કરવાં, અને વિદ્વાન માણસને જેમ હોય તેમ સાચી વાતથી રાજ કરવાં, એવો નિયમ છે. તોપણ વળી જેવો વખત તેવી વાત કોઇ વાર કરવી પડે. તેમાં કોઇને નુકસાન થાય તેવું ન કરવું. કારણ કે તે પાપ ગણાય છે.

વિજયા—આજની કથા પણ તેવી જ આવી ગઇ, કેમ વાર ?

મનોહર—હા. અરે! તું જો તો ખરી, થોડા દિવસમાં બધાંના દુર્યુણ નીકળી જાય છે. કેમ હવે પથારીયોનું શી રીતે છે ? રોજ કરતાં આજ મોટું થયું છે.

વિજયા—મારું તો સઘળું કામ મેં કીધું છે. આપની ઇચ્છા થાય ત્યારે પાણી પીને પોઠી જાઓ.

મનોહર—ચાલો ત્યારે સૂઈ જાઓ, પરમાત્માનું સ્થરણ કરતાં નિદ્રાવશ થઈએ એટલે નકારાં સ્વપ્નાં ન આવે, ને સવે વાતે રૂડાં વાનાં થાય. [ત્યાંથી ઉઠી પાણી પી પરવારીને સૂઈ જાય છે.]

દિવસ ૪.

ખાળુકુંદ—(સવારમાં વહેલાં ચંચળાને) કેમ સાંભલો છ કે ? કાલે મનોહર ભતની કામાં વહેલાં ઉઠવાનું સાંભલીને કેહેતાં, જે મને વહેલી ઉઠારજો, તે ઉઠવું હોય તે વાનું વાવા ઇયું છે હો. કેમ જાગો છ ? (ચંચળા બોલી નહિ ત્યારે તેને ઢંઢોળીને) કેમ ઉઠવું છે કેની ? પાછલકી મને થપકા ડેસો. હું તે માટે ઉઠાની જાઉં છ. ચાલો ઉથો, સવાડના પોહોડમાં બે થડી પડભાટિયાં ગાઇએ, નહિ તે ભગવટનું નામ સમડન કરીએ, તેમાં કાયાનું કલ્યાન છે. સાલું ઉઠવાનું તે કેતલું ! પોહોડવાડ સૂતાં એટલે બસ.

ચંચળા—(જરા ચીડાઇને) અત્યારમાં તે શી એવી ધાડ આવે છે ? તમને તો કશો ધંધો જ સૂજતો નથી. રાંડનું અડધી રાતથી કાઉ કાઉ કરવા માડયું છે ! આપણે ધાડ આવતી હોય તો ગયા, ખારણાં દઇને. ખીજને શીદ પગવપગવ કરીએ ? કંઈ ભાન છે કે નહિ ?

ખાળુકુંદ—(હેં હેં હેં એવા સ્વરથી હસીને) એ ટા. એમ છે ! ! કહેવાનું તે ધનું સહેલું છે, પન તે પડમાને ઠાય ટાડે ખડું ! અડે ભગવાન ! કેહેવટ છે કે ‘કહા સાંભલીને પુતા કાન, ટોએ ન આયવ્યાં આટમગનાન !’ સાચી એક રાટટો પૂરી ગઇ નહી, ને તેનું તે. એવું હડું તે કાલે સા વાસે કેહેતાં, કે જાઓ ટાડે મને ઉઠારતા જાઓ. કેમ હવે કંઈ બોલતાં નહી ? આ બાબાં જોજો. હું તે માટે જાઉં છું.

મનોહર—(ખાળમુકુંદદાસને ઓટલે બડબડતા સાંભળીને ખારીએથી) કેમ ખાળમુકુંદદાસ ! શી વાત ચાલે છે ! કંઈ હરિ-સ્મરણ થાય છે કે ? સવારના પહોરમાં તો આનંદથી એ જ કરવું.

ખાળ૦—કાન ભતજી યુવા કે ? ના, એ ટો સેહેજ બાડ જવાનું હું ને હજી ધડમાંથી ઉથ્થાં નહીં; ને રાટે કકામાં વેહેલાં ઉથવાનું કહ્યું'હું, ટે વિસે જડા એમને કહેટો'ટો. જનો જ છોકરી, એમનો સભાવ ટો. આથ વાગતાં ઉથગનો ડિવાજ છે ને હજી ટો સારા પાંચનો અમલ ઠયો છે. ઉથસે હવે. હજી એક ડાહારામાં ટે સું ? (ચંચળાને મોટેથી) એ આ બાનું જોજો.

મનોહર—કેમ હજી શેઠાણી ઉઠ્યાં નથી ! એમનો તો એવો બીજા એદીની પેઠે પડી રહેવાનો સ્વભાવ નથી ! એ તો ઉઠ્યાં હશે, પણ તમને જરા ખેલવતાં હશે. (ચંચળાને) કેમ ચંચળ શેઠાણી ! હજી ઉઠ્યાં છોકરી ?

ચંચળા—(પોતાની હોંશીઆરી જણાવ એથી વહેલી વહેલી ઉઠીને ખારીએ આવી હસતે મોઢે) કાણ ભટજી કે ? જુઓ મહારાજ ! હું કારનીએ જાગું છું પણ કહ્યું ઉઠું છું. પણ એટલામાં એમને તો જાણે ધાડ આવી હોય તેમ યુમો પાડી મૂકી. રડયું છેક ધાડધાડ કેમ ગમે વારુ ? કહો.

મનોહર—નહિ જ તો. ધીરે ધીરે ઉઠીયે. આજે આટલાં વહેલાં ઉઠ્યાં છો તો વળી કાલે એથી પણ વહેલાં ઉઠાશે. કેમ શેઠ ખાળમુકુંદદાસ ! તમે તો કહેતાતાની કે હજી ઉઠ્યાં નથી ?

ખાળ૦—મહારાજ ! ટમાકું ડામ તો કેવટમ છે. ના, ટે એ જાગ્યાં'ટાં ટો ખડાં, પન જડા જનો છોકરી ! સભાવના કંઈ મેલ છે, ધરીમાં આમ ને ધરીમાં આમ. હજી તો બાલાડાગજેવું કાંમ છે.

મનોહર—એ તો એમ જ હોય. પણ જોજો ! કાલથી તમારા જાગ્યા પહેલાં શેઠાણી પરભાતિયાં ગાઈને તમને ના જગાડે તો મને કહેજો. એમની ખબરદારી કેવી છે તે હું જાણું છું.

ચંચળા—હા હા મહારાજ ! મને પણ જે ચાર પરભાતીયાં શીખવજો. બપુ' સવારમાં ઉઠીએ તો ખરાં, પણ કામકાજવિના પડી રહીએ છીએ.

મનોહર—ના, એમ કેમ ? સવારમાં સૂર્યનારાયણ ઉગ્યા પહેલાં નહાવાનું કેટલું પુણ્ય લખેલું છે; ને વળી શરીરમાં એક રોગ થાય નહિ. તોપણ હવે પરભાતીયાં શીખી લેજો. તે ગાતાં જવું ને વહેલું દાતણપાણી કરીને દહાડો નીકળ્યા પહેલાં નાહી લેવું. તારાછતાં

વિજયા—આજની કથા પણ તેવી જ આવી ગઇ, કેમ વાર ?

મનોહર—હા. અરે! તું જો તો ખરી, થોડા દિવસમાં બધાંના દુર્ગુણ નીકળી જાય છે. કેમ હવે પથારીયોનું શી રીતે છે ? રોજ કરતાં આજ મોડું થયું છે.

વિજયા—મારું તો સઘળું કામ મેં કરીધું છે. આપની ઇચ્છા આય ત્યારે પાણી પીને પોઢી જાઓ.

મનોહર—ચાલો ત્યારે સૂઈ જાઓ, પરમાત્માનું સ્થરણ કરતાં નિદ્રાવશ થઈએ એટલે નકારાં સ્વપ્નાં ન આવે, ને સવે વાતે રૂડાં ચાનાં થાય. [ત્યાંથી ઉડી પાણી પી પરવારીને સૂઈ જાય છે.]

દિવસ ૪.

ખાખડુકુંદ—(સવારમાં વહેલાં ચંચળાને) કેમ સાંભલો છ કે ? કાલે મનોહર ભતની કકામાં વહેલાં ઉઠવાનું સાંભલીને કેહેટાંટાં, જે મને વહેલી ઉઠારજો, તે ઉઠવું હોય તે વાનું વાના ઠયું છે હો. કેમ જગો છ ? (ચંચળા બોલી નહિ ત્યારે તેને ઢંઢોળીને) કેમ ઉઠવું છે કેની ? પાછલડી મને થપકા ડેસો. હું તે માટે ઉઘડાની જાઉં છ. ચાલો ઉથો, સવાડના પોહોડમાં બે ઘડી પડભાટિયાં ગાઇએ, નહિ તે ભગવટનું નામ સમડન કરીએ, તેમાં કાયાનું કલ્યાન છે. સાલું ઉઘવાનું તે કેતલું ! પોહોડવાડ સૂટાં એટલે બસ.

ચંચળા—(જરા ચીડાઇને) અત્યારમાં તે શી એવી ધાડ આવે છે ? તમને તો કશો ધંધો જ સૂજતો નથી. રાંડનું અડધી રાતથી કાઠિ કાઠિ કરવા માડયું છે ! આપણે ધાડ આવતી હોય તો ગયા, ખારણાં દધને. ખીજાને શીદ પગવપગવ કરીએ ? કંઈ જાન છે કે નહિ ?

ખાખડુ—(હેં હેં હેં એવા સ્વરથી હસીને) એ ટો એમ છે ! ! કહેવાનું તે ધનું સહેલું છે, પત તે પડમાને કાય ટાડે ખડું ! અડે ભગવાન ! કેહેવટ છે કે ‘કકા સાંભલીને પુતા કાન, ટોએ ન આયવ્યાં આટમગનાન.’ સાચી એક રાટટો પૂરી ગઇ નહી, ને તેનું ટે. એવું હું ટો કાલે સા વાસ્ટે કેહેટાંટાં કે જાઓ ટાડે મને ઉઠારતા જાઓ. કેમ હવે કંઈ બોલતાં નહી ? આ બાનાં જોજો. હું ટો માટે જાઉં છું.

મનોહર—(ખાળમુકુંદદાસને ઓટલે બડબડતા સાંભળીને ખારીએથી) કેમ ખાળમુકુંદદાસ ! શી વાત ચાલે છે ! કંઈ હરિ-સ્મરણ થાય છે કે ? સવારના પહોરમાં તો આનંદથી એ જ કરવું.

ખાળ૦—કાન ભતજી બુવા કે ? ના, એ ટો સેહેજ ખાડ જવાનું હટું ને હજી ધડમાંથી ઉથ્થાં નહીં; ને રોટે કડામાં વેહેલાં ઉથવાનું કહ્યું'ટું, ટે વિસે જડા એમને કહેટો'ટો. જાનો જ છોકેની, એમનો સલાવ ટો. આથ વાગતાં ઉથવાનો ડિવાજ છે ને હજી ટો સારા પાંચનો અમલ ઠયો છે. ઉથસે હવે, હજી એક ડાહારામાં ટે સું ? (ચંચળાને મોટેથી) એ આ ખાન્નું જોજો.

મનોહર—કેમ હજી શેકાણી ઉક્યાં નથી ! એમનો તો એવો ખીજ એદીની પેઠે પડી રહેવાનો સ્વભાવ નથી ! એ તો ઉક્યાં હશે, પણ તમને જરા ખેલવતાં હશે. (ચંચળાને) કેમ ચંચળ શેકાણી ! હજી ઉઘો છોકે ?

ચંચળા—(પોતાની હોંશીઆરી જણાય એથી વહેલી વહેલી ઉઠીને ખારીએ આવી હસતે મોઢે) કાણ ભટજી કે ? જુઓ મહારાજ ! હું કારનીએ જાગું છું પણ કહ્યું ઉઠું છું. પણ એટલામાં એમને તો જાણે ધાડ આવી હોય તેમ બુમો પાડી મૂકી. રડયું છેક ધાડધાડ કેમ ગમે વારુ ? કહો.

મનોહર—નહિ જ તો. ધીરે ધીરે ઉઠીયે. આજે આટલાં વહેલાં ઉક્યાં છો તો વળી કાલે એથી પણ વહેલાં ઉકાશે. કેમ શેક ખાળમુકુંદદાસ ! તમે તો કહેતાતાની કે હજી ઉક્યાં નથી ?

ખાળ૦—મહાડાજ ! ટમાડું કામ તો ડેવટમ છે. ના, ટે એ જાગ્યા'ટાં. ટો ખડાં, પત જડા જાનો છો જ છોકેની ! સલાવના કંઈ મેલ છે, ઘરીમાં આમ ને ઘરીમાં આમ. હજી તો ખાલાડાખજેવું કામ છે.

મનોહર—એ તો એમ જ હોય, પણ જોજો ! કાલથી તમારા જાગ્યા પહેલાં શેકાણી પરભાતિયાં ગાઈને તમને ના જગાડે તો મને કહેજો. એમની ખબરદારી કેવી છે તે હું જાણું છું.

ચંચળા—હા હા મહારાજ ! મને પણ એ ચાર પરભાતીયાં શીખવજો. બધું સવારમાં ઉઠીએ તો ખરાં, પણ કામકાજવિના પડી રહીએ છીએ.

મનોહર—ના, એમ કેમ ? સવારમાં સૂર્યનારાયણ ઉગ્યા પહેલાં નહાવાનું કેટલું પુણ્ય લખેલું છે; ને વળી શરીરમાં એક રોગ થાય નહિ. તોપણ હવે પરભાતીયાં શીખી લેજો. તે ગાતાં જવું ને વહેલું દાતણપાણી કરીને દહાડો નીકળ્યા પહેલાં નાહી લેવું. તારાજતાં

નાહી તો મોટી જત્રાકરતાએ વધારે ફળ છે. ને વળી ધરમાંથી દળદર જાય ને લક્ષ્મીનો વાસો થાય છે. પાપમાત્ર ટળે છે ને સુખી થવાય છે. પછી નાહીને કામ નહિ હોય તો ચાર માળા ફેરવીએ, કેમ સમજણ પડી કેની ?

બાળા૦—(નીચેથી હેં હેં હેં એવા ઉચ્ચારથી હસીને) એતલું કાચ ટાડે ટો પછી બાકી સેની !

ચંચળા—હવે હેં હેં ને હીં હીં કરતા ઉધરાણી જવું હોય તો જાઓને. પછી પહોર દહાડો ચઢશે ત્યારે કાણુ મળનાર છે ? રજા લોકો તે તમારી પેઠે નવરા છે કે ધરમાં બેસી રહેશે !

મનોહર—હા શેઠ પધારો. પણ હવે તમેએ કાલથી જાણુશો. પાંચ વાગતામાં ઉઠીને નહાવું પડશે તે. શેઠાણી તો ચાર વાગ્યામાં ઉઠીને પાણી મૂકશે. પછી બપોર પડશે કે તમારી હોંશીયારી વધારે છે કે એમની ? હમણાં હસો છો તેથી શું થયું ?

બાળા૦—જમવાનને ગમસે ટે ખડું (ચંચળાને) સાંભલો છ ? હું જાઉં છું (જતાં જતાં) જે સીંગોતડનઢાડી ! ટાડો આસડો છે. (એમ કહી ચાલી જાય છે).

મનોહર—ત્યારે શેઠાણી ! તમે પણ હવે દાતણપાણી કરીને નાહી લ્યો. હું પણ નીચે નહાવા જાઉં છું. (વિજયાને મોટાથી) એ તમે નાહી રહ્યા હો તો પાણી કાઢજો, હું આવું છું.

વિજયા—હું તો ક્યારની નાહી છું. આપ પધારો તો પાણી તૈયાર છે. (મનોહર નહાવા જાય છે, ને ચંચળ પણ પોતાના કામે લાગે છે.)

વિજયા—(નહાવાનું પાણી આપી પોતાના પતિને શરીર ચોળી નવરાવીને પગે લાગી) હવે આજા હોય તો મારા રસોઈના કામમાં જાઉં. આપને બીજું કાંઈ જોઈશે ? પૂજની સામગ્રી તો બધીએ તૈયાર કરીને મૂકી છે.

મનોહર—જુઓ, સ્ત્રીનો ધર્મ છે કે પતિને સ્નાન કરાવવું. પણ હવે પછી તો મને સ્પર્શ કરીને તમારે દૂર રહેવું. હું મારું શરીર મારી મેળે ચોળીને નાહીશ. કારણ કે પોતાની મેળે ચોળીને નહાવાથી શરીરને બળ પડે છે. એટલી કમરતથી બધા શરીરના અવયવો હલકા પડે છે. તેથી દરેકે માણસે પોતાનું શરીર મારી પેઠે ચોળીને નહાવું એ બહુ ગુણુ કરનાર ઓસડજેવું છે.

વિજયા—જેવી આપની આજ્ઞા હશે તે પ્રમાણે હવેથી કરીશ. (એમ કહી પોતાને કામે જાય છે, ને મનોહર પૂજમાં બેસે છે.)

અંચળા—(ઘરમાં પાણી ઊંતું મૂકી પરવારીને દાતણ કરવા ઓટલે બેસે છે; અને રોજ સવારમાં તો દાતણ કરવા નીકળે ત્યારે પણ ફલાણી બાંધ, ઢીંકણી બાંધ, એમ બોલાવીને દશપાંચ જણી-એને ભેગી કરી સાચી જૂડી વાતો કરતી પણ આજે તો બોલાવવાનું મન થાય, પણ વિચાર આવે કે રાત્રે કથામાં કહ્યું હતું કે ભેગાં થઈને લોકોની નકાચી વાત કરવી નહિ, તેથી પાછું મન મારીને બેસી રહે તો પણ પાછળથી ધીરજ ના રહી તે એક જમના નામની બીજા મહોદ્ધામાં રહેનારી સ્ત્રી જતી હતી, તેને દેખીને)
અલી ઓ જમના ! વહેલી વહેલી ક્યાં જાય છે ? આવ તો ખરી, કંઈ બહુ દહાડે જણાઈ !

જમના—એ તો આજે ખારશ છે. વેહેલું જન્માનું છે. તે દરશન કરતી આવું ને જમાઈ ને નોતરું દેતી આવું. કેમ અલી ! કંઈ હમણાંની મુદ્દલ જણાતી નથી ? કંઈ બહુ માન વખ્યું કે શું ?

અંચળા—મારે કેંઈ સાસુ નહોતું છે તે માન ઘટવાનું હતું ને બધવાનું હતું ? એ બધું તો તમારે. મારે તો લાયકો બચારો મરતાને મેર કહે એવો નથી. પોતાનો ધંધો ભગો ને ધર ભડું, પણ તારે ઘરમાં કેમ ચાલે છે ? હવે બધાં પાધરાં ચાલે છે કે નહિ ?

જમના—અરે બહેન ! જે લાયગમાં હોય તે ભોગવવું. તશી-બમાં હશે તે કાણ મિથ્યા કરનાર છે ? મારા રાંડના ભોગ છે, તે હું ભોગવીને પૂરા કરું છું. બહેન ! મારા જેવું તો કાંઈ ના વેઠે. રાંડનું કુતરાની પેઠે ખાવું ને આખો દહાડો વૈતરું કરવું, ને બધાંનું એશિયાળું થઈને રહેવું. ઘરમાં કાંઈને કશું કહેવાય નહિ. સાસુને તો સહેજે કંઈ પૂછવા જઈએ તો વાંદરાની પેઠે દાંતિયાં કરે; ને પૂછવા વિના દીકું કામ કર્યા જઈએ તોએ દુઃખ; પાછળથી બડમડે કે આ આમ કેમ કર્યું, પેલું આમ કેમ ના કર્યું, એમ સહેજમાં વાંક કાઢીને હજાર બોલ સંભળાવે ને જો જરા હું બોલવા ખડે તો તાણું કરીને રહે, મને એશિયાળી પાડે ને હજારો ગાળો દે. અડોશીપડોશી આવે તેના આગળ મારા ખોટા અવગુણ ગાય ને બરમાંએ પોતાના દીકરાને સાચું જુઠું ભેરવીને મને ગાળો ખરાડે ને વખતે મરાવે ત્યારે પછી રાજ થાય, બધું એ ખાવું ને પીવું. બહેન ! ખાતેપીતે રોજનું શેર શેર લોકો મળી જાય છે ! તેમાંએ સારું ખાવાનું હોય તે તો મારા દીકામાંએ ના આવે, ને વેરોરંચો કરે. છતું રાખીને પોતે ને પોતાનાં છોકરાં મળીને ખાય. તોયે રકડું મારો કેડો મૂકતી નથી. શું કહું બહેન ! દુઃખની વાત, આપણું

અંગ ઉઘાડીઓ તો આપણે લાજ મરીએ. રાંડનું ખીજને શું ? ખીજને તો જોવાનો તમારો થાય, પણ એક દહાડો મને રાંડને જ ખીને ખેસવા કે ખાવા દેતી નથી, લલા ભગવાન, તને ગમે તે ખરું.

ચંચળા—ના રે આપ ! મારાથી તો એવું ના સહેવાય. હું તો તેની ધુળ કાઢી નાખું. રડયું રોજ ‘પાણીમાં રહેવું ને મગરસાથે રસણું’ એ કેમ ખમાય ! રહેને જૂદી, તારા ધણીને લખને, એ તે ક્યાં લગી સેન ? થાય ? પણ તારો વરે ખચારો ભોજો ભા છે તો ! એને કશું જાન નથી કે આ મારું માણસ છે ને આટલું દુઃખી થાય છે.

જમના—અરે બહેન, એ તો નર્ચો માવડીસુખો છે, તે મા કહે એટલું કરે છે. મારો ‘મરેસરીયાન વાંક ના હોય, તે એ જાણે, પણ માને એક અક્ષરે કહેતા નથી. ઉલટી મને ધમકાવવા આવે, હવે એ બધાને હું એકલી તે શું કરું ?

ચંચળા—ત્યારે તેને એ મેલને વહેતો, ને જ પીયર, જમને મહિનો એ મહિના રહેજે, ને તેડવા આવે તો કહીએ કે જૂદો રહે તો આવું. મેરે રાંડ ! હવે તે તું કંઈ નાની બાળક છે ? સાન વરસની છોકરી થઈ. જમજ ખારણે આવે, વેવઈ વેવાણ આવે, ને ધરમાં આપણો વક્કર નહિ ? બળ્યું એ ધર ને બધુંએ બળ્યું.

કાવેરી—(કાંઈ કામસર બહાર નીકળી, તે આ બેને વાત કરતાં જોઈ) કેમ ચંચળ બહેન ! હજી દાતણ થાય છે કે ? શી વાતો ચાલે છે, સવારના પહોરમાં !

જમના—(ચંચળાને) ચાલ બહેન ! વળી વાર થશે તો મારી ફજેતી કરશે. વળી સપરમે દહાડે ધરમાં લડવાડ થશે. અક્ષી આવજો હોં કે ? જાઉં છું (એમ કહીને જાય છે.)

ચંચળા—(જમનાને) આવજો. (પછી કાવેરીતરફ જોઈને) ઓહો ! તમે તો નાહ્યાંએ ખરાંને શું ! હું તો રાંડ ઉઠી ત્યારની પાછી કડાકુટમાં પડી ! અરે રામરામ ! મારી તે શી વલે થશે ? ઉઠી ત્યારની વિચાર ક્યાં કરતી હતી કે આજે કાંઈ જોડે નકાચી વાતો કરવી નથી પણ એટલામાં તો વગર બોલાવી આ જમના આવીને ઉભી, એટલે મારો રાંડનો જીવ વશ ના રહ્યો, તે નકાચી કુથલી કરવા બાઝી. જો ! આટલે તો નાહીને ખેડી હોત ! મારું થયું બહેન, તમે બહાર આવ્યાં; નહિ તો હું તો પહોર વારસુધી થાકત નહિ, ને વળી તેને ખીચારીને ધરમાં ગાળો પડશે, ને મારી સલાહ

ચાલશે તો વધારે દુઃખી થશે. હાય હાય ! હું રાંડ ઉંધી સજાહ આપતાં બીનીએ નહિ. જો ! હાથીને પણ અંકુશ હોય છે તો સારું ! એને સાસુનો ધાક હતો તો કેવી અત્યારમાં નાહી ધોષ ધરનો ધંધો કરીને નીકળી હશે, ને હું તો કુવડની પેઠે હજી ખાટલેથી પાટલે ને પાટલેથી ખાટલે; તે પથારીમાંથી ઉઠીને હજી આ દાતણે કરી નથી રહી. તે અને જો કાંઈ નો ધાક હોત તો આમ થાન નહિ. ઓહો ! આ તમે બધાં પછી મારી રાંડની મસ્કરી કરો. તેમા કંઈ વાંક છે ? કાલે સાંજે તો બધું કથામાં આપણે સાંજળ્યું હતું ને તમે તો તે પ્રમાણે ઉઠી નાહી પરવારીને બેઠાં, ને હું ટાઢી પથ્થર જેવી છું. મારી તે શી વલે થશે ! (એમ કહી ધરમાં જવા ઉઠે છે.)

કાચેરી—હાય, કાંઈ દહાડો એમે હોય. ને બાપ ! અમાગ કરતાંએ તમે તો ખમડદાર છો; તે કાલથી તમે તો તમારા મનને વશ કરશો. પણ અમે તો આજ કર્યું ને વળી કાલે થાય ત્યારે ખરું. (પછી બંને પોતપોતાના ધરમાં જાય છે.)

વિકૃલજી—(પોતાની સ્ત્રીને સંખ્યા કરી રહીને) એ ક્યાં ગઇ ? સાંભળે છે ? હવે કેટલી વાર છે ? વૈશ્વદેવને માટે ભાત તૈયાર થયો છે ? થયો હોય તો લગાર આપો જજો.

ભાગીરથી—એ લાવું છું. હું તો તૈયાર કરીને જ બેઠી છું. ભાત તો ક્યારનો ઉતારીને અંગારાપર સીજવા મૂક્યો છે, ને આ દાળ ઉકળી ગઇ છે. એને ઉતારીને આવું. નહિ તો નીચે તાપ છે તે પછી ઉભરાઇ જાય.

વિકૃલજી—હજી બરાબર ના ઉકળી હોય તો જરા તાપ ધીમે કરીને આવ, એટલે નહિ ઉભરાય. મારે હવે સમય થયો છે, દાળ નીચે ઉતારીશ તો પછી જમતાં સુધી ટાઢી નહિ થઇ જાય ?

ભાગીરથી—ના, એમ તો પછી ધીમે તાપ રાખીને ખાધી ચૂલે જ મૂકીશ. રોજ તમે જમો છો ત્યારે ટાઢું થઇ જાય છે ? એમ કાંઈ છેક હું સમજતી નથી ? એ ભાત લાવુ છું હોં, હવે કશી વાર નથી. (ભાત લઇ જાય છે. વિકૃલજી વૈશ્વદેવ કરી રહ્યા પછી જમીને પોતાને કામે જાય છે.)

મનોહર ભોજન કરીને બહારના ઓરડામાં સોળું બદલીને બેસે છે, અને પાનસોપારી ખાય છે.

વિજયા—(આજે પાન તૈયાર કરી મૂક્યું નથી એવું સાંભળ્યું તેથી ધરમાંથી) સાંભળ્યું કે ? હું આજે પાન કરવાનું ભૂતી ગઇ છું. તે હમણાં આવીને કરી આપું છું. તમે જરા આમ તેમ કરો એટલામાં આપું છું, હોં કે.

મનોહર—એ તો હું કરી લઉં છું. તું તારી મેળે ધીરજથી જમીને આવળે. આ તારું પાન પણ કરી મૂક્યું છે. જમતાં જમતાં ઉતાવળ કરીશ નહિ. સમજી કે ?

વિજયા—(જમી રહી હતી તે હાથ મેં ધોઈને વહેલી વહેલી બહાર આવીને) કેમ વારુ જમતાં ઉતાવળ કરીએ તો શું થાય ?

મનોહર—તને ખબર છે ? ઉતાળથી જમીલું અન્ન ખરાખર ચવાતું નથી તેથી તે અન્ન વહેલું પચતું નથી; અને બહુ ઉતાવળ કરીએ તો અન્નને જવાના માર્ગમાં બહુ ભીડ થાય, એટલે છાતીએ ડચુરો બાળે, તેથી વખતે ઉલટી પણ થઈ જાય, નહિ તો ઓઢારી આવે. તેથી આ તો ઠીક છે, પણ કોઈ સુધડ જમનાર પાસે બેઠું હોય તો તેને કંટાળો આવે. માટે ધીરે ધીરે પ્રસન્ન ચિત્તથી જમવું; નહિ તો અનેક રોગ પેદા થાય છે. કેમ હવે સમજ પડી કેની ?

વિજયા—એ વાત તો ખરી પણ મને તો રડી એવી ટેવ જ પડી ગઈ છે, તે એકલી જમવા બેસું એટલે ધાડાધાડ કરીને જમું છું. બાકી કોઈ સાથે જમનાર હોય ત્યારે કંઈ નહિ.

મનોહર—જો ! તારી એવી રડી ટેવ તે શા કામની ! એકલા જમીએ શું કરવા ? મારી સાથે જમવા બેસતી હોય તો શું ખોટું ? ખરું જોતાં તો ધણીધણીઆણીએ સાથે જ જમવું જોઈએ, એવી શાસ્ત્રની મરજદા છે.

વિજયા—પણ હવે જમતાં જમતાં એકે હાથે તમને પીરસવું તે સારું ? કોઈ આવે તોએ કેવું દેખાય ? ને ચોખે હાથે પીરસું તો પણ રડ્યું જમતાં જમતાં તો સારું કહેવાય ?

મનોહર—ના રડ્યું, તે તો સારું ના કહેવાય !

વિજયા—[હસીને] તમે મારા આળા પાડો છો ?

મનોહર—તને સો વાર ટોટીએ પણ તારું રડ્યું, બળ્યું, રાંડતું એ મટવાતું નથી,

વિજયા—ઠીક છે વારુ, હવે જોજો, ફરીથી એવું બોલું તો.

મનોહર—જો ! એવું બોલ્યાની બીજી તો કશી ફિકર નથી, પણ જ્યાં સુધી સારું બોલતાં આવડતું નથી ત્યાં સુધી તે માણસમાં ગણાતું નથી. રડ્યું, બળ્યું, એવા શબ્દો મૂર્ખ ઘૈરાં બોલે છે, અને તું તો ભૂલેલી છે, તારે એવું બોલવું ઘટતું નથી. તેથી તને કહું છું. વારુ ત્યારે હવે તો હું જાઉં છું. બે ચાર જગાએ પ્રયોજન છે તે જઈને આવું છું. [એમ કહી કપડાં પહેરીને જાય છે. અને

વિજયા પોતાને કામે લાગે છે. પછી પોતાના કામથી પરવારી તે ભરત ભરવા બેસે છે, એટલામાં ચંચળા પોતાના કામથી પરવારીને તેને ઘેર આવે છે.)

ચંચળા—(ઉપર આવતાં) કેમ વિજયાલક્ષ્મી! શું થાય છે? આવું કે ?

વિજયા—હા, આવો ચંચળબહેન! તમને હમણાં નવરાશ મળી કે શું? આવો.

ચંચળા—ભુઓ, સવારની ઉડી ત્યારની છેક હમણાં પરવારી; ત્યારે મેં કું લાવ જરા જમ આવું. લો ત્યારે તમે લગાર કામમાં છો એટલે હું ભાગીરથીને ઘેર જમને આવું છું, તે મને બોલાવતી હતી. જોઈ વારુ, શું કામ છે? બિચારી એકલી છે તે કંઈ કામ હોય તો કરી આવું.

વિજયા—લલે એમ કરો, આવજો હોં બા! અને ના જવું હોય તો બેસો, હું કાંઈ એવા બાકા કામમાં નથી. આ તો નવરા એકાં આજસ આવે માટે થોડું ભરવાતું હતું તે લઈ બેઠી છું.

ચંચળા—ના, તે હું કંઈ જોડું લગાડીને જતી નથી. એ તો તેણે મને બોલાવી હતી તેથી. (એમ કહી જાય છે, અને ભાગીરથીના ઘરમાં જમને) કેમ ભાગીરથી બહેન! શું થાય છે? મને શું કહેતાંતાં!

ભાગીરથી—આવો ઉપર, હું તો તમારી વાટ જ જોતી હતી. બેસો, હું પાનસોપારી લાવું છું. (ભાગીરથી તે લાવે છે, અને બે જણાં બેસે છે. એટલામાં ભાગીરથીની પડોશણ કમળા તેના વર ગોકળસાથે વઢી પડી, તેથી બન્ને જણ તે સાંભળવા ચારી-આગળ જાય છે.)

ગોકળ—(બહારથી આવ્યો ને જોયું તો રસોત્ર કરી નથી, તેથી પોતાની સ્ત્રી કમળાને) કેમ હજી ચૂંકો સળગાવ્યો નથી? તને એટલું ભાન નથી કે સાજો સવારનો ગયો છે તે હમણાં ભૂખ્યો આવીને શું ખાશે? [કમળા કાંઈ બોલી નહિ ત્યારે] આજે શું થયું છે તને? કેમ બોલતી નથી?

કમળા—(ક્રોધથી) આ એવડી પેટમાં ધાડ પડતી હોય તો હાથે ઠોકી ખાવું! કંઈ છેક હાથ પગ ભાગી ગયા છે? આવડો તગાદો કેના ઉપર? હું કંઈ એવડી તમારી દબેતી નથી! એક કાંચળીની કસતીએ તમારી એશિયાળી નથી! એ હાંલામાં દાળ ચોખા, ને ચૂનાઆગળ વાસણ, રાંધો ને ખાઓ. વગર લેવેદેવે

મને બોલાવશે નહિ ! મારે તો રાંધવુંએ નથી ને ખાવુંએ નથી.
જો ! મને ન્યાય કરવા જમને આવ્યા તે !

ગોકળ—ઓ મૂરખ ! મને ખરું કહેતી, આજે થયું છે શું ?
કંઈ ભૂતખુત ભરાયું કે શું વળી ?

કમળા—એવું લાંબું ટુંકું બોલ્યા તો તમારી વાત તમે જાણી !
મૂરખ ને મૂરખ કહેજો તમારી હોય તેને ! ને ભૂત ભરાયતી તમારી
હગલીઓને ! મારે શું છે ?

ગોકળ—અરે ભગવાન ! મારાએ સાળાના કરમના ભોગ છે.
અરે તું પાધરું બોલતી, કે તેનો ઉપાય થાય. જો ! મેં તને આજે તો
કંઈ કહ્યું નથી, ને વગર કારણે શું કરવા અમથી બળે છે ને બાળે
છે ! તારા મનનો મેલ હોય તે બધો કાઢી નાંખ. બોલ, કાંઈ જોડે
લાડવાડ થઈ કે શું થયું ?

કમળા—તમારે શું કરવા પારકી પીડા જોઈએ ? તમારું
ખરાખર થયું એટલે મુઓ વર ને બળી જન ! ના ના, એટલું સજ્જે
છે કે રાંડના પગ ઉઘાડા છે, ને આજ ચાર વરસથી બુમો પાડે છે
તેનું કંઈ કરું ! આપણી મતલબ થઈ એટલે બીજાની શું કરવા ફકર
કરીએ ! ગરજ સરી એટલે પછી વૈદ વેરી. હું રાંડ રોજ બુમો પાડું
છું, તે આ કાને સાંભળે છે, ને પેલે કાને કાઢી નાંખે છે ! તો
ખાસડે મારી, હુંએ કંઈ કાંઈને ધરાવતી નથી ! મેં કંઈ કાંઈની
ગધેડી નથી પકડી, ખબર છે ? પરમેશ્વરનું આપ્યું પિયર છે, હજી
ચાર વરસના મારા ભાઈ ને આપ બેઠા છે. કાંઈ દહાડો રુપિયાનોએ
સાલ્સો લાવી આપ્યો છે ? હશે, મારી ફિકર તમને નથી તો તમારી,
ફકર મને નથી. જાઓ, ને તેથીએ ઘણું કરશે તો હું મારે પિયર
જાઉં છું ! શેર દાણાએ તેને મળશે. હું કંઈ તમારી વેચાણ ખરી-
દીની લુંડી નથી, જાણ્યું ?

ગોકળ—(તેની પાસે બેસીને ધીરેથી) જો ! તું છેક આમ
શું કરે છે ? હું તારી ફિકરમાં જ છું. હવે વગેસગે તને કરાવી આપું
છું. તું આમ કરીશ તેણે કંઈ આજ ને આજ થનાર છે ?

કમળા—બળી તમારી વગસગ. રડ્યા ચાર વરસથી વગસગ ! !
એ તો મરતાં સુધીએ તમારી વગસગ પૂરી થવાની નથી. બધુંએ
મને ખબર છે. આખો જન્મારો એમને એમ જનાર છે. જનમભી-
ખારી તે 'જરાભીખારી.' હવે તો લાકડાંમાંએ પૈસો મળવાનો નથી !

ગોકળ—જે ! ચાર લોક સાંભળે એમાં શો માલ છે ? સમજ. કાંઈએક સમજ. છેક ધરની આખર ડાડીની શા વારતે કરે છે ? અને હવે હું તેના વળમાં જ છું. તને કંઈ ખબર છે ! એની ને એની ફિકરમાં મારું રાત ને દહાડો શેર શેર લોહી બળે છે. ને મારું ખાધું પીધું ઝેર થઈ જાય છે. જ્યારે આટલું તારું સમાધાન થશે, ત્યારે મારા જીવમાં જીવ આવશે. વારતે આટલા દહાડા કાઢ્યા તો વળી મહિનો પંદર દહાડા જવા દે. ઉઠ રાંધવાનું કર.

કમળા—અહ્યો તમારો વળ. આખો જનમ વળ ને વળ રહ્યો. બીજી બધી વાતે મળે છે, પણ મારી વાત આવી એટલે વળ ! મુઠ્ઠા રાંડ હું ! ને બળ્યું આ ધર ને એ રાંધવું ! ને ખાવું ! મારે તો ખાવુંએ નથી ને પીવુંએ નથી. જેને ખાવું હોય તે રાંધે ને ખાય. મેં કંઈ કાઢના હાથ બાંધ્યા નથી. જે ! મોટા આગરુદારની પૂંછડી ! ! તે એમની આખર જતી રહે છે ! એવડી આખરની બીક હોય તો લાવીને કરાવીએ નહિ ! હું બુધાબાવળીયા જેવી બહાર ફરું છું, તે લોક રહ્યા આંધળા હશે ! બધાંએ જાણે છે કે રાંડપાસે વાલતી વોટીએ નથી, ને તે પરમાણે ધરમાં હશે. એ તો જવા દોની બધી વાતો ! બીજી મળી હત તો જાણત. હું રાંડ બોલતી નથી એટલે ફાવી ગયું છે. પણ યાદ રાખજો કે જે દહાડે હું નહિ હમ્મશ તે દહાડે ચીથરેહાલ થશે ને ધરનું બંધોલીયું થઈને રહેશે. એ તો મારા માઆપ ભત્રાં તે તમને દીધી; નહિ તો હવે કાંઈ ફરીથી હું નહિ હમ્મશ તો ડામે દેનાર નથી ! ખબર છે કેની ? જુઓ ! એમની આ ગાડેગાડાં આખર છે તે હું બોલું છું એટલે ડાડીની થઈ જશે ! રાંડનું પગથી તે માઆમુઘી ઝાળ લાગે એવું તો બોલે છે ! આ ધરમાં આડો વાંસ ફરે છે, તે લોકને અબળણું હશે ! જવા દોની, હવે મને વધારે બોલાવશો નહિ.

ગોકળ—જે હવે વધારેમાં સાર નથી હોં. જા, તારા સમ બંધને કહું છું કે હું કાલે કંઈ પણ એનો વળ કરું છું. મારે પાલવે તો ચાર ટકાના કાઠીશ, પણ તારું કામ કરી આપીશ, પછી કંઈ ! જા ઉઠ, જે ! હવે ડાંગે માર્યા પાણી કંઈ જૂઠાં થવાનાં નથી, ને ફાકટ થુંક શીદ ઉડાડે છે ?

કમળા—આ હું રાંડ મરીશ તેમાં તમારું શું જનાર છે ? હમ્મશ મારાં માઆપની, ને મારા જીવની જમ્મશ ! તમારે તો પાધરું. મારા રાંડના ખોટા સમ મક્કતમાં ખાવા એમાં શું ? પરભાર્યું ને પોણાગાર. એવા સમ ખાવાનાએ ક્યાંથી મળે ?

ગોકળ—અરે લે, મારા સમ. પછી કંઈ તને તો પાધરું કહીએ તોએ વાંકું પડે છે; કાણુ જાણે શી જાતનો તારો સ્વભાવ મડ્યો છે. આ ખોટો કલેશ કરે છે ! તને કશી ખબર છે ? રોજ ઘરમાં કલેશ થાય તેથી ગોળીનું પાણી નીકે ! કંઈ જરા સમજાવવાળી થા.

કમળા—(એકદમ ચીડાઈ જઈ) હાય કરમ ! (એમ ખોલી બે હાથે કપાળ ફૂટે છે) મોઢ રાંડ અભાગણી હું ! આ બધાનું મોત આવે છે ને મારું રાંડનું મોત ક્યાં બેશી રહ્યું છે ! એ જમરાજનેએ શું કહું ? પીટ્યો પાનું ખાળતો નથી ! (એમ કહી રડતી રડતી હિંમતે ચોરડામાં જાય છે, ગોકળ પણ તેની પાછળ ઘરમાં જાય છે. અને તેના બે હાથ ઝાલી રાખીને ધીરેથી કહે છે.)

ગોકળ—જો ભાઈ ! તું કહે તો તને પગે લાગું. મને જવા દે. હવે ઘણી થઈ, અમથી ફજેતી શું કરવા કરે છે ? મેં તને એક વાર કહ્યું કે મારા સમ, કાલે એની તજવીજ કરી લાવીશ.

કમળા—હમણાં મને ખોલાવશો નહિ. હવે જાઓ છાનામાના પોતાનું કામ હોય તે કરો.

(ગોકળ અત્યંત દિલગીરીમાં બહાર આવી બેસે છે. કમળા થોડી વાર બેશી રહીને પછી લાકડાં લાવી ચૂલો સળગાવી રાંધવાનું કરવા માંડે છે.)

અંચળા—(ભાગીરથીને) કેમ ભાગીરથી ! તમારે કાંઈ દહાડો આવી વઢવાડ થાય છે કે ?

ભાગીરથી—ના રે બહેન ! મારાથી તો આવું ખોલાય જ નહિ. મને તો એના ખોલ સાંભળીને જ કમકમાટ આવે છે, તો ખોલાય શેતું ? અને ખરું પૂછે તો મારા મનમાં એવો વિચાર છે કે સંસારમાં કશું આપણું નથી. એક પરમેશ્વરની ભક્તિ થાય કે કાંઈ રૂપાત્રને દાન અપાય તો તે આપણું છે, અને લૂગડાંધરેણાં તો અહિં જ પડ્યાં રહેવાનાં છે, આપણે જીવતા સુધી તે તો ઉપયોગનાં છે. વળી સારાં કે નબળાં ગમે તેવાં લૂગડાં હોય, તો આપણે શું ? ગમે તે રીતે શરીર ઢાંકીને ફરવું, એટલું કારણ છે, તે તો બેએથી ઢંકાય છે. અને રૂપ તો પરમેશ્વરે આપ્યું હોય તે કાંઈ નકારાં લૂગડાંથી જતું રહેતું નથી. અને સારાં લૂગડાંથી કાંઈ કુરૂપ મટીને તે સારું થતું નથી. લોકમાં દેખાડવાને જો પહેરવાની મરજી થાય તો તે સ્ત્રીને પાપણી જાણવી. કારણ કે આપણે તો આપણા ધણીની

મરણ પ્રમાણે ચાલી તેની પ્રીતિ મેળવવાનું કામ છે; કંઈ લોકને દેખાડવાનું કામ નથી.

ચંચળા—હા, એ વાત તો ખરી, પણ જુઓ બહેન ! ખારે ને ચારે કંઈ સરખા જતા નથી. કોઈ વખતે દુઃખ આવી પડ્યું, તો ધરમાંની એ જણસો હોય તો તે મૂકીને આપણે દહાડો કાઢીએ. કંઈ પહેરીને શોભા દેખાડવા સારું જ ધરેણું કરાવવાનું છે ? એ તો ધરેણું ધરમાં હોય તો પહેરાય, ને દુઃખ પડે ત્યારે તેને વટાવીને ખાઈએ, પણ રડ્યું છેક ઉઘાડુંએ મારાથી તો ન કરાય. ગંડું રૂપાવાળી કે સોનાવાળી એકે જણે ના હોય તો અંહીથી મન તો બળે ખરું, ને બીજાનું બોધને પણ મનમાં બળાપો થાય કે આપણા પાસે કશુંએ નથી. સાચું કહેજો ભાગીરથી ! તમારા મનમાં એવું હોય તો કંઈ થાય ખરું કે નહિ ?

ભાગીરથી—જુઓ ! થાય કે ન થાય તે ઉપર મારું કહેવું નથી. પણ એટલો વિચાર આપણે બૈરાગ્યે કરવો બોધએ કે આપણા ધરમાં સત્તા છે કે નહિ ? ધરમાં પૈસો પડ્યો રહે ને જણસ ના કરાવે ત્યારે તો જરા ખોટું લાગે, પણ બીજાનું કરજ કાઢીને મને ધરેણું ઘડાવો, એવી ખોટી હઠ કરવી એ કંઈ સારું નથી. કેમકે કરજ કાઢીને એ જણસ કરાવી, ને પછી તેનું કરજ ના વળે, ત્યારે રોજ ઉધરાણી કરે, ને ન અપાય તો ગાળો દે; એટલે લોકમાં ફજેતી થાય, ને વળી તે ફરીયાદ કરીને આપણી એ જણસને બદલે બધુંએ જપત કરીને લઈ જાય, તેથી પછી શો ફાયદો ? જણસની જણસ જાય, ને લોકમાં ફજેતી થાય. વળી બીજાને કહેવાનું થાય કે ‘ખાઈ, એ જણસ ના પહેરીએ, એવી ખોટી શોભા લોકને ના દેખાડીએ; પેટે પાટો બાંધીએ, પણ કોમનું લીધું હોય તે દૂધે ઘોષને વગર માગ્યે આપીએ, ત્યારે આપણી આખર ખરી.’ જુઓ ચંચળ બહેન ! એવા અથવા એથીએ કઠણ લોકનાં વચન સાંભળવાં, પારકું દેવું કરી રાતદહાડો બળતી શગડી ડોકે બાંધ્યા જેવું કરવું, અને વળી તેની ગાળો ખાવી, આપણી ફજેતી કરાવવી; ને આખરે જણસ ખોધને એસવું તે કરતાં પહેલેથી જ મનને વાળવું, કેજે ઈશ્વરની મરણ હશે ને આપણા ધરમાં એ પૈસા આવશે તો જણસ કરાવીને પહેરીશું નહિ તો હરિષ્ચંદ્રા, અને ડાહી બક્ષરીએ તો પોતાનો ધણી કરજ કરીને જણસ કરાવે તો પણ ના કહેવી બોધએ ને ઉલટી તેને ધીરજ આપવી બોધએ કે મને જણસ કરાવી આપવાનો ફિકર તમે કરશો નહિ. જણસો ગમે તેટલી પહેરીશું, તેથી કંઈ આપણું ખરું ? હિત

થવાતું નથી. ખરેખરું કલ્યાણ કરનારું ઘરેણું તો સારા સારા ગુણો છે. તે ગુણને ધારણ કરનાર, ઘરેણું પહેરનારકરતાં પણ શાણા લોકોમાં વધારે માન પામે છે, તેથી જો ખરું પૂછો તો મારો મન તો એવો ખરો કે પરમેશ્વરે આપણને પૈસો આપ્યો હોય, ને આપણા ધણીની મરણ હોય તો ઘરેણું કરાવી આપે તે પહેરવું, અથવા તેમની મરણ લઈને કરાવવું, પણ તે સારું વઢવું કે ઘરમાં કંકાસ કરવો, એ બિલકુલ સારું નથી. પછી તો બાપ ! કોઠે કોઠે બુદ્ધિ છે. જેની નજરમાં જે સારું લાગે તે ખરું, એ તો મારો વિચાર તમે પૂછ્યું ત્યારે જણાવ્યો, તેનું ખોટું ના માનશો હોં.

અંચળા—અરે રામ રામ ! એમાં તે ખોટું શું માનવું હતું ? જેવું હતું તેવું તમે કહ્યું છે. રડચો કલેશ ઘરમાં ધાલીએ, તેથી શું કાળ થનારું છે ? જે સુખશાતાથી થાય તે જ સારું છે. ચાલો બાપ ! છેક સાંજ પડવા આવી છે. હજી રાંધવાનું છે. પાછી કથા વખત થશે. કેમ મારું કંઈ કામ છે હવે કે જાઉં ?

ભાગીરથી—ના હવે તો વખત થઈ ગયો છે, એટલે જાઓ; વળી કાલે. મારે કંઈ બહુ અગત્યનું એવું કામ નહોતું, સહેજ કહ્યું એ ઘડી બેસીશું. વાતચીત કરીશું.

(એટલામાં વિકુલજી બહારથી આવે છે. અંચળ તેમને આવતા જોઈ ઉઠીને જાય છે. પછી પોતપોતાના કામથી પરવારી લાગુ કરીને કથાનો વખત થયો એટલે મનોહર ભટ્ટને ઘેર સર્વ એક પછી એક આવી એકઠાં થાય છે.)

બાળા—ભતજી મહાડાજ ! વાલુપાની ક્યાં કે ?

મનોહર—હા, તમે પરવારીને આવ્યા કે ? આવો. હવે કથાનો આરંભ કરીએ છીએ હોં. સકોને આવવા દો.

બાળા—એક વિથ્થલજી હજી આવ્યા નહી. કેમ બોલાવી લાવું ?

મનોહર—ના, તમે તમારી મેજે બેસો, હમણાં આવશે. હજી સમય થાય છે.

બાળા—(બારીઆગળ બેસતાં મોટેથી વિકુલજીને) કેમ વિથ્થલજી ! કેતલી વાડ છે ? ટંમાડા પાકી કકાનો આડંબ કયો નહી હોં. ઝતપત આવો.

વિકુલજી—કાણ શેક બોલ્યા કે ? એ હવે કશી વાર નથી. તમારા હુકમની જ રાહ જોતાં હતાં. (વિકુલજી તથા ભાગીરથી આવે છે, અને પોતપોતાને સ્થાને બેસે છે.)

ખાળ૦—કેમ વિથલજી ! આજે કંઈ ધીલ હજી ! કંઈ કામે ગયાં'તા કે સું ?

વિકૃલજી—અરે ભાઈ ! જરા કામ હતું, તે એના ભાઈએ મને બેલાવ્યો હતો, તેથી ત્યાં ગયો હતો; એટલે જાણો જ છો કેની, સહેજ વાર લગી ગઈ. હમણાં જ આવીને વાળુ કર્યું.

ખાળ૦—હા, હા, ટેમાં જ. ભાઈ ! સાસડે ગયા એતલે પછી તાં કહેવાનું સું ! કેમ ભતજી બુવા ! બોલ્યા નહિ ? આ કાલમાં સહિડી વહાલું સાસડું છે. કેમ, વિથલજી ! ખોતું કહું છું ?

વિકૃલજી—શેઠ, તમે તો ઓલિયા છો. આ કાળમાં તો શું પણ મૂળથી જ શ્વશુરગૃહ એટલે સાસરાનું ઘર સહિતે જ વહાલું હોય છે. જુઓ, મહાદેવજીથી તો કાંઈ મોટું નથી ? તે પણ પોતાને સાસરે હિમાલયે જઈને વિરામ લે છે. તેમ જ રક્ષોકપાલક વિષ્ણુ પણ પોતાને સાસરે ક્ષીરસાગરમાં જ જઈને પોઢે છે. તો મારા તમારા સરખાની સી વાત કરવી ? સમજ્યા કે નહિ ?

ખાળ૦—વાહ વિથલજી ! હન છે ટમને પન. સું મજેતું ડરતાન કહું છે જે ! કેમ ભતજી બુવા ! એમને ટો છેક મૂલતી જ વાટ કહી. એતલે કંઈ ઉપાય જ નહી. હસે, હવે આપનું ચાલવા ડો. બોલો સી ડવાડકાંઠીસકી જે.

મનોહર—કેમ ખાળમુકુંદદાસ ! સહિ આવી ચુક્યું છે ? તેમ હોય તો મઘણાં સાવધાન થઈને બેસો, એટલે પછી કયાનો આરંભ થાય.

ખાળ૦—(બધાને જરા મોટેથી) એ સહિ સહિતી મેંને સાવ-હાન કઈને એકે કાને કળે હોં. કકાનો આડંભ ઠાય છે. (મનોહરને) હાં ભતજી મહાડાજ ! હવે ઠવા ડો.

મનોહર—ખાળમુકુંદદાસ ! તમારું મોટું નામ છે. તે વારે ધડીએ બોલતાં અડચણ પડે છે, તેથી જુઓ, ખાળમુકુંદ એ કૃષ્ણનું નામ છે, તો તમે ખાળમુકુંદ એટલે વિષ્ણુ અને તેના દાસ એટલે ખાળમુકુંદદાસ. ત્યારે તમને હવેથી એકલા ' દાસ ' એવું કહીશું તો કંઈ ફિકર છે ?

ખાળ૦—અડે મહાડાજ ! આપની નજડમાં આવે ટેમ. કુકુ-જેની. આપને કંઈ ટેનું કુઃખ લાગવાનું નહી. એ ટો નાનપનહી બાલુ બાલુ કહેતાં'તા ને હવે ટમે વસી આ પડ્યાને કહો છો; ટો ટેનું કંઈ નહિ; સમજ્યા કેની !

મનોહર—ત્યારે સારું. હવેથી તમને સહિ દાસ કહીને બોલાવે તો બોલજો હોં બોલો. સદ્ગુરુદેવડી જય. (સહિ જય બોલે છે) હવે કાલે ક્યાંથી રહું છે તે કાણ કહેશે ?

વિકુલજી—કાલે તો એ કયા છેલ્લી થઈ કે લોભ એ માણસનો મોટો શત્રુ છે. માટે મને તે પદાર્થમાં સંતોષ માનવો, અને આનંદમાં રહેવું, તથા ધણી વસ્તુ મેળવવાનો લોભ રાખવો નહિ. સહજ મને તેમાં સુખ માનવું.

મનોહર—હા. પણ તે લક્ષ્મી માતા પાછાં પોતાની છોકરી-ઓને લેઈ કામથી પરવારી એકતે બેઠાં, અને કહેવા લાગ્યાં:

લક્ષ્મી કહે છે: હે સરસ્વતિ ! સઘળા વ્યવહાર નિયમિતપણે કરવાની ટેવ બનતાંસુધી રાખવી, કારણ કે નિયમિતપણે ચાલનાર માણસ ધણું કરીને દુઃખી થતું નથી. તેથી સુખની આશા રાખનાર સર્વ માણસે રોજ નિયમપ્રમાણે સર્વ કામ કરવાં એ ધણી સારી વાત છે. ત્યાં ખાવાપીવામાં, સુવામાં, બેસવા ઉઠવામાં, હરવાકરવામાં, મોજમજમાં, ભણવાગણવામાં, વાતચીત કરવામાં, લેવાદેવામાં, તથા બોલવાચાલવામાં વગેરે અનેક પ્રકારના વ્યવહારમાં નિયમસર ચાલવું, એ શરીરને તથા મનને આનંદ આપનારું છે. સારા માણસોમાં નીતિનિયમથી ચાલનાર માણસ વખણાય છે, તથા વધારે માન પામે છે. તેથી જુદા જુદા વ્યવહારમાં સાચવવાબેગ નિયમને સંક્ષેપમાં કહું છું, તે ધ્યાનમાં રાખજો.

હે દીકરી ! સહીય પહેલાં તો તને, આ જગત નિયમથી જ ચાલે છે, તથા મોટા જનો પણ નિયમને છોડી ચાલતા નથી, એ વાત જણાવવા વાસ્તે થોડું કહું છું. જો ! આ નવ ગ્રહોને ફરવાના માર્ગરૂપ બાર રાશિઓ છે. તે એક રાશિરૂપ માર્ગને એ ગ્રહો નિયમિત કાળમાં અતિક્રમણ કરે છે. ત્યાં શનિશ્ચર તો આશરે અઢી વર્ષે એક એક રાશિને ઓળંગે છે, અને રાહુ તથા કેતુ તો દોઢ વર્ષે પોતાના રાશિમાર્ગને ઓળંગે છે, તથા સૂર્ય તો આશરે એક એક માસે એક એક રાશિને ઉત્તરણ કરે છે, અને ચંદ્રમા તો સત્રામે દિવસમાં એક એક રાશિને ઓળંગે છે, તથા દેવતાઓના ગુરુરૂપ ગણાતા બૃહસ્પતિ એટલે ગુરુ તો તેર તેર મહિને જ એક એક રાશિને ઓળંગે છે. એ જ પ્રમાણે મંગળ, યુવ અને શુક્ર પણ પોતાના સરાસરી નિયમિત કાળે જ રાશિમાર્ગે ચાલી જાય છે, વળી દિવસ અને રાત્રિ પણ નિયમથી જ થયા કરે છે. શિયાળો, ઉનાળો,

ચોમાસું એ પણ નિયમપ્રમાણે ચાર ચાર મહિનાનાં જ હોય છે, હેમંત, શિશિર, વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા, અને શરદ એ છ ઋતુઓ પણ નિયમથી બે બે માસની જ આવ્યા કરે છે; તથા ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયન, એ બે પણ આશરે છ છ માસના નિયમમાં જ આવ્યા કરે છે. હે બહેન ! આ ગ્રહો વગેરેની વાત ઘણા વિચારની તથા સમજવા જેવી અને કઠણ છે, માટે તને કાંઈ વખત તારી સારી સમજણ થયા પછી વિસ્તારથી કહી બતાવીશ. હમણા તો તને આ જગત નિયમથી ચાલનાર છે એટલું જ જણાવવાસારુ મતલબ એટલું કહું છું તોપણ આ વાત બ્યાનમાં રાખવા જેવી નથી એમ તું જાણીશ નહિ. હે દીકરી ! એ વગેરે મોટા જ નિયમમાં વર્તે છે એમ નથી, પણ છેક નીચાં પશુઓ પણ નિયમિતપણે વર્તતાં દેખાય છે. તેનો દાખલો જો ! આ આપણા ઘરમાં આવનારાં ખિઝાડાં છે, તેને બે એક વખતે આપણા જમવાના સમયે ખાવાનું નાંખીએ છીએ, તો બીજે દિવસે તે જ વખતે ગમે ત્યાંથી પણ આવી પહોંચે છે. તે જ પ્રમાણે કુતરાં પણ આવે છે. હવે ખરું જોતાં કાંઈ એમની પાસે આપણા જેવાં કાળના માપને જણાવનારાં ધટ્ટી-ચંત્ર નથી; તેમ છતાં પણ નિયમિત સમયે નિયમિત વ્યવહારમાં તેમને તૈયાર થતાં આપણે જોઈએ છીએ. તે જ પ્રમાણે આ ઘોડીને દાણા ખાવાનો સમય રોજ થાય એટલે ઘણુંએ ધાસ નાંખીએ છીએ તોપણ ખુમો પાડે છે, અને તેના નિયમપ્રમાણે દાણા ખાય છે ત્યારે શાંત થાય છે, તેથી એ જનાવરો પણ નિયમે જ ચાલે છે વળી પક્ષીઓ પણ નિયમે જ ચાલનાં જણાય છે. કારણ કે આ વનવાગેળો, જે દિવસે ઝાડકેપર ઉંઘી લટકે છે તે સંધ્યાકાળના આરંભે રોજ પોતાનો ચારો ભેગવવા જાય છે, તે આપણે જોઈએ છીએ તથા કાગડા વગેરે, સવારમાં રાત્રીનો અંત થયા પહેલાં વિશેષે કરીને શબ્દ કરતા પોતાના માળામાંથી ઉડે છે, તથા આપણને પણ સવાર થયાની વાત સૂચવે છે. એ પણ રોજ તે જ નિયમે આપણે જોયા કરીએ છીએ, વળી મરઘાં, કુકડાં વગેરે પણ તે જ પ્રમાણે કરે છે. એ વગેરે નાનાં મોટાં સર્વ પ્રાણીઓ નિયમથી જ ચાલે તો સુખ મળે એવો સંકેત જગતપતિનો કરેલો જ જાણે નહિ હોય એવું દેખાય છે. માટે હે સુવિચારવાળી સરસ્વતિ ! તું સઘળી રીતે આ જગતમાં વર્તવાના અધિકાર નિયમને સારી પેઠે જાણજે, તથા તે નિયમને વિચારી તને અનુકૂળ પડતા નિયમને પાળવા તું સાવધ થજે.

હવે કેટલાએક આપણા દેશકાળને અનુકૂળ આહારાદિ^૧ વ્યવહારના નિયમને હું કહું છું, તે તું ધ્યાનમાં રાખજે.

હે દીકરી ! આહાર એટલે ખાવુંપીવું વગેરે. ત્યાં ખાવાના તથા પીવાના પદાર્થો નિયમિત કાળે અને નિયમિત પ્રમાણમાં લેવાય તો વધારે સારું છે, કારણ કે તેમ કરવાથી આપણું શરીર નીરોગ રહે છે, અને શરીરને સુખ રહેવાથી સર્વ સુખ ગમે છે, અને શરીરે જ્યારે દુઃખી થવાય છે, ત્યારે સધળું સુખ પણ દુઃખજેવું થાય છે. માટે ખાવા પીવા વગેરેમાં ખરેખરા નિયમથી ચાલવું. સવારમાં પહેલો પહોર છોડીને પછી બીજા પહોરમાં રોજ જન્મવાનો વખત રાખવો, અને બીજી વખત રાત્રિના પહેલા પહોરમાં જન્મવાનો વખત રાખવો. આહાર છે, તે ગ્રાણીને સંતોષ હિતવન્ન કરે છે, દેહને ધારણ કરી રાખે છે, તથા બળ, આયુષ, વર્ણ^૨, તેજ, શોભા, સત્વ^૩, તથા સ્મૃતિ^૪ વગેરે શક્તિને આપે છે, માટે આહાર ગ્રાણીના જીવવામાં મુખ્ય આધાર છે, તેથી રોજ સાંજસવાર દોષ અને કાળનો વિચાર કરીને જમવું સાફ છે.

હે દીકરી ! ભોજનશાળા વગેરેના નિયમો પૂર્વે મેં તને કહ્યા છે, તો પણ કેટલાક શારીર શાસ્ત્રને અનુકૂળ વિચાર કહું છું હે સરસ્વતિ ! માણસે ભોજન તથા મળત્યાગ બનતાં સુધી એકતિ કરવા વિચારવું, કારણ કે તેથી સામર્થ્ય^૫ અને સુખ વધે છે. તેમ છતાં પણ જન્મવાના વખતે માખાપ, વૈદ્ય, પાકના કરનાર, હંસ, મોર, સારસ તથા ચક્રાર એમની દૃષ્ટિ પડે તો તે સારી જાણવી; અને હલકાં ફૂર સ્વભાવનાં, ભીખારી, ભૂખ્યાં, પાપી, રોગી, પાખંડી, સર્પ, કુતરાં વગેરેની દૃષ્ટિ સારી નથી. પ્રથમ પ્રહરમાં દિવસે જમવું નહિ. કારણ કે તે વખતે પેટમાં, ગયે દિવસે ખાધેલા અન્નનો રસ સારી રીતે થાય છે. જો બીજા પ્રહરમાં ભોજન ન કરે તો તેથી બળનો નાશ થાય છ, માટે નિયમિત સમયે જન્મવાનો અભ્યાસ રાખવો. જો ભૂખ લાગ્યા છતાં આપણે ન ખાઈએ તો જેમ લાકડાં મળ્યાવિના અગ્નિ ટાઢો થઈ કળજાત જાય છે, અથવા રાખ થઈ જાય છે, તેમ ખાધાવિના આપણા પેટમાં રહેનારો જકરાગ્નિ મંદ થઈ જાય છે, અને મંદ થઈ જાય છે એટલું જ નહિ પણ ખાવાની ભૂખ છતાં ન ખાય તો પ્રથમ તે અગ્નિ ક્ષ્ણદિક્ષ્ણ દોષોને બાળે છે, પછી ધાતુઓને બાળે છે, તે પાછળથી ગ્રાણીને નિર્માળ કરી પોતે મંદ થાય છે. માટે ભૂખ લાગે ત્યારે બનતાં સુધી ગમે તે પણ ખાવું; પરંતુ એક જ પ્રહરમાં

એ વખત જન્મવું નહિ; તેમ જ ભૂખકરતાં વધારે અથવા ઓછું જન્મવું નહિ. વધારે જન્મવાથી આજીવન, જડપણું અને પેટમાં ગડગડાટાદિ શબ્દ વગેરે થાય છે, અને ઓછું જન્મવાથી શરીર સૂકાય છે, અને બળતો નાશ થાય છે. ભોજનનો નિયમિત સમય હોય તો પહેલાં જન્મે તો શરીર દુર્બળ થાય છે, અને બીજા પશુ વાણી રોગો થાય છે, અને તે રોગ ઉપાયથી ન મટે તો આખરે મરી પશુ જવાય છે. જન્મવાનો વખત થઈ ગયા પછી જો ભોજન કરીએ, તો વાયુનો કોપ થઈ અગ્નિ મંદ થાય છે, અને ખાધેયું અન્ન દુઃખે કરોતે પડે છે, તથા કરો મુખરૂપ ભોજનની ઇચ્છા થતી નથી. હે દીકરી ! આપણા પેટનું પ્રમાણ વિચારીને તેના ચાર ભાગ રાખવા, તેમાં બે ભાગ પૂરાય એટલું જન્મવું, એક ભાગ પાણીથી પૂરવે, અને ચોથો ભાગ વાયુને ફરવા માટે ખાલી રાખવો.

વળી હે પ્રિય પુત્રિ ! ઘણું પાણી પીધાથી અન્ન વહેલું પચતું નથી, માટે અગ્નિને વધારવા થોડે થોડે અંતરે થોડું થોડું પાણી પીવું સારું છે. તેમાં પણ ભોજન કરવા વખતે તરત પહેલેથી પાણી પીવું નહિ, કારણ કે તેથી અગ્નિ મંદ થાય છે, અને શરીર સૂકાય છે જન્મતાં વયમાં પાણી થોડું પીએ તો અગ્નિ વધે છે, અને ભોજન કરીને અંતે તરત જ પાણી વધારે પીવામાં આવે તો તેથી શરીર ભારે લાગે છે અને કફ પેદા થાય છે. ભૂખ લાગી હોય અને જમ્યાવિના પાણી પીએ તો જળોદરનો રોગ થાય છે, અને ખરેખરી તરસ લાગી હોય ને તેને પ્રથમ પાણીથી નરમ પાડ્યાવિના જો જમે, તો પણ ગોળાનો રોગ થાય છે. માટે કદાચિત્ત ખડું તરસ લાગે તો સહજ પાણી વગેરેથી શાંત થઈને ઘડી બે ઘડી પછી જન્મવું, એ સારું છે. વગર સમયે થોડું અથવા વધારે ખાવું તેને વિષમાહાર કહે છે; તે પણ ન કરવું એ સારું છે. હે સરસ્વતિ ! આ વિતાના બીજા પણ કેટલાક નિયમો છે તે આગળ તને કહીશ. હમણાં તો કેટલીક બીજા નીતિ કહું છું તે ચિત્ત દ્ધને સાંભળી સ્મરણમાં રાખજો.

હે શાણી સુતા ! નીતિવાન માણસ જ આ લોકમાં સુખી થાય છે, માટે સંસારવ્યવહારની નીતિ તથા ધર્મની નીતિઓ આપણે બાળુવી જોઈએ. ત્યાં આ જગતમાં ઘણું કરોતે પ્રાણિઓના એક-બીજા સાથેના સંબંધ પાંચ પ્રકારના જણાય છે: (૧) સેવ્ય એટલે ઉપરિપણાનો, જેવો કે શેકનો, માખાપનો, ધણીનો, ગુરુનો, ઈશ્વરનો વગેરે. (૨) સેવક એટલે નીચાપણાનો અથવા તોએદારનો, જેવો કે ચાકરનો, પુત્રપુત્રીનો, પત્ની એટલે ધણીપાણીનો, શિષ્યનો, ભક્તનો,

વગેરે. (૩) સખાપણાનો એટલે સરખાં વય, તથા સરખાં તન, મન, ધન, કુળ, રૂપ, ગુણ વગેરે મળતા સ્વભાવ હોવાથી પરસ્પરસાથે સ્નેહવડે બંધાઈ મિત્ર ગણાય છે તેનો. (૪) સામાન્ય સંબંધ એટલે સંસારવ્યવહારના કામમાં વખત બેવખત લેવડેવડ અથવા બોલવા ચાલવાથી તથા ઘડી સાથે બેસવા ઉઠવાથી ઓળખાણ થાય છે તે, તથા પાડોશી વગેરેનો. (૫) ઉદાસીન એટલે એકતે બીજની ગરજ હોય પણ તે બીજને કામની પણ ગરજ નહિ હોય એવા નિઃસ્પૃહી માણસ સાથેનો ગરજવાળાનો જે સંબંધ તે; જેવા કે સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાથી રહિત મહાત્મા, તથા આપણી સ્પૃહાથી રહિત થયેનો સેવ્ય વગેરે. આ પાંચ પ્રકારના સંબંધમાં સહિતો સમાવેશ થાય છે; તો તે દરેક પ્રકારના સંબંધને આખરસુધી અડચણવિના નીલાવવાની જે કળા અથવા યુક્તિઓ તેને આ ઠેકાણે નીતિ કહી છે. તે સઘળી નીતિઓ તારે જાણવાની જરૂર છે, કારણ કે આપણાથી વડિલની સાથે તો આપણે સેવકની નીતિથી ચાલવું બેઠએ; અને આપણા તાબામાં રહેનાર માણસની સાથે આપણે ઉપરિપણાની નીતિઓ પાળી રહેવું બેઠએ. તે જ પ્રમાણે જેનો જેવા પ્રકારનો સંબંધ છે, તેની સાથે વર્તવાની તે તે નીતિઓને આપણે ન જાણતાં હોઈએ તો તે સઘળાની પ્રીતિ આપણે મેળવી શકતાં નથી, અને આપણી સાથે સંબંધવાળાં માણસોની પ્રીતિ આપણે રૂડે પ્રકારે નહિ મેળવી શકીએ તો તેમના સાથે આપણા ઘડી ઘડીનો સંબંધ હોવાથી તે અપ્રીતિવાળું માણસ આપણને કોઈ વખત મોટું નુકસાન કરી નાંખે. તેથી દરેક સંબંધીની આપણા ઉપર પ્રીતિ મેળવવાના ઉપાયની નીતિને સારી રીતે જાણી લેવી એ બધાં માણસોનું કામ જ છે, હે મુપુત્રિ! મેં તને એવી નીતિઓનો થોડો થોડો ભાગ ગયા બે દિવસોમાં કહ્યો છે તોપણ એવી ઝીણી બાબતો વિસ્તારથી અને વારવાર સાંભળવાથી મનમાં ઠરે છે, તેથી વળી ખુલાસાવાર તને સમજવું છું તે તું ધ્યાનમાં રાખજે.

હે સરસ્વતિ! આ સંસારમાં પુરુષને તો માતા, પિતા, ગુરુ, સદ્ગુરુ, ઈશ્વર, જેના તાબામાં ચાકરી કરો પૈસો મેળવવો હોય છે તે, તથા તે વિનાનાં વડિલ બંધુ, વૃદ્ધ સંબંધિ, તથા સાસુસસરા વગેરે સેવ્ય એટલે સેવા કરવા યોગ્ય છે; અને સ્ત્રીજાતિને તો માતા પિતા, ગુરુ, સદ્ગુરુ, પતિ, ઈશ્વર, સાસુ, સસરા, તથા પોતાના પતિને સેવા કરવા યોગ્ય હોય તે સત્રજા, સેવા કરવાયોગ્ય ગણાય

છે. તોપણ તને સંક્ષેપમાં મુખ્ય સેવા કરવાયોગ્ય કોણ છે અને તે સધળાસાથે સાધારણ રીતે કેમ વર્તવું એ વગેરે વાર્તા કહી સંભળાવું છું તે પ્રીતિવડે સાંભળ.

હે દીકરી ! આ જગતમાં સ્ત્રીજાતિએ સહિથી પહેલાં જન્મના આપનારા માઆપની સેવા ઉઠાવવી ઘટે છે, કારણ કે આ શરીરનાં માત્રિક માઆપ છે. માતા નવ માસ ઉદરમાં રાખે છે. તે વખતે આપણને દુઃખ ન પડે તેટલા માટે તે માતા ઉત્તમ પ્રકારના ખાવાના પદાર્થોને પણ તુકસાન કરનાર બાણી ત્યજ દે છે, તથા રાત્રિદિવસ આપણાવડે થનારી પીડાઓને પ્રીતિથી સહન કરે છે; અને આપણા જન્મ થયા પછી તો તે માતા ઘડી ઘડી આપણી ફિકરમાં રહીને આપણને વારંવાર ખવાડવા, નવાડવા, સૂવાડવા, વગેરે કામમાં રોકાય છે, અને પોતાના ખાવાપીવા, ફરવાહરવા, બેસવાઉઠવા વગેરે કામમાં ઊંચા જીવે પ્રવેશ કરે છે. આ પ્રમાણે આપણને સમજણ આવતાં સુધી પોતાના સુખનો નાશ કરીને માતા આપણને સુખ આપે છે. આપણે ન ઘટે એવા શબ્દો બોલીએ છીએ તે સહન કરે છે, ન મળી શકે એવા પદાર્થો આપણે હક કરી માગીએ છીએ તો તે બનતાંસુધી આપણને ગમે ત્યાંથી પણ લાવી આપે છે, અને નહિ બને તો આપણને બીજી ગમે તે વસ્તુ આપીને આપણું મન મનાવી સમાધાન કરે છે. જ્યારે બાળક છેક આડે રસ્તે ચાલે છે ત્યારે આગળ તેનું ભયું થાય એટલા સારુ. તેને લય તથા પ્રીતિના ઉપાયો કરી સારી સમજણ આપી સીધે રસ્તે વાળે છે. બાળક બીજાનું તુકસાન કરી આવે ત્યારે, અથવા બીજાં બાળકસાથે વઢી આવે ત્યારે તે માતા બીજાં માણસોનાં ન સહન કરી શકાય એવાં કઠોર વચનો સાંભળી સહન કરે છે, અને છોકરીની માતા તો જીવતાં સુધી વખતો વખત સંભાળ રાખતાં જીતાં લયમાં ને લયમાં જ રહે છે, અને પુત્રીનાં સાસરિયાનાં કઠોર વચનો સાંભળ્યા કરે છે, અને ભોગજોગે દુઃખી ઘરમાં છોકરી દીધી હોય તો તેની ઘટતી સંભાળ રાખવી પડે છે. દુર્ભાગ્યથી જો પુત્રી વિધવા થાય છે તો તે કુળવતી માતા જીવતાં મરણસમાન દુઃખને માને છે, અને જીવતાં સુધી અશ્વિથી અધિક તાપથી બળ્યા જ કરે છે. આ વગેરે ઘડીએઘડીએ વ્યવહારમાં દીકરીના તરફનાં દુઃખને ધણે ભાગે ભોગવનારી માતાના ગુણનો બદલો કોઈ ઉપાયથી પણ વાળવાને છોકરી સમર્થ નથી. તેથી આ સંસારમાં છોકરીને સહિથી પહેલાં સેવાયોગ્ય માતૃપિતા છે. તેમાં થણુ સઘળી વાતે અનુકૂળ હોવાથી છોકરી માતાની સેવામાં વધારે

ઉપયોગી છે, અને છોકરો પિતાની સેવામાં વધારે ઉપયોગી છે. પરંતુ સામાન્યપણે તો પુત્ર તથા પુત્રી બંનેનો માતાપિતાની સેવા કરવાનો હક્ક છે.

હે સદ્ગુણી પુત્રિ ! માતાપિતાના ગુણનો ખરો ખદલો તો કાઢી વાળી શકવાનો નથી જ, પણ સારી રીતે સેવા કરનાર પુત્ર પુત્રી તેમનાં દુઃખનો ભુક્ષાવો કરે છે. તેથી તે ખદલો વાળ્યા સમાન જ ગણાય છે. હવે તે સેવાની રીત વગેરે ટુંકમાં કહું છું.

ન્યાસુધી છોકરી સમજણવાળી થાય એટલે કામકાજ કરવાને તથા હરેક બાબત શીખવાને યોગ્ય આશરે આઠ વરસના વયની થાય, ત્યાં સુધી તો માતાપિતા તેને તેની શક્તિપ્રમાણે દરેક બાબતની રીતભાત વગેરે હલકાં કામકાજમાં સાથે રાખી દેખાડે છે, તથા સહેજ-સાજ કામ કરાવે પણ છે; અને આઠ વર્ષની થાય ત્યારે તો તે છોકરીને હોંસથી દરેક કામમાં દોરાવાની ટેવ પાડવા યત્ન કરે છે. અગિયાર વર્ષની થાય ત્યારે તો તે છોકરી શીખવાબોગ ધરનાં સઘળાં કામ શીખીને પોતાની માને દરેક વખતે મદદ કરે એવી થઈ શકે છે. હે સુશુદ્ધિવાળી સુતા ! ન્યાસુધી તે છોકરી પોતાની મેળે સમજીને ધરના વ્યવહાર અથવા ધર્મના વ્યવહારને કરી શક્તી નથી, ત્યાંસુધી તો માતાપિતાવડે શીખવાયેલા સઘળા નિયમોપદેશો ન ચાલવાથી તે વધારે દુષિત ગણાતી નથી, પણ સમજ્યા પછી પાળવાબોગ નીતિ ન પાળે તો તે છોકરી પાપી થાય છે, અને તે પાપનું ફળ તે જાતે જ ભોગવે છે, તથા તેનાં માબાપ અને પતિને પણ તેના પાપનું ફળ નડે છે; તેથી સમજણમાં આવતાં છોકરીએ રાજ સવારમાં પાછલી રાત્રે ચાર અથવા પાંચ વાગતાં ઉઠીને પોતાનું નિત્યકર્મ, મળત્યાગ, દાંતણુ તથા સ્નાન વગેરે કરવું, અને માતાના દરેક કામમાં આપણાથી બનતું કામ તો કરી મૂકવું. ત્યાં સવારનાં કરવાબોગ કામોને પણ યાદ રાખવા ચોક્કસ કરીને કહું છું. આપણા ઘરમાં નોકર નહિ હોય તો સવારમાં ઉઠી મોઢું સાફ કરીને, પાણી ગરમ કરવાનો ચૂથો હોય તેને પ્રથમ ધોઈ સાફ કરીને, એટલે માંદિ જીવંત ન હોય એની તપાસ કરીને, પછી અગ્નિ સળગાવવો. પછી પાણી ઉતું કરવાના વાસણમાં પાણી ગાળીને ભરવું, તથા તે વાસણ ઉપર ઢાંકણું ઢાંકીને ચૂથે ચઢાવવું. ત્યાર પછી ઘરમાં તથા આંગણના કચરા વાળીને પછી નાલ્લા પહેલાં કરવાનાં, સઘળા લોટાવગેરે વાસણ અજવાળવાના કામથી પરવારીને પછી નહાવું, અને નાલ્લા પછી પીવાના પાણીની જગા જેને આપણે પાણીઆરું કહીએ

છીએ, તેને અડકવું. ત્યાં આગલા દિવસે ગાળીને ભરેલાં માટીનાં ગોળા વગેરે વાસણોને, તેમાંનું પાણી ખીજાં વાસણમાં કાઢી લઇને માંહીથી તથા બહારથી સાફ કરવાં. કારણ કે રોજ પાણી ભરવાનાં માટીનાં વાસણોને માંહિથી મેલ થાય છે. તેને જો રોજ સાફ ન કરીએ તો એ ત્રણ દિવસે તે મેલની અસર પાણીને થાય છે. તેથી તે પાણીમાં નકારી વાસ આવે છે, એટલું જ નહિ પણ તે ગંદું પાણી પીનારને ઘણા રોગ પેદા થાય છે. માટે રોજ પાણી ભરવાનાં માટીનાં વાસણને માંહિથી સારાં ઘસીને ધોવા વીંછળવાની આગસ કદી પણ રાખવી નહિ આ પ્રમાણે માટીનાં વાસણોને સાફ કરીને પછી પાણીઆરાની ઉપર નજર કરવી, અને જો ઉપરના ભાગમાં માળ અથવા છાપરાસાથે જીવડાંને રહેવાનાં ધર અથવા કરોળિયા વગેરેનાં જાગાં અથવા કચરો હોય તો તેને ઝાડીને સાફ કરવો તથા તે જાગાં પાડ્યા પછી પાણીઆરાને પાણીથી ધોઈ સાફ કરી પાછાં ગોળા વગેરે વાસણોને સ્વચ્છ કરો ગોઠવવાં, અને તેમાં એક જાડા કપડાના ચોખ્ખા ગળણાથી ગાળીને પાણી ભરવું. ગાળ્યા વગરના પાણીમાં કચરો તથા પોરાવગેરે જીવ પેદા થાય છે. તે જો આપણા પીવામાં આવે તો શરીરમાં વાળા, કરમિયા વગેરે બાજબી ઘણા રોગોને પેદા કરે છે. માટે પાણીને ગાળવામાં જરા પણ આગસ કે ગફલત રાખવી નહિ. એ જ પ્રમાણે માટીવિનાનાં ખીજાં તાંબાપીતળનાં વાસણો જેમાં પાણી ભરી રાખતા હોયએ તે સર્વને પણ રુડી રીતે ખટાશ વગેરે દઇને અજવાળા સાફ કરી પીવાના ઉપયોગનું પાણી તેમાં ભરવું. કારણ કે તેમાંથી પણ કાટ તથા મેલ થઈ પાણીને અગાડે છે.

હે દીકરી ! પાણીઆરાને સાફ કર્યા પછી રસોઇનાં સાહિત્યને તૈયાર કરવાં. તેની પણ થોડી વિગત સાંભળી યાદ રાખવા કહું છું. રસોઇ કરવાનાં તપેલાં હોય તેને સઉથી પહેલાં, ચોખ્ખી માટી પલાળીને બહારની સઘળી બાજુએ પાતળો લેપ કરવો, તેને આપણા લોકો કંટેવાળો કહે છે. તે લેપ કર્યા પછી તેના ઉપર કોરી રાખ અથવા રાખ ન હોય તો ચોખ્ખી કોરી ભગરી માટી અથવા ધૂળ ભરભરાવવી. અને પછી માંહિથી પાણી નાંખી કચરો ન રહે તથા કંટેવાળો ધોવાઈ ન જાય એવી રીતે વીંછળી નાંખવા અને ચૂલાઉપર અથવા રસોડામાં મૂકવાં. એ રસોઇને માટે સાફ કરેલાં વાસણોને ઉત્ત્રાડાં મૂકવાં નહિ. તેના ઉપર થાળી અથવા લોઢી ઢાંકી મૂકવી કે માંહે કાંઈ કચરો વગેરે પડે નહિ. આ સઘળું કર્યા પછી દાળ, ચોખ્ખા,

લોટ વગેરે અનાજને વીણી સ્વચ્છ કરી રસોડાઆગળ તૈયાર રાખવાં. અને અડચણ ન હોય તો ચૂસો તપાસીને સળગાવવો, તથા પ્રથમ દાળના મુમારપ્રમાણે તપેલામાં પાણી ભરી તેને ચૂસે ચઢાવવું. અને આપણાં લોકો આપણે મુકવાનું કહે છે. આ સઘળું તૈયાર કરવું, એ પણ માતાની સેવામાં જ ગણાય છે. કારણ કે આપણે એ કામ ન કરીએ તો એ સઘળા કામનો ખોળે તે માતાને શિર પડે છે.

હે સરસ્વતિ ! આ કામ કરતાં છતાં આપણાથી નાનાં ભાઈ-બહેન હોય તેમને પણ ઘટતી રીતે નહાવાનું પાણી આપવા વગેરે કામમાં ગફલત રાખવી નહિ. આ વિનાનાં જે જે કામ માતાને કરવાનાં હોય તે તે સઘળાં કામોમાં જોડાઈ આપણાથી થઈ શકે એવું હોય તે આપણે કરી આપવું. એ કામ કરવામાં આપણું શરીર કસાય છે. એવા એવા ધણા ફાયદા એમાં રહેલા છે. એક તો આપણો સેવકધર્મ સચવાય છે, તથા આપણા ઉછરતા શરીરના દરેક અવયવો રોજ વપરાયાથી બચવાનું થાય છે; તેથી આપણો ખોરાક પણ સાગી રીતે પચે છે; જેથી આપણને ઝાઝા રોગ પણ થતા નથી, અને આદુપ્ વધે છે. મનલાભ કે આપણે ધણાં વરસસુધી સુખથી જીવીએ છીએ. જે બહેન ! પહેલાં વયમાં કામ કરવાથી શરીર મજબુત થાય છે એ ખીજે ફાયદો છે, અને ત્રીજે લાભ એ છે કે દીકરીની જાતને સાસરે પરાધીનપણે રહેવાનું ધણું હોય છે, તેથી તેને દરેક માણસની મરજી સાચવવા ધરવું વારંવાર ધણું કામ કરવું પડે છે. તેથી પહેલેથી કામ કરવાનો અભ્યાસ પડ્યો હોય તો પછી તેને આજુગમો કે આળસ થતી નથી, અને કામ કરવાની હોંસ રહે છે. તેથી જેના કામમાં મદદ કરીએ તેની આપણા ઉપર દયાની નજર રહે છે. આપણા લોકમાં એ જ કારણથી એવી કહેવતો કહેવાય છે કે ‘જેણે કામ કર્યું તેણે કામણ કર્યું.’ ‘કામ વઢાવું છે, કાંઈ ચામ વઢાવું નથી.’ આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ઉઘમી અને કામમાં ચક્રાર એટલે ચતુરાઈથી કામ કરનાર માણસ સહેલું માનીતું થાય છે. કહેવન છે કે ‘વનોરે વેરીને વશ કરે.’ તેથી કામગરું માણસ સઉની પ્રીતિ મેળવે છે, એ ત્રીજું ફળ છે. વળી ચોથું ફળ એવું પણ છે કે, જે આપણા પીએરમાં સારી સ્થિતિ હોય અને સૂખથી કામકાજ કર્યું ન હોય, અને સાસરું ગરીબ હોય તો પાછળથી જ્યારે આપણે સઘળું કામ કરવું પડે છે, ત્યારે આપણે ત્રાસ પામીએ છીએ, અને રાત્રિદિવસ દુઃખથી ખેદ કરીએ છીએ અને

રહીએ છીએ; તોપણ કામ કર્યા વિના ચાલતું નથી. તેથી આખરે આપણે ખરું સંસારનું સુખ પણ મેળવી શકતાં નથી. માટે મળથી જ કામ કરનાર મહેનતુ માણસને ગરીબ અવસ્થામાં ઘણા કામના મોજથી દુઃખ પામી અકળાવું પડતું નથી. તેથી તે ગરીબ થરમાં પણ સુખથી દહાડા કાઢે છે.

હે દીકરી ! આ સંસાર કેવો છે તેની હજી તમને કાંઈ ખબર નથી. અમે તો તાપછાંયડા જોયા છે, એટલે બધુંએ સારી રીતે જાણીએ છીએ. ઘણાંએ માણસો જન્મથી પૈસાદાર હોવાથી પૈસાના મદમાં છાટી જઈને આગળપાછળનો વિચાર કર્યાવિના મોજશોખમાં પડી અભિમાની અને આળસુ થયેલાં, પણ પાછળથી તેમને રહેવા ઘર કે ખાવાનાં વાસણ તથા પહેરવાનાં લૂગડાં પણ બગાડી મળતાં નહોતાં, અને અભિમાની તથા આળસુ થએલાં તેથી તેમનાથી કશો ઉદ્ધમ પણ થતો નહિ. આખરે એવાં ઘણાંને અમે ભીખ માગનાં જોયાં છે. તે ભીખ પણ એવાં મૂરખ માણસને કાંઈ આપતું નથી, જેથી દુઃખ પામી પામીને મરતાં તેમને દીકાં છે, માટે આ સંસારમાં જન્મીને આજે છે તેવું કાલ રહેશે એવો પણ ભરોસો રાખવો નહિ. સુખદુઃખ વારાફરતી આવ્યા જ કરે છે. જેમ દિવસ પૂરો થાય છે એટલે રાત આવે છે, તેમ સુખને છેડે દુઃખ આવશે જ, એવો વિચાર કરી રાત્રિદિવસ અભિમાન તથા આળસ છોડીને શરીરને કસોટી આપતા જવું. આપણા ઘરમાં ઘણું કામ ન હોય તો ગમે તે પણ કામ કાઢીને ખેસવું, કારણ કે જ્યારે કાંઈ પણ કામવિના આપણે નવરાં ખેશી રહીએ ત્યારે આપણને હજાર સારાનકારા વિચારો આવે છે, અને તેથી ખીજા દુર્ગુણ આપણામાં આવતા જાય છે; જેથી અંતે આપણી ખરાબી થઈને પરમેશ્વરથી તથા આ લોકથી પાછાં પડી નીચ લોકના દુઃખીઆરા અવતાર લોગવવા પડે છે. માટે આપણી શક્તિ વધારતા જવું, અને નિરંતર સારાં સારાં કામ નજર પહોંચાડીને કરતાં જવું, એથી અગણિત લાલ થાય છે.

હે સુહૃદ્ધાણ ! હવે સાંભળ. રસોડામાં રસોઈનો સઘળો જોઈતો સામાન એટલે થાળી, કડછી, તાવેતો, પેણી, વાડકા, ભુંગળી, સાણસી વગેરે જૂદી જૂદી જાતનાં ઉપયોગી વાસણો તથા હીંગ, મેથી, હળ-દર, રાઇ, મીઠું, ધાણાજીરું, આદુ, મરચાં, કોથમીર, ગરમ મસાલો, તેલ, ઘી વગેરે સઘળો સામાન રસોઈ કરનારને લેવો સુગમ પડે એવી રીતે ચોખવટથી સુઢી જાડવો. પછી માતાપિતાએ રનાન કર્યું હોય તો તેમનું ચંદન તથા ફૂલથી પૂજન કરવું, અથવા ખરી

અડચણ હોય તો એકલો નમસ્કાર કરવો. પછી કરેલું કામ માતાને કહેવું, અને બીજું કાંઈ આપણો અમળ્યમાંનું હોય તો પૂછો જોવું. જ્યારે માતાને રસોઈ કરવાની અડચણ હોય ત્યારે આપણે નહીં પવિત્ર ધોવાએલાં વસ્ત્ર પહેરીને રૂડી રીતે સંભાળથી સ્વાદવાળી રસોઈ કરવી; અને જે માતા રસોઈ કરવા એસે તો આપણે પાસે હાજર રહેવું, અને જે જે પદાર્થો માગે તે તે લાવોને તરતાતરત આપતા જવું. તેનો કંટાળો કરવો નહિ. જ્યારે રસોઈ તૈયાર થાય ત્યારે પિતા, ભાઈ વગેરે જમનારને માટે પાટલા તથા પાણીના લોટા વીંછળીને સ્વચ્છ પાણી ભરી ઉપર નાનું પવાલું કે લોટી ઢાંડીને, આગળ તને જમવાના વિધિમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે, સુઘડતાથી મુકવાં. પછી ભોજન કરનારને પ્રિય તથા વિનયવાળી વાણીથી જમવા બોલાવવા. જ્યારે તે જમવા એસે ત્યારે તેમની થાળીઉપર નજર કરી સામે અથવા નજીક એસવું નહિ, પણ નજર ન પડે એવી રીતે આંખાંબાં બીજું કાંઈ કામ લેઈ એસવું, અને કાંઈ વસ્તુ માગે તો તરત ઉઠીને આપવી. આ રીતે પુરુષના જમ્યા પછી આપણા કુટુંબનાં આપણાથી નાનાં સર્વની તપાસ કરી પછી ભુખ્યાં હોય તેમને સાથે લઈ જમવા એસવું. ત્યાં જમવામાં પણ ચતુરાઈ રાખવાની છે; તે પણ જાણવી જોઈએ, માટે હમણાં જ કહ્યું છું, તે સાંભળી લો.

જમવા બેસીએ ત્યારે મનમાં ક્રોધ રાખીને ખેદ રાખતાં અથવા શોકવાળાં થઈને જમવું નહિ. જમવાનો વખત થયા પહેલાં જ જે કોઈ ખરા કારણસર અથવા આપણી ખોટી સમજણથી ખેદ, ક્રોધ કે શોક વગેરે મનમાં પરિતાપ દેનારા બીજા દુર્ગુણ પેદા થયા હોય, તો તેને સારા વિચારવડે અંતરમાંથી દૂર કરીને પછી પ્રસન્ન ચિત્તથી હસતાં બોલતાં જમવા એસવું, કારણ કે ખેદ, ક્રોધ, શોક વગેરેથી તપેલું અંતઃકરણ વાત, પિત્ત, કફ વગેરે દોષોને વિષમ^૧ અવસ્થામાં લાવે છે. તેથી પ્રથમ તો સારો રીતે રૂચિથી જમાતું નથી, અને જમાય છે તો તે ખાધેલું અન્ન ખરાખર પચતું નથી. તેથી સઘળા શરીરને પુષ્ટ કરનારા ધાતુઓ શુદ્ધ પેદા થતા નથી, પણ વિકારવાળા થાય છે; અને ત્રણ દોષ વધે છે. તેથી અનેક રોગો થાય છે. માટે આનંદસહિત જમવું ઘણું સાડું છે.

જમતી વખતે આપણી થાળી તથા તેમાંના પદાર્થોઉપર નજર રાખી જમવું. આડીઅવળી નજર કરવી નહિ, અને આડી આંખ નજર કે લક્ષ્ય રાખી જમવું નહિ. કારણ કે દાગ વગેરે પાતળા

પદાર્થોમાં માંખી, મગતરાં વગેરે ઉડતાં પ્રાણીઓ અચાનક આવી પડે છે, તથા થાળીમાં પણ કીડી, કિણાં, ચેજ વગેરે જંતુઓ ચઢી આવે છે. અને તેવા વખતમાં આપણે આહું કે ઉંચું જોઈ જમતાં હોઈએ તો પેલાં જંતુ વખતે આપણા ખાધામાં આવે છે, અને તેથી ઘણા રોગ થઈ આપણે દુઃખી થઈએ છીએ. માટે થાળી-ઉપર નજર રાખી સાવધાનતાથી જમવું, એ સુધડપણું તથા ચતુરાઈ જણાવનાર લક્ષણ છે. વળી જમવામાં જૂના, જૂના પદાર્થોને સ્વાદ લેઈ જમવા. પણ રોજભેજ કરી ગંદવાડ કરવા નહિ. હાથમાં કાળીઓ લઈને મુખમાં મૂકતાં કેટલાંક મૂર્ખ માણસ અધું પાછું નીચે તથા થાળીમાં વેરે છે. તેથી પાસે ખેશી જમનાર સુધડ માણસને ઘણી ચીડ ચઢે છે. માટે આપણા મુખમાં મુખપૂર્વક રહી ચાવી શકાય એવડા ગ્રાસ (કાળીયો) લેવો અને તેમાંથી પાછું જરા પણ વેરાવા ન દેવું, એ સુધડનું જમવું છે. વળી હે શાણી સુતા ! ઘણી ઉતાવળથી ન જમવું, કારણ કે તેમ કરવાથી અન્ન બરાબર ચવાતું નથી; તેથી તેને પચતાં વાર લાગે છે; તથા કાઈ વખતે એમ ઉતાવળથી જમતાં તે અન્ન વાયુની નળીમાં ઉતરી પડે તો તેથી ભયંકર પરિણામ નીપજે છે. એ જ રીતે છેક ધીરે ધીરે પણ આળસ કરી ન જમવું. કારણ કે ઘણીવાર સુધી દેંદીને પછી તે ટાહું અન્ન વાર કરી ખાનારને કફનો કોપ થઈ બરાબર રુચિ રહેતી નથી; જેથી તે માણસ સુખથી સારી રીતે જમી શકવું નથી. માટે ઘણું ધીરું અથવા ઘણું ઉતાવળ જમવું નહિ. જમતી વખતે હાથનો ભોંયઉપર ટેકા મૂકી અથવા એક બાજુએ શરીરને નમાવી અથવા ખીજ કઢંગી રીતે જમવા ખેસવું નહિ, જમણું અન્ન સુખે કરી પેટમાં અન્નની નળીના માર્ગે જાય એવી રીતે પલાંડી વાળી અથવા ફાવતી રીતે ચીંચાં ખેશી જમવું. પાસેના માણસને સૂગ ચડે એવા અપશબ્દો એટલે ગંદી વસ્તુઓનાં નામ અથવા મલિન ક્રિયાની વાત વગેરે ન કરવું, તથા ખીજું કાંઈ પણ તેવું અપચિહ્ન કરવું નહિ. હે દીકરી ! એ વિના પણ આજુ-બાજુ ખેશી જમનાર સુધડ માણસોની નીતિ જોઈને તે પ્રમાણે શીખીને ચાલવું.

આ પ્રમાણે આપણા કુટુંબના સર્વ માણસો જમી રહ્યા પછી આપણી માતાને કંઈ ન પડે માટે તે રસોડું સ્વચ્છ કરવા તથા વાસણ માંજવાનું કામ જેને આપણે એકવાડ કાઢવાનું કહીએ છીએ તે કરવાને સાવચ થવું. જમીને મુખવાસમાં સોપારી અથવા કાઢ

પણ વસ્તુ હાજર હોય તે અને કંઈ ન હોય તો તુળસીનું પત્ર મોંમાં મૂકી થોડો વખત વિરામ લઈને પછી ચોખવટથી એંઠવાડ કાઢવો. પછી આપણા જાણવામાં ધરવું કરવા જેવું કામ હોય તે કરવું અને આપણા જાણવામાં ન હોય તો માતાને પૂછવું, અને પછી જો કામ ન જ હોય તો શીવવા, ભરવા અથવા ખીજા કામમાં ખેસવું અથવા નીતિધર્મનાં પુસ્તક વાંચતા આવડતું હોય તો વાંચવા; અને ન આવડતું હોય તો વ્યવહારનીતિ અથવા ધર્મની આખતમાં આપણને જાણવાનો હોય તે વિષે માતાને વિવેકથી પૂછવું અને તે જો કહે તે સાંભળીને ધ્યાનમાં રાખવું. આપણી માતા જે જે કામ કરવાની આજ્ઞા કરે તે ક્રોધ, આળસ, કે રોષ રાખ્યા વિના કરવા માંડવું. ન સમજ પડે તો પૃથ્વીને શીખીને કરવું પણ ના પાડવી નહિ. જેમ માતાની આજ્ઞાપ્રમાણે કામ કરવું તેમ પિતાની આજ્ઞા પણ જરૂર પાળવી. આ માતાપિતાનું કામ કરવું તથા આજ્ઞા પાળવી એ તેમની સેવા ગણાય છે. માટે દરેક સેવકરૂપ છોકરીએ વિશેષે કરી માતાની અને છોકરાએ વિશેષે કરી પિતાની કામ કરવા તથા વચન પાળવા-રૂપ સેવાને જરૂર કરવી. એથી તેમનું આ લોક તથા પરલોકમાં કલ્યાણ થાય છે, હે સરસ્વતિ ! આજે અહિં સુધી ધ્યાનમાં રાખજો. આથી વધારે વળી કાલે કહીશ.

મનોહર કહે છે: આ પ્રમાણે તે લક્ષ્મી માતા તે શાણી છોકરીને બોધ કરી પાછાં પોતાના કામમાં ગુથાયાં. બોલો ‘શ્રીસદ્ગુરુદેવકી જય.’ (સહ બોલો છે.)

ખાગમુકુટ—બોલો સીદ્ધવાડકાઠીસકી જે. બોલો હડા હડા માહાડેવ (સહ બોલે છે.)

વિકૃલ—ધન્ય છે દાસ તમને પણ; તમારો કથામાં પ્રેમ જોઈને હું બહુ સંતોષ પામું છું.

દાસ—જીવો વિશ્વચત્ર ! ખડું પૂજો ટો ઢન ટો પેત્રી દોસીને કે જેને આપની છોકડોયોને લાખ લાખ તકાલી એકેક વાટ સમજાવી છે. ને વડી કહીએ ટો ઢન છે આપના ભત્રી મહાડાજને કે આવી કપડી કકા જીભને અગડે કડી છે. હું ટો એતલું જાનું છું કે આપના મોંઘાનું ટો સું, પન આખા સેહેડનું નસીય ઉધરચું છે. કેમ વિશ્વચત્ર ! ખોતું કહું છું ?

વિકૃલ—એ વાત તો સાચી જ છે. હજી તો આ ધરના વેહેવારની સમજણ આપે છે, પણ હજી આગળ ભારો સમજણની વાતો આવશે એમ જણાય છે. કારણ કે દરેક ઝીગો વાતને પણ

લક્ષ્મીમાતા ભૂતતી નથી, અને વળી કારણોસહિત સધળા નીતિઓનો બોધ કરે છે. આ સધળું જૈરાં જાણે અને એવી ચતુરાઈથી વર્તે તો પછી ઘરમાં જ વૈકુંઠપુરી અને કૈલાસ જાણવાં.

ચંચળા—ભટજી ! તમે કાલે કહ્યું હતું કે તમને ભજન ગાવા જેવાં શીખવીશ, તે કે દહાડે શીખવાડશે ? (આમ બોલી પછી ક્રૂર જૈરાં જ સાંભળે એમ ધીમે સાદો) મને તો રાંડને બધી વાતની ઉતાવળ. મારા મનને તો એક વાત સાંભળી એટલે તે કારે થાય એમ થયા કરે છે. કેમ લાગીરથી ! તમને એમ થાય ખરું ?

લાગીરથી—ના બા, છેક એમ તો નહિ; પણ હવે મને એમ લાગે કે આ વાત તો આપણું ભણું કરનારી છે અને તે થઈ શકે એવી છે, તો ખતતી ઉતાવળ કરીને તે કરું. ત્યારે મને જંપ વળે, એટલું તો ખરું. બાકી જે કામમાં ધણી મહેનત હોય ને તેથી આપણું ભણું થવાને બદલે ભુંડું થાય એવું હોય તો તે કામમાંથી તો હું જીવને કાઢી નાખું છું. પછી એ સારી ટેવ છે કે નકારી એ તો પુરમેશ્વર જાણે. કેમ વિજયાવક્ત્રિ ! તમારો શું મન છે ?

વિજયા—હા, તમે કહ્યું એ ટેવ તો સારી જ છે, પણ આપણને એમાં વહેમ પડતો હોય કે આ ટેવ સારી છે કે નકારી તો આપણો પાત પુરમેશ્વર જ છે માટે તેને પૂજી ખુશાલો કરી લેવો. તે જો સારી ટેવ કહે તો તે રાખવી, તે નકારો ટેવ કહે તે ટેવ છોડવી એમાં આપણું બધું થાય છે, એટલું હું તો જાણું.

દાસ—(કાન માંડી કાંઈ એક સંભળાયાથી) કેમ બીજકોડ ભતાની (જરા અચકાઈને) અડે ભુલું છું. કેમ ! વિજયાવક્ત્રિ ! ટમાડે સી કંઠા ચાલી છે ?

ચંચળા—કથા શેની હવે ! એ તો ખાનગી વાતો. લાયકાએ જૈરિયોની વાતમાં પૂછ્યા વિના શીદ બોલવું પડે !

દાસ—હા, એ પત સદૃડઆના વાટ કહો છે. ચાલો હવેડી વલી ટેમ. કેમ વિશ્વલજી !

વિકુલજી—હા શેક ! એ વાત તો ખરી કહી, તેની ના નહિ કહેવાય.

ચંચળા—કેમ ભટજી ! મારી વાતનો કંઈ જવાબ દીધો નહિ ને આ તો આડી કયા ચાલી, ને સઉએ ઉડવા માંડ્યું.

ભટજી—મારે શી વાર છે ! શીખનારને બળ જોઈએ. હું તો તમે કહો તેવું ભજન શીખવું. સવારમાં ગાવાં હોય તો પરભાનિયાં શીખો ને બીજી વખતે ગાવાં હોય તો ગરમી, ગરમા અથવા જે તમને ગમે તે શીખો. મારે કંઈ લેવા જવાનું છે ?

ચંચળા—એ તો ખરું, પણ હવે એક વારે રડ્યું સંભળ્યાવતું કેમ જણાય કે સારું ક્યું ને નહારું ક્યું? અમારો ખૈરાની જાતનો તો એવો સ્વભાવ કે જે સારું લાગે તે શીખીએ. તો એવું હોય તો આજે તમે અમને ગાઇ સંભળાવો, પછી મને ગમશે તે કહીશ ને શીખીશ.

દાસ—હા ભત્રીજાવા ! એ વાટ ટો પંચપડમાન છે. કેમ વિચલજી ! ખોલ્યા નહિ.

વિકલજી—હા, એ વાત તો સાચી છે. ભટજી મહારાજને અનુકૂળ હોય તો કૃપા કરીને કહે.

દાસ—હા હા ભત્રીજા મહારાજ ! એતલી કિડપા ટો ઠવી જ નોંધએ. (પછી મોટથી સર્વને) સહિ એસજો કે ભાષઓ ! હજી કિડટન ઠાય છે.

સર્વે ખૈરાં—(માંહોમાંહે) હા, આ તો બહું સારું. રડી આડી અવળી વાતો કરીને ઘેર જઈએ તે કરતાં લજ્જન ગવાય ને પછી ઉડીએ તો નહારાં સમજ્યાંએ ના આવે.

અનોહુર—સહિતી મરજી છે તો આજે એ સુખપાઠ છે, તે ગરખીઓ કહી સંભળાવું છું. સહિ ધ્યાન રાખી ઝીલજો. ખોલો શ્રી સદ્ગુરુદેવકી જય. (સહિ જય ખોલે છે. પછી ભટજી ગવરાવે છે ને ખીજાં સહિ ખોલે છે.)

પદ. ગરખી.

પ્રથમ નમું પૂરમેશ્વર તમને, જગતપતિ સુખદાતા જી,
જેદ ને શાસ્ત્રપુરાણ મળીને, રાત્રદિવસ ગુણ ગાતાં; બુદ્ધિ આપો જી.
યોગ ઋષિ મુનિ ને તપસી જે, વનમાં જઈને રહેતાં જી,
તે પણ સિદ્ધિ ધારી મનમાં, નામ તમારું લેતાં; બુદ્ધિ આપો જી.
હું સસારી અખળ ગણાઉં, યોગધ્યાન ના જાણું જી,
નામ તમારું હરખ ધરીને, સમરું વાતાં વહાણું; બુદ્ધિ આપો જી.
પાપવડે મારી આ બુદ્ધિ, દુર્જન થઈ છે બાપ જી,
પાપતણું ફળ આ દુઃખ ભારે, દે છે મુજને તાપ; બુદ્ધિ આપો જી.
દુર્ગુણ સવળા છૂટે મારા, સર્વ શમે પરિતાપો જી.
ઠરી કરુણા સત્વર પ્રભુ મુજને, ચરણસમીપે સ્થાપો; બુદ્ધિ આપો જી.

પદ. ગરખી.

વિશ્વાધાર વિનતિ હિર ધરજો, દયા ધરી દિલ આજ જી,
હિનદિનપ્રત્યે દુઃખ રોતાં તો, આવે મુજને લાજ, દુઃખમાં કાપો જી.
ધન વિદ્યા તન બળ નથી મારે, નથી સગાંનું જોર જી,
આશ્રય તો નથી અવર કાઢતો, તમપર રાખું તોર; દુઃખમાં કાપો જી.

પ્રાતઃ થતાં ચિતા પેસે છે, અન્ન વસ્ત્રની મોટી જી,
 ખીજ પણ સવળા વિષયોની, ઇચ્છા ઉપજે ખોટી; દુઃખડાં કાપો જી.
 રંકરાય સહને આપો છો, નથી એ વાત અગમણી જી,
 તો પણ અણુવિશ્વાસવડે હું, હાય હાય વહું વાણી; દુઃખડાં કાપો જી.
 હરધડીએ આ વાત વિષયની, મન આણી દુઃખ પામું જી,
 વિશ્વપતિ સંતોષ દિયો હું, ચરણે મસ્તક નામું, દુઃખડાં કાપો જી.

મનોહર—(ગરબી પૂરી થતાં જ) બોલો શ્રીસદ્ગુરુદેવડી જય.

વિકુલજી—વાહ ભટજી મહારાજ ! અતિ ઉત્તમ સુખોધની
 ગરબીઓ કહી છે, અને સવળાં જૈરાંએ શીખવાજેવો છે. કેમ હવે
 આજ્ઞા છે ? ખારનો સુમાર થવા આવ્યો છે. રોજ કરતાં આજે વિશેષ
 મોહું થયું છે. (એમ કહી ઉઠે છે)

દાસ—(ઉભા થતાં) બોલો સીંગોડઢનનાઠડી જે. કેમ ખાડવડી
 કાઢી ! ગડમીઓ કેવી ? આપના આખા સહેડની રાંદો ગડખા ગાય છે
 પન આવી કોઇ ડા'રો સાંભલીડી ? ઢન છે ભટજી ! આવી ને આવી
 નિડંટડ સંભલાવવા કિડપા કરજો. (ભટજીને પગે લાગી જાય છે)

પારવતી—જો ભાઇ બાલુ ! હવે તારી વહુ શીખશે એટલે
 આપણા મો'દ્ધામાનાં જૈરાંને ભટજીની શીખાડેલી ગરબીવના ખીજ
 ગાવા ના દેવી. આમાં તો ગાનારનું ને સાંભળનારનું બંનેનું કલ્યાણ
 થાય એવું છે. (પછી સહે સહેને ઘેર જાય છે.)

મનોહર—(વિજ્યાને) કેમ હવે શા મનસુખા છે ? ઉંધ
 આવે છે કે નહિ ?

વિજ્યા—(હસતે મુખે) હજી ઉંધ આવી તો નથી. પણ હવે
 સૂવાનું મન થાય છે, પછી આપની આજ્ઞા હોય તેમ કરું. મેં તો
 પથારીઓ ને પાણીના લોટા ભરી સવળો તૈયારી કરી રાખી છે.

મનોહર—ચાલો ત્યારે રાત્રિ વધારે ગઇ છે તેથી પરમેશ્વરનું
 સ્મરણ કરતાં સૂઇ જઇએ. (સૂઇ જાય છે:)

દિવસ ૫.

અનોહરના ઉઠ્યા પહેલાં પોતાના નિયમપ્રમાણે વિજ્યાલક્ષ્મી ઉઠી પતિને પગે લાગી નીચેનું પ્રભાત ગાતાં ગાતાં પોતાના કામને કરે છે.

પ્રભાત.

શ્રીસદ્ગુરુ ભજ ભાવે પ્રાણિ ! શ્રીસદ્ગુરુ ભજ ભાવે રે,
વિશ્વેશ્વર તે વિધ્નવિનાશક, ભક્તતણે વશ કહાવે રે; શ્રીસદ્ગુરુ
કુટિલ હૃદયે યુગ ધ્યાન ધરે પણ, સ્વપ્ને નાથ ન આવે રે,
સરળપણે ધરી પ્રેમ ભજે તો, સત્વર આવે દાવે રે; શ્રીસદ્ગુરુ
અનંત નામતણા પતિ તદપિ, નામાતીત સુહાવે રે,
હિંદુર બ્રહ્મ ગુરુ પરમેશ્વર, સ્મરીએ જે મન દાવે રે; શ્રીસદ્ગુરુ
અધિક અધિક ધરી પ્રીત પ્રભુશું, ભજ્યે જેમ જેમ તાવે રે,
જગપત્પતિ વળતાં કરુણા કરી, દુઃખ ટાળી સુખ લાવે રે; શ્રીસદ્ગુરુ

અનોહર પથારીમાંથી બેઠાં થતાં જ હે સદ્ગુરો ! હે ભગ-
વન્ ! હે પરમાત્મન્ ! હે સચ્ચિદાનંદ ! એવા પવિત્ર શબ્દોને બો-
લતા આવીને બારીઆગળ બેસે છે.

દાસ પથારીમાંથી ઉઠીને બારીએ આવી ઉભા રહીને જરા
મોટેથી ‘હે સ્ત્રીનાહજીબાવા ! સ્ત્રીઆચાડજી મ્હા પડજી ! હે
ગોકુલસદ્ગુરોના વાસી ! વિસંભડનાક ! માડા મા ને આપ ! ટમાડો
આસડો છે ! આવાં વચનો બોલીને પાછા ધરમાં જઈ ચંચળાને
કહે છે, કેમ હજી નિડાવસ છો કે ? ગુલામિયા ઉધ વાનાના પ્હો-
ડમાં આવટી હસે ! ફિકડ નહિ ! હજી ખુને ખુને રાટ છે, સાંભલો
છં, આ મનોડભત બોલાવે છે, કેહે છ કે સેથાની સું કડેછ ?

ચંચળા—(આંખો ચોળતી) બબ્બું. આ કામ તમારું સારું
નથી, તમને એ શી ટેવ પડી છે વારુ ? રાંડનું બે પહોર રાત ગયા
પછી સૂતાં ને અતારમાં તે શી ઉડવાની ધાડ આવી છે ! ને આપણે
ઉઠ્યા તો જાનામાના બેશી રહીએ, બીજાને શીદ પજવીએ ! પછી
હું રાંડ બોલું તારે તમને ચટકા લાગે ને લોકમાં મારી ફજેતી થાય.

દાસ—લો જે ઠયું ટે ઠયું. હવેડી ટમે કો’છો ટેમ. માડો ટો
એ સભાવ છે કે ભુજા ટાંડી ફડીને ગનવું. કાલડી ટમને દુઃખ ડડું
ટો કહેજો. પત મેં બાન્યું કે ટે ડારે કડામાં વેલાં ઉથવાનું કહ્યું હું

તેને ટમે પન કેહેતાં ટાં કે કાલડી આપને ડાંરો ઉગતાં પહેલાં નાહીને ભગવડસમડન કડીસું ટેડી. નહિ ટો પો'ર ડાંરો ચરતા સુધી ટમે ઉંઘસો ટો આપને એકનું બેકેવાના નડી; સમજ્યાં કેની ? આ વાટનું કુખ ના માનસો. ચાલો હું ટો જાઉં છું. વલી ભતજી બાવા કહેસે કે સેથાનીને જોવા ગયા ટે સેથ પન સૂટા કે સું ? (એમ કહી જાય છે.)

ચંચળા—(વિચાર કરે છે) હું રાંડ એમને ઠપકો દેવા આહું અવળું બોલી તે બોલું થયું. હજી મારો સભાવ ફર્યો નહિ. એમણે ના ઉઠાડી હોત તો કયારેય ઉડત, ને પછી સઉ જાણુત તો મારે શરમાઇ મરવું પડત. જો! ગુણુના ભાઇ દોષ! મેં ઉઠાડા બે છ. જુકા કર્યો! ભલા ભગવાન! એમનો સમાવ મારો છે એટલે બધું નીમે છે. પણ હવે મારે સમજવું જોઇએ; નહિ તો 'કથા સાંભળીને પુટયા કાન, તોએ ન આવ્યાં આતમજ્ઞાન' એ કહેવતજેવું થવાનું. (એમ કહી ઉડીને લગાર હસતું મોં કરી ખારીએ આવે છે અને મનોહરને) ભટજી મહારાજ! જેસીકબ્ત

મનોહર—જે શ્રીકૃષ્ણ. કેમ ઉઠ્યાં કે શું ? આજે તો તમારા પહેલાં શેડ ઉઠ્યા હતા !

ચંચળા—(જરા હસીને) એમને તો ઉંઘ બહુ થોડી છે. હું પણ જાગતી તો હતી પણ મને રડી આગમ બહુ છે. હશે, પણ હવે ધીરે ધીરે એ આજમ મટશે, કેમ ભટજી! નહિ મટે!

મનોહર—નહિ કેમ મટે! એ તો એમ જાણો કે આઠ દસ દહાડામાં મટી. તમે કાળજી રાખજો ને.

વિજયા—[પોતાનું સ્નાનસુધીનું સઉ કામ કરીને પછી દા. દરે ચઢીને] હવે આપ પધારશો ? ગરમ પાણી તૈયાર છે. જો વિ. લંબ હોય તો હું બીજા કામમાં પ્રવેશ કરું.

મનોહર—ના, હવે મને કશો વિલંબ નથી. ચાલો તમારી પાછળ આ આવ્યો.

ચંચળા—(મોઢેથી) હેં વિજયાલક્ષ્મિ બહેન! તમે તો નાહીને પરવાર્યાં કે શું! હું તો રાંડ પુવડજેવી હજી આંખ ચોળતી ઉભી છું. ઐરાની જતને તારા છતાં રોજ ના'વાનું કહ્યું છે, પણ આ દહાડો તો ઉગવા આવ્યો છે. દાતણ કરતાં સોરો દહાડો ઉગશે ચાલ બહેન! હુંએ ઉતાવળ કરું.

મનોહર—હા હા. જલદીથી પરવારી લો. એ નીચે ગઇ છે એટલે હું પણ નકાવા જાઉં છું. [પછી નાહીને પોતાના નિત્યકર્મમાં બેસે છે.]

ચંચળા—[દાતણ કરતાં કાવેરીને ઓટલે આવેલી જોઇને]

કેમ કાવેરી બેહેન ! શું થાય છે ? નાહ્યાં કે શું ?

કાવેરી—હા, નાહીને દીવો કરીને જે આપણાથી બની તે બે સાળા ફેરવી ને આ તુળશીએ પાણી રેડવા આવી છું, હવે ધરમાં જઈને રસોઈનું હાર પાડુ છું. બહેન ! તમે તો સુખીયા છો તે પહોર દહાડે નાહો તોએ ફિકર નહિ.

અંચળા—અરે બળ્યાં એ સુખ ? પહોર દહાડે નાહે ત્યારે ભાગશાળી કે સુખિયાં ગણાતાં હોય તો વળી કેટલાં ગરીબ લોક તો ખીજે પહોરે કે ત્રીજે પહોરે નાહે છે, તે શું વધારે સુખી ગણાય ? એ તો કેહેવાની વાતો, આ જગતમાં ખરો સુખિયો તો તે છે કે જેને ખાવાનું ને લૂગડાં મળ્યાં એટલે વધારે લોભ છોડીને ભગવાનનું ભજન કરે, એ જ સાથે આવવાનું છે. ખીજું તો બધું હજાર માડાં સુખ હશે તે અહિં ને અહિં પડી રહેવાનું છે. કેમ કાવેરી બહેન ! ખોટું હોય તો કહો.

કાવેરી—ખોટું કેમ કેહેવાય ? એ જ ખરું છે. આ ખીજ તો બંધી મિથ્યા સાચાની જંજળ છે. આપણે મારું મારું કરીને રાત-દહાડો તેમાં ને તેમાં જાત તોડીએ છીએ, પણ મરતી વખત એ બધુંએ ત્યાંનું ત્યાં રહેવાનું. એક વાતની વીટીએ હશે તો કાઢી લેશે. બહેન ! બધુંએ જાણીએ છીએ પણ પાછાં આ મોહની જાળમાં પડીને ભુલ્યા જઈએ છીએ. ભણા ભગવાન ! કોઈ દહાડો આમ કરતાં કરતાં મરવું છે, માટે જેમ કાંઈ ચેતીને ચક્રાય તેમ સારું છે; નહિ તો પછી કશુંએ થવાનું નથી. જેવાં આવ્યાં તેવાં જવું છે. કેમ બહેન ! ખોટું કહું છું ?

અંચળા—ના, સાચી વાત છે; અતે વળી ખરું પૂછો તો આવ્યાં તેવાંએ જવાનું નથી બહેન ! આવ્યાં તો બાંધી મૂડીએ ને જવાનું તો ઉઘાડે હાથે; તેથી હાથે તે સાથે, જે કંઈ તે ખરું ને કરીશું એ ખોટું. ચાલો બેહેન ! તમે બધાં પરવારીને બેડાં છો, ને હું તો હજી પહેલાં પગરણમાં છું. (એમ કહીને જાય છે.)

વિહુલજી—(ભાગીરથીને પૂજા વગેરેથી પરવારીને) કેમ ક્યાં ગઈ ? હવે કેટલી વાર છે ? મારે જન્મનો વખત થવા આવ્યો છે. પછી તરફો ચઢશે ને ધણું મોટું થઈ જશે હોં.

ભાગીરથી—મારે તો તમારી વારે વાર છે. આ પાણીપાત્ર ને પાટલો મૂકી જાંડ્યો છે. થાળ પીરસું જે આપ પધારો તો. મને હપકો મળશે એ ધાકથી તો મેં મારે બધું જલદીથી કરી લીધું છે. કેમ શી આજ્ઞા છે ત્યારે, થાળ પીરસું ?

વિકુલજી—હા હા, મારે હવે કશો વિલંબ નથી, આ આવ્યો.
(એમ કહી જાય છે ને જમે છે.)

દાસ—(પહોર દિવસ ચઢ્યા પછી ઉઘરાણી કરીને ઘરમાં આવી) કેમ કાં સુઠી ? આજ કંઈ સપાંતાખંડ કામ લીધું જનાય છે. કહો હવે કેતલી વાડ છે ?

ચંચળા—(લગાર મોં મલકાવતાં) કરવા એકાં એટલે વાર શી ? આ દાળ તો ચઢી ગઈ છે. હવે ચોખા ઓસાવીને દાળ ઉકાળું છું; ને રોટલી તો તમને, એમશો એટલે ઉની ઉની કરતી જમશ ને મુકતી જમશ, કેમ ઠીક કેની ?

દાસ—હા, આજ ટો ટમને ઇનામ આપવા જેવું છે ખડું. ભલે ઢીડે ઢીડે ખડુંએ ઠસે. ટમાડો ગડમ સમાવ છે ટે છૂતી જસે, તે ખસ જાડે જોમએ ટાડે હસડે મોરે કેખીસ એતલે પછી માડી હાડના છે ટે પડમાને તમને ખુમ ઠવા જેવું ઇનામ મલસે. કેમ ઢાનમાં આવ્યું કેની ?

ચંચળા—(લગાર હસીને) હવે વળી છૂટવામાં શી ખાકી છે જે ? ઇનામ લાવવાનું હોય તે લાવો. ફરીથી એ ગુસ્સો કંઈ તો વળી પાછું લેજો. કેમ આજે દુકાનેથી આવતી વખત લાવશો કેની ?

દાસ—(એમ હસીને હે હે હે), ટમાડે ટો ઉપનું ટાડે લીપનું. એમ ટાટે ધાએ બને છે ? એ ટે કંઈ ખાવાની ચીજ છે કે બજારમાંથી લેટો આવું ! પન એટલું ખડું કે હવે જેમ બને ટેમ રાકીડ કડીસ. કેમ થીક કેની !

ચંચળા—હથે, હવે ચાલો. પછી આ રોટલીઓ ટાઢી પડી જશે, ને વળી તમે કહેશો જે ચીવડ પડી.

દાસ—માડે સી વાડ છે ? આ બેથો, ચાલો પીડસો. (જમે છે ને પછી દુકાને જાય છે. પછી એકાંબ્રોટ વગેરેના કામથી પરવારીને ચંચળા ભાગીરથીને ઘેર જાય છે.)

ભાગીરથી—આવો ચંચળ બહેન ! આજે કંઈ બહુ જલ્દી બપોરમાં જ પરવારીને આવ્યાં. કહો શી ખખર છે ?

ચંચળા—આજે તો હું વહેલી રસોઈ કરી પરવારી, ને એ પણ ઉઘરાણીથી વહેલા આવી જમીને દુકાને ગયા, એટલે હું પણ કામ આટોપીને અહિં આવી. તમે પણ આજે વહેલાં પરવાર્યા કે શું ?

ભાગીરથી—હા, એમને આજે પાસેના ગામમાં જવું હતું, તે વહેલા જમીને ગયા, એટલે વહેલું થયું. (આ પ્રમાણે વાતો કરતાં ભાગીરથીની સાથે ચંચળા પણ ચોખા વીણવા લાગી. એટલામાં તેનો પાડોશી ગોકળ બહારથી આવ્યો તેની વાતચીત સાંજળવાને

આતુરતાથી કાન માંડી ચંચળા બોલતી બંધ રહી, એટલે ભાગી-
રથી પણ મૌન ધરી બેસી રહી.)

ગોકળ—(બહારથી આવતાં કમળાને) કેમ શું કરે છે, સાંભળ્યું ?

કમળા—પોતાને માટે આગલા દિવસના ઠરાવપ્રમાણે કદ્દાં
લાવશે એવા ભરોસાથી જરા રાજી થઈને) એ હું તો રસોડીમાં છું.
કંઈ કામ છે ? હોય તો આવું. આ દાળ ઉભરાય છે તેથી જરા
રહીને આવું છું, નહિ તો તમે જ ગાંઠ આવોને.

ગોકળ—(પાસે આવીને) કેમ શું થાય છે ? રસોડીની બહુ
વાર છે ? પાછું મારે જવાનું છે.

કમળા—હવે બહુ વાર નથી, તમે નાહી લ્યો એટલી જ વાર
છે. કેમ આજે કંઈ ઉતાવળ છે ?

ગોકળ—હા. આ બે જોડા કદ્દાં તારે માટે લાવ્યો છું, તે તું
જો: તને ગમે તો પછી ચોકસીને ત્યાં અંકાવીને રાખીએ. ધરવરાઉ
છે, ને તેને નાણાની ઘણી અગત્ય છે.

કમળા—(જરા હસીને) કાંતે મેં આટલું કર્યું તો કેવાં આજે
ને આજે આવ્યાં !

ગોકળ—અરે તું તો ગાંડી છે. તું ના બોલત તો મને કંઈ
તારી ફકર નહોતી ? તું તો રોજ એની એ ફકરમાં હતો. જો આ.

કમળા—(હાથ ધોઇ ચૂકેા નરમ પાડી પાસે મૂકેલાં કદ્દાંને
જુએ છે ને) આ બાજરી ભાતનાં છે તે સારાં તો પણ બહુ હલકાં
છે, ને આ મક્કાઈ ભાતનાં છે તેની ભાત બહુ સારી નથી પણ
ઘાટમાં ઠીક છે. (બન્ને પગમાં પહેરીને જુએ છે ને) પેલાં ઘઉં
ભાતનાં નહોતાં ?

ગોકળ—અરે દસ દુકાને ફર્યો ત્યારે આ બે જોડા મળ્યા. મેં
કહ્યું આજે ને આજે જોઈએ. તે કહે છે કે જાણુસ લેવાનું કામ
ઉતાવળનું નથી. ઉતાવળીએ છેતરાય છે. તેમ છતાં બહુ અગત્ય
હોય તો આ બે દાગીના તાકીદના છે. એના ઘણી પાકી રહ્યા છે,
તે ઠીકમાં આવશે, ત્યારે એ બે લાવ્યો છું. પાંચ દહાડા પછી મજે,
પણ તે શા કામનાં ? મેં તારા સમ બાધા છે તેથી આજે જ નક્કી
કરવું, એવો મારો વિચાર છે. તેથી જો આમાંથી ગમે તો સારું,
નહિ તો પાંચ દસ દહાડા નીકળી જશે.

કમળા—હશે તારે. આ મક્કાઈ ભાતનાં રાખો. વળી આગળ
ઉપર થઇ પડશે. એ કંઈ જનમ પોહોંચવાનાં છે ?

ગોકળ—ઠીક છે ત્યારે. થાળી પીરસ. હું જમીને જઈને એનું
નક્કી કરી લાવું. (પછી જમીને બહાર જાય છે.)

કમળા—(જમી રહીને ખારીએ આવીને પોતાના ઘરની સામાં રહેનારી ચંદન નામની સ્ત્રીને ખારીએ ઉભેલી જોઈને) કેમ અલી ચંદન ! જમી કે ? ખારીએ ઉભી રહીને કોની વાટ જુએ છે ?

ચંદન—(મનમાં ખેદ પામીને) જરા વિચારીને બોલીએ તો કાઢીને દુઃખ ના લાગે. જુઓ કમળાબહેન ! બોલવાનું કેવું છે કે મીઠું બોલીએ તો આપણું મોં શોભે છે. અને સામાનું મન રાજ થાય છે. એટલે તેનું પણ મોં શોભે છે. આપણા કરતાં નાનાં માણસને પણ માન આપીને બોલાવવું એ રીત ઘણી સારી છે, તોછડાપથી બોલવા કરતાં ન બોલવું એ સારું છે. મારાથી ખરું કહ્યા વિના રહેવાયું નહિ માટે કહું છું. જે બહેન કમળા ! તમે મનમાં દુઃખ માનશો નહિ. તમને હર વખતે એવું બોલવાની ટેવ છે, માટે આજે કહું છે.

કમળા—અલી ! મેં તને એવડું શું બોલું કહું જે આવડું ચોળીને ચીકણું કરે છે ? બાઈ, વાતનું વતેસર કરતાં તો તમને ભણેલી-ઓને આવડે ! અમે તો અમારે ભોળે ભાવે બોલીએ. ના ના, તેં મને આવડું કહું તેનું મને દુઃખ ના લાગે ? પણ તારામાં બહુ ડહાપણ છે તારે એવું તું કેમ બોલી કે ‘બોલતાં આવડે તો બોલીએ, નહિ તો ના બોલીએ.’ તો હું રાંડ વીસ બાવીસ વરંની બાયડી થઈ; મને હજી બોલતાં ના આવડે; અને તું મારા જેવડી હજીશ કે વળી વરસે નાની મોટી હજીશ તે તું એટલામાં ભલી બોલતાં શીખી ગઈ ! જા મારી બાઈ ! પરાઢીએ ઉઠીને મોં જેવું, ને લગાર આંખમાં શરમે નથી. ખરું પૂછાવે તો મેં તને શી ગાળ દીધી છે તે કહે.

ચંદન—માફ કરજો બહેન ! મારો જીવ ઠેકાણે નથી, તે મારાથી કાંઈ વતું ઓછું બોલાઈ ગયું હશે, તો મેં મારા વિચારમાં ને વિચારમાં તમારી વાત બરાબર સાંભળી નહિ હોય ને આડુંઅવળું બોલાઈ ગયું હશે. (એમ કહી ઘરમાં જાય છે.)

કમળા—[ઘરમાં જતાં બડબડે છે] ઓહોહો ! મોટી અક્ષાતુનની દીકરી ! જાણે બધું રાજ તો એને જ ઘેર આવી ગયું છે તો ! આવડો છક કોના ઉપર ! મોટી એના ઘરની ! ના બોલે તો પેંજરે મારી ! જાની, તને બોલાવવાએ કાણ નવરું છે જે ! તારા જેવી તો છપ્પનસેં મારા લેખામાં નથી, ખબર છે ?

આ સાંભળીને તેની બીજી બાજુની પાડોશણ વિંજળી ઘરમાંથી બોલી, કેમ અલી કમળા ! ઓ કમળા ! આજ વળી કોના ઉપર સપાટો ચાલ્યો છે ! આજે તો સવારની છેક હમણાં જ બોલતી સાંભળાઈ છે ! મેંકું કંઈ પીયરભણી ગઈ છે કે શું ? શું હતું જે આવડું બોલવું પડયું ?

કમળા—અરે જોને બહેન ! મારો કંઈ વાંક નહિ, વિસાત નહિ ! રાંડનું છોકતાં છીકું પડે એ શું ?

વિજળી—કોની વાત કરે છે ? આજ કોઈ જોડે થયું કે શું ?

કમળા—અરે ! પેલાં સુભક્ષ્યા નથી ! આ સામે ખારણે રોજ પિયર ને સાસરું કરનારાં ! આ હમણાં વળો પગ બાંધીને રહ્યાં છે તે ! એમને જરા એટલું જ પૂછ્યું કે ‘કેમ જમ્યાં કે ? કંઈ ખારીએ હલાં છો.’ એટલામાં તો એને વાંકું પડ્યું, તે મરજાદવની ફાટેલી બોલેછ શું કે ‘બોલતાં જ તને તો આવડતું નથી ! બરોબર બોલતાં આવડે તો બોલવું, નહિ તો બોલવું નહિ.’ લે મારી અમ ! મોટી રોજ-જેવી થઈ પણ એટલું સમજતી નથી કે કોઈ બોલાવે તેને આમ છેક તરછોડી ન ખાય ? ના ના, સાચું બોલજે વિજળી ! પેલી પાતરોની પેઠે ચાપી ચીપીને બોલ તે ડાહી ને બીજી અધી ગાંડીઓ ! આવો સફો બખતવા જરા તો નોંધામાં બધે હડધૂન થશે. કોઈ એની સાથે બોલશે નહિ ને કોઈ એને પાસે બેસાડશે નહિ. સમજ કેની ? રડ્યું સામે મોંઢે રહેવું ને છેક આમ કરશે તે ચાલવાનું છે ! હવે મારા ઘરમાં તો ખચારાને ખખર નથી, નહિ તો એ તો વળી એવા છે કે ભણા ધનંતરમીએ ધૂળ કાઢી નાંખે, સમજ કેની ?

વિજળી—અલી દેખાઈતી તો બહુ ગરીબ જણાય છે ને તારી સાથે એમ કેમ થયું ? બાકી એ તો મરતાને મેર કહે એવી જણાતી નથી, પછી તો બાવા કાણ જાણે.

કમળા—અલી એ તો ઢાંક્યા રતનજેવી છે. સમજ કેની ? ઉપરથી તો ડાહી ડમક પણ છેક નીચેથી ઉતરડ ગમડાવે એવી છે ! પણ કંઈ કિંકર નહિ. હુંએ એના માથાની છું, મને છેડીને એ ક્યાં જનાર છે ? કાલ સવારને પહોર એ પણ જાણશે કે મને પણ કોઈ માથાની મળીતી.

વિજળી—હશે ખચારી ગરીબ હોય તો એને ઝાઝું સતાવીશ નહિ. હશે જે કરશે તે ભરશે.

કમળા—કેમ અલી ! તારે એને બહેનપણું છે કે શું ? મેર રાંડ ! તુંએ વળી એના ગમીનું બોલે છે ? એ તે વળી ગરીબ રોજ છે ? શું એના માથામાં આંગળી ખુંચે છે ? એ તો તને ને મને વેચીને ચણા ખાય એવી છે. તેના ઘણી તો બીચારો બકરી જેવો છે. એના આગળ કશું ચાલતું નથી. જે એ કહે તે સાચું માને, ને એના કલા પ્રમાણે ચાલે. બીચારો દેલામારુ જેવો છે.

વિજળી—અલી સાચાબોલી સાસરે ના સમાય. જો ખરું બોલ્યાવતું રહેવાતું નથી; વળી મારી જોડે વઢીશ નહિ. એને કહે

છે પણ તારા ધરમાંએ તારું જ ક્યું થાય છે કેની ? ખીચારા ગોઠણ તો ગાયજેવા છે. તું તેને વળગરજેવા બોલના ધા મારે છે, પણ કેવા નીચું જોઈને સાંભળે છે ! એ તો બધુંએ ઠીક જ છે. ઘેર ઘેર કાઢવાના ચૂલા છે.

કમળા—અલી તને એનું બહુ દાઝતું દેખાય છે તો ! એનું ઉપરાણું લઈને મને મહેણું મારે છે તે જરા લાજતીએ નથી ! તારો લાયકો તે કયો છયોક છે જે મોં કાઢીને બોલે છે ? બેશી રહેને છાનીમાની. વળી મને રાંડને બોલાવીને સાર કાઢવાની નથી. પણ જો ! એ તો સામી એળે રહે છે એટલે એને આપણે તો એછા વહેવાર છે પણ આપણે તો સાખ પડોશી છીએ એટલે માથાસાથે કાન જડ્યા છે તેથી વિચારીને બોલ.

વિજળી—અલી કમળા ! તું કંઈ બોલતાં બહેકી કે શું ! મારો ધણી છયોક નથી તો ચાલ્યું, તારો તો છયોક છે કેની ? કરજે તું પેટીમાં ધાલીને પૂજ તારા ધણીની. મારે શો ઘણી ચોપડવા કામ આવશે જે. સહને પોતપોતાનું માણસ લાખનું છે, પોતાની માને કાણ કાઢેણ કહેનાર છે ! તું તારા ધણીને પજવે છે તારે એ ખીચારો મારા ધરમાં આવીને પોશ પોશ આસુએ રડે છે. તને કંઈ તેની લાજે આવે છે ? ખીચારાની લગાર દયા પણ લાવતી નથી, ને વળી હાથપણમાંથી તો હાથ કાઢતી નથી ! દાચણઆગળ પેટ છુપાવે તે રાંડનું કેમ ચાલે ! હું તો તારી જડભોમિયણ છું, ખખર છે કેની !

વિજળીને જોરથી વઢવા જેવું બોલતી સાંભળીને તેની પાડોશણ પ્રાણકાણ, વિજળીના ધરમાં આવીને હસતાં હસતાં કહે છે, કેમ અલી વિજળી ! વળી કોની સાથે ઝગકારો માર્યો ? તનેય દહાડામાં એક વાર વઢયાવિના કળ પડતી નથી તો ! કહે, આજ વળી કાણ મળ્યું છે ?

વિજળી—(પ્રાણકારના સામે જરા મોં મઘકાવી આંખમીચામણાં કરીને પછી પાછી આંખો ચઢાવીને) જો તો ખરી મારી બધ ! આ તે કોઈ માણસ છે કે કાણ છે ? પાધર કહેવા જતામાં તો નાક પુલાવીને ધુરક્રિયા કરવા માંડે છે ! કહેવંત છે કેની કે હરામી લાગું ભૂત નાંસે, તેમ એને કાણ છેડે ? બધાને એ પૂની પડે, પણ મને હજુ જાણતી નથી. તું વીંછણ છે તો હું કાળી નાગણ છું. હું તો વળી ઠેક પહોંચાડીશ, સમજણ પડી કેનો ! જો અલી પ્રાણકાર ! મેં એને રીતની વાત કહી એટલામાં તો મારી જોડે જ

બાઝી પડી ! (એમ કહી ચંદનસંબંધી વાત ધીરે ધીરે કહી સંભળાવે છે ને પછી) કહો, હવે મારો વાંક છે ?

પ્રાણકોર—મરો રાંડો ! પારડી વઢવાડ ધરમાં શીદ ધાલો છો ? કંઈ કામધંધો સૂજે છે કે નહિ ? અલી કમળા ! તુએ સમજતી નથી ? જ'ને સરખી થાઓ છો ! બહુ વગરલેવેદેવે આપણે માંહેમાંહે શીદ વઢી મરીએ ! ચાલો થયું. હવે કોઈ કશું બોલશો નહિ. જે મહોડે પાન ચાવીએ તે મહોડે કાચલા ના ચાવીએ. કંઈ સમજાણુ છે કેતી ! મેં રાંડે તમને વઢતી સાંભળીયો ત્યારે મેંકું ચાલ એ વાત કહી આવું. રાંડનું છેક માલવનું લઢવું એ તે શું ?

કમળા—જુઓ પ્રાણકોર ! મારો વાંક હોય તો મને ખાસકું કાઢીને મારજો. મેં એને કહ્યું કે અલી આપણે તો માથામાથે કાન જડયા છે તે કંઈ છુટવાનું નથી; તોએ પણ વતું ઓછું બોલ બોલ કરે છે. ત્યારે મેંકું બોલ બધા ! તને બોલવાનું જોર હોય ત્યાં સુધી મને કંઈ એતું જોર નથી.

વિજળી—જો પ્રાણકોર ! એ પહેલેથી મને આકું બોલીને બાઝી નહિ હોત તો મારે આવકું બોલવાનું શું કારણ હતું ? મારું કામ તો કેવું છે કે મજે તેને માથું આપું, ને ના મજે તેના મૂળ કાપું ! હું તો છંછેડયા સાપજેવી છું. મારો સભાવ આગનો ભજુકો છે. હું તો ખરું કહેવાની.

પ્રાણકોર—(તેનો હાથ ઝાલોને) લે હવે છાની મેર. મોએ આવ્યું તે બોલ્યાં. તેનો વિચાર કરવો કે નહિ ? લે અલી કમળા ! અહિં આવ. હું તમારે બેનો મેગાપ કરાવીને જાઉં. ખમરદાર હવે કોઈ કંઈ વતું ઓછું બોલશો નહિ. (કમળા વિજળીના ધરમાં જાય છે ને ત્રણે જણ હસી બોલી વેરાઈ જાય છે.)

ચંચળા—ભાગીરથી બહેન ! ખરું પૂછો તો હુંએ રાંડ આ કમળાની પેઠે વા જોડે વહું એવી હતી, પણ જે દહાડાથી આ કથા સાંભળું છું તે દહાડાથી હવે કોઈ લઢવું હોય તોએ મને ગમતું નથી. મારો પાછળનો સભાવ સંભારીને હું લાજ મરું છું. લલા ભગવાન હવે સારી શુદ્ધિ આપજો.

ભાગીરથી—હવે આપણે નવરાં થયાં છીએ, તે જો તમારી મરજી હોય તો હજી સાંજ પડવાની ઘણી વાર છે, તો બે ઘડી વિજ્યા-લક્ષ્મીપાસે જઈને બેશીએ, ને એમણે કંઈ સારું ગાવાનું શીખી લીધું હોય તે સાંભળીએ ને શીખાએ. સાંચું પૂછો તો મને પણ હવે એ વાત ખીજ કથાકમલા તમારી પેઠે ગમેતા નથી. કેમ ત્યારે ચાલીશું !

ચંચળા—હા હા ચાલો. બહુ સારું થયું; મને તો આજ સવારથી જ એવો વિચાર હતો. (બંને જણી વિજયાપાસે આવે છે.)

ભાગીરથી—(દાદરઉપર ચઢતાં વિજયાને જોઇ) વિજયા-લક્ષ્મિ ! શું થાય છે ? કાંઈ ખાનગી કામમાં તો નથી બેઠાં ?

વિજયા—(બંનેને જોઇ) આવો, કંઈ ખાનગી નથી; ને તેમ જોય તો પણ વળી તમે ને ચંચળબહેન ક્યાં લોક છો ?

ભાગીરથી—[બેશીને] આજે તો તમને મહેનત આપવાનો વિચાર કરીને જ અમે આવ્યાં છીએ.

ચંચળા—મહેનત તો ખરી પણ ગમે તેમ કરીને લેવી પડશે; કંઈ ચાલવાનું નથી. (જરા હસે છે.)

વિજયા—મારાથી થઈ શકે એવું જે કાંઈ કામ હશે તે હું જરૂર કરીશ. કહો શી મહેનત છે ?

ભાગીરથી—મને મન થયું છે કે કંઈ પણ સારી શીખામણ મળે એવું ગાવાનું તમારી પાસે સાંભળીને શીખવું છે.

વિજયા—ઘણું સારું. એમાં મહેનત શાની ! જો તમારી મરજી હોય તો આપણે નાનપણમાં સામસામા બેશીને ગાતાં, એવા રાગનાં ઉપદેશી ખાંચણાં એમણે હમણાં બનાવીને મને શીખવ્યાં છે. જો તમને પસંદ પડે તો પહેલેથી તે શીખો. એ ઘણાં સારાં છે.

ચંચળા—મારા સમ વિજયાલક્ષ્મિ ! તમે ગાઇ સંભળાવો. મને તો એવાં ખાંચણાં ગાવાની ઘણી જ હોંસ છે. મને તો રાંડને હજી કશુંએ આવડતું નથી. પણ ભલા, સહાદેવમળતો સાંઢીઓ પૂજાય, તે ભાગીરથી ! તમારે લીધે મારાથી પણ શીખાશે. હા બહેન હવે કહો, અમે સાંભળીએ છીએ.

વિજયા—(ધીમે રાગે ગાય છે.)

ખાંચણાં.

શાણી શીખામણ હેતે સમજી રહીએ,

સાંભળે તેને કહીએ, આ સંસારમાં. ૧

માત, પિતા, પતિને નિત્ય વાંછું વાતાં,

હરિગુરુના ગુણ ગાતાં કે નમવું પ્રીતથી. ૨

જે કાંઈ પૂછે આપણને જે રીતે,

ઉત્તર દઈએ પ્રીતે, કે સુખ બહુ ઉપજે. ૩

કઠોર વેણ ન આણો મુખમાં કદીએ,

નમ્ર વચન બહુ વઢીએ,^૧ કે સર્વ સ્તુતિ^૨ કરે. ૪

છો કાષ્ઠ ગાળો આપણને દે દાઝી,	
તો પણ સામા બાઝી, ન વઢીએ આપણે.	૫
ખાવું, પીવું ને મિથ્યા હરવું ફરવું,	
કુકર્મો કરી મરવું, તે કામ ન આપણું.	૬
આ રે જગતમાં એક જ મોટી ખોડ,	
સરખે સરખી જોડ, ન દીઠી કાષ્ઠની.	૭
હરતાં ફરતાં હરિગુરુ સંતને સ્મરીએ,	
દુર્ગુણ સહિ પરહરીએ ^૧ , કે સુખને પામવા.	૮
જન્મી જગમાં જગજીવન ^૨ ના જાણ્યું,	
મિથ્યા ધુંસરુ તાણ્યું કે ઘરકુટુંબનું.	૯
આ રે શરીરનો જાણુ ભરોસો ખોટો,	
જેમ જળનો પરપોટો, કે વાર ન કુટતાં.	૧૦
આ રે જગતની માયા સર્વે જૂઠી,	
એકલાં જવું ઉઠી, કે સંગ ન કાષ્ઠનો.	૧૧
સંગ કરો તો સદ્ગુરુકેરો કરજો,	
માનમમત પરહરજો, તો સુખ બહુ પામશો.	૧૨
આ રે શરીરે જ્ઞાનનો શણગાર સજીએ,	
સદ્ગુરુશ્રવણને લજીએ, તો જન્મ સફળ થયો.	૧૩
આ સંસારમાં જન્મીને શું મરવું,	
એવું સાધન કરવું, કે જન્મમરણ મટે.	૧૪
આ રે શરીરમાં મન છે શત્રુ મોટો,	
ગુરુજ્ઞાનનો સોટો, કે લઇને મારીએ.	૧૫
આ રે શરીરમાં તમોગુણની ટાટી,	
જીલ્લિને નાંખી દાટી, કે સર્વે જીવની.	૧૬
આ રે શરીરમાં પાવણી છે એક સુર્તી, ^૩	
પાડી જગતની મૂર્તિ, કે સહિતા ઉરમાં.	૧૭
આ રે શરીરમાં ક્રોધકુકર્મો દીસે,	
ક્ષમાખર્જી લઈ રીસે, કે સત્વર મારીએ.	૧૮
સત્ય વચન વદવું એ તપ છે મોટું,	
ખીજું છે એથી છોટું, કે સર્વ વિચારજો.	૧૯
જૂડાં વેણુ સખી કદીએ ના લાખો,	
હરિગુરુનો ભય રાખો, કે નિત્યે હૃદયમાં.	૨૦

૧ છોડી દષ્ટએ. ૨ જેના વડે આ જગત જીવે છે તે. ૩

ઉદ્રિયોવડે જે જે અનુભવમાં આવ્યું હોય તેને યાદ રાખનાર વૃત્તિ.

જે જીવ મોહે પરવસ્તુને ^૧ જોશે,	
સુકૃત સર્વે ખોશે, કે જન્મોજન્મનાં.	૨૧
આ સંસારે લોભ જ પાપનું મૂળ,	
મુખપર પડશે ધુળ, જે તે નવ છોડીએ.	૨૨
આ રે શરીરમાં મોટી પીડા આધરે,	
એથી સર્વે વ્યાધિ, ^૩ કે આવે દેહમાં.	૨૩
આ રે જગત્માં સઉ જન ના કહે રુકું,	
છો કહે રુકું કે કુકું, સત્યે ચાલવું.	૨૪
જીવદયા અંતરમાં રાખી રહીએ,	
નિર્દયતા ના ગ્રહીએ, કે જન્મી જગવિષે.	૨૫
શત્રુમિત્રને સમદૃષ્ટિથી ^૪ જોઇએ,	
રાગદ્વેષને ખોઇએ, કે સત્ય વિવેકથી.	૨૬
આપણે મુખે આપણી સ્તુતિ ન કરવી,	
નિંદાશુદ્ધિ ન ધરવી, કે અંતર કાઢતી.	૨૭
જેહ મળે તેમાં સંતોષે રહેવું,	
માગી ન કાઢતું લેવું, કે સુખની આશથી.	૨૮
લાભ થવાથી મન હરખી ના જઇએ,	
અંતર દુઃખી ન થઇએ, હાની ^૫ થયા થકી.	૨૯
સંકટમાં પણ હરિનું સ્મરણ ના ત્યજવું,	
શુભ આચરણ જ સજવું, કે સુખસંપત્તિમાં.	૩૦
સત્યાચરણે ^૬ દુઃખ પડે તો સહેવું,	
દુરાચરણે ન વહેવું, કે જે સુખ સાંપડે.	૩૧
સંસારસાગર મોહજોથી ભરિયો,	
એ સમ દેખ્યો ન દરિયો, કે પૂર્વાપર ^૭ કદી.	૩૨
ભવસાગરમાં અન્ય નાવ ના ચાલે,	
સદ્ગુરુચરણ જે ઝાલે, તો જન સહજે તરે.	૩૩
ભવરણમધ્યે ભય ઝાઝેરો લાગે,	
સદ્ગુરુમોમિયો આગે, ^૮ ન હોય તો લુંટાઇએ.	૩૪
ધરમાં રહો કે જંગલ જમને માલો,	
સન્માર્ગે ^૯ જે ચાલો, તો સુખ અતિ પામશો.	૩૫

૧ પારકી વસ્તુને. ૨ મનનું દુઃખ. ૩ રોગ. ૪ સરખીનજરથી.

૫ નુકસાન. ૬ સદાચરણે ૭ આદિકાળથી તે અંતકાળસુધી. ૮ આગળ ૯ સારે રસ્તે.

જોજો વિચારી ધરને, તો નથી ત્યજવું,	
મમત્વભાવે ભજવું, એ દુઃખનું મૂળ છે.	૩૬
દુઃખના ભયથી ધર છોડીને ભાગે,	
સમજીને ના ત્યાગે, તો સુખ ક્રમાંથી મળે ?	૩૭
ધરમાં રહીએ ને દુઃખસુખ સર્વે સહીએ,	
નિત્યાનંદે વહીએ, તો જન્મ સફળ થયો.	૩૮
કુટુંબ આપણું આખા જગતને જાણો,	
છો હોય રંક કે રાણો, પિતા પ્રભુ એક છે.	૩૯
જેના આધારે જગત સધળું થાયે,	
જેમાં રહે ને જાયે, તેને બ્રહ્મ જાણીએ.	૪૦
આ રે શરીરને પંચભૂતનું જાણો	
આપણું ના પરમાણુ, ^૧ તો કલેશ શમી જશે.	૪૧
હું ને માંડે જે જન કરતા રહેશે,	
દુઃખના ભારા વહેશે, તે જન્મોજન્મમાં.	૪૨
દુષ્ટ જનોનો સંગ સદા પરહરીએ,	
અંતર નિર્મળ કરીએ, ગુરુશરણે જઈ.	૪૩
અસત્ય જગને સત્ય કરીને જાણે,	
અધોમુખરે થઈ જાણે.—કે પડશે નરકની.	૪૪
નરકવિષે પડી અનંત કાળ ગમાશે,	
તોપણ મુક્તિ ત ત્રાશે, કે પાપી જીવની.	૪૫
અધર્મી તમે અધર્મે શું ચાલો,	
સત્યના માર્ગને ઝાલો, કે યમના ત્રાસથી.	૪૬
યમરાજ તો મૃત્યુને તમે જાણો,	
મોજમજ ઘણી માણો, ^૩ તો અંતે વિમાસશે ^૪ .	૪૭
અનેક જન્મમાં કીધી સુકર્મક્રમાણી,	
ભોગવી સુખ તે પ્રાણી કે સ્વર્ગસદન ^૫ જશે.	૪૮
માંડે ને તાંડે કરતાં કરતાં મરવું,	
ફરી ફરીને ફરવું, કે ભવના ફેરમાં.	૪૯
ઋદ્ધિ ને સિદ્ધિ મેળવીને શું કરીએ,	
કાળ થકી ન ઉગરીએ, સદા એ ત્રાસ છે.	૫૦
પાપનો પૈસો દશ સંવત્સર ^૬ પહોંચે	
આખર અંતર શોચે ^૭ કે દુઃખદારિદ્રયથી ^૮ ,	૫૧

૧ માનો. ૨ ઉઘે માથે. ૩ ભોગવી. ૪ પસ્તાશો. ૫ ધર.
૬ વર્ષ. ૭ પરિતાપ પામે ૮. ગરીબીથી.

સુખને અંતે દુઃખ મળે આવીને,
 દુઃખ જાશે લાવીને, સુખ નિજ અંતમાં. ૫૨
 ધૂપ ને છાયા વારા ફરતી આવે,
 સુખદુઃખ તે પણ લાવે, કે પ્રારબ્ધ? સર્વનાં. ૫૩
 પૈસો ને પદવી અખંડ કા નથી રહેતું,
 સર્વ જીએ છે વહેતું, તોએ નથી ચેતતા. ૫૪
 આ સંસાર તો પરમેશ્વરની માયા,
 એમ કહે જન ડાહ્યા, તે સમજ માનવું. ૫૫
 સંસારમાં શું પ્રીત ઘણી બાધો,
 હરિશું મનને સાધો, જો સુખ હોય પામવું. ૫૬
 આ જગજનશું પ્રીત કરી ન મ્હોવું.
 આખર અંતર રોવું, કે દુઃખના ભાનથી. ૫૭
 સુખ ચાહો જગમાં સખિ ! તો આ કરજો,
 એક પ્રભુ ઉર ધરજો, ને તરજો દુઃખથી. ૫૮

વિજયા—(ગાઇ રહીને) સદ્ગુરુદેવકી જય. આ વિના પણ
 ખીજાં ઘણાં છે. પણ તે જરા અધરાં છે, એટલે ધીરે ધીરે શીખાશે.
 ભાગીરથી—વાહ ! શું મર્જેનાં ખાંચણાં છે જો ! નર્યો ઉપ-
 દેશનો ભંડાર જ ને ! રોજ સમજીને સવાર, સાંજ, અપોર ગાયા
 કરે, તો તેના મનના મેઝ બધાએ ધોવાઈ જાય. કેમ ચંચળ બહેન !
 ખોટી વાત છે ?

ચંચળા—અરે બહેન ! ખરુંખોટું જાણવાની મને રાંડને શી
 ગતિ છે જે ! તમારા બેના આગળ હું તો જાણે જંગલમાંનું રોઝ
 આણ્યું હોય તેવી છું. આટલા દહાડા તો હું મારા મનમાં જાણતી
 હતી કે મારા ડહાપણનો પાર નથી. કોઈ ગમે તેવું આવે તો તેને
 હું લેખામાંએ ગણતી નહોતી. પણ હવે રડ્યું સમજાય છે કે હું જ
 કશા લેખામાં નથી. ખરું પૂછો તો નાનપણમાં હું ખાંચણાં ગાતીંતી
 પણ તે કેવાં ખાંચણાં ! આવાં : ' હોડીવાળા હોડીવાળા તારી હો-
 ડીમાં ખજુર, ફલાણા છે મજુર, કે મારે ખારણે '. તે ફલાણાની
 જગાએ જમાઈનું, બનેલીનું, ભાઈના સાળાનું અથવા બહેનના દિયર
 કે જેઠનું નામ દઈએ, એમ ખોટા ખોટા લખતારા કરતાં હાય હાય !
 આવાં ખાંચણાં ગાયાં હોય તો તો કાયાનું કલ્યાણ જ થાય તો ! પણ
 અરે ! વિજયાલક્ષ્મિ ! આજથી મને રોજ બળે ચચ્ચાર ખાંચ-
 ણાના બોલ આપતાં રહેજો. એ તો ફરતાંફરતાં, કામ કરતાં ગાવા-

જેવાં છે. મારા ઘરવાળા તો સાંભળીને ગાંડાથેલા થઇ જશે. એમને એવું કંઇ ગાઇએ તે બહુ ગમે છે. (પછી બંને જણીઓ ખાંચ-છાંના બોલ લઇ ગોખતી ગોખતી ઘેર જાય છે.)

સહિ સાંજ પડવાથી પોતપોતાના ઘરમાં રાંધવાખાવાની તૈયારી કરવા લાગ્યાં. બહારથી પુરુષો આવ્યા એટલે પરવારીને કથાનો સમય થવા આવ્યો એટલે એકઝમેકઝ આવવા માંડ્યાં. મનોહર તથા વિજયા પણ પરવારીને બેઠાં હતાં.

બાળમુકુંદ—(સહિથી પરેલા આવીને બુએ છે તો કોઇ નથી આવ્યું તેથી) ભતજી મ્હાડાજી ! હજી કાંઇ આવ્યું નહીં ? ચાલો હું હોકાડો કડટો આવું છું. આપને હવે પડવાડીને બેથા છો કે હજી વાડ છે ?

મનોહર—ના. હું તો પરવાર્યો છું. પણ સારું થયું તમે એકલા જ છો. મારં તમને એક વાનું કહેવાનું છે. બેસો. બુનો દાસ ! તમારી શુદ્ધિ સારી છે. તમારાં વાણી બોલવાનાં સ્થાન^૧ અધાં સાબુત છે, તે છતાં તમે ત ની જગાએ ટ બોલો છો. ને ટ ને બદલે ત બોલો છો; તે જ પ્રમાણે ૩ નો ૨ ને ૨ ની જગાએ ૩, થ નો ૬ ને ૬ ને સ્થાને થ વગેરે બોલો છો. એ મને બહુ સારું લાગતું નથી. ખીજને તો હસવાજેવું થતું હશે, પણ તે ઠીક નથી. તેથી તમારી વાણી સુધારવા તમે રાજી છો કે નહિ ? જો તમે પોતે ધારશો તો તરત સુધરી જશે. બોલો બેઠએ મો...ટો...ખો...ટું...બે...ટો.

દાસ—(અચકાતાં અચકાતાં) મો...ટો...ખો...ટું...બે...ટો.

મનોહર—હા, હવે કેવું બોલાયું ! માટે એ પ્રમાણે હવે સંભાળીને બોલતા જાને, એટલે ધીરે ધીરે સુધારો થશે. બહુ દિવસનો અભ્યાસ પડ્યો છે, એટલે એકદમ તો નહિ જાય, પણ કાળજી રાખજો.

દાસ—કાલજી તો રાખું છું પન સાલું આ...ડ...ત...પડી...છે તે બોલી જવાય છે.

મનોહર—ફિકર નહિ. આ વખત જ તમે ઘણું સુધારીને બોલ્યા છો. એ તો જલદી સુધરી જશે. જાઓ ત્યારે સહિને હોકારો કરી આવો, એટલે જલદી આવે; પછી રાત્રિ જાય છે. (દાસ જાય છે.)

વિજયા—તમે તો ઘણી ઘણીયાણી બંનેનો સુધારો કરવા માંડ્યો—ને શું ? પણ ખરે, એ બચારને બોલ્યા વિના રહેવાનું નથી. ને બોલે છે ત્યારે બોબડું, તે સહિને હસવું તો આવે છે; પણ એમને બંનેને બોટું લાગે માટે દાખી રાખીએ છીએ. પણ હવે આપની

કૃપા થઇ છે એટલે ધીરે ધીરે બધો સુધારો થઇ જશે, અંચળનો સ્વભાવ તો આ ચાર દિવસમાં ખરું પૂછો તો બહુ જ સુધરી ગયો છે હો; તોપણ બધ્યો બહુ દહાડાનો પડ્યો સ્વભાવ છુટ્યો બહુ જ કઠણ છે.

મનોહર—(જરા હસતાં) એ બધાનો સુધારો થયાનો છે, પણ તારો સુધારો થતાં થતાં આંખમાં પીયા આવવાના છે. હજી તું બોલે છે તે વખતે તારો બધ્યો સ્વભાવ ઝટ આવીને ઉભો રહે છે.

વિજયા—(હસીને) જુઓ આપ એમ કહો છો, પણ આજે ત્રણ ચાર દહાડે એ શબ્દ બોલી હઇશ. ને એમ વાર છેક એક દહાડે તે બધું શી રીતે મટે ? તમે તો જાણો એક ઘડીમાં મટે તો સારું !

મનોહર—અરે એ વિના પણ તારાં બોલેલાં વાક્યોમાંએ એક સરખો ઢંગ ક્યાં હજી આવે છે ! તોપણ હું તો કહું છું, શાનાશ છે તને કે આજ પંચ દિવસમાં તારા ઘણા દુર્ગુણો તેં છોડ્યા છે, અને હજી ઝોડવા ઉપર તારો પ્રયત્ન પણ જરી છે.

વિજયા—હું આપની કૃપાથી બોલવામાં ઠરીને બોલું, તો તો હકું નહિ. પણ આપ મારું હાસ્ય કરી કાઢો છો, અને ઉપરાઉપરી મારા દોષ કાઢો છો, ત્યારે હું ગલરાઇ જાઉં છું, તેથી કામઠેકાણા વિનાનું બોલી જવાતું હશે. પણ હવે ધીરે ધીરે સુધરીશ. કેમકે આપ ઘડી ઘડી મારા દોષ કાઢો છો, તે હું ધ્યાનમાં રાખું છું; અને વળી એકલી બેસું છું ત્યારે પણ હું મારા દોષને મારી મેળે શોધી કાઢું છું. આટલું કરતાં જ્યારે સુધારો નહિ થાય, ત્યારે પછી નસીમનો વાંક ! કેમ ખરું કે નહિ !

મનોહર—નસીમનો વાંક તો કીક જ છે, પણ ખરો વિચાર કરીને કાળજીથી ચાલે, તો તેનો સુધારો થયા વિના રહે જ નહિ. મને આશા છે કે એ ચાર માસમાં તારો સારો સુધારો થશે. તું તારા દોષને રાજ જેતી રહેજે. અને કોઇ તારો દોષ દેખાડે, તેનો રોષ રાખીશ નહિ, એટલે થયું; સમજણ પડી કેતી !

વિકૃષ્ટ—(દાઢરે ચઢતાં) કેમ ભટજી મહારાજ ! શું થાય છે ? પરવારીને બેઠા છો કે વાર છે ?

મનોહર—પધારો, હવે કાંઈ વિલંબ નથી. દાસ સહિને તાકીન કરવા ગયા છે, તે આવે એટલે આરંભ કરીએ. (એટલામાં ભોગી-રથી, અંચળ વગેરે સ્ત્રિયો તથા પુરુષો આવે છે.)

દાસ—(આવીને બેસતાં) હે વિસંભડ નાક ! (બેસીને) કેમ વૃથાવળ ! સી ખખડ છે ?

વિહુલજી—તમ દીઠે વધારે ખુશીમાં છીએ. કેમ, સહિ આવી ચુક્યાં કે વાર છે ?

દાસ—આવનાડ ટો સહિ આવી ચુકું છે. એ ટો પેલા ડવાડકાને ને હુડજીવનને કહેટો આવ્યો. સાલાઓની ધડમાં બેથાં બેથોં બુઢિ બીગડે. કહ્યું કે અકડમીયો ! બબ્બે ધડો આવટા જાઓ. મહમાખીની પેથેમ સંસાડમાં સું વલગી રહો છો ? ટારે બોલ્યા કે આવીએ છીએ. મેં કહ્યું, ટમારી હાંન પોચે ટો આવજો બાવા ! અહિં કંઈ જોર જૂલમ નહી. કેમ ભતજી ! બોલ્યા નહિ ? જોતું કહ્યું ? જીવો વિથલજી ! એ ટો સહિ બગવટનો બેલ છે. ને મનમાં કારન છે. આ ટમારો પરોસી બેટીનો બાપ જોકલ, માંચીમાંનો માંકન, ગઢાવૈટરું કરીને મરે છે, પન એક ડહારો સુખે બેથેલો મેં જોયો નહી. સું ટમને વાટ કહું ! હું ટો એતલું જોતુંછ કે ‘ જય ડીનોનાથ કીલ્પા કડે, ટબસબ બની આવે. ’ કેમ ! વિથલજી ! બોલ્યા નહિ ?

વિહુલજી—ખરી વાત છે, પણ જીઓ દાસ ! શરીર, મન અને વાણીવડે બીજનું ભલું ધચ્છવું એવો સહિનો ધર્મ છે, માટે એને કહ્યું એટલે તમારો ધર્મ તમે બજાવ્યો. હવે તેના ભાગ્યમાં હશે તો આવશે. આવા કામમાં આવવું એ કાંઈ સહેલું નથી, પૂરાં પુણ્ય હોય તો બને છે. હશે, હવે આપણું ચલાવવા દો; આપણો વખત નકામો જાય છે.

દાસ—હા ભાઈ ! બોલો ‘ સડગુડેવકી જે. ’ [સહિ જય બોલે છે. દ્વારકાદાસ, હરજીવનદાસ, તથા પ્રીજભુખજીદાસને આવ્યા જોઈ] આવો બીજભુખનદાસ ! ટમે પન ખડા ભાએગસાલી છો, ટમને પન મેં જીમ પાડીંટી, પન કાઈ બોલ્યું નોંટું. બેસો ભાઈ સહિ; આવો વખટ ફડો ફડીને નહી આવવાનો. કેમ સેડ ! બોલ્યા નહિ ?

*હરજીવનદાસ—જીઓ તમને કહું શેઠ ! આ સંસારનું તમને કહું કેવું કામ છે જો, તમને કહું મરતાં સુધી પન તમને કહું કિયું આવવાનું નથી, સાલો ‘ સર્ષનો દીકરો જીવે તાં સુધી સીવે ’ તમને કહું, જીઓ આ સાસતર પુરાન તમને કહું તે પણ બામનો રાત દાહાડો વાંચે છે તમને કહું, પન સહિ નસીબપરમાને સમજે છે, તમને કહું, કેમ દવારકા ! બોટું છે ?

દ્વારિકાદાસ—હા, જે છે તે કહેવતવાલી વાત. ‘ નર હેસ ગયો

*હરજીવનદાસને વાક્યમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ‘ તમને કહું ’ એવું બોલવાની, તથા દ્વારિકાદાસને ‘ જે છે તે ’ બોલવાની અને પ્રીજભુખજીદાસને ‘ તઈયાડી ’ (તહીંચગડી) બોલવાની કુટેવ છે.

પરડેસ ગયો, પન ભાયગવના કોડી ના પયો ' ને છે તે. પરમેસરની કિરપાવિના ને છે તે હજર ઉપાય કરો, પન ને છે તે પથ્થર-ઉપર પાની. અરે, આ જીવોની ને છે તે આ પાંચ ધરતું છેટું નથી. પન ને છે તે પાંચ દહાડાથી કથા ને છે તે ચાલે છે, પન આને સેઠે આવીને કહ્યું તારે ને છે તે જાણ્યું. કહ્યું ચાલો બચ્યા ! સેઠ ને છે તે કહેવા આવ્યા તો જવું ને છે તે. કેમ બીજાજીવન ! મેં ને છે તે તમને એ જ કહ્યું કેની ?

ત્રીજાજીવણદાસ—હા જ તો. તમે તંધ્યાડી મને જૂમ પાડી તારે મેંકું તંધ્યાડી જવું જ નોંધ્યો. બાકી તંધ્યાડી હું હમના જ વાલુ કરીને તંધ્યાડી ઉડ્યો. મેંકું ચાલ તંધ્યાડી તંયાકુ ખાઈને જાઉં, તંધ્યાડી. જ્યાં પંચ તાં પરમેસડ છે જ. બાકી આને તંધ્યાડી આખો દહાડો રખડપટ્ટી તહીયાડી પોંકી છે. પન કહ્યું, ધરમતું તંધ્યાડી કઠાતું નામ સાંભલ્યું કે તંધ્યાડી કહ્યું ગયા પાકી તંધ્યાડી ના ચાલે. કેમ સેઠ ખરું કે ખોટું ?

દાસ—આમ જીવો, એ બહુએ ખરું, પન સેઠ માડા, ધડમાં એથા જીવે ઘટે છે; માટે આ ભતજીમાવાજેવા સટપુડસતું ડડસન કડવું, ને ટેમના મોંના એ બોલ સાંભલવા, ટેમનો સમાગમ કરતા જવું. આ માડા જેવા સાલા બહુચકાસે બેસીને સી કમાની ઠવાની છે ? લોકનાં કડમખંઠન ટો છે ટેડી કહું છું કે જીવો ' સાથ ધડી ધડકી ને એ ધડી હડકી ' સમજ્યા કેની ? અહિં ટો પોટપોટાતું ટપાસવા ઠી વાત છે ! જીવો, જ્યાં સુઠી આપના હુડગુનને સોઢીને મેડાન મૂક્યા નહી, ટાંસુઠી સોલે સોતકી કાચી જાનજો. કેમ ડવા-રકા ! સમજન પરી કેની ?

દ્વારિકા—હા, ને છે તે સેઠ ! તમે ને છે તે ખરું કહો છો.

દાસ—બોલો સી કુંજગિહાડીલાલકી જે. માપ કડજો, ભતજી મહાડાજ ! મેં આતડી આડકઠામાં સઉનો વખટ ગાલ્યો ટે.

મનોહર—કાંઈ ચિંતા નહિ. પાંચ માણસ મને ત્યાં એમ પણ હોય છે. બોલો ' સદ્ગુરુદેવકી જય. ' (સઉ બોલે છે.) કહો વિઠ્ઠલજી ! કાલે ક્યાંથી રહ્યું છે ?

વિઠ્ઠલજી—' દરેક છોકરીએ વિશેષ કરીને માતાની તથા છોકરાએ વિશેષ કરીને પિતાની આજ્ઞા પાળવી, તથા બીજી સવળા યોગ્ય સેવા કરવી; જેથી તેનું આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કલ્યાણ થાય છે ' ત્યાંથી રહ્યું છે.

મનોહર—લક્ષ્મી માતા પાછાં બીજે દિવસે કામથી પરવારીને પોતાની છોકરીઓને પાસે બેસાડી મોટી છોકરી સરસ્વતીને કહે છે.

લક્ષ્મી કહે છે: હે દીકરી સરસ્વતિ ! મેં તને ગઈ કાલે માઆપની સેવા છોકરીએ કરવાવિષે ટુંકમાં કહ્યું છે. હવે કહું છું કે જે પ્રમાણે છોકરીએ પોતાના પીએરમાં રહીને માઆપની સેવા કરવી, તેજ પ્રમાણે વિશેષ કરીને સામરામાં રહીને સાસુસસરાની સેવા કરવી. તેમાં છોકરાએ પોતાના આપની સેવા કરવી વિશેષ યોગ્ય છે. વહુએ પોતાની સાસુની સેવા માતાના પ્રમાણે કરવી. તે સાસુ આપણા ઉપર માતાના જેટલું હેત ન રાખે, તોપણ આપણે તેનો દોષ જોવો નહિ. કારણ કે સાસુ તથા સસરા એ ધર્મનાં માઆપ છે; માટે તેમના દોષ જોવાથી પાપી થવાય છે.

હે શાણી છોકરી ! માઆપ, તથા સાસુ સસરાવિના બાળપણમાં છોકરીને ગુરુ પણ સેવા યોગ્ય કહ્યો છે. ત્યાં એવી નીતિ છે કે ધણું કરીને તો માઆપ છોકરીને વિદ્યા ભણાવવી તથા દરેક કામને શીખવવું, તેથી તે ગુરુપણું પણ માઆપને વિષે જ ઘટે છે પણ કદાચિત્ માઆપથી તેમ નહિ બને, તો એ છોકરીને કોઈ વિદ્વાન્ ધર્મ તથા નીતિને જાણનાર વૃદ્ધ અથવા ઉત્તર વયના^૧ બચરાવાળર આજ્ઞાણને સોંપી વિદ્યા અપાવવી. પણ પ્રથમ અવસ્થાવાળા તથા નીતિધર્મથી રહિત વિદ્વાન્ પુરુષપાસે વિદ્યા ભણવા સોંપવી નહિ. બ્યારે છોકરીને દશ પૂરાં થઈ અગિયારમું વર્ષ^૨ પ્રવેશ થાય, તે સમયે તો માનાપિતાએ અનેક અગત્યનાં કારણસર પણ પોતાની પુત્રીને અન્ય પુરુષના સહવાસમાં^૩ ન રાખવી. બનતા સુધી તો મૂળથી જ કોઈ ભણેલી તથા ગૃહસ્થનાં ધર્મકર્મને જાણનારી સાધ્વી^૪ સ્ત્રીપાસે જ છોકરીને વિદ્યા વગેરે બાબતોની કેળવણી અપાવવી જોઈએ. ન કોઈ ઉપાયથી નહિ જ મળી શકે, તો પુરુષપાસે વિદ્યા અપાવવી; અને અગિયારમું વર્ષ એકા પછી તો જરૂર જણાયાથી કુલવતી પતિવ્રતા સ્ત્રીની સાથે વિદ્યા વગેરે સ્ત્રીનાં અનેક ધર્મકર્મને જાણવા તેનો સંબંધ કરી આપવો. જ્યાં સુધી છોકરો ભણતી હોય ત્યાં સુધી તેણે પિતાની પેઠે ગુરુની આજ્ઞા પાળવી, તથા તેમના ઘરનાં સામાન્ય^૫ કામકાજમાં પડેથી બનતી સેવા કરવી. અગિયારમું વર્ષ થયા પછી તે લૌકિક વિદ્યાના^૬ આપનાર ગુરુની એકાંતદેશમાં રહીને સેવા કરવાનો અધિકાર નથી. માત્ર આપણી માતા તથા સાસુની સમી^૭ રહી તેમની

૧ ધરડા. ૨ છોકરાંઝિયાવાળા. ૩ સોગતમાં. ૪ સારા ગુણવાળી. ૫ સાધારણ. ૬ બ્યવહારની વિદ્યાના. ૭ પાસે.

આજ્ઞાપ્રમાણે ચાલવું. વૃદ્ધ ગુરૂની પિતા તથા સસરાની પેઠે ઘટિત સેવા કરવી.

હે સારા લક્ષણવાળી ! હવે સ્ત્રીજાતિને આ લોકમાં સેવવા યોગ્ય સર્વથા શ્રેષ્ઠ પોતાનો પતિ છે, તેની સાથે ક્રમ વર્તવું, એ વાર્તા મેં ધણી વખતે તને પાછળ કહી છે, તોપણ ધણી અગત્યની બાબતને ફરી ફરી કહેવાથી વધારે દઢ થાય છે માટે, અને તે આ પ્રસંગને લગતી હોવાથી ટુંકામાં કહું છું, તે તું જરૂર બ્યાનમાં રાખજે. ખીજી સમગ્ર બાબતકરતાં આ વાર્તા ધણી જ ઉપયોગની છે. જ્યારથી સ્ત્રીજાત પતને સ્વાધીન થાય ત્યારથી તેણે પોતાના ધણીને કૃત્રિમજેવો બાણી તેને વિધિથી પૂજવાનો અભ્યાસ રાખવો. ત્યાં ધણી અકુશળ મનુષ્યોનું એવું મત છે કે “ સ્ત્રીએ પોતાના ધણી ઉપર મનમાં પ્રાંત રાખવી, તેની મરજી સાચવવી, અને તેની આજ્ઞા પાળવી એ જ સેવા છે, જેથી ફૂલચંદન વગેરે સાધનથી પૂજા કરવાની જરૂર નથી. ” પણ આ તેમનું મત પુખ્ત વિચારનું નથી. માત્ર કાચી બુદ્ધિવાળાં માણસનો આ વિચાર છે. તેથી કુળવાન વિચારવાને એ મતને પ્રમાણુ^૧ અથવા કિમની જાણવો નહિ અને વિધિથી પૂજા કરવાનો દરેક કુળવતી સ્ત્રીએ નિયમ રાખવો. હવે સરસ્વતિ ! એ વિનયથી પૂજા કરવામાં જ લાલ છે, તે પણ ટુંકામાં કહું છું તે તું લક્ષમાં રાખજે.

સહુઓ પહેલાં તો પતિની સમીપ જઈ પૂજા કરવાથી તે પતિનો મનમાં ડર હોય છે, તે ભાગી જાય છે, તથા ધીરે ધીરે પરસ્પરને બોલવાનો મહાવરો થાય છે, તથા એક બીજાના ઉપર મૂળથી જ પ્રીતિની દૃષ્ટિ બંધાઈ જાય છે, તથા એક બીજાના ગુણદોષની સમજણ પડે છે, તથા ધણીનો તથા સ્ત્રીનો કેવો અને કેટલો નજીકનો સંબંધ છે તે જણાય છે, તથા પૂજા કરનાર સ્ત્રીની વૃત્તિઓ રોજ ધણીના અભિમુખર રહે છે; તેમ જ કોઈ કારણસર એક બીજાને બોલવાય થઈ હોય અને તેથી એક બીજાને ક્રોધ ચઢ્યો હોય તોપણ, ‘પૂજા કરીને આવું’, નહિ તો નહિ’ એવો તે સ્ત્રીનો નિયમ હોય છે, માટે તે સ્ત્રીને પૂજા કરવાની તથા તે પતિને કરાવવાની જરૂર પડે છે. અને જ્યારે તે સ્ત્રી પૂજા કરે, ત્યારે તેણે અંતમાં પોતાના ધણીને વિનયથી પગે લાગવું પડે છે, તે વખત સ્ત્રીનો જમરો રોષ સ્ત્રીએ સુંકવો પડે છે; અને વિનયથી નમનાર તે અમળાઉપરનો તે કુળવાન પતિનો પણ ક્રોધ ઉતરી જાય છે, કારણ કે મરીખીથી આ

જગત્માં સહને વશ કરી શકાય છે. વળી હે સરસ્વતિ ! પૂજા કરવાના નિયમથી તે સ્ત્રીપુરુષની એકબીજા તરફ દોરાએલી વૃત્તિઓ રહેવાથી ધીરે ધીરે એકબીજાના સ્વભાવ મળતા આવે, એવો ગુણ બંધાતો જાય છે; જેથી પાછળથી તેમનો મજબૂત થયેલો પ્રેમ કોઈ દિવસ પણ તૂટતો નથી. ‘ પૂજા નહિ કરવી ’ એવા મતના ઓછી ભૂદ્ધિના માણસોનો વિચાર ભૂલભરેલો છે. કારણ કે મૂળથી તો આપણા લોકના રિવાજપ્રમાણે એકસ વિચાર કયાં વિના છોડ્યા છોડીને પરણાવવામાં આવે છે તેથી તેમજ તેમનું પુખ્ત વય થતાં સુધી એકબીજાને મળવા અથવા બોલવાનો પણ અભ્યાસ હોતો નથી તેથી, તેમની વૃત્તિઓ નિકટ સંબંધથી બંધાતી નથી; અને પાછળથી સહવાસ થાય, ત્યારે બંનેના ગુણ, પ્રકૃતિ^૧ તથા કેળવણી જુદી હોવાથી એકબીજાને અનુકૂળ લાગ્યે જ પડે છે, અને ગુણ તથા પ્રકૃતિ મળતાં આવતાં નથી, તેથી એકબીજાને વારંવાર વિરોધ^૨ થાય છે; અને વિરોધ થવાથી પરસ્પરને બોલવાનો પ્રસંગ આવે છે. તેમાં પુરુષની સત્તા પોતાના ઘરમાં હોવાથી બળવાન છે, અને પારકા ઘરમાં આવેલી તે સ્ત્રીની સત્તા નિર્બળ છે, તેથી તે પુરુષ અબજાને મારે છે, તથા કઠોર વચનો કહે છે, તથા ન સહન થાય એવી ગાળો પણ દે છે; જેથી ઉપાયવિનાની તે સ્ત્રી સહન કરે છે, પણ તેનું મન મૂળથી એકતાને નહિ પામેલું હોવાથી તેના ઉપર રોષ રાખે છે; અને એક વાર મન ખેદ પામે છે, તેનો વિરોધી સંસ્કાર^૩ તેના મનમાં બંધાઈ જાય છે; જેથી વારંવાર તેવો વિરોધ થવાનો પ્રસંગ આવે એટલે તેના મનમાં પડેલી છાપ પાકી થતી જાય છે. હે દીકરી ! આ જગત્માં મોટામાં મોટા પડેલા ધા ઓસડથી રુઝે છે, પણ કડવા વચનથી પડેલો ધા કોઈ ઉપાયથી રુઝાતો નથી. તેથી રોજ કઠોર શબ્દો તથા ગાળ ખાતારી અબજા પોતાના મનમાં ઘડી ઘડી ખેદ કરે છે, એકાંતમાં રડીને શોક કરે છે, તથા પોતાના પતિનું ભુલું ઇચ્છીને તેના ઉપર વૈર બાંધે છે. પછી તે વૈર અનેક કારણથી વધે છે, એટલે એકબીજાની પ્રીતિ છેક ઓછી થતાં એક બીજાસાથે ક્રોધમાં આવીને અણુધટતા શબ્દો બોલે છે. તેથી તે પતિ ગુસ્સે થઈને આખરે તે સ્ત્રીને મારે છે; અને એ પ્રમાણે અનેક વાર માર ખાતાર સ્ત્રી નિર્વજજ^૪ તથા નિર્ભય^૫ થઈ જાય છે. તેથી તે પોતાની મરણ પ્રમાણે નકારે રસ્તે ચાલે છે, જેથી પરિણામે

૧ સ્વભાવ. ૨ લડાઈ. ૩ મનમાં રહી ગયેલી છાપ. ૪ લાજવિનાની. ૫ બી વિનાની.

તે પુરુષ તેને પોતાના ઘરમાંથી મારીને કાઢી મૂકે છે. આવી લોકમાં
 અનેની ફોજી થાય છે, એટલું જ નહિ પણ ખંતે જણ નકારે રસ્તે
 આલનાર થવાથી ખંતે કુળનાં સધળાં માણસો આ લોકમાં અપકી-
 તિને પામે છે, અને સુઆ પછી નરકમાં પડે છે. માટે હે દીકરી !
 હું એ જ કહું છું કે કુળવાનની છોકરીએ તો પોતાના ધણીની વિ-
 ધિથી પૂજા કર્યાવિના સાસરે રહેતાં સુધી જમવું નહિ એવો નિયમ
 રાખવો જોઈએ. જ્યારે આપણો પતિ દૂર દેશ કે ગામ હોય ત્યારે,
 તથા આપણે પૂજા કરવાને અયોગ્ય અવસ્થામાં હોઈએ ત્યારે માત્ર
 પૂજા કર્યાવિના મનમાં આપણા પતિને સંભારીને તેને મનથી પગે
 લાગીને જમવું, પણ પાસે હોય ત્યાં સુધી તો ગમે તેમ થાય પણ પૂજા
 કર્યાવિના જમવું નહિ. હે સરસ્વતિ ! જોપુરુષનું મૂળથી જ સરખા
 વિચાર તથા રૂપચુરનું જોડું તો સંસારમાં લાખે કે કરોડે એકાદ
 લાખે જ મળી આવે છે. તેથી સધળાં ઐરાને મૂળથી ધણીઉપર મનમાં
 પ્રીતિ રાખવા વગેરે ઉત્તમ ગુણો આવતા જ નથી. માટે તેમણે પૂજા
 કરવાનો નિયમ રાખવો જરૂરનો છે. વળી જે ધણી પૈસાવાળો હોય,
 શરીરે સુખી હોય, સ્ત્રીને ઊંચા પ્રકારનાં લૂગડાં ઘરેણાં વગેરેથી સુખ
 આપતો હોય, તથા સ્ત્રીની મરજી સાચવતો હોય તેના ઉપર સ્ત્રીની
 પ્રીતિ જણાય એમાં કંઈ નવાઈ નથી. કેમકે પોતાની મરજીપ્રમાણે
 પૂરું પાડનાર પતિઉપર તો સધળાં સ્ત્રી પ્રીતિ કરે છે. પણ જ્યારે
 તે જ પતિ એ સ્ત્રીની ઇચ્છાપ્રમાણે સુખ આપી શકતો નથી, ત્યારે
 તે સ્ત્રીના કુળવાનપણાની તથા પ્રીતિની પરીક્ષા પડે છે. આ લોકમાં
 કેટલાક કાચી બુદ્ધિના પુખ્ત તથા કાચા વયના પુરુષો પોતે સ્ત્રીને
 અનુકૂળ ચાહે છે, તેથી તે સ્ત્રી જ્યારે તેમના ઉપર પ્રેમ દેખાડે છે,
 ત્યારે તે અવિચારી માણસ એમ મિથ્યા માની લે છે કે મારી સ્ત્રી
 મારા કલ્યાણ પ્રમાણે ચાહે છે, અને મારા ઉપર પ્રીતિ રાખે છે. એ મા-
 નવું કેવું છે કે જેમ સૂકું હાડકું કૂતરું દાંત મારીને ચાવવા જાય
 છે, ત્યારે તે કૂતરાના પોતાના મુખમાંથી લોહી નીકળે છે, તે લોહીનો
 તે સ્વાદ લે છે, અને હાડકાને વારંવાર ચાવે છે, અને એમ માને
 છે કે આ હાડકામાંથી લોહી મને મળે છે. આ જેમ સૂકા હાડકાને
 ચાવનારું કૂતરું પોતાના લોહીને ચાટી સુખદાતા માને છે, તેમ આ
 મૂર્ખ માણસ પોતે સ્ત્રીને અધીન રાહીને પ્રીતિ દેખાડીને અનેક
 દુઃખ સહન કરે છે, અને ભૂલથી એમ માને છે કે મારા દુઃખમાં
 રહીને પ્રીતિ રાખે છે, આ પ્રમાણે માનનાર પુરુષ જ્યારે તેની ઇચ્છા-

૧ ગેરઆચરને. ૨ તાળે.

પ્રમાણે ચાલવા શક્તિવાન નથી હોતો, ત્યારે તે માથે ચઢાવેલી મૂર્ખ સ્ત્રી એને ન સહન થાય એવાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ દે છે, તથા અપ્રીતિ દેખાડે છે; તોપણ એ મૂર્ખ ચેતતો નથી, અને કદાચિત્ ચેતે છે, તોપણ પહેલેથી બગડેલી કૃત્રીક વાતનો પછી દુઃખે કરીને પણ સુધારો થતો નથી. આખો જન્મ પરતાવો કરીને તે મોતને જ પામે છે, અને તેવી સ્ત્રીઓ પણ અનેક પાપ કરે છે, તથા અનેક દુઃખો ભોગવી મરણપછી પણ નરકમાં દુઃખને જ ભોગવે છે. માટે હે કુળદીપક^૧ દીકરી ! તું તો જ્યાં સુધી પતિના સમીપ હોય ત્યાં સુધી તેમની પ્રસન્નતાપ્રમાણે વિધિથી અથવા તો દુંકામાં પણ રોજ પૂજા કરજે. ત્યાં વિધિથી એટલે પાટડો વગેરે ચોખ્ખું આસન તથા સઘળો સામાન તૈયાર કરીને પતિની અનુકૂળનાપ્રમાણે તેમને વિનંતિ કરી બોલાવવા, તે આસનઉપર બેસાડીને પ્રથમ જમણા પગનો અંગુઠો ધોધને તે જળ પીવું, પછી ચંદનને પગે, મસ્તકે અથવા કપાળે વાવું,^૨ તથા ફૂલને ચઢાવવાં. ધૂપ અને દીવો તો પહેલેથી તૈયાર કરી જ મૂકેલા જોઈએ. પછી પૂજા થઈ રહી કે જમવાની થાળ આગળ મૂકી પ્રીતિથી જમાડવા. જમાડ્યા પછી સુખવાસ એટલે પાનસોપારી વગેરે જે હોય તે આપવું, અને પછી તેમના ઉચ્ચિષ્ટમહિત તેમની આજ્ઞા માગીને પ્રસન્ન ચિત્તથી જમવું. હે દીકરી ! જ્યારે પતિની પ્રકૃતિ અનુકૂળ ન હોય, અથવા કામની ઉતાવળ હોય તો ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ વગેરેની કાંઈ વધારે જરૂર નહિ રાખવી. માત્ર ચરણોદક^૩ લેધને થાળ જમવાની મૂકીને નમસ્કાર કરવો, અથવા ખરી અડચણે દૂરથી માત્ર નમસ્કાર કરીને પછી આજ્ઞા માગી જમવું. આ દુંકામાં પૂજનનો વિધિ બંધવો.

હે સદાચરણવાળી ! આ સંસારમાં આપણે અમળા જાતિને પતિવિના સઘળો વ્યવહારસુખનું કારણ, બીજું કાંઈ જ નથી. માટે પરમાર્થસુખના સાધક^૪ સદ્ગુરુ તથા પરમેશ્વરને જે જે પ્રકારે સેવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે આપણે વ્યવહારસુખના સાધક^૫ પોતાના ઘણીને ઘણી પ્રતિથી સેવવા જોઈએ. ઘણીએ પોતાના સેવકરૂપ સ્ત્રીસાથે કેમ ચાલવું, વગેરે વાર્તા આગળ પતિના સેવ્યતા ધર્મમાં કહીશ. પણ હમણાં તો તારા ધર્મને તું બરાબર જાણીને તેને પાળનારી થજે, નહિ તો આ અમારી કરેલી સઘળી સેવા ફેકટ જઈને તું અધોગતિએ એટલે દુઃખને આપનારા નીચ લોકને પામીશ, એટલું

૧ કુળના દીવાદપ. ૨ લગાડવું. ૩ એંકું. ૪ ચરણ ધોએલું-પાણી. ૫ સાધી આપનાર. ૬ સાધનાર.

જ નહિ, પણ આખા કુળને લાંછન લગાડનાર થઇશ. માટે હે સુપુત્રિ !
તું સાવધ રહી આ મારા વચનોને ત્યજશ નહિ.

રોજ સવારમાં ઉડીને પતિને પગે લાગીને સાસુ હોય તો તેની
મરજી પ્રમાણે કામમાં પ્રવેશ કરવો, અને સાસુ ન હોય તો આપણે
સ્ત્રીજાતિએ કરવાનાં સધળાં કામને કરવાં. ત્યાં સૌથી પહેલાં પોતાના
કેશને સમારી બીજા કામમાં લાગવું. આપણે સ્ત્રીજાતિએ ચોટલો
છૂટા મૂકીને કદાચિત્ પણ ફરવું નહિ. કારણ કે છૂટા ચોટલો મૂકી
ફરનાર સ્ત્રીના મસ્તકઉપર યમના હૂતનો વાસો રહે છે. વળી છૂટા
ચોટલામાંથી વાળ ખરે છે, તે વખતે પાણીમાં, લોટમાં, કે બીજા
ખાવાપીવાના પદાર્થોમાં ઉડીને પડે છે, અને તે માણસના ખાધામાં
આવે છે, તો પ્રસંગે ગળામાં ખાંસી વગેરે રોગોને પ્રેદા કરે છે. તેથી
ચતુર સ્ત્રીએ તો અંખોડો વાળ્યાવિના ધરમાં કે બહાર ફરવું જ નહિ.
છૂટે ચોટલે ફરવાની ચાલ નીચ લોકને કદાપિ રુચે તો લડે પણ
આપણને ઘટતી નથી. વળી હે દીકરી ! આપણા સ્ત્રીઓનો એવો
સ્વભાવ છે કે જ્યારે માથું ચોળીએ છીએ ત્યારે જ્યાં સુધી વાળ
બીના હોય છે ત્યાંસુધી સૂકવવાના વિચારથી તેને છૂટા મૂકી ફરીએ
છીએ; પણ તે વધારે સારું નથી. નાહ્યા પછી એક સ્થળે બેસીને
અથવા ઉભાં રહીને કેરા વસ્ત્રથી સારીપેઠે વાળને લૂછવા, અને પછી
તરત એક લટને ગાંઠ બાંધી રાખવી, અને જ્યાં સુધી તે જગાથી
આધાં પાછાં ન જઇએ, ત્યાંસુધી સધળા વાળ છૂટા મૂકવા. પણ
જ્યારે આબુઆબુ કામમાં પ્રવેશ કરીએ, ત્યારે એવો અંખોડો વાળી
ફરવું, અને એક છૂટી લટને ગાંઠ બાંધી રાખવી. વળી એક જગાએ
બેસીએ, ત્યારે કેશને મોકળા કરી સૂકવીએ. આ રીત સારી છે. પણ
આખો દિવસ છૂટે ચોટલે ધરમાં ફરવું તથા સધળું કામ કરવું, એ
રીત બહુ જ નફારી છે. માટે હે દીકરી ! તું સંભાળીને ચાલજે.

પોતાનાં શરીરનાં દાતણપાણીવગેરે કામથી પરવારીને ચોકશીથી
કચરા વાળવા, વાસણ માંજવાં, પાણી ગાળવાં, રસોઇ કરવી, સર્વને
જમાડવાં વગેરે સધળાં કામ તેને પાછળ કહ્યા પ્રમાણે ઉત્તમ રીતે
કરવાં; અને જો આપણું ગરીબ સાસરું હોય, તો દળવું, ખાંડવું
વગેરે મહેનતનું કામ પણ કરવાનો અભ્યાસ રાખવો. એથી પણ
શરીર કસાઇને મંજબુત થાય છે. એ પ્રમાણે ધરનાં સધળાં કામ કરતાં
છતાં વારંવાર આપણા ધણીની પ્રીતિ શી રીતે વધારે થાય, એવા
વિચારને કરતાં જવું; તથા પતિને જોઈતાં જરૂરના કામને તેમની
મરજીપ્રમાણે કરી આપતાં જવું; આજસ તો બિલકુલ રાખવું નહિ.

નવરાંશનો વખત મળી શકે એમ હોય તો પતિપાસે બેસી પ્રીતિનાં વચનથી તથા અનેક ઉપાયથી તેમનું મન આનંદ પામે એવી રીતે કરવું, કારણ કે પુરુષને ઘર ચલાવવામાં જેવું સંકટ છે, તેવું બીજા કોઈને નથી. સઘળા સંસારતાપથી તપેલા તે આપણા પતિને દરેક વાતમાં ધીરજ આપતાં તેને અનુકૂળ રહીને હાસ્યવિનોદ એટલે પ્રીતિ-વડે હસી બોલીને તેમનું મન સંતોષને પમાડવું, આ જગતમાં પ્રીતિ પાત્ર^૧ સ્ત્રી તથા બાળક, પુરુષના મનના સઘળા બુજ પરિતાપને મટાડી શાંતિનાં આપનાર છે. માટે તેમને સુખ ઉપજે તેમ જરૂર કરવું. કેટલીએક મૂર્ખ સ્ત્રીઓનો એવો સ્વભાવ હોય છે કે પોતાના પતિને દુઃખના સમયમાં ઘણો તિરસ્કાર કરે છે, તેની પાસે પ્રીતિથી બેસતી નથી, અને તેને થતી પીડા મટાડવા પ્રીતિથી ઉપાય પણ કરતી નથી, તથા તેના કમાએલા પૈસાને પણ પોતાને કબજે રાખીને તેને દુઃખના વખતમાં તે પૈસામાંથી બિલકુલ ખર્ચ કરવા દેતી નથી, તથા તેના પરિતાપને શમાવનારાં પ્રીતિનાં વચનો પણ બોલતી નથી, તથા તેની મરજી સાચવી સેવા પણ કરતી નથી; પણ ઉલટી તે આપણી પોતાનાં મનમાં એવા વિચાર કરે છે તથા તેને મુખે આવી કહે છે કે જુઓ, આ તમારો મંદવાડ તો કેમ ક્યો મટતો નથી. આટલા આટલા દહાડા થયા, પણ એવું ને એવું. રડ્યો આવો મંદવાડ તો કોઈનો જોયો નથી ! તમે તો જનમના માંદા રહ્યા તે જરાસુધીર; તમારા મંદવાડનો કંઈ પાર આવવાનો નથી. આ બે મારી જણાસો છે, તેએ બળા, એમાં ને એમાં પૂરી થવાની ને ચારે દહાડે તમારું માથું દુખ્યું તે દહાડે આ છોકરીની ને મારી રાંડની માઠી વલે છે ! ના, ના, ઘરમાં તે કંઈ પૈસા વિચાય છે ? એક વરસે પૂરું કમાવાનું નહિ ને ચાર વરસ ખાટલે પડીને આવું, એ તે રાંડનું શી રીતે પહોંચે ? આ છોકરાનાંએ નસીબ પુટલાં છે. કોઈ શું કરે ? આ ઘરમાં ફલાણું નથી, હીકણું નથી, વજેરે દુષ્ટ વચનો—દુઃખનો વધારો થાય એવાં—બોલે છે, પણ તેને ધીરજ આપતી નથી. વળી કેટલીક દુષ્ટ સ્વભાવની શંખિનીઓ તો આથી પણ એવાં કઠોર વચનો બોલે છે કે આ તું તો મરવા પડ્યો છે, તે તને કંઈ આગળ પાછળનું ભાન છે કે રાંડને આ રસ્તાં કેમ થતું હશે ? કંઈ તારી પજાડી અમારે સહિને મરવાનું નથી ! તું જનમનો માંદો તે મારી છાતીએ બળતી હૈયામગડીજેવો ! મુઓ મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી ! કમાવા જવું પડે એટલે માંદા થઈને પડ્યા. પણ આ ઘરમાં હોળી ઉઠી છે, તેનું કંઈ ભાન છે ?

જાણીએ માંદા પડે છે, પણ આવા રડયા રોજના માંદા તે કેમ ખ-
માય ? મરે તોએ છૂટકો થાય કે સુખે બેસીએ તો ખરાં. આ વગેરે
જાતીતોડ વચનો બોલીને તેના સામું પણ જોતી નથી, તો સેવા કર-
વાની શી આશા ? હે દીકરી ! આવી દુષ્ટ સ્ત્રીઓને સાપણી જાણવી.
તેને ઘરમાં રાખીને પાળવી પણ ન જોઈએ. તોપણ બિચારો
સંસારભારને વહેનારો બળદિયાસરખો પુરુષ તેના ઉપરથી મમતાને
સૂકતો નથી, અને પાછો મજૂરી કરીને મરતાં સુધી સુખને સ્વપ્નામાં
પણ જોતો નથી. ધિક્કાર છે એવાં સ્ત્રી તથા પુરુષોને ! એમના
કરતાં તો પશુનો જન્મ પણ સારો કે ઝાઝું કરીને એક બીજાને
અન્નવસ્ત્રની કાળજી રાખવાની નથી. આવાં સ્ત્રીપુરુષ સંસારમાં હોય
છે, તેનું કારણ સારી કેળવણી નહિ એ જ છે, આટી જે છોકરો
અથવા છોકરી સહિથી પહેલાં ઉત્તમ માઆપના હાથથી કેળવાયાં છે,
તથા ગુરુના હાથથી કેળવાયાં છે, તથા પછી સદગુરુને શરણ થયાં
છે, તેમનામાં આવા વિચાર સ્વપ્ને પણ ઉત્પન્ન નથી. અને પોતા-
પોતાના ધર્મ જાણી પરસ્પર પ્રીતિથી રહી આખો જન્મ સુખમાં
અને આનંદમાં જ કાઢે છે; પછી તે ગરીબ હોય કે પૈસાદાર, પણ
મરતાંસુધી પોતાના ધર્મને છોડતાં નથી. એવાં માણસો પરમેશ્વરની
પ્રીતિ મેળવીને આ દુઃખના ભરેલા સંસારદરિયાને તરી જાય છે.
માટે હે દીકરી ! આ મારાં શીખામણનાં વચનને મરતાં સુધી જુલૂશ
નહિ, અને પતિને ઈશ્વરની પેઠે પ્રીતિથી પૂજજે.

માત્ર પૂજ કરવી એ જ પતિની પ્રીતિ મેળવવાનો ઉપાય છે
એમ નથી, પણ સર્વ પ્રકારે તેમની મરજી સાચવવી. તેમનું મન
કદી પણ નારાજ થાય એવું કરવું નહિ. પતિએ શરીરથી કરવાતું
કામ કહ્યું હોય, અને આપણું શરીર સારું ન હોય તો ઘણી નમ્ર-
તાથી તેમને કહેવું કે ‘ મારા શરીરને આજ અસુખ છે, માટે આ
કામ મારાથી થઈ શકતું નથી. તે આપ ક્ષમા કરજો. ’ અથવા એ
જ પ્રમાણે કામ ન થવાતું બીજું જે કાંઈ કારણ હોય તે કારણ
જાણવીને દીનતા દેખાડવી. પણ કુળવની અમળાએ પ્રાણ જતાં
સુધી પણ પોતાના ઘણીઉપર ક્રોધ કરવો નહિ, તથા રોષ રાખીને
તેમના સામે મોં ચઢાવવું નહિ, તેમ જ વિરોધ મનમાં રાખવો
નહિ, અને ઉપર દેખાડવો પણ નહિ; કારણ કે આપણા સર્વ વ્યવ-
હારસુખને આપનાર પ્રતિને ઈશ્વરની પેઠે જાણ્યા છતાં જે તેમના
ઉપર આપણે વિરોધભાવ દેખાડીએ, અથવા મનમાં ધરીએ, તો

આપણી કરેલી પૂજા વગેરે સેવા ફાકટ જાય છે, અને અપરાધી થઈએ છીએ. માટે હે શાણી સુતા ! સહીથી અગત્યની વાત પતિની દરેક મરજી સંભાળવી એ છે. તેમાં તું આજસ કે અભિમાનથી કાંઈ દિવસ પણ ચૂક કરીશ નહિ.

આ પ્રમાણે ધણીની સેવા કરતાં છતાં તે ધણીના દોષ કે અવગુણ આપણા જાણવામાં આવે તો તેથી તેને અપરાધી ગણી તિરસ્કાર કરવો નહિ, પણ બંને તેવી યુક્તિઓ રચીને તે પતિના દુર્ગુણ છૂટે એવો પ્રયત્ન કરવો. પણ તેનાથી વિરોધ કરીને અધર્મથી સુખ મેળવવાની પાપરૂપ ઇચ્છા આપણે સ્વપ્નમાં પણ રાખવી નહિ. કારણ કે પાપશુદ્ધિનાં માણસ કદાપિ તરત સુખને, દેખે અથવા માની લે, તો પણ થોડા વખતમાં તે પાપીને પાપનું ફળ દુઃખ આવે છે તે જન્મસુધી હડતું નથી, એટલું જ નહિ પણ જન્મોજન્મ નડે છે, માટે રોજ સવારમાં ઉઠીને પરમેશ્વર તથા પતિપાસે એ જ માગવું કે મને માઠી બુદ્ધિ આપશો નહિ. આવી રીતે ચાલનાર સેવકરૂપ સ્ત્રી જરૂર પતિની પ્રીતિપાત્ર થાય છે.

હવે હે દીકરી ! જ્યારે આપણને પ્રજા થાય, ત્યારે તે છોકરા તથા છોકરીરૂપ પ્રજાસાથે વર્તવાના માયાપના ધર્મને પણ ટુંકામાં કહું છું. ત્યાં છોકરાંપ્રતિ માતાપિતાનો ધર્મ એવો છે કે જ્યારે છોકરાં સમજવાયોગ્ય વયનાં થાય કે તરત તેમને પોતપોતાના ધર્મને અનુસરીને ચલાવવા માંડવાં. ત્યાં કેટલીક મૂર્ખ માતા તો છોકરું બોલવા શીખે કે તેની પાસે તેના આપને ગાળો દેવડાવે છે, અને કામ પડેથી તારા આપને આમ કહે, તેમ કહે એવા ખોટા શબ્દો શીખવી આપના સામે બોલાવે છે. તે જ પ્રમાણે ઘણા અક્કલવિનાના આપ હોય છે તે હેતુ દેખાડવાનિમિત્તરે છોકરાંને શીખવે છે કે “તારી માને કહે કે રાંડ બોડી ! રાંડ ગધેડી !” આવા નકારા બોલો બોલાવે છે અને એક બીજાસાથે નીતિથી ચલાવતા નથી. વળી મા છોકરાંને શીખવે છે કે ‘જા તારા આપને માર;’ ને આપ શીખવે છે કે ‘જા તારી માને માર,’ આમ થતાં તે છોકરાં મૂળથી જ માઆપને મારવાની કેળવણી લે છે. તે પછી મોટાં થાય છે ત્યારે ખરેખર મારે છે, અને તે મૂર્ખાં માઆપ પાછળથી રહે છે, ને છોકરાનો વાંક કાઢે છે કે આ નકારાં ઉઠ્યાં. પણ મૂળ પોતાની ભૂલને જાણતાં નથી. વળી એ જ પ્રમાણે આડોશીપાડોશી ને સગાં-વહાલાંને મારવા તથા ગાળ દેવાનું શીખવે છે, અને તે છોકરાં તેમ

કરે છે, ત્યારે સારા રાજ થાય છે. આ ટેવ બહુ જ ધિકારવા-
ળેગ છે. માટે કુળવાન માળાપે પોતાનાં છોકરાંને આવી કુટેવ
પાડવી નહિ.

હે સારી સમજણવાળી છોકરી ! કુળવાન માળાપે તો પોતાનાં
છોકરાંને સમજણ આવવા માંડે ત્યારે માએ, છોકરાંને બોધ કરવો
કે ‘ જા, હાથ જોડીને તારા બાપને પગે લાગ. ’ લાંબો લોંબપર
સૂંઘને પગે લાગ. ’ ‘ હાથ જોડી પગ ઉપર માથું મુક. ’ એવો
બોધ જ કરવો એમ નહિ, પણ તેની પાસે રોજ સવાર સાંજ તે
પ્રમાણે કરાવવું; અને બાપે તે છોકરાંને શીખવવું કે ‘ આ પ્રમાણે
જ તારી માને હાથે જોડીને પાપે પડ. ’ આમ પરસ્પરનું માન વધા-
રોને છોકરાંના મનમાં મૂળથી જ પૂજ્યશુદ્ધિનો ઉદય કરવો જો-
ઈએ; તથા બોલતાં આવડે ત્યારે તેને નકારા શબ્દો નહિ શીખવવા,
પણ પરમેશ્વરનાં નામ શીખવવાં, કે જેથી આજો દિવસ તે કસ્યા-
શુકારી ઉશબ્દોના ઉચ્ચારથી તેની વાણી તથા મન ધીરે ધીરે મુઘરીને
પવિત્ર એટલે દોષરહિત થાય. એ જ પ્રમાણે માળાપે પોતાનાં સગાં
તથા પાડોશી વગેરેની સાથે નકારી વર્તણુક ન શીખવતાં તેમના
દરજાપ્રમાણે વર્તવા તેમને દરજ પાડી શીખવતાં રહેવું; જેથી
તેની બંધાંતી શુદ્ધિ જ સારા પાયાઉપર રચાય છે, અને અંતમુધી
પણ તેના સારા જ સંસ્કારવાળી^૪ રહે છે. વળી હે સરસ્વતિ ! તે
છોકરાંને સમજણ આવતી વખતથી જ માએ બાપની તથા બાપે
માની પૂજા કરતાં શીખવવું જોઈએ. રોજ છોકરાં સવારમાં નકાય
કે તરત તેમને પૂજા કરવાની ટેવ પાડવી. પૂજા કર્યાં વિના ખવાય
નહિ એવો નિશ્ચય તેમના મનમાં દઢ સ્થાપવો; જેથી તેમને અસ્થા-
સવડે મામાપમાં ઇજ્જત અથવા પૂજ્યશુદ્ધિ દઢ થાય છે. જો બાપે
છોકરાંને કાઈ કામ કરવાનું કહ્યું અને તે આકું થાય, તો માએ તેનું
ઉપરાણું લઈ બાપની આજ્ઞા ભંગ કરવાની ટેવ શીખવવી નહિ. પણ
તે બાળકને શીખવી, સમજાવી, તથા લય દેખાડી યુક્તિથી તેની
પાસે તે પિતાની આજ્ઞા જરૂર પળાવવી; અને તે જ પ્રમાણે માનું
વચન પાળવાને પિતાએ છોકરાંને જરૂર શીખામણથી કેળવવાં જોઈએ.
જો માનું વચન ન પાળાંને છોકરાં બાપના પક્ષમાં^૫ જાય, તો બાપે
તેની હડને મદદ આપવી નહિ; અને બાપના સામે ચઢેને છોકરું
માતાપાસે આવે, તો તેણે પણ તે છોકરાના મતને ટેકા આપવો

૧ આ પૂજા કરવા યોગ્ય છે એવી. ૨ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ.
૩ સુખ કરનારા. ૪ અસરવાળી. ૫ તરફેણ.

નહિ. આ સધળું છતાં વખત એ વખત બાળક ન માને એવી હક કરે, તો માઆપે તેને નિર્દય થઇ મારવું નહિ, કે ગાળો દેવી નહિ; પણ જરા વખત જવા દઇને પાછું સમજવી તે કામ કરાવવું, નહિ. તો પગે લગડાવીને માફ માગનાં શીખવવું, પણ આપણું વચન ન પાળ્યું એમ જાણી ક્રોધથી તેના ઉપર એદરકારી દેખાડવી નહિ, તેમ જ માર તથા ગાળ દેવાની ટેવ પણ રાખવી નહિ. આ પ્રમાણે માઆપસાથે વર્તવાની ઉંચી નીતિ શીખવવી એટલું જ નહિ, પણ કાકા, કાકી, તથા મોટા ભાઇ, ભોજાઇ વગેરે વડિલની સાથે પણ સારી રીતે વર્તવાની ટેવ શીખવવી જોઇએ.

વળી આપણા લોકમાં આ કાળમાં માઆપની સેવા છોકરાં મોટપણે નથી કરતાં તેનું એ પણ કારણ છે કે છોકરાને નાનપણથી જ કેડમાં બાંધીને મંદિરમાં અથવા દેવજોમાં લઇ જઇને તેને શીખવે છે કે પગે લાગ. આ આપણાં માઆપ છે, એ પરમેશ્વર છે. કહે કે ‘મારું સાંઠું કરજો, મારાં માં ને બાપ !’ આ રીતે છોકરાંને શીખવે છે, પણ ખરાં માઆપ પોતામાં ઈશ્વરશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય એવી નીતિને શીખવતાં નથી. તેથી એવો પરિણામ નજરે પડે છે કે ઘરમાં માઆપને મારે દુઃખ દે, જુદો રહીને તેમને બાવા પણ ન આપે, અને મંદિરોમાં જઈને ઘણા રૂપૈયા ખર્ચ કરે. બીજો લોકને દેખાડવા ધર્મ કરે, અને તેમાં પોતાનું કલ્યાણ માને, પણ મૂળથી ટેવ નહિ હોવાને લીધે, તેમ જ માઆપ છે એ જ આ જગતમાં આપણું ખરું દૈવન છે, એમ પહેલાંથી દઢ નહિ થયેલું હોવાને લીધે ખરાં સેવ્ય માઆપ છે, તોપણ તેમને દુઃખ દઇને બીજા ઉપાયોથી આપણું કલ્યાણ માને છે. તેથી હે દીકરી ! સારી સમજણનાં માઆપે તો સૌથી પહેલાં પોતાની પૂજા કરાવી છોકરાંને જાણવ્યાં. પછી પોતપોતાના પાળેલા ધર્મ પ્રમાણે છોકરાંને મંદિર અથવા દેવજોમાં લઇ જવાં હોય તો લઇ જવાં. તેમાં કાંઈ વધારે વિરોધ નથી. પણ માઆપને દુઃખ દઇને તથા માઆપની સેવા છોડી દઇને લોકમાં ધર્મત્તમા કહેવડાવવા જે માત્ર પરમેશ્વરની સેવા કરે છે, તેની ઉપર પરમેશ્વર પણ પ્રીતિ કરતા નથી. માટે છોકરાનું હિત વિચારનાર માઆપે તો છોકરાંને માઆપમાં જ ઈશ્વરશુદ્ધિવડે સેવા કરતાં શીખવવું; એ વિના પરમેશ્વરને પ્રસન્ન કરવાનો બાળો ઉત્તમ માર્ગ નથી.

જ્યારે છોકરાંની વાણી ખરાખર ખુલે, ત્યારે - તેમને જાણવા માટે શાળામાં મૂકવાં. ત્યાં આળસ, ક્રોધી, વિદ્યા પૂરી નહિ જાણનારો, નિર્દય, લોભીઓ, કામો, વ્યવહારનીતિમાં અકુશળ, પ્રથમ શીખનાર

ખાળકાને શીખવવામાં ઉપયોગી યુક્તિઓને ન જાણનાર, તથા ખા-
ળકની પ્રીતિ ન મેળવી શકે એવો, તથા મનનો મેલો, પાપાચરણમાં
પ્રીતિવાળો, આ વગેરે દુષ્ટ લક્ષણોવાળો ગુરુ હોય, તેનો ત્યાગ કરીને
ઉદ્યોગી એટલે એક વાર શીખવ્યા છતાં ન આવડે અને ફરી પૂછે
તો તેને વારંવાર પ્રીતિથી શીખવવામાં ખેદને ન માનનાર, શાંત
સ્વભાવવાળો એટલે અપરાધની ક્ષમા આપવામાં કુશળ, સારા ગુરુ
પાસેથી વિદ્યાને વિધિયત્ત શીખેલો, દયાવાળો એટલે છોકરાંની શક્તિ-
નો વિચાર કરીને લાજુવારૂપ ભાર મુકનારો, સંતોષી એટલે પૈસાદાર
તથા ગરીબના છોકરામાં ભેદભાવને ન રાખનાર, સ્વાર્થશુદ્ધિરાહિત
એટલે છોકરાંપાસે જૂદાજૂદા સારામાઠા પદાર્થો માગવાની ઇચ્છા વગરનો
તથા તેમને લાજુવામાં વિદ્યારૂપ પોતાના ખાનગી કામમાં રોડી રાખવાની
ઇચ્છાવગરનો તથા વ્યવહારનીતિને જાણનારો એટલે માળાપે છોકરાં-
સાથે તથા છોકરાંએ માળાપસાથે, ગુરુએ ખાળકસાથે અને ખાળકે
ગુરુસાથે, તેમ જ ખીજા પરસ્પરના વ્યવહારના સંબંધવાળાએ એક
ખીજાસાથે કેમ ચાલવું એ વાર્તાને જાણનારો, વિદ્યાગુરુના કામમાં
કુશળ એટલે નાનાં, મોટાં, તથા ઉત્તમ, મધ્યમ, મંદશુદ્ધિવાળાં,
તથા આરંભ કરનાર અને વિશેષ લાણેલાં, તથા ગરીબ અને ઉચ્છૃં-
ખલ^૧, સદ્ગુણી અને દુર્ગુણી વગેરે છોકરાંઓનાં શરીર તથા અંતઃ-
કરણની પરીક્ષા કરીને તેમને જૂદી જૂદી યુક્તિથી લાજુવામાં ભો-
મિયો, તથા સર્વજનપ્રિય સ્વભાવનો એટલે સધળાં ખાળકાના મનમાં
મારા ઉપર ગુરુની ધણી કૃપા છે એવો ભાવ પેદા કરનાર, તથા ખીજે
દિવસે છોકરાંને નિશાળે જવાની પ્રીતિ કાયમ રહે એવી ખાળકસાથે
પ્રેમશુદ્ધિથી સખાભાવને^૨ જોડનારો, તથા મોકળા મનનો એટલે જે
આ થોડા વખતમાં હું છોકરાંને લાજુવી દર્શાવે તો પછી મારી આવક
જતી રહેશે એવું ધારી શક્તિમાન ખાળકનો મિથ્યા ધણો કાળ ન
અગાડનારો તથા આ વિદ્યા જે હું પૂરેપૂરી શીખવી દર્શાવે તો પછી
મારો ગુરુભાવ કાંઈ રહેશે નહિ એમ જાણી બાકી અંશ ન રાખીને
વિદ્યા લાજુવનારો, તથા સ્વધર્મોચરણી એટલે પોતાનું હિત વિચારી
છોકરાંના હિતને ન અગાડનારો તથા ચોરી, વ્યભિચાર, જીહ્વા ભેલવું
વગેરે પાપારૂપ આચરણવિનાનો તથા માતા, પિતા, ગુરુ, ઈશ્વર અને
સદ્ગુરુ એ ઇષ્ટોની પૂજા કરવારૂપ પોતાના ધર્મને જાણી પાળનારો,
આ વગેરે અનેક સારા લક્ષણથી ભરેલા ગુરુને પોતાનાં છોકરાં વિદ્યા
લાજુવવા કુળવાન માળાપે સોંપી આપવાં. નહિ તો ગમે તેમ પેટ-

જારા ગુરુને સોંપાવાથી બાળકો અનેક દુર્ગુણને શીખે છે, અવિદ્યાનુ રહે છે, તથા બીજા અગણિત ગેરફાયદા થાય છે માટે જેવા જોઈએ તેવા સારા ગુરુપાસે બાળકોને વિદ્યા અપાવવી એ પણ માયાપોતું મુખ્ય કામ છે.

વળી હે નીતિમાન છોકરી ! વિદ્યા આપ્યા પછી છોકરી, સ્ત્રી-જાતિના દરેક ધરવ્યવહારવગેરે જાણવાયોગ્ય કામોમાં કુશળ થઈ છે કે નહિ, એ વાર્તાની માતાએ તપાસ કરવી; તથા છોકરો પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવા યોગ્ય વિદ્યાને રૂઢે પ્રકારે લાગ્યો છે કે નહિ તથા સદ્ગુણી થયો છે કે દુર્ગુણી, એ વગેરે વાર્તાની પિતાએ રૂઢે પ્રકારે તપાસ કરવી જોઈએ. ત્યાર પછી કન્યાનો આકર્ષી બાર વર્ષની ઉંમરમાં વિશ્વથી ત્રિશ વર્ષના પતિસાથે વિવાહ કરવો. ચતુર્થ એ છે કે વિશ વર્ષની ઉંમર થાય ત્યારે છોકરાનું લગ્ન કરવું. કારણ કે એટલી ઉંમરમાં તે છોકરાનું રૂપ, ગુણ, સામર્થ્ય સર્વે ઉધાડું જણાઈ આવે છે. અને છોકરીને બાર વર્ષસુધીમાં પરણાવવી. આ કાળમાં તે જાતિની રૂઢિમાણે છોકરાને ફરી કન્યા મળશે કે નહિ એવા ભયથી છેક નાનપણમાં પરણાવે છે, અને ખોટા રૂઢિમાર્ગથી ઘણી વખતે એમ જેવામાં આવે છે કે કુળવાનતા મોટી ઉંમરના છોકરાને કન્યા મળતાં વિલંબ પણ થાય છે. આ દુષ્ટ રિવાજથી કેટલાંક વિચારવંત માઆપ પણ છોકરાને કન્યા નહિ મળશે એવા ભયથી નાનપણમાં લગ્ન કરે છે, અને પાછળથી વિપરીત થવાથી ખેદને પામેલાં દેખાય છે, અને છોકરીને પણ ફરી સારો વર કે ધર મળશે કે નહિ એવા વિચારથી છેક બાળપણે ગુણ તથા દોષનો વિચાર કર્યાવિના પરણાવે છે, તેથી વરનાં રૂપ, ગુણ, વય વગેરે લક્ષણોની પાકી તપાસ કર્યા વિના દીકરી આપે છે, તેથી પણ તે આપનાર, લેનાર, તથા છોકરી એ સઘળાં પાછળથી મોટા દુઃખનો અનુભવ કરી રાત્રિ-દિવસ અગ્નિની પેઠે પરિતાપને દેખે છે. આથી આ સંસારમાં ઘણા ગેરફાલ થાય છે. પણ ઉપાયને ન જાણનાર બ્રાહ્મિઓ દુઃખનો ભોગ થયાવિના રહેતાં જ નથી.

હે દીકરી ! આ સંસાર દુઃખનો દરિયો છે, એવું મોટા પુરુષો મૂળથી કહેતા આવ્યા છે, તેમ જ સંસાર એ સુખની ખાણ છે, એમ પણ ઘણા પુરુષો કહેતા આવ્યા છે. આ બે વાતમાં ખરું શું, અને ખોટું શું, એ વિષે સંસારના સુખદુઃખનો વધારે અનુભવ કરનારા ચતુર પુરુષો તથા સ્ત્રિયો પોતાની બુદ્ધિ તથા વિચારના પ્રમાણમાં સારી રીતે નિશ્ચય કરે છે. પણ ન્યાયથી તોલ કરવા જઈએ

તો મારા વિચારપ્રમાણે જાને વાર્તા બરાબર અને અનુભવસિદ્ધ છે. ત્યાં સદ્વિચારને નહિ પામેલાં એવાં, તથા કુળવાન અને વિક્ષાન માખાપ, ગુરુ તથા સદ્ગુરુવડે નહિ કેળવાયલાં એવાં મંદમાત પ્રાણિને તો આ સંસાર મૂળથી તે ટાયસુધી દુઃખના કુંગરજોવો દેખાય છે; અને ઉત્તમ માતા પિતા, ગુરુ, તથા સદ્ગુરુવડે અનેક પ્રકારના ઉપાયથી કેળવાયેલાં બુદ્ધિમાન પ્રાણિને તો આ સંસાર સુખની ખાણ છે, એમ લાગે છે. તોપણ આ સંસારને વિશેષે કરીને સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ કહેવામાં તથા માનવામાં જે મોટાં કારણો છે, તે સમજવા સરખી તો હજી તારી બુદ્ધિ થઈ નથી; પણ સાધારણ રીતે તું સમજી શકે તે પ્રમાણે હમણાં કહું છું, તે તું એક ચિનથી સાંભળીને મનમાં લખી રાખજે, અને ખપ પડે તે વખત એ સમજાણથી સુખી થજે. સહિયી પહેલાં તો આ સંસારને વિચારવાનું પુરુષો દુઃખનો દરિયો શા માટે કહે છે તે સાંભળ. હે બુદ્ધિમાન સરસ્વતિ ! આ જેના ઉપર આપણે હરીએ કરીએ છીએ તે ધરતી, તથા આ ઉપર આકાશમાં દેખાય છે એ સૂર્ય ચંદ્ર, તથા એ વિનાના બીજા મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, રાહુ, કેતુ તથા એ વિના નાના, મોટા સધળા તારા, તથા આ પૃથ્વીઉપર વસનારાં માણસ, પશુ, પક્ષી તથા બીજા જીવો, તેમ જ ઝાડવગેરે અનેક નાનામોટા પ્રાણીપદાર્થોનો જથ્થો, એ સર્વે સદાકાળ રહેતાં નથી, અને પાણીના રેલાની પેઠે વહ્યા જ કરે છે, મતલબ કે જન્મ પામે છે, પછી કેટલોક કાળ દેખાય છે, અને પછી મરી જાય છે. આ પ્રમાણે નિરંતર વહ્યા કરનાર પ્રાણીપદાર્થના સમુદાયને^૧ સંસાર કહે છે. એ સંસાર જેવો છે તેવો સદા રહેતો નથી, માટે એને દુઃખરૂપ કહ્યો છે. અને વહેતો છે માટે જ એનું નામ ડાહ્યા પુરુષોએ સંસાર પાડ્યું છે. હવે વહેતા સંસારને દુઃખરૂપ કહેવામાં એ કારણ છે કે આ દેખાતી ચીજોમાં જે જે ચીજને આપણે જોઈએ છીએ, તે તે સાચી છે એમ આપણા મનમાં જાણીએ છીએ, તે તે વસ્તુ આપણને મળે તો સાચું એનું આપણને મન થાય છે, અને તે મેળવવાને આપણે મહેનત કરીએ છીએ. તે મહેનત કરવામાં પણ આપણને ઘણું દુઃખ વેંટવું પડે છે. મહેનત કરતાં છેતાં જ્યારે તે વસ્તુ આપણને મળતી નથી ત્યારે ફરી ઘણું દુઃખ થાય છે. અને જો મળે છે તો તેને સારી રીતે ભોગવવાની ઇચ્છાવાળાં આપણે મંદવાડ અથવા તો બીજાં અનેક કારણોને લીધે તેને ભોગવી શકતાં નથી, ત્યારે પણ તે મેળવેલા પદાર્થને જોઈ

જોઈને દુઃખ ભોગવીએ છીએ, અને પછો તે પદાર્થ અને આપણે બંને વહેતાં છીએ, તેથી જો આપણે તેને મૂકીને મરીએ છીએ, તો આપણે દુઃખ ભોગવતાં મરીએ છીએ અને જો તે વસ્તુનો નાશ થાય છે તો આપણે છવતાં સુધી તેના વિયોગમાં તે વસ્તુને સંભારી સંભારીને દુઃખ ભોગવીએ છીએ. આથી એમ જણાયું કે આ સંસાર અવિનાશક નથી માટે દુઃખરૂપ છે.

હવે સંસારને સુખની ખાણ કહેવામાં એવો વિચાર છે કે જેમાંથી જૂદા જૂદા પ્રકારે સુખનો જથ્થો આપણને મળે તેને સુખની ખાણ કહીએ. ત્યાં આ સંસારમાં ઉત્પન્ન થયેલાં સધળાં પ્રાણીઓને, ભોગ ભોગવનાર ઇંદ્રિયોને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તેવા, આપણી રમજી-નુસાર ખાવા, પીવા, ઓઢવા, પહેરવા, તથા ખીજ અનેક પ્રકારના સધળા ભોગ મળી શકે છે તથા તે તે ભોગથી આપણને સુખ દેખાય છે, તથા મનાય છે; માટે અનેક ઇલાતિના ભોગથી સુખનો અનુભવ કરાવનાર આ સંસાર છે, તેથી એને સુખની ખાણ માની છે. વળી આ સંસારમાંહેલાં સત્રળાં પ્રાણીઓને મનુષ્યશરીરદ્વારા સદ્-ગુરુની કૃપાથી તથા આપણને મળેલા સદ્વિચારની સહાયતાથી ક્ષણે ક્ષણે નાશને પામી જનારા આ વીષયોથી રહિત આપણા મૂળ સ્વરૂપનું સુખ મળી શકે છે. મતલબ એ કે જેવો ખીજ વિષયભોગથી આપણને આનંદ આપનાર આ સંસાર છે તેવો ત આપણા મૂળ આનંદસ્વરૂપની ઈશ્વરપ્રતીતિરૂપ જાણપણના આનંદને આપનાર છે. માટે વિષયો તથા પરિવર્તિતરૂપો એ બે પ્રકારના સુખને જણાવનાર આ સંસાર, સુખનો સમુદ્ર છે એમ વિચારવાનું સત્પુરુષો કહી ગયા છે, એ વાત ખોટી નથી. પણ હે સારી બુદ્ધિવાળી શાણી છોકરી! જેમ આ લોકમાં આપણને મોટા દુઃખને તથા મોતને આપનાર સોમલ, અશીશુ, વછનાગ, ઝેરકચોલા વગેરે જૂદા જૂદા ઝેરી પદાર્થો છે, તથા સોનું, રૂપું, ચાંદી, તાંબુ, કાચ, હીરા, મોતી વગેરે ધાતુરૂપ પદાર્થો છે, તે જો અવિવેક તથા અવિચારથી ખાઈએ તો મોતપર્યંતનાં ક્રમહાભારત દુઃખને આપનાર થાય છે, અને એ જ પદાર્થો જો સારા વિવેક અને વિચારથી અને અનુભવી પુરુષોની સમજણથી ખાધામાં આવે છે તો મોત અથવા દુઃખને મટાડી ઉત્તરનાં સુખને આપનાર થાય છે; તેમ આ સંસાર પણ સદ્ગુરુની સહાયતાવડે સદ્વિવેક અને સદ્વિચારથી ભોગવવામાં આવે તો સુખની ખાણ થાય છે, નહિ

૧ નાશને નહિ પામનાર, ૨ રમજીવપ્રમાણે. ૩ તરેહના ૪ અનુભવરૂપ ૫ વિષયરહિત ૬ મોટાં.

તો એ જ સંસાર દુઃખનો દરિયો જણાય છે. માટે હે સરસ્વતિ ! સંસારને ભોગવનાર સધળાં વિવેકી પ્રણિઓએ સદ્ગુરુની સહાયતા વડે સદ્વિવેકને પામી સાચી યુક્તિથી સંસારને ભોગવવો, જેથી દુઃખ નહિ પામતાં અંતે સુખસ્વરૂપ પરમેશ્વરને જ પમાય છે

હવે કેવા વરને સારાં માઆપે દીકરી પરણાવવી, જેથી છોકરી તથા માઆપ સુખી થાય એ વાર્તાને ટુંકામાં કહું છું તે સાંભળ. આપણા લોકમાં ધણું કરીને બાર વર્ષથી મોટી કન્યા કરતા નથી; તો તેને વિશં વર્ષનો વર લેવો, અને ખરી અડચણ આવે તો ધણામાં ધણો ત્રિશ વર્ષનો લેવો, પણ એથી મોટો સારો જાણવો નહિ. બીજા લોકો કે જેમાં વિશ વર્ષની કન્યાઓ થાય છે, તેમણે પણ ત્રિશ વર્ષનો વર જ લેવો લેખ્યો. કાંઈ બમણો અથવા અઢીગણો મોટો એટલે ચાળીશ કે પચાસ વર્ષનો ન લેવો લેખ્યો; કારણ કે તે અયોગ્ય વિવાહ ગણાય છે. ખરી આપત્તિના કાળમાં કમતીમાં કમતી કન્યા કરતાં પાંચ વર્ષ મોટો લેવો, અને ધણામાં ધણો પંદર વર્ષ મોટી વયનો વર લેવો. પણ એથી નાનોમોટો લેવો, એ અણધટતું છે. ત્યાં એકલું વય લેવું એમ નથી, પણ રૂપ, ગુણ, કુળ તથા બળ એ સુદ્ધાં પાંચ વસ્તુ લેવી લેખ્યો. આપણા છોકરીના રૂપથી લગભગ સમાન અથવા સારો રૂપવાળો લેખ્યો તથા ગુણ એટલે વિદ્યા, વિનય, વિવેક, વગેરે સારા ગુણવાળો અથવા તો આપણી છોકરીથી અધિક ગુણવાળો ન હોય તો સાધારણ રીતે સરખા ગુણનો હોવો લેખ્યો; તથા કુળ એટલે તેનાં માઆપ તથા તેના મોસાળની આશરે ચાર પેઢીસુધીમાંના માણસો નહારાં આચરણ એટલે પાપકર્મને કરનાર ન હોવાં લેખ્યો. કારણ કે માઆપના ગુણ છોકરાંમાં થોડા ધણા પણ હોય છે. તેથી તેના માઆપની ત્રણ ચાર પેઢીસુધીમાં અધર્મી પ્રાણી થયાં હોય, તો તેને નીચ કુળનો જાણી મનતાં સુધી તેને દીકરી આપવી નહિ; તથા બળ એટલે શરીર સારું, નીરોગ^૧ લેખ્યો, તથા પોતાનો વ્યવહાર ચલાવી શકે એટલું ધન મેળવવાને શક્તિમાન એવા બુદ્ધિબળનો પણ લેખ્યો; તેમ જ માઆપ વગેરે આબુઆબુનાં સારી ચાલનાં, અને સુખી અવસ્થાનાં લેખ્યો. આ સધળું બળમાં ગણાય છે. એ સર્વ ન મળે તોપણ શરીર સારું તથા નીરોગ હોવું લેખ્યો, અને વ્યવહારપુરતા પૈસા મેળવવાની શક્તિવાળો તે હોવો લેખ્યો. આ વિના તે પુરુષનાં તથા કન્યાનાં સામુદ્રિક લક્ષણ એટલે શરીરના વિભાગોસહિત^૨ આકૃતિ તથા તેમાં

જન્મથી જ પડેલાં સારાંમાણં ચિહ્ન જોવામાં આવે છે; તેમ જ તેની જન્મકુંડળીમાં પડેલા ગ્રહોથી તેના ભૂતભવિષ્યનાં લક્ષણો તેનામાં સિદ્ધ કરી શકાય છે; તેવડે પણ માઆપે પોતાથી બનતી ચોકસી કરવી. આ સામુદ્રિક તથા જ્યોતિષને કટલાંક માણસો ખોટા વહેમજેવાં ગણે છે. પણ બુદ્ધિમાન પુરુષોના મનથી તે ખોટા છે એમ નથી. તોપણ એ વાર્તા ઘણી ઝીણી સમજાવતી છે, માટે હાલમાં તને કહેવાની જરૂર નથી. પણ કહેવાની મતલબ એટલી જ કે માઆપે છોકરીને પરણાવવા પહેલાં અનેક વાર્તાનો વિચાર કરવો, અને પછી યોગ્ય જણાય એટલે તેને વિધિવડે કન્યાનું દાન કરવું. આ પ્રમાણે પોતપોતાની યુદ્ધિઅનુસાર તથા પોતાના વિશ્વસવાળા ડાહ્યા માણસોના વિચારપ્રમાણે બંદોબસ્ત કરી કન્યાનું દાન દીધા પછી તે છોકરીનાં સાસુ, સસરા, અથવા પતિની નાની ઉંમર હોય તો તેના બીજા ભરોંસાદાર રક્ષક^૨ ખોટા ભાઈ, ભોજાઈ, કાકા, કાકી વગેરે, અથવા પુખ્ત વયનો પતિ જે ક્ષણે તે છોકરીને પોતાને ઘેર તેડી જવાની ઇચ્છા દેખાડે, તે જ ક્ષણે ગમે તેવી (માત્ર છોકરીના શરીરે અસહ્ય પીડાવિનાની) અડચણ હોય તોપણ તેને વિદાય કરવી; અને છોકરી શરીરે દુઃખી હોય, અને તે લોક તેને ઔષધ વગેરે કરવાના નિમિત્તે^૩ તેડી જાય તોપણ મોકલવી; અને જો રાખવી, તો તેમને ખરું કારણ દેખાડી તેમની પ્રસન્નતા હોય તો જ રાખવી, નહિ તો જોવી હોય તેવી તેમને સ્વાધીન કરવી, એ કન્યાના વડિલોનો મુખ્ય ધર્મ છે. આ કાળે ઘણા મૂર્ખ માઆપ વગેરે છોકરીનાં વડિલો એવાં અવિચારી અને ઇદવાળાં^૪ હોય છે કે તે છોકરીના સ્વાર્થને બગાડે છે, અને પોતાની નજરમાં આવે છે તો જ તે છોકરીને તેને સાસરે મોકલે છે. પ્રસંગોપાત્ત^૫ તેનાં સાસુ, સસરા, તથા પતિને નારાજ કરીને પોતાને ઘેર છોકરીને રાખે છે. તેથી તે પતિ અથવા તેનાં માઆપ હૃદમાં આવીને તેને તેડનાં નથી, અને વખતે બીજી કન્યાસાથે લગ્ન કરે છે; જેથી આ પરાધીન ગરીબ છોકરીનો આખો જન્મ દુઃખમાં જાય છે. ન્યાં સુધી છોકરું બાળક હોય અથવા પુખ્ત સમજણુવિનાનું હોય, ત્યાં સુધી તે તેના વડિલોએ તેનું હિત^૭ શેમાં છે તેનો વિચાર કરીને તે જ પ્રમાણે કરવું જોઈએ. દાદા વેળા વગર સમજણુથી છોકરી હડ કરે કે 'મારે તો હમણાં સાસરે જવું નથી.' તો માઆપ વગેરે તેની

૧ અક્કલ પ્રમાણે. ૨ રક્ષણ કરનાર. ૩ ખમી ન શકાય એવી. ૪ કારણથી. ૫ ખોટી હઠવાળાં. ૬ ઘણી વખતે. ૭ કલ્યાણ.

મરજી રાખવાને તેને મોકલતા નથી. પણ તે વખતે માઆપે એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે આ છોકરીનું ખરું સુખ સાસરામાં જ છે, અને જો એના ન જવાથી એનાં સાસરીયાં દુઃખાશે, તો પાછળથી એને જ વધારે દુઃખ સહન કરવું પડશે; માટે જેમ બાળક છોકરાને બળાત્કારે નિશાળે મોકલીએ છીએ તેમ છોકરીને પણ જમરાઈથી તેને સાસરે મોકલવી એ માઆપ તથા બીજા વડિલોનો મુખ્ય ધર્મ છે. પોતાના ધર્મને તથા સંસારના સ્વરૂપને ન જાણનાર મૂર્ખ માઆપ પોતાની પરણાવેલી છોકરીઉપર ખોટો પોતાનો હક રાખે છે, કારણ કે તે કન્યાને સુપાત્રને જોઈ દાનમાં આપી દીધી છે. હવે જેમ દાનમાં આપેલાં ગાય, ધન, વગેરે પ્રાણિપદાર્થઉપર તે દાતાની કશી સત્તા રહેતી નથી, તેમ છતાં જો તે દાનમાં આપેલા પદાર્થ-ઉપર સત્તા કરીને હક બજાવવા જાય છે તો તે દાનનો આપનાર મોટો પાપી ગણાય છે, તેમ આ છોકરીને દાનમાં આપ્યા પછી હક કરનાર માઆપ પણ પાપી જ ગણાય છે. માટે હે સરસ્વતિ ! છોકરીનાં વડિલોએ છેક લગ્ન કર્યા પહેલાં તેનાં સાસરિયાંની યોગ્યતા જોવી જોઈએ; અને જ્યારે આપણી છોકરીને કાંઈ પણ પ્રકારે દુઃખ થવાનો સંભવ નથી એવું અનુમાન નક્કી થાય, ત્યારે પછી પુત્રીને દાનમાં આપવી, અને દાનમાં આપ્યા પછી આપણો હક રાખીને તેનાં સાસરિયાંસાથે વારંવાર જુજ કારણસર લઢી વઢી વેર બાંધી આપણી છોકરીને દુઃખ ઉભું થાય એવી ખોટી નીતિ વાપરવી, એ કુળવાન માઆપનું કામ નથી. માટે છોકરીનાં સાસરિયાં નારાજ ન થાય એવી રીતે વર્તી છોકરીને સાસરે મોકલવામાં કદી પણ આડા આવવું નહિ.

મનોહર કહે છે: આ પ્રમાણે બોધ આપીને લક્ષ્મીમાના કહે છે, હે દીકરીઓ ! હવે અહિં સુધી સ્મરણમાં રાખજો. વળી આવતી કાલે વધારે કહીશ. એમ કહી પોતાને કામે લાગે છે. બોક્ષો શ્રીસદ્ગુરુદેવકી જય. [સહ જય બોલે છે.]

વિકૃલજી—ધન્ય છે. આજની કથા સર્વોત્તમ થઈ છે. આવી રીતે છોકરીઓ તથા માઆપ કેળવાય તો પછી દુઃખ શેનું ? પણ સાળાં અજ્ઞાન લોક પોતે સુધરે નહિ, તો બીજાને ક્યાંથી સુધારે ? ભલા પરમેશ્વરની ઇચ્છા છે તો, ભટજી મહારાજ ! આપની દયાથી અમલોકિાનું મોટું કલ્યાણ થયું છે, અને હવે પછી પણ થનાર છે. ઈશ્વર આપને 'દીર્ઘ' આયુષ્ આપે એ જ અમારી ઇચ્છા છે.

દાસ—ઓ વિથલજી ! જો ખડું પુછાવો ટો હું ટો કઠા સાંભલીને ડંગ ઠછ જાઉં છું હો. જીથું નહિ. એકેકી વાટ કહે છે, પન કેવી, કે જાને કાલજમાં આન માર્યું. ટે વાટ પણ કેવી ! જાણ લલા દનંટરડીએ ના ન કહેવાય ! કેમ અલા ઉવારકા ! આપજનસર્મા સાંભલી'ટી કઠા આવી ? જોલ સાચેસાચું. સેઠ ! ટમારું સટકરમ આજઠી ઉડે ઠયું છે એમ માનજો હો.

દારકા—હા જી. આપને જે છે તે ખરાખર કહો છો; ને જે છે તે આવી કઠા તો જે છે તે મેં મારી ઉમરમાં જે છે તે સાંભલી નહી, જે છે તે. આજ કાન ઉધરયા છે તો જે છે તે આપની ડયાથી જે છે તે સમજાય છે કે જે છે તે આપને તો હજી જે છે તે માનસમાં પન જે છે તે નથી. કેમ જે છે તે હરજવન ! જે છે તે ખોટી વાત છે ?

હરજવન—જીવો સેઠ ! હું તમને કહું ધંધો ભલો, ને તમને કહું આપને ભલા તમને કહું. રાત દાહારાનું તમને કહું જાન નથી રાજ તમને કહું ગદ્દાવૈતરું કરવું ને તમને કહું પાપનો પોટલો તમને કહું બાંધીને ઘેર તમને કહું આવીને ખાઈને તમને કહું કરમકથા કરીને તમને કહું સૂવાનું. પછી આવી કથા તે તમને કહું કાંથી સાંભલવામાં તમને કહું આવે. એ તો સેઠ, તમને કહું, આજ તમે જોલાવો નહિ ને તમને કહું, હમારે કાને આ તમને કહું સખદ પડે નહિ તમને કહું. કેમ બીજાભુષણદાસ ! ખરું કે ખોટું તમને કહું.

બીજાભુષણ—ના તે ખરું છે, તહીંયાડી. એમાં ખોટી વાત તહીંયાડી નથી. અરે હું તહીંયાડી આવડો મોટો તહીંયાડી થયો છું પણ તહીંયાડી કોઇ દહાડો મેં તહીંયાડી આવી કથા તો તહીંયાડી સાંભલીજ જ નથી; ને તહીંયાડી પુરાનીયો કથા તહીંયાડી આપને ઘેર ચોમાસામાં તહીંયાડી સાવનમાસમાં તહીંયાડી વાંચે છે, પન તેમાં તહીંયાડી એવી કથા તો તહીંયાડી સાંભલવામાં તહીંયાડી આવે છે કે તહીંયાડી કાલીનાગને તહીંયાડી નાથ્યો, ને વલી તહીંયાડી માસી પુટનાને તહીંયાડી મારી, ને રાસલીલા તહીંયાડી જોપિકાને તહીંયાડી રમાડી, ને ગોવડધન તહીંયાડી પર્વટ તહીંયાડી ગીરિરાજને તહીંયાડી એક આંગણીયે તહીંયાડી સાત દહાડા સુઠી તહીંયાડી ટોલી રાખ્યો. એવી ને એવી તહીંયાડી વાંચે છે. પન આવી તહીંયાડી માતાપિતાના ધરમને તહીંયાડી છોકરાંને તહીંયાડી મેહેતાજના ધરમને તહીંયાડી સધલી સમજની તહીંયાડી વાત ટો આપને તહીંયાડી આટલી ઉમ્મરમાં

તહીંયાડી સાંભલી નથી તહીંયાડી. કેમ સેક ! તહીંયાડી બોલ્યા નહિ ?

દાસ—ના, ના, બીજલુખન ! એ ટો ટમે સટ કહો છો, આ કથા કંઈ ઘેર ઘેર મઘવાની નહી.

દ્વારકા—કેમ સેક ! જે છે તે આ કથા હવે જે છે તે રોજ વાંચવાની છે કે જે છે તે આજનો જ દહાડો ?

દાસ—આજનો દહારો સું ? એ ટો બારે માસ કંઠા ચાલવાની, આ લખમી ડોસીની, અને લુલ્હું આ ઢરમકુરુંગની વાત પુડી થઈ કે પછી પાછી એક એવી જ અડભુટ કંઠા ભતજીમ્હાડાજને વિનંદિ કડીને કહેવડાવીસું.

હુરજીવન—બાલમુકુંદ ! તમને કહું આ કથા તો તમને રહિતે જરૂર તમને કહું સંભલાવવા જેવી તમને કહું છે. કેમકે તમને કહું આ અમારા ઘરમાં તમને કહું ને અડોશી પડોશીમાં તમને કહું એવા હુરગુન તમને કહું ભરેલા છે કે તમને કહું આવા સપાતા તમને કહું પડ્યા પાડી તમને કહું સુધારો તમને કહું થવાનો નથી.

દાસ—અડે ટમે ટેને સહિતે કાન પકરી પકરીને કાલડી અહિંયાં લાવોતો, પછી જોઈએ કેમ સુધારો કંટો નહી. આ અમે સહિ પકર-સરખા તો પછી ગયા છીએ, ટો બીજની સી મગહુર કે ના સુઢરે ?

વિકુલજી—કેમ ભટજી મહારાજ ! હવે શી આજ્ઞા છે ?

ચંચળા—[ઘરમાંથી] ભટજી મહારાજ ! કાલની પેઠે આજે પણ એક બે ભજનની દયા કરો. આ રડી આડી વાતો સાંભળીને ઘેર જઈએ, એટલે બધ્યાં એનાં એ શમણાં ને વિચાર આવે.

દાસ—(જરા હસીને) એ ટો મ્હાડાજ ! આપના ઘરનો જ નાય છે કે કાનડેપર ડખના. માટે હવેડી ટો કિતપરતે એક બે ગીત છેલ્લાં આપના મુખડી સાંભલીને કચેડી બડખાસ. કેમ, વિશ્વજી ! બોલતા નહી ?

વિકુલજી—વિવાહથી રુંડું બીજું શું ? અમૃતનો અભાવ કોઈ-કોઈને થાય છે ! હવે તો ભટજી ! કૃપા થવી જ જોઈશે.

દાસ—બોલો સહિ સડગુડેવકી જે. બોલો બાવજોપાલકી જે. (સહિ બોલે છે) સાંભલો હવે ઢાંન દધને.

મનોહર—(જરા વિચારોને) તમારો સહિની ઇચ્છા છે તો લો બોલો શ્રીસદ્ગુરુદેવકી જય. હું બોલાવું, તમે બોલજો.

પદ. ગરબી.

નિત્ય હિડી હરિના ગુણ ગાવા, કે સધળાં દુખડાં દૂર થાવા, કે નિત્યં ટેકં
 મૂરખ મન કરે ^૧કાવાદાવા, પાપે પચી લે જગના લા'વા,
 મુઆ પાંચી જમપુરમાં જવા; કે નિત્ય હિડીં
 કરો કોઇ કરમ નહિ આવાં, અધર્મે સુખને નહિ ચ્હાવાં,
 વચન સહિતે મીઠાં પાવાં; કે નિત્ય હિડીં
 કે પરધન ઇચ્છો નવ ખાવા, જવું નહિ સજ્જનને રંહાવા,
 ખરો પંથ પ્રભુપદનો ચૈરહાવા; કે નિત્ય હિડીં
 ઈરો જગદીશ દુર્ગુણ ^૨જાવા, મયો સહિ હરિસંમુખ ધાવા,
 મનહર નિર્માળ જળ નહાવા; કે નિત્ય હિડીં

પદ. ગરબી.

સખી દુર્ગુણ સહિ ત્યજિ દમ્ભએ, શરણ પતિ સદ્ગુરુને રહીએ, સખીંટેક
 કદીએ કોઈ નહિ કરીએ, ક્ષમા બહુ અંતરમાં ધરીએ,
 ધીરે રડાં વચનેા ઉચ્ચરીએ; કે સખીં
 કહણુ વેણુ પતિને નવ કહીએ, પતિ કહે તે મારગ વહીએ,
 પતિને પરમેશ્વર લહીએ; કે સખિં
 ઇચ્છા'ભુડી નવ કરીએ કદીએ, નિલંબ થઇ નવ નહાવું તદીએ,
 ગાળો ત્યજ 'હરિ ગુરુ' મુખ વદીએ; કે સખિં
 રાણુ નવ થાવું કદી કળએ, કે શણગાર સદ્ગુણના સળએ,
 કે હડ ધરધરેણીની ત્યજએ; કે સખિં
 પિયરમાં આજું નવ જઇએ, ખીખનાં ઓડાં નવ લઇએ,
 કે મનહર પતિને પ્રિય થઇએ; કે સખિં

ખોલો સદ્ગુરુદેવકી જય. (સહ ખોલે છે.)

ગ્રીજાભુષણ—મહારાજજી ! તહીંયાડી ખીખ બધા દેવ
 તહીંયાડી છે, તેમાં સદ્ગુરુદેવ તહીંયાડી કોનું નામ છે ? એટલું
 તહીંયાડી કારપા કરીને તહીંયાડી કલું બોધએ.

મનોહર—જુઓ, સત્ એટલે અખંડ, અવિનાશ, મતલબ
 કે જે કોઇ કાળે પણ નાશ કે વિકારને નહિ પામે તે સત્; અને
 ગુરુ એટલે મોટો. હવે સમજાયું લાઇ ! સદ્ગુરુદેવ એટલે જેનો
 કોઇ દહાડો નાશ થતો નથી તથા જે વિકારી થતો નથી, એવો
 સહિથી મોટો દેવ તે. જુઓ લાઇ ! આપણા લોક કેવાં છે સમજણ-

૧ પ્રપંચ. ૨ હગવા. ૩ ઝાલવા. ૪ ખોલ્યા કરો. ૫ ઢાંકવા
 ૬ ધર અને ધરેણીને માટે હડ તળએ. આપણામાં કહેવત છે કે
 'વરવની હળે પણ ધરવની ના હળે.'

એક તો ‘જે છે તે,’ ‘જે છે તે,’ ‘જે છે તે,’ શું કરમ જે છે તે ! આખો દહાડો તે શું ‘જે છે તે’ વળી પેલો બીજો તો ‘તમને કહું,’ ‘તમને કહું,’ ચાર છ અક્ષરે ‘તમને કહું !’ શું ધ્રુણ તમને કહું ! બોલતાં લજવાય પણ નહિ. અને છેક ત્રીજો તો વળી ‘તહીંયાડી,’ ‘તહીંયાડી’ ‘તહીંયાડી’ તે એના તહીંયાડીનો પાર જ નહિ. આવું તે સાળું બોલવું કેવું ! મને તો એવા માણસની વાત સાંભળવી હોય તો કંટાળીને તરત માથું દુઃખવા આવે. તમે તો વળી એમનાથી વાતો કરવા માંડી ! એ તે આવી વાતોમાં શું સમજે ? કેમ વારુ નહિ ?

મનોહર—(જરા મોં મલકાવી) અરે તને શી ખબર છે ? હું તો બહાર ફરું એટલે એવાં હજારો માણસ તરેહવાર બોલનારાં મળે છે, તે અમારે એમ કંટાળો આણતાં કેમ બોલે ? કાંઈ તો કે’ય કે, કે’ય કે, કે’ય કે વારંવાર બોલે છે. કાંઈ તો વારંવાર ‘છે તે,’ ‘છે તે’ કહે છે, અને કાંઈ તો ‘તમને જોઈએ તો, તમને જોઈએ તો’ એવું જ ઘડી ઘડી બોલે છે. કાંઈ તો ‘જાણું કેની,’ ‘જાણું કેની,’ વળી કાંઈ તો ‘માંલ છે તે, માંલ છે તે’ તથા કાંઈ તો એ શબ્દ બોલે કે, ‘હેં હેં હેં,’ તથા કાંઈ તો બખ્ખે શબ્દે ‘હાં હાં.’ એવું જ બોલે છે. કાંઈ તો વારંવાર ‘સમજ્યા કેની, સમજ્યા કેની,’ બોલે છે. કાંઈ તો ‘આ એમ કે, આ એમ કે,’ બોલે છે; અને એવી જ રીતે મુસલમાની બોલનારા ‘સાહેબ તુમારે,’ ‘સાહેબ તુમારે,’ વળી કાંઈ ‘મેં અરજ કરું, મેં અરજ કરું,’ અને કાંઈ તો ‘સમજે કયા, સમજે કયા’ એવા, અને એ વિના પણ તરેહવાર બોલે છે. વળી અંગ્રેજી બોલનારા ઘડીએ ઘડીએ ‘યુ નો, યુ નો’ (you know) ને કાંઈ તો ‘યુ સી, યુ સી,’ (you see) એવા જૂદા જૂદા ભાષા-માં જૂદા જૂદા શબ્દો બોલ બોલ કરે છે. તેથી ખરાં માણસોને વખતે કંટાળો આવે છે. પણ તે બોલનારની વાણીમાં આ દોષ રહી ગયો છે, એવું જાણીને આંખઆડા કાન કરે છે. એટલું તો ખરું જ કે જેને બોલતાં તરત જ સારાં વાક્યો રચાઈ આવતાં નહિ હોય, તેવાને આવી ખોટી આદતો પડી જાય છે. પણ ચાલાક માણસ જે પોતાની ખોડને જાણી લે છે તો પછી થોડા વખતમાં સુધરી જાય છે. બનતાસુધી દરેક બુદ્ધિમાન માણસે પોતાની વાણીને સુધારવી એ રૂઢી વાત છે, પણ તું સંભાળજે હો; જે એવી કાંઈ ટેવ પડશે તો તારી પણ એ જ વલે થશે.

૧ તમે જાણો છો. ૨ તમે સમજો છો.

વિજયા—(હસીને) હા, મને પકડી આપશો તો પછી સુધારીશ. પણ આપની દયાથી એવું થશેજ નહિ.

મનોહર—હશે, એ પણ પરમેશ્વરની આપેલી બક્ષિસ બણીને એવાં કોઇ પણ માણસનું હાસ્ય કરવું નહિ હોં. કેમ જે માણસ સામાની ખામી જોઈને તેનું હાસ્ય કરી પોતાના ગુણનું અભિમાન કરે છે તેને ખીજા જન્મે અથવા તો તે જ જન્મમાં એવી જ કોઇ ખોડ પેદા થાય છે; જેથી તેનું અભિમાન રહેતું નથી. માટે પરમેશ્વરની ઇચ્છાથી જેને જે મળ્યું તે સારું જ છે, એમ માની કોઈની પણ હાંસી કરવી નહિ. આવો હવે ઇષ્ટસ્મરણ કરીને સૂઈ જાઓ. (બંને જણા સૂઈ જાય છે.)

દિવસ ૬.

વિજયા—(વહેલી ઉઠી સવારમાં પોતાને એટલે દાતણ કરતાં કમળાને) અલી ઓ ! ઉઠી કે ? એ કમળા ! ઉઠી કે ? (જવાબ ન દીધો એટલે ફરી) ઓ ઉંઘણસી પડોસણ ! જાગે છે કે ઉઘે છે ? અલી ! પહોર દહાડો ચઢ્યો તોએ કુવડની પેઠે સૂઈ રહી છે કે શું ?

કમળા—(ખારીએ આંખો ચોળતી આવીને) કાણુ બૂમ પાડે છે ? (નીચે જોઈને) અલી વિજયા ! તું બૂમો પાડે છે કે ? એ એવી શી તારે ત્યાં ધાડ આવી છે, જે આવડી વહેલી ઉઠી છે ?

વિજયા—તારે ત્યાં ધાડ આવે ને ! મારે ત્યાં શું છે ? જો સવારમાં ઉઠીને બોલતાં શીખી છે તે ?

કમળા—હું મારે સૂઈ રહીંતી તે બૂમો પાડી પાડીને મારી ઉંઘ ખરાબ કરી ! તારી પેઠે દીવા વખત દીવા બોલવીને અપાસરા જેવું કરીને સૂવાનું અમારે નથી તો ! અરધી રાત સુધી જાગીએ છીએ, ને તું તો પાછી પાછલી રાતની ઉઠીને આરડવા માંડે છે.

વિજયા—એવાં શાં મોતી પોરવાં છે જે અરધી રાત સુધી જાગે છે ? અલી તારે સાસુ નથી, નણુંદ નથી, ઘણી તો બચારો તારો મારી મૂકેલો છે ! તું એ તારે અપાસરાજેવું કરીને સુખે સૂઈ રહેને ! તને કાણે બાધી મારી છે જે સૂતી નથી ? પણ ખરે ! તું કાંઈ કાચી નથી, પાકી ધંટજેવી છે. ટોપીઓ ભરવાનું કે જબલાં

કે કાંચળિયો ભરવાનું કે સીવવાનું કાંઈ કામ કરતી હમશ ! એચાર આનાનુંએ કામ કરતી હમશ ત્યારેજ ઉજ્જગરો વેડીને કાઢીયું દીવેલ આગતી હમશ. કેમ અલી ! ખરું કે ખોટું ?

કમળા—(લગાર હસતું મોંદું કરીને) ચાત્ર બહેન ! તું તો નવરી છે તે બાર ગામની પંચાત ઓટલે બેસી કરે છે. મારે તો ધરમાં ઘણું કામ છે, હજી તો પથારીઓ પણ ઉપડી કરી નથી. એ તો દા'ડો ઉગ્યા પહેલાંના બહાર કામે નીકળ્યા ગયા છે, તે હમણું આવશે ને ખાવાનું માગશે. તારે કશી વાતની ફિકર છે !

વિજળી—આવો ! ઉજ્જમાળા વહુ ! નીચે તો આવો. તમારા ક્ષાયક એક વાત કહેવાની છે. (બીજી બાજુએ પાડોસીની બારીએ જોતાં પ્રાણકોરને જોઈને) આવો પ્રાણકોર લગતાણી તમે પણ, આઘાં રહીને ખરાખર સાંભળવાનો સવંદ નહિ પડે. મરજી હોય તો બંને જણીઓ આવો. નહિ તો હું તો મારે આ ધરમાં જઉં છું.

કમળા તથા પ્રાણકોર—[બંને નીચે આવીને] બોલ, ક્ષી વાત છે !

વિજળી—(પ્રાણકોરને હસતાં) કેમ પ્રાણકોર લગતાણી ! કહો તહીંયાડી તમારા તહીંયાડી વર તહીંયાડી તમને તહીંયાડી એકલાં તહીંયાડી મૂકીને તહીંયાડી રાતે તહીંયાડી કાં ગયાંતા તહીંયાડી ? સાચું બોલો તહીંયાડી.

પ્રાણકોર—(તેના મોંમાં તમાચો મારવા સરખું કરીને હસતાં) કેમ અલી ! બહુ ફાટી કે બોલતાં બોલતાં. બીજાના ચાળા પાડે છે તે તારા કહ્યા કમક વર ક્રિયા પાધરા બોલનારા છે જે ! જરા લાજતી નથી !

વિજળી—(હસીને તેનો હાથ પકડી લઈને) એ તો અમથી લગાર મજા કરું છું અલી ! તને માહું લાગે તો કહેજે. ફરી વળી જોઈ વિચારીને બોલું. કેમ અલી ! કાલે શું હતું જે રાતે અગિયાર વાગતાં આવ્યા હતા, ને વળી પોહોરવાર સૂધી પાછા તારી જોડે તહીંયાડી તહીંયાડી કરીને સાચું પકવતા હતા ? સાચું કહેજે.

પ્રાણકોર—લે, અલી ! એમાં તે શી ચોરીની વાત હતી જે બૂહું બોલવાનું ! એ તો આ મનોહર ભટ વિજ્યાનો વર કયા વાંચે છે, તે પેલો અંચળનો બોમડો રોજ આવીને બૂમો પાડી જતા કે ' કડામાં ચાલો ' ત્યારે રોજ મને કહેતા કે તમારી મરજી હોય

તો ચાલો, જઈ આવીએ એક દહાડો. મેં કહ્યું હતું તો કંઈ ઉન્ન-
ગરા કરવા આવતી નથી, તમારે પાલવે તો એક દહાડો જાઓ ને
પાલવે તો રાજ જાઓ. તે કાલે વળી પેલો આવીને બાજ્યો હશે
ત્યારે ગયા'તા તે ત્યાંથી આવીને વાત કરતા'તા કે કયા તો સારી
સાંભળવા જોગ છે. કાલથી તમે પણ બબ્બે ઘડી આવો તો સારું.
મેં કહ્યું કાલની વાત કાલે છે, હમણાં તો સૂઈ જાઓ. પછી સૂઈ
ગયા. કેમ અલી ! તું સાંભળતી'તી કે શું ?

વિજળી--અલી, સાંભળતી'તી શું ! મારી બાધ મોટા
હોકારા પાડી પાડીને બોલના'તા કે તહીંયાડી પૂજા કરવી, તહીંયાડી
ફૂલ, તહીંયાડી ચંદન, તહીંયાડી ચાલ, તહીંયાડી; શું રડ્યું ઉંઘ તે
આવે ! કેમે કયું એનું તહીંયાડી પ્રસૂં થાય ત્યારે કેની ? અરે તું
જ એવી છે ! આ મારા જેવી હોય તો હું તો સાફ કહું કે પહોં-
ચ્યું તહીંયાડી, સૂઈ જાઓ તહીંયાડી, મને તો તહીંયાડી ઉંઘ આવે
છે, નકામા લખારા શા તહીંયાડી !

પ્રાણકોર--એ હવે છાતી મેર. તું બહુ ડાહી છે તે બાણું છું.
તારો વર નરયો ધધાધોરિયા જેવો બોલે છે, ત્યારે તત્ તત્ તત્
થઈ જાય છે, વખતે પપ્ પપ્ પપ્ પપ્ થઈ જાય છે, કોઈ વાર
કક્ કક્ કક્ કક્ થઈ જાય છે. ઘડીગણ મોહોડું પોહોળું ને આંખા
મીચે છે, ને બોલાતું નથી, ને તણાઈ ગયા જેવું કરે છે, તે તારા
તોતળા તત્ તત્ તત્ કરતાં મારા તહીંયાડી સારા છે કે રડ્યું બોલે
તે સમજાય તો ખરું.

કમળા--લો હવે વેહેંચી જાઓ. અમચી શીઃ બોલો છો ?
વળી બોલતાં બોલતાં વઢી પડશે. કેમ અલી વિજળી ! મને બોલા-
વીને શું કેહેતી'તી ? શા વાત છે, બોલ હવે.

વિજળી--કેમ અલી ! આ તારી પાડોશણુ ? ભાગીએ હમણું
તો કાંઈ ભગતાણી થઈ દેખાય છે ! એ વાતની તને ખબર નથી
કે ? રાજે સાંજસવાર હરતીફરતી બે દહાડાથી રાગડા તાણે છે,
ને પેલી ચચળી તો વળી આખી ભગતાણી થઈ બેઠી છે ! નહિ
ત્યારે તો રાજ સાંજના કયામાં જાય તે વારે કેમ છે, ફલાણીબાઈ !
હીંકણી બાઈ ! એમ આખો મો'દનો જગાવતી જતી; ને હમણું
ચાર દહાડાથી તો ડાહી ડમક થઈને મોહોડામાં ને મોહોડામાં હસે
છે, ને ધીરે ધીરે બોલે છે, ને જાણે કંઈ મોટી ભારખમ બાયડી
થઈને બેઠી હોય એમ લાગે છે ! કેમ અલિયો ! આપણે એક દા'ડા

જમ્યું ? જોઈએ તો ખરાં. એ બધાં ભેગાં થઈને શી કયતી કુટે છે તે જણાય તો ખરું ? જો મરજી હોય તો આજ આપણે ચાલો બધાં તમારો જોઈ આવીએ. કેમ મરજી છે કે નહિ !

કમળા—હા, પાણકોર આવે તો મારે ક્યાં ના છે ? હું તો તૈયાર છું, બોલવજો મને, આપણે જમ્યું. મારા ધરવાળાએ હશે તો આવશે. તું કહી જો જ.

પ્રાણકોર—હા, મારે શું ? ચાલજોને. મને તો આજે મારા વિઠ્ઠલિયાના બાપ જવાનું કહેતાંતા ને કદાપિ રાતે જોરાવરીએ વળી તેડી જાય તો જવું પડે, ત્યારે હું એકલી જાઉં તે કરતાં આપણે બધાં સાથે જમ્યું. વિજળી ! તારા તોતળિયાને સાથે લેઈશ કેની !

વિજળી—હો તેમાં શું ! તારા તહીંયાડીને મારા તોતળિયા, ‘અહાને બનાયા જોડા, એક અંધા ને બીજા બોડા.’ બંને જોડે જોડે જશે, ને આપણે બધાં પાછળથી જમ્યું. કેમ ઠીક કેની ?

કમળા—હા, હા, એમ જ. ચાલો જોઈએ તો ખરાં કે શું થાય છે ? ચાલ બહેન ! મારે તો હજી ધરવું બધું કામ એમનું એમ પડ્યું છે; હમણાં બપોર થશે. અશી ! એ જ કહેતીંતી કે બીજું કંઈ ? (એમ કહી ધરણી જાય છે. વિજળી પણ ‘હા એ જ’ એમ કહી ધરમાં જાય છે, ને પ્રાણકોર પણ ઘેર જાય છે.)

બાળશુકુંદો—(પહોર દહાડો સહી જતાં હિંમરાણીથી આવે છે તે ધરમાં પેશીને) કેમ કેતલી વાડ છે ?

અંચળા—ચાલો, આવો. આ નહાવાનું પોતિયું મુક્યું છે તે પેહરીને હું પાણી કાઢી આપું છું. તમે નાહીને ગયાંતા કે એ. મને એમ ?

દાસ—(હેં હેં હેં એમ હસીને) કેમ એતલામાં વાડ નડી ? વાંનાના પહોડમાં જ ટમે મને પાની આપ્યું હું ને નાહી સેવા પૂજા પડવાડીને હું નીકળ્યોંટો. આજ કેમ વાડુ ગનાનમાં ગડક હવાયું કે મું ?

અંચળા—ખરી વાત, હવે મને સાંભરે છે. જુઓ રાતની કથાની વાત બધી હું મનમાં સંભારતી હતી એટલે તેના તે વિચારમાં ભૂલી ગઈ. માફ કરજો હો. ત્યારે તો હવે ધોએલું પોતિયું બદલાને આવો. આ પાટલો તૈયાર મૂક્યો છે, અને પાણીનો લોટો પણ ભરેલો છે.

દાસ—મનું સારું. (પોતિયું બદલીને પાટલાઉપર આવી બેસે છે.) લાલો, પીડો હવે.

અંચળા—[વહેલી ઉડીને તૈયાર કરેલાં ધૂપ તથા દીવો પાસે મૂકે છે, અને ચંદનદૂધ લાવી પછી પગ ધોવાને] જરા અંગુઠો જમણા પગનો લાવોને, મારે પૂજ કરી લઉં.

હાસ—[પગનો અંગુઠો ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં આગળ કરીને] લો હવે આજે ને આજે એ વાટની સી ઉઠાવજ હટી. હસે ચાર ડહારા પછી, પન ટમાડું કામ ટો જે વાટ હારી ટે ટાળરટોળ કડવાની. હસે જેમ મડળ. ભગવાનની પીટી મેલવવાનો આ રસ્તો ટો ખડો, પન જેના ઉપર ટેની ડયા હાય ટેનાથી બને.

અંચળા—ચાર દહાડા પછી કેમ ? જ્યારથી આપણે જાણ્યું જે આ રસ્તો સારો છે, ત્યારથી તેમ ચાલવું જ જોઈએ, અજાણ્યું ને આશળું બરાબર. ના જાણીએ તેનો દોષ નહિ, કેમ ખરું કેની ? [પૂજ કરી રહીને પછી થાળ મુકી જમાડે છે, ને જમી રહ્યા એ. ટલે] એ હાથ ધોઈને ઉડી ના જશો. જરા મારે કામ છે. [એમ કહી તૈયાર કરેલી આરતી સળગાવી લાવીને ત્રણ આંટા ઉતારી મુકે છે, ને પાણી ફેરવી ઉપર હાથ ધરીને પછી આંખે લગાડે છે ને પગે લાગે છે.]

હાસ—વલી આરતીનું કાલે ક્યાડે સાંભાલ્યુંડું ? ટમાલી મેલે જ સોઢી કાર્યું કે સું ?

અંચળા—ના, એ તો મને વિજયાલક્ષ્મીએ વાત કરીતી એ. ટલે આજે સવારે જમને ભટજીને હું પૂછી આવી હતી. કરવું ત્યારે બરાબર કરવું, ને નહિ તો કરવું નહિ. એનો ખુલાસો મને ભટજીએ ક્યો છે કે જે દહાડે ના બને તે દહાડે ફક્ત એ હાથ જોડીને પાંચ માથું મુકીને નમવું એટલે થયું. (એમ કહી પાનની ખીડી આપતી) ભાગીરથીએ ને ખીજાં બધાંએ આજથી પૂજ કરવા માંડી છે.

હાસ—રખેસડનું આમ્રસ ઠળે, ને ભગવાન ટમાડિ ભુદ્ધિ સુ. હાડળે, ને મનકામના પૂડી કડળે. [કપડાં બદલી મનમાં રાજી થતા થતા પોતાની દુકાને જવાને તથ્યાર થઈ] આપને બળાડી કંઈ આનવાનું છે ? હું કુકાને જઉં છું. ટમે ભગવટસમરન કડળે, ને આનંડથી ખેસળે.

અંચળા—વહેલા પધારજો. આજે તો કશુંએ લાવવાનું નથી. [હાસ બળ છે ને અંચળ જમવા ખેસે છે.]

ગોકળ—[બહારથી આવીને ધરમાં જઈ ને] એ સાંભળે છે કે ? હું આવ્યો છું. વખત થાય ત્યારે કહેજે.

કમળા—મારે કશી વાર નથી, આવો. [ગોકળ જઈ જમવા બેસે છે.]

ગોકળ—કમ હવે તારા મનનું સમાધાન થયું કેની ? તું મને રોજ શેકતી'તી તે હવે મારા જીવમાં જીવ આવ્યો. મને સુખે ઉંધ નહોતી આવતી, ખજર છે ? ચાલો, તું રાજી થઈ, એટલે હવે મારે નવનિધ ને અષ્ટસિધ મળી જાણવી.

કમળા—ઓહોહોહો !! એમાં તે શું મોટું જોર માર્યું જે કુલારા હાંકવા બેઠા ! મને પરજી આઠ વરસ થયાં તેમાં આટલું આ કરાવ્યું છે. એમાં મોટી ધાડ મારી નાંખી ! આણ્યાં તેમાં શું થયું ? એ પડ્યાં છે.

ગોકળ—કમ વળી આમ બોલે છે ? એક દહાડો તો પૂરો વચ્ચે ગયો નથી. તેં કહ્યું મારા પગ ઉધાડા છે ત્યારે કહ્યાં લાવ્યા. હવે શું છે જે પાછી બડબડીને બાળે છે ? સુખેથી તારી મેજ પેહે-રીને ફરતી, તને કાંઈ ના કહે છે ?

કમળા—ક્યાં ક્યાં હવે, છાના રહો. એ કલકાતે શું ચાટે મધ મૂકીને ! રાંડની કહેવતવાળી વાત, 'કાને નહિ કાટે નહિ, ને વાલ સોનું હોઈ.' આ હાડિયાજેવી ડોક, ને ફાડાજેવા ઉધાડા કાન લેખને ફરું, ને કલ્લાં પહેરું ! ! તમારે શું ? લોકમાં કાંઈ પૂછે તો હું લાજી મરું. કલ્લાં આણ્યાં તેમાં શો દહાડો ઉધડ્યો ! હજી કાન ને કાટ ઢંકાશે ત્યારે ! તમે તો જાણે કહ્યાં લીધાં એટલે ગઢ જિત્યા !

ગોકળ—અરે, તું તે શી જાતની છે ? તું કંઈ ધરતી રીત સમજે છે કે એમ જ ! ધીરે ધીરે સહ થશે; પણ પાછી આજથી હોળી બાળવા માંડે છે. તને સો વાર કહ્યું કે તારે ખાતી વખત કલેશ ના કરવો. પણ તું કમજાત એવી છે કે તે જ વખત સાધે છે ને વજ્જર જેવા બોલ બોલે છે. વખત બેવખત વિચારતી નથી.

કમળા—વળી બોલતાં બોલતાં બેહેક્યા કે શું ? કમજાત ને ખમજાત કોને કહો છો ? એક જનમ ધરીને સો રૂપૈડીનાં કહ્યાં લીધાં તેમાં બીહીમણાપણું બતાવો છો ! ઉઠુ મારાં કહ્યાં ! હમણાં બહાર જઈને ફેંકી દઉં છું ! જો ! 'રવો મારો રણી આવ્યો, ને સોના સાઠ કરી લાવ્યો !' ચાર વરસ જુઓ પાડીને થાકી ત્યારે કહ્યાં આણ્યાં ! ને કાટ કાન ઉધાડા છે તેની વાત કરી ત્યારે કમજાત ! પણ

હજી ખંખર કર્યા છે કે કમળત કેવી થાય છે ? કમળત થઇને દે-
ખાડીશ ત્યારે સમજણ પડશે. ખાઓ છાનામાના, હવે મને વધારે
ખોલાવીને સાર નથી કાઢવાના. લેજો તમારે હાથે જોઇએ તે આમાં-
થી, હું તો મારે બહાર બેસું છું. મારા સભાવઉપર હું જમણ તો
હમણાં ખાવાને ઠેકાણે ખાવાનું રહેશે. [એમ કહી ઉઠી જાય છે.]

ગોકળ—લે હવે બેશ, હું તો કશુંએ કહેતો નથી. મારા ન-
સીખતો વાંક છે એમાં તું શું કરે, ને કાંઈએ શું કરે. ભલા જે
ભગવાનને ગમ્યું તે ખરું. લે આવ, મારા ખોલ્યાનું દુઃખ ના માનીશ.
મને દાળભાત મુકી જ. મારો જ વાંક છે કે મેં જાણી જોઇને
પહેલેથી વાત કાઢી.

કમળા—ત્યારે આપણો વાંક હોય ને ખીજાઉપર ચીડિયાં કરવાં
ને કમળત થવું એ કાના ધરની રીત ! ખંખરદાર જો હવે પછી એવું
કશું મને કહ્યું તો ! તમારી જાત તે કયી સારી છે જે ? (ગોકળ
છાનોમાનો ખાઇને કપડાં પહેરીને ખોલ્યાવિના બહાર જાય છે.)

ચંદન—(પોતાના ધણીપાસે વાંચતાં શીખે છે, તે ચોપડી ઉઘા-
ડીને) આનો ઉચ્ચાર શો કરવો ?

કૃષ્ણદાસ—(તેના તરફ જોઇને) તને દસ વાર કાલે ખોલાવ્યો
હતો, પણ ભાન રાખતી નથી, ઢોરની પેઠે ? જો હવે યાદ રાખજે.
એનો ઉચ્ચાર ‘ કૃષ્ણ ’ ‘ કૃષ્ણ ’ બોલ જોડે. જો હવે ભૂલી તો તું
જાણી ! [ચંદન લજવાઇને નીચું જોઇને બોલતી નથી ત્યારે] કેમ
સીવાઇ ગયું કે ! બોલ જલદી.

ચંદન—મને કાંઈએ કહ્યું કે આપનું નામ મારાંથી ન દેવાય.
કહે છે કે ધણીનું નામ દે તો નરકમાં જાય.

કૃષ્ણ—કયા સાલાએ તને ના કહી બોલ, કે કયી રાંડે તને
ના કહ્યું તેનું નામ દે મારા આગળ જોઇએ. મારું નામ લેવું તેમાં
નરકે સાનું જાય ? એવા ખોટા ઢોંગ મારા આગળ નહિ ચાલે. બોલ
કયી રાંડે તને ના કહી ?

ચંદન—કાલે તમે મને મોટેથી ખોલાવતા હતા તે તમારી
માએ સાંભળ્યું. એટલે આજે સવારે મને વાનપર વાત લાવી કહ્યું
કે ખેરાંતી જાતે આપણા ધણીનું નામ દેવું નહિ. જો દે તો નરકે પડે.

કૃષ્ણ—[એકદમ પગહાથ ટેબલઉપર પછાડીને ઉભો થતો]
ઠેમ નરક ને સરગ ! કાણે દીઠું છે ? ખોલાવ રાંડને મારા આગળ.
મા થઇ તો સું થયું ! આવા ખોટા ખોટા વહેમ સીખવીને મૂરખ
બનાવવું છે કે સું ! ચાલ જ હમણાં ને હમણાં ખોલાવ.

ચંદન—(ગલરાઇને રડવાસરખી થઇ જઇને) મને માફ કરો, ને બોલશો નહિ; વળી વઢવાડ થશે, ને પાછાં મારા ઉપર રીસ રાખશે. ગમે તો એમને બદલે મને સજા કરો કરવી હોય તો.

કૃષ્ણ—કેમ મારા આગળ રડીને પાખંડ કરે છે કે ! જા જઇને હમણાં ને હમણાં બોલાવ.

ચંદન—(નીચે જઇને ધીમેથી) સાસુજી ! તમને ઉપર બોલાવે છે. જરા હમણાં જઇને આવો છો ?

સાંકળી—કેમ વારું, ભાઇના જીવને સુખ નથી કે બીજું કંઇ કામ છે ? લો, જઇ આવું છું. તમે આ બારણું જોજો, (ઉપર આવતાં) કેમ ભાઇ ! શું કહો છો ?

કૃષ્ણ—કેમ ડોસી ! તમે આજે એને સવારમાં સું સીખવીને વહેમ ધાલ્યો ? ખબડદાર જો આજ પછી એવા ખોટા વહેમ ધાલ્યા તો. તમારી પાસે રહ્યું તેને માણસતું ઢોર બનાવવું છે કે સું !

સાંકળી—અરે ભાઇ ! મેં તો કશુંએ કહ્યું નથી. હું તો રાંડ તમારા કામમાં બોલતી જ નથી, ને મેં કહ્યું હશે તે હવે મને સાંભરતુંએ નથી. ઝાઝું આવડું તપીને બોલો છો તે એવું મેં શું શીખવ્યું ?

કૃષ્ણ—અરે મારા આગળ પણ તમે જૂઠું બોલો છો ? સું હું જૂઠો કે એ જુઠી છે ? બોલો સાચે સાચું. એવી ગડખડ મને નહિ ગમે, જાઓ બોલાવો એને ક્યાં ગઇ ? એ નક્કી કરવું જોઇએ.

સાંકળી—ભાઈ ! તમે પૂરી ચાર ચોપડીઓ તો અંગ્રેજી લખ્યા નથી ને આવડી ફાં પુ' તે શા ઉપર ? હજી તમારો રબરો રાટલો તો મેં ખાધો નથી, ને તે ખવડાવશે ત્યારે તો કાણ જાણે શુંએ કરશે !

કૃષ્ણ—કેમ, પાછું મારા આગળ વતું ઓછું બોલવા માંડ્યું કે ! જાઓ હું કહું તેમ કરો. મારું મગજ ફેરવસો નહિ. ક્યાં ગઇ એ, એને હમણાં ને હમણાં બોલાવો, કે વાત કેમ બની ?

સાંકળી—(દાદરમાંથી જીમ પાડે છે) અરે વહુ , બેટા ક્યાં ગયાં ? આવો અહિં તમને બોલાવે છે. બારણું દબને આવો. (તે આવે છે એટલે) કહો વારું મેં તમને શી વાત બોલી શીખવાડી, જે આ મને આવડું બધું દબાશે છે ? મને તો રાંડને કશું યાદ આવતું નથી.

ચંદન—એ તો સવારે તમે મને કહ્યુંતું કે જૈરાંએ પોતાના ધણીતું નામ ના લેવું. જો લઇએ તો ધણીને માથે બાર આવે ,

ને ખોલનારી નરકની અધિકારી થાય, ' તે વાતનું કહે છે કે તને કાણે કહ્યું ?

સાંકળી—હ્યો એમાં મેં શું ખોટું કહ્યું ? ના માનો તો પૂછો આપણા આ ગોવનરામ પુરાણીને. હાય હાય ! મેં જાણ્યું ને સી વાત હશે ! મને તો રાંડને પેટમાં ફાળ પડી !

કૃષ્ણ—અરે મુઓ સાલો ગોવંદપુરાણી ! લુચ્યો ! ચોટો ! એવો રાંડિયોને ફાસલાવી ખાનારો સાલો ખોડકી ભગત ! આજ સાંજે એને ખોલાવીને એની ધુલ કાઢી નાંખું છું ! જો ! સાલો ! મૂરખ આવા ખોટા ખોટા વહેમ નાંખીને સહને ભમાવે છે !

ચંદન—[સાસુને પ્રશ્નારતથી નીચે જવાનું સમજાવે છે.) સાસુ ! હવે તમે નીચે જવું હોય તો જાઓ. એ તો એટલું જ પૂછવાનું હતું. એમનો સ્વભાવ તમને કાંઈ અજાણ્યો છે ?

કૃષ્ણ—જુઓ, આજ પછી કોઈ પણ દહાડો એવી ઘરડાંની થેલી ખુદ્દિની વાતો જો સીખવી તો તમારી વાત તમે જાણ્યાં ! જો મોટાં સમજદાર તે ! આમ કરે તો નરકમાં જાય ને આમ કરે તો સરગમાં જાય ? ત્રણ કાડીની અક્કલ તો મળે નહિ ! મોટાં ઘરડાં થયાં ! ! આ સાલા મોટા મોટા પ્રોફેસરો થઈ ગયા પણ તેમનેય એ વાતની ખબર નથી કે નરક કાં છે ને સરગ કાં છે ! ને આ દોહ બદામતી ડોસી મારા આગળ ડહાપણ ચલાવે છે ! ઝાઝું કરસે તો ઠોકર મારીને ફેંકી દઈસ. (ચંદનને) ખબરદાર જો આજ પછી તું એની અક્કલે ચાલી તો, મું કહું છું ?

ચંદન—(જરા મોં ફેરવીને) હવે ક્યાં સુધી એ ખોટી ટેચ કરવી વારુ ? થયું, એક વાર કહ્યું બે વાર કહ્યું, અમથું લાણું કરીને માથું દુઃખવવું ! તમારો છેક આવો સ્વભાવ હમણાંને કેમ થઈ ગયો છે ? પહેલાં તો કંઈ આવું નહોતા કરતા. આ તમને દસ રૂપિયા મળતાં તો તેના બાર થયા ત્યાર પછી તમારો મિનન વધ્યો છે. પણ છેક એમ કરવું સાઈ નહિ. છેક સાઠ વરસનાં ડોશીને તમે આમ તિરસ્કાર કરો એમાં બહુ સાઈ નહિ કહેવાય; પછી તમારી મરજી.

કૃષ્ણ—(જરા નરમ પડીને) અરે જો, હું તો સીધી વાત કહું છ કે વગર સમજણની વાત મારા આગળ ના કરવી. જેમ હું કહું તેમ કરવું. મારા સામું કોઈ થાય કે મારો મિનન જતો રહે છે.

ચંદન—હ્યો, હવે બહુ સારું, બહાર નથી જવું ! સવારના ઘરમાં રહ્યા છો તે જરા ફરી આવો, એટલે ખુદી હવાથી પાછું

જરા મગજ ઠેકાણે આવશે. હું પણ ધરમાં કામે જાઉં છું. [કૃષ્ણ-
દાસ કપડાં પહેરી બહાર જાય છે.]

અંદન—[નીચે સાસુપાસે જઈને] ભુઓ સાસુજી ! એમનો
સ્વભાવ હમણાંની ફરી ગયો છે. તમને પણ દાંતિયાં કરે છે, ને મને
પણ દાંતિયાં કરે છે, પહેલે કંઈ છેક આવો નહોતો.

સાંકળી—જો બાપા, મારે કંઈ કાઢ્યાં એટલાં કાઢવાં નથી
ને મારે કંઈ સત્તરપંદર નથી, જે છો તે તમે. પણ મેં રાંડે કંઈ
છેક સાઠે વરસે ગાળો કે માર બાવા કંઈ ઉછેરીને મોટા નથી કર્યા !
જો છેક આમ છઠી જશે તો હું તો મારે આ ધરમાંથી તમને ભુદાં
રાખીશ. સારું છે કે મેં હજી મારો જીવનગાળો પાંચ ઠીકરી સંધરી
રાખ્યો છે તે ખાઈશ. પણ બધુંએ જો એ ભાઈને આપીને બેઠી
હોત તો એ મને શુંએ ના કરત ? ભલા ભગવાન ! તમે તમારે
સુખી રહો ને કમાઓ ને ખાઓ. મારે કંઈ એ વાતની ના નથી.
પણ આવા જોંસા લપકા તમારા મારાથી ના ખવાય. એ તો મારા
ધડપણમાં ધુળ નાંખવા બેઠો છે. જો, પેલા પુરાણીને વગર લેવેદેવે
ગાળો દીધી, મને ટુંકારા હુંકારા કર્યા ! એની જીભે કાંટા તો ઉગશે,
એવું લોકોને ઓહુંવતું બોલશે તો. હું કંઈ તારો વાંક નથી કાઢતી.
મારો બોકરો એવો ઉકયો તેમાં તું શું કરે ! હું ધણુંએ ના કહે-
તીંતી કે એને અંગ્રેજી ભણાવશે નહિ, પણ આ અંગ્રેજીની મોકાણ
માંડીને છોકરાને વહેવડાવી દીધો, થડ વાંકું એટલે ડાળાંપાંદડાંનો
શો વાંક કાઢવો ! પેલા ભવના દુશ્મનદાવાથી પેટ પડ્યો હશે તે
વેર વાળશે. (એમ બખડતી બખડતી એટલે જઈને બેસીને)
રાંડના આ પ્રમાણે દહાડા શી રીતે જશે ! પીટ્યો હાથ બાલીને
લાવનારોએ આવો મિજાજ કરે તો ના ખમાય, તો આ તો પેટના
મેલ છે. ભલા ભગવાન ! તું કરે તે ખરું. પેલી કહેવતવાળી વાત
કે ‘ પેટે પડ્યા સાપ પણ પાલવવા પડે ! ’ પેટના કીડા પેટમાં કરડે
તે ખમીએ છીએ ફતી ! [નિસાસો નાંખતાં] રામ રામ રામ રામ
રામ ! એ વહુ ક્યાં ગયાં ? પેલી મારી માળા મને ખીંટીએથી આ-
પજો. ઘડી પગ વાળીને બેસાયું નહિ, ને રામનાં નામે ના લેવાયાં,
આ દીકરાના દુઃખે. (પડોશમાં રહેનાર ભૂધર નામનો ચાળીશ
પિરતાળીશ વરસનો પુરુષ બહાર નીકળીને પોતાને એટલે બેસતાં.)

ભૂધર—કમ સાંકળીકાટ્ટી ? શું છે ? કાંઈ જોડે કંઈ વઢવાડ
થઈ કે શું ? આજે કંઈ તમારો આતમા પરસનતામાં જણાતો નથી,
એમ મને જણાય છે.

સાંકળી—ભાઈ ! બળ્યો આ મારો આતમા. શું કરું ? પર-
સનતા તે શેની રહે ! આ પેટના કાદવ આજે અંગારા થઇને
પડ્યા છે ! પેટ બળી બળ્ય છે; શું કરીએ ને કોનો વાંક કાઢીએ ?
ભાઈ ! આપણા કરમનો વાંક, બીજા કોઇનો વાંક નથી. અરે એના
કરતાં તો આ પારકી જણી વહુ સારી કે બીયારી મારી દોલ્લવાની
દાઝ જાણે છે. ના, ના, સાચું કહેજો ભૂદરભાઈ ! મારું ઘડપણ ના
પાળે તો એ દીકરો પછી શું મારે ઘણી ચોપડવના કામનો ?
ભલે, આ વહુ છે પણ હું તો જાણું છું કે મારે પેટની દીકરી કરતાં
આલે છે.

ભૂધર—જુઓ સાંકળીકાકી ! આજના છોકરા ઘેરઘેર એવા
ઉડ્યા છે. કંઈ તમારે ઘેર જ છે એમ નથી. આ મારા ચાર ભા-
ઈઓ છે, બધાએ જુઓ તો મારાથી નાના છે, પણ કોઈ કોઈની
મરજાદ રાખતું નથી. શું કરીએ, આ કળજુગનો પોરો એવો છે કે
માખાપને છોકરાં ના બદે, તો ભાઈ ભાઈને શું બદે ? પહેલાંના
લોક એમ જાણતા કે સંપ રાખવામાં સુખ છે કે અકેકાના દુઃખમાં
બીજાનો ભાગ આવે એટલે એકલાને નડે નહિ ને આજના છોકરા
તો શું શીએ છે કે હું કમાઈ લાવું ને બીજાને ખવાડી દઉં ? પછી
મારે પૈસો ભેગો કેમ થાય ? ને ઘડપણમાં ખાઉં શું ? એમ નથી
જાણના કે ખારે ને ચારે કંઈ સરખા જવાના છે ? એ તો કોઈ
વરસ આપણે કમાયા, કોઈ વરસ બીજા કમાયો, તો સહિતું મજબૂર
હોય તો જણાય નહિ. આજ સુધી તો કશું કમાતા નહોતા, આ
હમણાં વળી સહિસહિની મેળે ડાળે વળગ્યા છે. આટલા દહાડા મારું
લોહી ને પાણી એક થયું ત્યારે આ ધર ચાલ્યું છે તેની એ લોકને
કંઈ ખબર નથી. હવે સહિ મારું ને તારું કરવા લાગ્યા છે. શું
વાત કહું ? કાકી ! લાજ મરવા જેવું છે. ભલા ભગવાન ? તમને
ગમે તે ખરું. હજી હું તો મારે તમાસો બેઠો છું કે શું થાય છે ?
હ્યા, બેસો. હું તો જરા બહાર જઈ આવું છું, એક બે જગાએ
કામ છે તે. (જાય છે)

આણેક—(પોતાના વર ભૂધરને ખારણે જતો જોઈ તરત
બહાર નીકળી) કેમ વારુ પૂછતા નથી, ગાછતા નથી ને એમ ને
એમ ચાલ્યા ? એવી શી ઉતાવળ છે જે ? એ જરા પાછા ધરમાં
આવીને જાણે, કામ છે.

ભૂધર—(પાછો ફરતા) વળી શું કામ પડ્યું છે જે ? ખારણે

સાંજ પડવા આવી. તોયે ખ્યાલ મૂકતાં નથી. (ધરમાં આવીને)
આલો, મારે જવાની ઉતાવળ છે, જે કહેવું હોય તે કહી નાંખો.

માણેક—જુઓ બેસો તો ખરા, આ તમારા જીવણની વહુએ
તો હવે છેક માથે છેડો નાંખ્યો છે હોં. પાછળથી તમે મારે વાંક
કોઠો, એટલા માટે હું તમને આગળથી ચેતાવી મૂકું છું. આજે
એ એને પીયરથી આવશે કે હું એને જે વાત છે તે ખરી ખોટી
પૂછી જોઈશ, ને જો એ જુહું બોલશે તો પછી મારે એને ખાના-
જંગી થનાર છે. મારાથી બોલ્યાવતું રહેવાશે નહિ, ને એનાથી એ
વાત સંખાવાતી નથી. આ તમને કહી મૂકું છું કે તમે બહાર
જાઓ તો વહેલા આવજો. પછી તમે કહેશો જે મને કહ્યું નહિ.
આમાં મારો વાંક હોય તો દેખાડો.

ભૂધર—હવે તારો ને એનો વાંક પૂછે તો એના વાંકવિના
કંઈ કળ્યો થાય નહિ. એ હાથવિના તાળી પડે છે ? તું વળી રજનું
ગજ કરતી હધશ, તેમ એ પણ છેક સખણી નહિ રહેતી હોય.

માણેક—તમેય વળી એનું ઉપરાણું લો છો ? મેં રાંડે શું
રજનું ગજ કર્યું તે કહો તમારી જ મતિ ફરેલી જણાય છે. ને મને
લાગે છે કે તમારી કુમકે એ કુદતી હશે. પણ ખબર છે ! હવે મારા
ધરમાં એ રાંડરડવાનું કામ નહિ. તમે જાઓને તમારે બહાર. છો
મને રાંડને ભુંડી કહેતા લોકો. આજે તો એ આવે એટલે સાફ
કહી દધશ કે તમે તમારું જૂદારું માંડો, હવે આ ધરમાં તમારું
કામ નહિ. તે છતાં મારા ધરમાં પેસશે તો કહીશ કે ટાંટીઓ કાપીશ.
હવે મારે ભલાઈ નથી લેવી જાઓ.

ભૂધર—અરે મૂરખી ! મારું કહ્યું માને તો થોડા દિવસ ધીરજ
રાખ. જે ઉછાળી પગ ભાગીશ નહિ. એ એમની મેળે જૂદાં રહે
તો ભલે, પણ આપણે એમને છાકરાંની પેઠે ઉછેરી મોટાં કર્યાં તેમને
કેમ કહેવાય કે તમે જાઓ નીકળો ? તેથી આજે કશું બોલીશ નહિ.
હું બધુંએ સમજું છું કે એમનો બધાનો સ્વભાવ હવે બદલાયો છે,
પણ હશે, જે બોલીશ નહિ કશું હોં. હું બહાર જઈને આવું છું.
(બહાર જાય છે, માણેક મનમાં ખીજવાઈને પોતાના ધરમાં કામે
લાગે છે, ને થોડી વારમાં જીવણની વહુ મણિ પોતાને પિયરથી
આવે છે, તથા જીવણથી નાના ભાઈ હરખાની વહુ ઝુમખી પણ
પોતાને પિયર જઈને આવે છે; તેનાથી નાના મકનની વહુ દીવાળી
અને સડથી નાના કહાનાની વહુ મૂળા એ બે જણ તો ઓરડામાં
દીવાકોડિયાં તૈયાર કરતી બેઠી જ છે, એટલામાં જરાવાર રહીને પછી)

માણિક—અલી મણિ ! તારું મેં શું બગાડ્યું છે જે તું લોકના આગળ મારાં ભુંડાં બોલતી ફરે છે ?

મણિ—હું તો કાંઈના આગળ કશુંએ બોલી નથી. કાણુ કહે છે કે હું બોલી. લાવો તેનું મોં, ને ખરા પારખા કરો. મારી આશાના સમ, જો હું કાંઈના આગળ ભલુંભુંડું બોલી હોઉં તો, બાઈ, બોલું મારું નામ દેશો નહિ.

માણિક—હું રાંડ ચાળી વરસતી બોલું તે બોટી ને તું સાચું રડનારી ! જો મારી બાઈ ! જરા બોલતી લજવાતી નથી ! જરા નાનાંમોટાનો ભારવકર તો રાખ. હું રાંડ આવડી મોટી થઈ તે જૂડી, ને તું સાચી ! એવાં તારાં પાખંડને તારો વર માને કે તે તારો આશિયાળો છે ! હું કાંઈ તારી આશિયાળી નથી, સમજ કેતી ? તું મારાં લોકને મોઢે સાચાંજૂડાં કરનાર કાણુ ! ઘર છે તે રડી હજાર વાત થાય, પણ ખારણા બહાર કેહેવાય કેમ જે ? કેટલા દહાડાથી હું સાંભળું છું પણ જાણે કાણુ બોલે, કાણુ બોલે, ત્યાર છેક માથે ચઢી !

મણિ—(જરા ચીડાઈને) પણ મેં કયી રાંડને મોઢે કહી તે કંઈ જણાય ? તેનું મોઢું લાવોને. એમ બોલું આજ શું કરવા મૂકા છો ? મેં કંઈ તમારું બગાડ્યું નથી, તે છતાં ખાઈપીને મારા પાછળ શીદ મંડ્યાં છો જે ?

માણિક—(ગુસ્સે થઈને) કેમ વળી મારા મોં આગળ સતી થાય છે કે ? કેમ પેલી પાંખડીને મોઢે તું મારાં ભુંડાં નથી બોલી ? તારા કલા વના આપણા ઘરમાં છાતી થયેલી વાત કાંઈ શું જાણે ? તેં ના કહી ત્યારે શું ચોર વાત લઈ ગયા કે ? જો વળી બોલતાં નથી ત્યાં લગણુ. એમ છેક માથે છેડો નાખીને ધરવું હોય તો રહે તારા ધણીને લઈને જૂદી. ‘ પાણીમાં રહેવું ને મગરસાથે રમણાં ’ એ કેમ પાલવે ? હવે નસ પકડીને ડામ દીધો ત્યારે કેવું ચીવઈ ગયું ? તું જાણે કે મારી વાત કાણુ જાણે છે, પણ ખબર છે. હું તો તારું પગલું પારખું એવી છું.

મણિ—પાંખડી વળી કયી ? લાવોને તેનું મોં. રાંડ બુઢું બોલે તો તેનું માથું નહિ લાગી નાંખું. છેક આમ ડામ ને નહિ ડામ બોલો છો તે જરા સંભાળીને બોલજો. પછી મારા જેવું કાંઈ ભુંડું નથી, બોટાની તો હું કાળ છું, ખબર છે ? જાઓ લાવો તે રાંડ બોડી પાંખડીને, જોઈ તો ખરી તેનું મોં.

માણિક—ખબરદાર જો તેને ગાળ દીધી તો, મોં તપાસીને

ઓલજી. તેને મોઢે વાત કરી આવે છે ને વળી કહે છે કે કીચી-ખાંખડી ! એ તારા આપના મો'લામાં રહે છે ને મારા પીયરના યડોસમાં પચણી છે તે ! ઓળખી હવે. ગાળ દીધી તેને તો તારી વાત તેં જાણી. મો'માં જવડા પડશે વગર કારણે તેને ગાળ દીધી તો.

મણિ—ઓળખી. રાંડ સોદી તો છે. લોકનાં ઘર ધાલનારી, સાચાંજૂઠાં કરીને લડાવી મારનારી ! લાવેલી એનું મોં મારા અગા-ડી ! જૂઠું બોલ તો દાંત બતરીસે તોડી નાંખું, ઓળખો છો મને ? એવી રાંડ કલારજને કહે લાવીને ઘરમાં ખોટી વઢવાડ ધાલો છો ? પૂછો આ ઝુમખીને જો હું એને ઓળખ ઉતરતી હોઉં તો. જૂઠું બોલું તો આ મારા છોકરાના સમ ને બીજું જૂઠું બોલતું હશે તો તેને ભગવાન પારખું દેખાડે. હું તો કહું છું.

માણેક—આહાહા ! સઉને ઓળખું છું ઝુમખી વળી જેટલો બહાર છે એટલી ભોંયમાં છે. 'થોડું બોલે ને થાલલા કોરે;' એ જેટલી તારી એટલી મારી નો'ય ! એ વળી કેદહાડે પાધરાં છે ! અણબોલાબ્યાં પાત્ર છે, મને કેદહાડે અખણું છે જો ? ને છેક અત્રી બોલતાં બેહેકી જાય છે તે કાને કહે છે જો ભગવાન પારખું દેખાડે ! દેખાડે ને પારખું તારાં પીયરમાં ભગવાન, કે ધાડ છે તે ઓછી થાય; મારે એકનો એક છોકરો છે. ખમ્મા કરે તેને.

ઝુમખી—એમ સઉની સાથે પેન્ના એની પેઠે દાંતિયાં કરોછો તે જરા લાજતાંએ નથી ? તમને તો હવે બહાર આવે છે.

માણેક—(એકદમ લાંબા હાથ કરીને) અરે વાંદરી તારી આ ! વાંદરી તારી બેહેન ! થાયને બહાર તારા ભાઈઆપને ! ! જો, મારી નાનકડી શોક્ય બોલતાં શીખી છે તે ! (આ હોકારાબધ લડાઈ થવા માંડી તે સાંભળીને સામી બારીએથી વિજળી પ્રાણુ-કોરને કહે છે.)

વિજળી—એ તહીંયાડી ! છો કે ? અલ્યા આ તહીંયાડી ! જરા બારીએ ડોકું કાઢજો તહીંયાડી, એક વાત કહેવાની છે.

પ્રાણુકોર—(બારીએ આવતાં) શું છે ? તોતળિયા ! શી વાત કહો છો જો ? તતતતતતતત કહો બોલો.

વિજળી—અલી આજ ભવઈ જોવા આવવું છે ? મહીં બેળા હારા નાચે છે. કેમ છે મરણ ?

માણેક—(વિજળીના આ બોલ સાંભળીને) આ ભગવાની પરણેલી ! કીચી તારી માબેહેનને કહે છે ?

વિજળી—કેમ રે, બોલતાં છાટી કે ? હું તો કહું છું, મારા

આપની જૈયર જે મારા સામે રહેછે તેને ! તને ! છે કંઈ બોલવાનું ? બોલ બાકી હોય તો ! આખા ગામજોડે ક્ષવીશ. મને છેડી તો મોત આપ્યું બાણજે ! તારું કોઈ નામ લે છે ? અમે અમારી વાતો કરીએ છીએ ત્યાં વચ્ચે મુંડી ધાલે છે ? (આ વગેરે બોલચાલથી આખો મેહેલો ભેગો થાય છે. એટલામાં ભૂધર ને જીવણ બહારથી આવે છે. તે આ તોફાન જોઈને લોકોને ધમકાવીને કાઢી મૂકે છે. વિજળી તથા પ્રાણકાર પોતાના ધરમાં હસીને જતાં રહે છે. અને જે ભાઈ ધરમાં જઈને પોતપોતાની સ્ત્રીને પોતપોતાની જગાએ તેડી જાય છે.)

જીવણ—(મણિને) કેમ વળી, આજે પાછું શું થયું જે આશ્ચર્ય કરવા મર્યાતાં ? તમને સો વાર કહીએ તો એ લાજ નથી. પેલા સાળાં નીચની પેઠે બોલવું, લડવું, ને લોક ભેગાં કરવાં એ તે કંઈ સારી વાત છે ?

મણિ—તમે મારે વાંક કાઢો છો પણ કંઈ ન્યા તોળશો કે એમ જ ? પૂછો પેલી ત્રણ જણીઓ હતીઓ. હું પેહેલેથી એક અક્ષરે બોલી હોઉં તો ! હું તો મારે ઘેરથી આવીને લૂગડું બદલીને ઉભી એટલે એ બુમો પાડવા માંડ્યાં. તે હજાર વાનાં મને સંભળાવ્યાં પછી હુંએ પણ બોલી. બળતું લાગે એવું બોલે ત્યારે શું કરું ?

જીવણ—તું તો બેવકૂફ છે. તેને મોડે બોલે તેમાં આપણે શું ? છાનામાંનાં સાંભળ્યા કરીએ.

મણિ—તે હું કંઈ એની દબેલી નથી જે ગાળો ખાળી; એની ગાળો ખાવા માખાપે મને ઉછેરી નથી તો !

જીવણ—કેમ વળી મારી સાથે પણ લડવું છે કે શું ! તારો એવો કેવો ખરાબ સ્વભાવ છે !

મણિ—જણતા નહોતા, પચણ્યા શું કરવા ! બીજી સારા સલાવની લાવવી'તી ! લાવોને હજીએ મળતી હોયતો !

જીવણ—લે હવે જેસ છાનીમાની આડું અવળું બોલતી ! કાંઈ જાન તો રાખ. બહારથી આવ્યા છીએ તે કાંઈ પાણી પાવું કે હસવું કે બોલવું કે તે વાત તો મળે નહિ, ને લડવાની વાતમાં શુરી છે !

મણિ—એવા લેહેકા કરતાં આવડે છે ત્યારે આપણે શીદ એવી વાત કાઢીએ જે ? છાનામાના બેશી રહીએ. આપણી મતલબ હોય તે વાત પહેલી કરીએ. પાણી પીવું હોય તો લો, પેટો લોટો, હમણાં જ ભરી આણ્યો છે. લાભીનું ઉપરાણું કરોછો તો દિયરજીને પાણી પીવાનું પૂછ્યું હશેને ?

જીવણ—લે. હવે બીજી વાત કર, એ વાત જવા દે. આજ તો થાકીને લોથ થઇ ગયા છીએ કામ કરી કરીને.

મણિ—તેમાં મને શી ન્યાલ કરી જે ? એ તો જાણીએ જ છીએ કેની કે ખહાર લોકાસાથે આખો દહાડો લમણાકૂટ કરશે, ને ધરમાં આરા આગળ આવ્યા એટલે હવે થાકીને લોથ થઇ ગયા છીએ ! ત્યારે થોડું કામ કરીએ ? એવા કાણે બાંધી માર્યાંતા જે, ને એ કામ કીયું સરજે લઇ જનાર છે જે ? રાંડનો જરા વિચાર તો રાખીએ ! હશે મારે શું ? જાઓ તમારાં ભાભીએ રાંધી મૂક્યું છે તે, ગરમાગરમાં જમો ને આ ડામચીએ ગોદડાં પડ્યાં છે, તે પાથરીને પડ્યા પડ્યા ઉંધ્યા. વળી સવાર થશે એટલે તમારા કરમનું વૈતરું તૈયાર છે. એ એમના એમ જનમ પૂરા કરો. ખરું કહીએ ત્યારે કડવાં ઝેરજેવાં લાગીએ. રાંડ સાચાખોલી કહીએ નાં સમાય ?

જીવણ—(મનમાં) અરેરે ! આ સાળાં કરમનાં કાઢ્યાં સહિ સરખાં મળ્યાં ત્યાં કોનો વાંક કાઢીએ ! હશે ભોગ એના, ગમે તેમ લેવે તો. હું ખોલીશ તો વળી ખમણી થશે.

મણિ—હવે ખરી વાત આવી ત્યારે કેવી તેલમાં માખી ડૂબી ગઇ ! ‘આપણા તળે આવે રેડો ત્યારે બધી વાત પડતી મેડો’ તે વાળી વાત કરી, કેમ થાકી ગયા છો તે છેક ખોલાતુંએ નથી કે ?

જીવણ—ખોલ્યા ખોલ્યા હવે. ઘડી એ ઘડી જંપવા દે. તું તો તારે દોઢ શેર લેખે ખાઇ ને ટાઢું હીમ જેવું કરીને બેઠી છે, તે હવે દરે છે’ લખારાં આખા ગામના ! મને હમણાં ખોલ્યાનું બેર નથી, ખાધા પછી મને ખોલાવજે. શેર ધાન રોજ ખાનારોએ તારા બેડે પૂરો નાં પડે. વઢનારીએ તેવી, ખોલનારીએ તેવી, ને બધીએ વાતે પૂરી છે. જો ભાઈ ! હમણાં થોડી વાર મને પજવીશ નહિ, હું તો ખરી વાત કહું.

મણિ—ઓહોહો ! ! મોટા હુંડી સકારીને નવ ટકાનો ઢાળકા ધરમાં લાવ્યા તે બીજને દયાવી મારે છે, ‘આ હમણાં મને ખોલાવીશ નહિ’ ! ! તો અહિં નવરુએ કાણ છે ખોલાવવા ! આમ પંડી રહે પેટમાં આવવાનું હશે ! ભૂખ લાગી હોય તો માગ્યું જઇને, આપશે તમારાં ભાભી.

જીવણ—હવે લગાર રહીને જઈ છું. તું તારે પથારી બથારી કર, મને લગાર જંપવા દે.

મણિ—(પોતાના કામમાં લાગતાં) જંપ્યા કરેની આર ને આર ચોવીસ વરસસુધી. અહિં શી ઘાડ આવવાની છે, કે વખારે તાળાં

દેવવાનાં છે બોલાવ્યા વના (જીવણુ છાનોમાનો ખારીએ તટ્ટીએ બેસે છે.)

ભૂધર—(મનમાં) અરે ભગવાન ! આ સંગ કાશીકદાર શી રીતે પોંચશે ! હથે તો છેક અવધિ માંડી છે. ઘડી બહાર જઈએ છીએ કે રાંડો બદવાસ્થળી મચાવે છે. હવે બે હમણાં કશું કહેવા જઈશ તો વળી કુનરીની પેડે બાઝશે. સહિ વાળુ કરી લે પછી, નહિ તો સવારે આ વાતનો તોડ કાઢવો પડશે. સાળું રોજ ઉડીને આ કેમ ખમાય ? કહેવત છે કે, અતિસમ સો વર્જીતમ' ૧ ! હવે આમાં કંઈ સાર તથી. (મોટેથી) અરે જીવણુ ! હરખા ! ચાલો સહિ ભાંધ્યો ! વાળુનો વખત થયો છે (સહિ વાળુ કરી પોતપોતાને ઠેકાણે જાય છે.)

વિજળી—(પોતાના ઘણી હરકીશનદાસને) આ ઉનું પાણી તૈયાર છે. લગાર હાથ પગ ધોઈ લેશો ? આજે જરા વહેલુ વાળુ થાય તો પછી નિરાંત. ત્યારની હું તો તમારી વાટ જોતીંતી.

હરકીસન—હા, બખ્ખખ બહુ સારું, લાવો પપપપ પાની. (વિજળી પાણી આપે છે, હરકીસન હાથપગ ધોઈ વાળુ કરી લે છે.)

વિજળી—મારે સારું પાન ના કર્યું કે ? તમેય મતલબી દેખાઓ છો તો ! લાવો પાન કરી આપો.

હરકીસન—મમ્ મમ્ મમ્ મતલબી આજ જાન્યા કે ? સાહુ આખું જગત મમ્ મમ્ મમ્ મતલબી દેખું છું હું તો.

વિજળી—એ તો વળી ખરું જ તો, આ ઘોડિયામાં છોકરું રહે છે તેય ધાવ્યાની મતલબવિતા રહતું નથી, ને આખું જગત મતલબી છે, તેમાં તમે શું કહેતાંતા ? એ તો સહુએ જાણીએ છીએ.

હરકીસન—પાન (આપતાં) બે ધાન પપપપપપ પહોંચે તો આજ બે ધરી જઈ આવસું ? આજ રસ્તે આપનાં આ બખ્ખખખખખ બીજલુખન મળ્યાંતા, તે કેતાંતા કે કડા સાંભાંલવા બેગ છે. તતતત તારે સારું પન કહેતાંતા કે આવે ટાં કસી તુકસાનની વાટ નહી.

વિજળી—તમારા પહેલાં અમે તો આજે ધારી જ મૂક્યું છે, તેથી તો તમને વાળુ વહેલું કરાગ્યું, સમજ્યા કેની ? તમે લાયડા લાયડા જાઓ ને પાછળથી અમે ઐરાંઐરાં આવીશું. પણ આ તમારા ગોઠળને બોલાવતા જાએ. ના આવે તોય એથી જાએ હો, ભૂલતા નહિ.

૧ “ અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્”, અતિ બધી જગ્યાએ ત્યજવું.

પ્રીજલુખણ—(ખારીએથી) કેમ તહીંયાડી હરકીસનદા ! વાલુ તહીંયાડી થયાં કે ? ચાલો તહીંયાડી વખત તહીંયાડી થયો છે. કેમ વિજળી ! તહીંયાડી તમે તહીંયાડી આવશો કે નહિ તહીંયાડી ?

વિજળી—હા તહીંયાડી ! અમે તો તૈયાર છીએ, પણ અમને વળી તહીંયાડી તેડી જાઓ છો ? ત્યાં અમારે આવવા જેવું છે કે એકલા ભાયડાને જ કામનું છે ?

પ્રીજ૦—ના તહીંયાડી ભતજીવું ઘર તહીંયાડી મોટું છે, તહીંયાડી કથા પન તહીંયાડી તમારા જોગ છે તહીંયાડી, સમંજ્યા કેતી ?

હરકીસન—(ખારીમાંથી ડોકું કાઢી ધીરથી) આજ આપના ગોકલને ગમે તેમ કરીને તતતતતત તેડી જવો હો. એ પન બહુ મમ્ મમ્ મૂરખ જેવો છે, એનું ડોકાણું પપ્પપ્પપ્પ પડસે. (દ્વારકાદાસ તથા હરજીવન પ્રીજલુખણને ઘેર આવે છે, ને હરકીસનને સાથે લઈ બધા ગોકળને ઘેર ભુમ પાડે છે તે સાંભળીને)

ગોકળ—(ખારીએ આવી) આવો સહ ઉપર. અત્યારે ક્યાંથી ભૂલા પડ્યા ? કંઈ મતલબ છે કે શું ?

હરજીવન—(બધા સાથે ઉપર જઈને) ના એ તો તમને કહું આપના મનોહર ભટજીને ત્યાં તમને કહું કહો વંચાય છે તમને કહું. તે સાંભલવાજોગ તમને કહું છે. અમે સહ જતાંતાં તમને કહું પ્રીજલુખન કહે ચાલો તમને કહું ગોકળને પન બોલાવતા જઈએ તમને કહું.

ગોકળ—હા, મને શેક પણ કહેતાંતા એક દહાડો. ચાલો તમારી સહિતી ઇચ્છા છે તો આવું છું. (કમળાતરફ જોઈને) સાંભળે છે ? તારે આવવું હોય તો વિજળી. ભાભી સાથે આવજો હોં કે ! કેમ સમજી કેતી ?

કમળા—સારું તમે કહો છો તો આવીશ. બહુ રાત તો જતી નથી કેતી ?

દ્વારકા—ના જે છે તે ધનું બુદ્ધિમ તો જે છે તે દસને અગિયારની અંદર જે છે તે પતી જાય છે. (પછી સહ મનોહરને ત્યાં જાય છે.)

દાસ—(મનોહરને મેડે બેઠા છે તે આ સહિતે આવ્યા જોઈને) આવો ડવારકા ! અહો ! આજ ટો પોટે હરકીસનદાસ આવ્યા ને સું ? [પાછળ ગોકળને જોઈને] અડે વાહ ! ગોકલ ટમે પન ! ભલે, પઢાડો. (સહ બેસે છે, રોજનાં આવનાર સર્વ આવી રહ્યાં છે

માટે કયાને આરંભ કરવા મનોહર વિચારે છે, એટલામાં કમળા વિજળી. પ્રાણકાર, તથા દ્વારકાની વહુ નવલ તથા હરજીવનની વહુ લાડકાર આવે છે. તેમને સહને જોઇ વિજળીને) ઓહો વિ-જલી ! ટમે પન આજ કંઈ આ ટડક ઝલકાડો ! ! લાઇ ટમે ઢની-ઢનિયાની બહુ જ પવિત્ર માનસ છો. આપના મોઢામાં હું સાલકું છું કે ટમે પન એક જ છો. એસો સહ આપનાં ઢન લાયગ છે એમ જનજો કે આ ભતજી મહાડાજ સડખા મોતા પૂપુડસનું આ મોઢામાં ઘડ આવ્યું છે. હું ટો કહું છું કે આપનાં માટાપિટાને ઘેડ જવું ને અહિં આવવું બડોબડ છે. આપને સડ લાઇલાન્દુ છીએ. અહિં કોઇની સડમ લાવવાનું કામ નહી. વિજળી ! ટમને સહને કહું છું હો, સમજ્યા કેની ? (ભટ તરફ જોઇને) માફ કડજો મહાડાજ એઅડખી. હવે સુખે કડાનો આરંભ ઠવા ડો.

વિજળી--(પોતાની સાથે આવેલાં સહ જૈરને આંગળથી એસવાની જગા આપીને પછી એસતાં) મેં સાંભળ્યું કે કયાં બહુ સારી થાય છે ને મારી ચંચળમહેન રોજ આવે છે ને કહે કે ખાળમુકુંદદાસ પણ રોજ આવે છે ત્યારે કહું ચાલો.

ખાળા—ના ટે ઘનું સાકું ઠયું. હું ટો આજ છ ડિવસ ઠ્યાં માડા મનમાં ટમને સંભાડટો, ને ઘડમાં ટમાડી બહેનને પન મેં કહુંડું કે હું વિજલીને ખખર ટો કહી આવ. પન જતો છો કેની ?

વિકૂલજી—મોલો સદ્ગુરુદેવકી જય. ભટજી મહારાજ ! કાલ ત્યાં સુધી આવ્યું છે જે ‘ છોકરીનાં સાસરિયાં જે વખત તેડાવે તે વખત આપણી છોકરી સાસરે વિદાય કરવી જોઇએ. એ બાબતમાં ખોટા કે ખરા વાંધા લઇ આડાં થઇને તેનાં સાસરિયાંને નારાજ કરવાં એ કુળવાન માખાપતું કામ નથી. ’ હવે ઇચ્છાપ્રમાણે થવાદો.

મનોહર—મોલો ‘ શ્રીસદ્ગુરુદેવકી જય. ’ પાછાં બીજે દિવસે લક્ષ્મીમાતા પોતાની સઘળી છોકરીઓને એસાડી મોટી છોકરીને કહે છે: હે સરસ્વતિ ! એ પ્રમાણે પોતાની છોકરીનું ભલું ઇચ્છનાર માખાપે લગ્ન કર્યા પછી એ છોકરીની આપણા કામ માટે આશા રાખવી નહિ, એ વગેરે માખાપના છોકરીપ્રતિના ધર્મ સંક્ષેપમાં તને કહ્યા. હવે કુળવાન સાસુસસરાએ પોતાના પુત્રની વહુનું શી રીતે રક્ષણ કરી પોતાનો સેવ્યધર્મ બજાવે, એ વાર્તાને પણ ટુંકામાં કહું છું તે તું ધ્યાનમાં રાખજે. જ્યારે આપણા પુત્રની વહુ પિયરમાં હોય ત્યારે તેનાં જન્મનાં આપનાર માખાપ તેની રક્ષા કરે છે, તે જ પ્રમાણે જ્યારે આપણે ઘેર આવે ત્યારે સાસુએ તેને પોતાની પેટની

દીકરીનેવી જાણી તેનું રક્ષણ કરવું, એવું શાસ્ત્રની આજ્ઞા જણાવે છે; તથા તે પતિ ન્યાસુધી તે વહુનું સારી રીતે રક્ષણ કરવા યોગ્ય ન થાય ત્યાં સુધી તથા જીવતાં સુધી પણ તે કુળવાન સાસુસસરાએ પોતાના દીકરાકરતાં પણ વહુની વધારે કાળજીથી રક્ષા કરવી એવો નિયમ જણાવે છે. આ પ્રમાણે ક્યુલ થયેલાં તે સાસુસસરા જો તે અનાથસરખી અખળાજ્ઞતિને પોતાના ધરમાં લાવીને દુઃખ દે તો તેમને નરકમાં મુઆ પછી ધણો કાળ વસવું પડે છે. માટે હે દીકરી! આપણા પ્રજની વહુને પારકી છોકરી જાણી સાસુસસરાએ કદાચિત્ત પણ તેને કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ દેવું નહિ. આ લોકમાં ધણું નીચ સ્વભાવનાં સાસુ તથા સસરાં વહુને ગાળો દે છે, એ ધણી જ નકારી પાપમાં પડવાની વાત છે. હવે સસરાકરતાં સાસુવહુને આખો દિવસ કામકાજમાં એકઠાં રહેવાનું હોય છે, માટે સાસુવહુના ઉત્તમ વ્યવહારને પ્રથમ કહું છું. કેટલીક પાપણી સાસુ તો વહુને એક બે વાર પોતાને ઘેર તેડે ત્યારે જરા હેત દેખાડે છે, પણ પછી હરદમ રહેનારી વહુ ઘણે કે તેની સાથે વિનાકારણ વેર ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે ચાલે છે. ત્યાં આ સંભાર એવો છે કે એમાં દરેક માણસ તથા ખીજાં પ્રાણિનાં સ્વભાવ તથા પ્રકૃતિ જૂદાં હોય છે. કારણ કે આ જગત ત્રણ ગુણવડે રચાયેલું છે, એક સત્વગુણ, બીજો રજોગુણ, અને ત્રીજો તમોગુણ. આ ત્રણે ગુણના સ્વભાવ જૂદા હોવાથી ત્રણના સેળસેળ થવાથી જૂદા જૂદા અનેક સ્વભાવ થાય છે. તેમ જ પાંચ ભૂતથી આ સધળાં માણસોનાં શરીર રચાયાં છે, તેમાં પહેલું પૃથ્વી, જેના ઉપર આપણે વસીએ છીએ તથા અન્ન, ઝાડ, ફળ, પાલો વગેરે થાય છે તે; બીજું પાણી, જે આપણે પીએ છીએ; ત્રીજું અગ્નિ, જેના વડે ગરમી તથા અજવાળું મળી આપણે જીવીએ છીએ; ચોથું વાયુ કે જેના વડે આપણે શ્વાસ લઇએ છીએ, હરીએ ફરીએ છીએ, તથા આવરદાને ભોગવીએ છીએ; અને પાંચમું આકાશ, જે આપણને સહને પોતાના પોલા પેટમાં રાખી રહ્યું છે, અને આપણા શરીરમાં પણ ઠેકાણે ઠેકાણે રહીને આપણને જીવાડે છે. આ પાંચ ભૂતના ભાગો મળીને સહનાં શરીર થયાં છે. તેથી એકથી ખીજામાં કોઈ ભાગ કમતી અને કોઈ જરૂરી હોવાથી સહનાં શરીર સરખાં હોતાં નથી. હવે શરીર અને મન સહનાં જૂદાં જૂદાં છે એટલે જે-ટલી અથવા જેવા પ્રકારની સારીનરસી સમજણ એકને હોય છે, તેવી જ ખીજાને હોતી નથી. તેથી સધળાં પ્રાણિઓએ પોતાની ઇચ્છા અથવા સમજણપ્રમાણે કરેલું કામ ખીજાની ઇચ્છા તથા સમજણને

કાવતુ આવતું નથી; જેથી એકબીજાનાં કરેલાં સધળાં કામોથી એક-
બીજાને પૂરો સંતોષ થતો નથી, અને સંતોષ ન થાય એટલે એક-
બીજાઉપર સહજ અપ્રીતિ થતી જાય છે, અને તેમ કરતાં કરતાં જો
એકાદ અંશે પણ એક બીજાની સાથે પોતપોતાના સ્વાર્થને સંભવ
જણાય તો તો તે સ્વાર્થને લીધે પ્રીતિ થોડી થોડી રહે છે; અને
જો મુદ્દલ સ્વાર્થ નહિ હોય તો તો થોડા જ વખતમાં એકબીજાને
વૈરભાવ બંધાતો જાય છે, તે કેટલોક કાળ જતાં પૂર્ણ વૈર બંધાય
છે ત્યારે પરસ્પરના મરણને પણ ઇચ્છતાં કરતાં નથી. આ પ્રમાણે
પાંચ ભૂત તથા ગુણોના ઓછા વધારે અંશથી શરીરનું રચાવું થાય
છે, એમાં એ જીવનાં કરેલાં કર્મોં પણ કારણરૂપ છે; જેથી ખરા
હિપાય મળ્યા વિના એ મૂળનાં બંધાયેલાં સ્વભાવ તથા પ્રકૃતિ એક-
દમ કરતાં નથી. તેથી હે દીકરી ! આ સંસારમાં સધળાં પ્રાણિઓ
પોતપોતાની મતલબ વાસ્તે એકબીજા ઉપર થોડાધણે પ્યાર રાખે છે,
અને મતલબ છુટે છે એટલે પ્રીતિ પણ ધીરે ધીરે ઓછી થાય છે.
આ ઉપરથી વિચારવાનું પ્રાણિએ એવો ઓટો નિશ્ચય કરવાનો
નથી કે ‘ માણસનાં સ્વભાવ તથા પ્રકૃતિ ભુદા છે, તેથી એક બી-
જાને મેળ શી રીતે આવે અને એકબીજાને સ્નેહ શી રીતે બંધાય ?
મતલબ કે નહિ જ મેળ રહે, માટે જગતનાં દરેક પ્રાણી વિરોધને
વેડતું જ મરે, પણ એકતા અથવા સુખ ન જ થાય. માટે પરસ્પ-
રની પ્રીતિ થવાનો સંભવ નથી એમ નિશ્ચય કરવો ઉત્તમ છે. ”
આવો વિચાર જો કોઈ માણસ કરે, તો તે કંઈ સધળા ભુદિમાન
પુરુષને માનવા યોગ્ય નથી. કારણ કે ધણાં પ્રાણિમાં સત્ત્વગુણ વધારે
હોય છે તેમ જ બીજાં ધણાં માણસોમાં રમેગુણ વધારે હોય છે;
તે જ પ્રમાણે બીજાં ધણાંમાં તમેગુણ વધારે હોય છે, તો જેટલાં
માણસો સત્ત્વગુણના વધારાથી સત્ત્વગુણી ગણાય છે, તે સધળાના
સ્વભાવ ધણે ભાગે એકબીજાને મળતા આવે છે. અગર જો બધી
બાબતમાં પૂરેપૂરા મળતા સ્વભાવ તો નહિ જ આવે, પણ જરા
જરા ફેરવાળા સ્વભાવ હોય છે. તેવાં પ્રાણિઓ આહે તો એક હજાર
હોય તોપણ તેમનો સ્નેહ બની રહે છે. તેવી જ રીતે બીજાં પ્રા-
ણિઓની પણ પોતપોતાને મળતા સ્વભાવવાળાં પ્રાણિઓસાથે પ્રીતિ
બંધાય છે, ફક્ત વિરોધીસાથે બંધાતી નથી. હે સરસ્વતિ ! આ વિષય
ધણે કહ્યું છે; માટે તે પૂરેપૂરો હું વર્ણન કરીશ તોપણ તને સમ-
જવો કપરો છે. તેથી આગળ તારી પાકી સમજણ થયેથી પૂરી
રીતે કહીશ. પણ આજે મેં જેટલું કહ્યું છે, તેમાંથી માત્ર એટલો જ

સારી કાઠી લેવાનો છે કે દરેક કુળવાન માણસે પોતાના સેવકને કુળવવાને પ્રયત્ન કરવો, જેથી તે આપણી ઇચ્છાપ્રમાણે કુળવી શકાય છે. કારણ કે પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણે કુળવાન માણસો કન્યા તથા વરને પહેલેથી તેના ગુણકર્મનો વિચાર કરીને પરણાવે છે. એટલે વધારે ઉલટી પ્રકૃતિ તો હોય જ નહિ; અને સહજ ફેરફાર હોય તો તે ઉપાયથી આપણી મરજીપ્રમાણે ફેરવી શકાય છે. તે ફેરવવાની રીત પણ હું તને આગળ વિસ્તારથી કહીશ. હાલ તો હુંકામાં કહેવાન્તે વાર્તાને કહું છું. (૧) સઉથી પહેલાં તો આપણા પુત્રની વહુને આપણે અનુકૂળ કરવાને માટે આપણે ઘેર, લગ્ન કર્યા પછી અથવા વિવાહ કર્યા પછી રોજ તેડવી, અને તેડીને તેને આપણા ઘરની તથા કુળની રૂઢી રીતો સમજાવવી તથા શીખવવી. (૨) તે વહુને નીચ કુળનાં અથવા આપણા વિચારથી ઉલટા વિચારનાં માણસોની સોગતમાં બેસવા ઉઠવાની રીત રખાવવી નહિ, પણ આપણા સરખાં ઉંચ કુળનાં તથા આપણા મતને મળતાં સદગુણી માણસોની સોગતમાં બેસવાઉઠવા દેવી. (૩) માણસમાં કામ, ક્રોધ વગેરે દુર્યુષ પેદા કરનાર તથા સ્વભાવને નીચપણું લાવનાર તથા તામસરૂપ અજ્ઞાનને વધારનાર પાપીના અન્નને ખાવાનો મહાવરો મિત્રકુલ છોડાવવો જોઈએ, અને પુણ્યવાન ગ્રાણિના ધરતું, ન્યાયથી મેળવેલું અન્ન ખાવાનો અભ્યાસ રખાવવો, તથા સરગુણને વધારનાર અથવા આપણા અનુકૂળ સ્વભાવને વધારનાર આપણી પ્રીતિના પદાર્થો ખાવાનો અભ્યાસ રખાવતા જવું. વળી હે શાણી છોકરી ! બેલવું, ચાલવું, બેસવું, ઉઠવું વગેરે જે ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે, તે પણ આપણને રૂચે તેવી રીતની તેને શીખવવી, અને તેથી ઉલટી જે જે ક્રિયાઓ કરવી જણાય તે તે તેને મીઠાં વસનો વડે કહીને છોડાવવી, અને છેક મીઠાં વચનોથી ન જ માને એમ હોય તો, ભેદ અથવા પ્રપંચથી તેને સુધારવી, પણ મારવા તથા ગાળ દેવાની અથવા ઘણા કઠોર શબ્દો તેને કહેવાની ટેવ આપણે કદાપિ પણ રાખવી નહિ. હે દીકરી ! કેટલાંક સાસુસસરા મહિમામાં લે છે, ગાળો દે છે, તથા પરસ્પરને મારવા વગેરે અનીતિને આચરે છે. તેના ઘરમાં આવેલી તે વહુ પણ ધીરે ધીરે તે જ વાર્તાને શીખે છે, અને આગળ જતાં તે પણ તેમ જ કરે છે. કુળવાન સ્ત્રીપુરુષો તો મરતાં સુધી પણ ગાળ દેતાં નથી, તથા મારામારી અથવા કઠોર શબ્દો બોલવાની ખોટી રીતને પોતાના ઘરમાં સ્થપે પણ પેસવા દેતાં નથી, તો પછી તેના કુળમાં એ રીત આવે જ શાની ? તેથી

હે છોકરી ! ઘરમાં આવેલી છોકરાની વહુને જ ગાળ ન દેવી એટલું જ નહિ પણ આપણા મોમાંથી કાઢને પણ હલકો શબ્દ કહેવાની ટેવ રાખવી નહિ. આથી તે આપણી પ્રજાપરંપરા તેના સારા ગુણને ધારણ કરનારી થાય છે. વળી હે સરસ્વતી ! સાસુએ નિરંતર પોતાની પાસે રહેનાર છોકરાની વહુને કાઠ પણ કારણથી એકદમ તિરસ્કાર અથવા હલકાં વેણુ કહેવાં નહિ. પણ ધીરેથી તેને તેની કસુર જણાવીને તેને સુધારવાના ઉપાય કહેવા, તથા ફરીથી એવી ભૂલ ન થાય તો ઘણું સારું એવાં વચનોથી તેની મતિને સુધારવા હોંશિયારી આણનારા રસ્તાઓ દેખાડવા, પણ તેનું મન દુઃખાઇ ગય એવું કડવું વેણુ તો કાઠ દિવસ પણ ન કહેવું; કારણ કે આપણો અર્થ તેમ કરવાથી સિદ્ધ થતો નથી. જે કામ સલાહસંપત્તિ થાય છે તે કામ મારાફાટથી થતું નથી, માટે ભય તથા પ્રીતિવડે આપણાં માણસોને પોતાને અનુકૂળ કરી લેવાં, એ વિચારવાનું કામ છે. ખાવાપીવાના સારા પદાર્થોમાં વહુ તથા આપણાં છોકરાંમાં વેરોવંચો એટલે ભેદભાવ ન રાખવો. તેની શક્તિપ્રમાણે કામ કરાવવું. છેક નિર્દય ઘઘને વહુપાસે કામ લેવું નહિ. ખરા કારણસર તેને આપણા કુળની મર્યાદાપ્રમાણે બહાર જવા આવવા છૂટ આપવી. કાઠની કહેલી વાત સાંભળીને તરત તે વહુને ઠપકા ન આપવો, તથા તેને માથે ખોટો આરોપ મૂકી તેનાથી વેર કરવું અથવા વઢવું નહિ. આખો દિવસ ઘણાં કામ કરવાપાં આવે, તેથી તેમાંનાં કાઠ કામમાં કસુર પણ થાય, તથા વખતે નુકસાન પણ થાય, અને કાઠ કામ ભૂલી પણ જવાય; તેથી એવી બાબતોમાં તેને ઘટની માફે આપવી જોઇએ. પણ દરેક ઝીણી વાતોને શોધી શોધીને તેને ઠપકા આપવો અથવા વઢવું એવી દુષ્ટ નીતિને કુળવાન સાસુએ બિલકુલ રાખવી નહિ. વળી જેમ પોતાની છોકરીની કસુર ન ગણીને તેના ઉપર મા પ્રીતિની નજર રાખે છે તથા તેના દુઃખસુખની તમ્બીજ રાખે છે, તથા પોતાની પુત્રીસાથે પ્રસન્નતાથી ખેસી હસે ખેલે છે, તે જ પ્રમાણે પોતાના દીકરીની વહુસાથે પણ સાસુએ વર્તવું. વગર કારણે મોઢું ચઢાવી તેના સામાં ધુરંધિયાં કરવાં નહિ. કારણ કે તે અનાથ પ્રાણી પોતાનાં માબાપને દૂર મૂકી ધર્મની મર્યાદા પાળીને આપણા ઘરમાં આવી રહે છે, તેથી તેને તેના માબાપકરતાં પણ વધારે સુખ આપવું જોઇએ. તેટલે સુધી કદાચિત્ ન પળાય તોપણ આપણાથી ખનતું સુખ તો તેને જરૂર આપવું જોઇએ. તેને કામથી પરવારીને એકેલી જોઇને તરત બીજાં કામો અદેખાઇથી દેખાડ દેખાડ ન કરવાં

પણ હિલટી દયા રાખીને તે ઘણી વારથી કામ કરતી હોય તો તેને એ પ્રીતિનાં વચન કહી વિરામ લેવડાવવો. સાસુએ જરૂર જાણવું જોઈએ કે જેવું મારું મન ખીજનાં દાખદખાણ કે ભયથી દુઃખાય છે, તેવું ખીજનું પણ દુઃખાતું હશે, એમ ધારી કાઢીને પણ સંકટ આપવું નહિ. હે દીકરી ! કેટલીક મૂર્ખ સાસુ તો દુઃખ દેતી જાય, છતાં એમ કહે છે કે ‘અમને અમારી સાસુએ ઘણાંએ દુઃખ દીધાં છે, તે અમે સહન કર્યાં છે. તમારાથી એવાં દુઃખ હોય તો શું સહન થાય ? હું તો તમને કશુંએ દુઃખ દેતી નથી, તે છતાં તમે દુઃખ માનશો તો તમારા કરમના ભોગ !’ આમ કહે છે અને દુઃખ દે છે પણ તેવી દુષ્ટ સાસુની દુષ્ટ વહુ પણ એવી હોય છે કે જ્યારે તે સાસુ ધરડી થાય છે, અને પોતાનો ઘણી સારું કમાઈ લાવતો થાય છે, અને પોતે ધરમાં કરતી હરતી થાય છે, ત્યારે એ સાસુને પાછી તે વહુ ઘણું દુઃખ દે છે. તથા મેણાં પણ મારે છે; પરંતુ એ સઘળાં અનીતિ જ જાણવી. સહિએ એકખીજના દુઃખનો વિચાર કરી હળી-મળીને ચાલવું. જો બહેન સરસ્વતિ ! આપણે છોકરાની વહુને ધરમાં દુઃખ દઈએ તે ખીજનું કાઢ તો ન જાણે પણ પરમેશ્વર તો જાણે છે, અને પરમેશ્વર જ સઘળા જીવોને પાછા તેનાં કર્મનાં ફળો આપનાર છે, તો આપણે વહુને દુઃખ દઈને અથવા તેના જોડે છળ કરીને શું લાભ પામવાનાં ? હિલટું તે સઘળાં પાપનું ફળ આપણે જરૂર ભોગવવું પડશે. કારણ પરમેશ્વર સઘળા જગાએ અને દરેક ક્ષણે આપણી પાસે જ છે, અને તે આપણાં સઘળાં કર્મ જીવે છે, જાણે છે, અને તેનાં ફળ આપે છે. આ વાર્તાને જે ખરેખર જાણે છે તે જ માણસ પરમેશ્વરથી કરીને સાચે માર્ગે ચાલે છે, અને વહુને અથવા તો કાઢીને પણ દુઃખ દેતાં નથી. પણ જે કુહારજી સાસુઓ, ઉપરથી તો મોટી મોટી ભક્તિ કરતી હોય અને પેટમાં છરીઓ રાખીને પોતાના છોકરાની ગરીબ ગાયજેવી વહુઓને દુઃખ દે તો તે પાપણીનું પાપ પરમેશ્વર પણ સહન કરતા નથી, અને તેવું તેને વહેલું ફળ આપે છે. માટે હે શાણી સુતા ! તું તો આપણા ગૃહ-સ્થાવરમાં સાસુપણાને પામે, ત્યારે આ શીખામણને યાદ રાખી મરતાં સુધી પણ વહુને દુઃખ દઈશ નહિ. આ લોકમાં સાસુ અને વહુનું મોટું વેર આદિથી છે એવું કહેતા આવ્યા છે, પણ એ વાર્તાને જોમ અને તેમ જુઠી પાડવા વહુઓની સાથે વિચારી ચાલજે, તથા અંરા હેતથી વર્તજે; એમાં અનેક લાભ છે.

સસરા એ ધરનો રાજા છે. માટે સસરાએ પણ ધરમાં ખાનગી

રીતે તપાસ કાઢવી જોઈએ કે આપણા ધરમાં વહુઓને દુઃખ છે કે નહિ. ઘણાં ધરોમાં એવું બને છે કે સસરા આખો દિવસ પોતાના કામમાં ફરતો હોય છે, અને ચાર ઘડી દિવસે, અને રાત્રે ફક્ત ધરમાં હોય છે, તેથી તે વહુના ગુણદોષને સારી રીતે જાણવાને યત્ન કર્યા વિના ખરી વાતને જાણી શકતો નથી, અને પોતાની સ્ત્રી ને વહુને દુઃખ દેનારી તથા તેના ગુણદોષની જાણનારી હોય છે તે તો રાત્રે એકાંતમાં પોતાના પતિઆગળ રોજ પોતાના ન હોય એવા ગુણોને આગળ પાડે છે, અને વહુના ખોટા દુર્ગુણોને જોડી જોડીને પોતાના પતિને સમજાવે છે, ને વળી કહે છે કે “જુઓ આજે ધરમાં વહુએ આટલો બગાડ કર્યો, કાલે આટલો કર્યો હતો. આજે મારા સામું આમ બોલી. કાલે પણ હું શીખામણ દેવા ગઈ ત્યારે નહિ બોલાય એવું બોલી મારા સામી થઈ. આજથી આમ કરે છે તો આગળ એ શું કરનારી છે ? તમારી પણ મરજદા રાખતી નથી. આટલો જરા હું દાખ ના રાખું તો આજની છોકલી આગળ માંથે છાણું થાપશે ! હાય હાય ! છેક આવું જાણતા હત તો બીજી જગાએ છોકરો પરણાવત. એ છોકરાને પણ ગાંડવાની નથી ! એ શું આપણું ઘડપણ પાળનાર છે ? એ આટલું કરે છે પણ કહેવા જઈએ છીએ ત્યારે એવી નાક ચઢાવીને બોલે છે કે આપણે તો લાજ મરીએ. એ તો જેટલી ઉપર છે તેટલી ભોંયમાં છે, જુઓ સાચું પૂછો તો નીચાં આણસ મનનાં બહુ મેઝાં હોય છે. (દદાય વહુ ઉંચા કદના શરીરની હોય તો કહે છે) મોટા તાડનો ત્રીજો લાગ, એની માજેવી ઝેરીલી છે વગેરે. જાજો, તમે એને મોઢું આપશો નહિ હોં. જો એકવાર મોઢે ચઢાવશે તો વળી આટલુંએ તમે ધરમાં હો છો ત્યાં લગી કંઈ ઝાઝું બોલતી નથી, ને ધાક રાખે છે, તે છેક માંથે છેડા નાખશે. પછી તમને પણ તણખજા બરોબર ગણશે. માટે તમે તો મતલબજેટલી જ વાત રાખજો હોં, શું કહું છું જો ! વળી કહેશે જો મને કંઈ નહિ, અરે એનાં શાં શાં અપલક્ષણ તમારા આગળ કહું. બધ્યાં મને તો સાંભરતાંએ નથી. (જરા સંભારવાજેવું કરીને) હાં વળી એના પેટમાં લગાર વાત તો ટકતી જ નથી. ધરને ખુણે આટલી છાની વાત આપણે કરી હોય, ને જો એના જાણવામાં આવે તો તરત જઈને ચકલે મૂકીને આવે છે, પણ રાંડની એટલું સમજતી નથી કે આ વાત કહેવાય ને આ વાત ના કહેવાય. અરે ! એને સાફ ના કહી હોય કે જોજો રે સ્ત્રી ! આ વાત કાઢને કહેવાની નથી હોં. ત્યારે આપણે મોઢે કહેશે જો ના હું તો કાઢને કહેતી નથી, ને પછી આપણી પુંક

અમ ક્રે બે ચારને મોઢે કહે, ત્યારે એના જીવને જાંપ વળે. આવો રડ્યો નકારો સલાવ છે, બાકી આપણને કંઈ એ અળખામણી છે? મારો સલાવ તો કેવો છે કે મરતાને મેર ના કહું, તે તમને કંઈ અજાણ્યો છે? પણ રડ્યું છેક ના કરવાનું કરે ત્યારે બોલ્યાવનું રહેવાનું નથી. તોયે હું તો કહું છું, કે જોજો બાપા તારો આવો સલાવ સારો નથી તું કંઈ કરતાં સુધર, નહિ તો આગળ જતાં એ તારો સલાવ તને જ નડશે, ને તું દુઃખી થઈશ. એમાં અમારું કંઈ જવાનું નથી.” આટલે સુધી તો કહું છું, પછી તે શું કરીએ વારુ કહો? હશે આ. પણ શું, ‘કરશે તે ભરશે.’ પણ છોકરો આપણો આગળ જતાં દુઃખી થાય એ દુઃખ સારું કહેવું પડે છે, પારકા લોક કંઈ ધરતી વાત જાણે છે? એ લોકને મોઢે મારાં ભુંડાં બોલે તે લોક તો બચારાં ખરું માને. તે કાંઈ કાંઈ જોવા આવે છે? જુઓ હવે મારો વાંક હોય તો મને કહો, ને હું જૂઠું બોલતી હોઉં હો આ રહી ફલાણી! (પોતાની વગનીનું નામ દે છે.) તમારે ગમે તો પૂછી જુઓ, એ અધું જાણે છે,” હે સરસ્વતિ! આ વગેરે અનેક યુક્તિથી તે સાસુ પોતાના પતિને ભરમાવે છે, અને તે બિચારો સીધા સ્વભાવનો બલો માણસ હોય તે પોતાની ઓઢિપર ખરો વિશ્વાસ રાખીને જે કહે તે સાચું માને છે, અને આ પ્રમાણે રોજ તે બિચારી વહુના દોષ સાંભળી સાંભળીને વિરોધી મનનો અમ્મ જાય છે; જેથી આખરે તે પણ વહુનાં ભુંડાં બોલવામાં સામિલ થાય છે એટલું જ નહિ, પણ તેને દુઃખ પડતું જોઈ આંખ આડા કાન કરે છે, ને વખતે તેને દુઃખ આપવામાં ભાગ પણ લે છે, આમ થવાથી તે દુષ્ટ સાસુસસરા નરકના અધિકારી થાય છે. વળી જ્યારે પોતાનો છોકરો મોટી વયનો થવા આવે ત્યારસુધીમાં તે પાપણી સાસુ પોતાના દીકરાને રોજ હરતાંફરતાં અથવા એકાંતમાં બેસાડી તેની વહુના અવગુણ તેના આગળ ગાયા કરે છે, તેથી જો તે દીકરો પણ માવડીમુખો એટલે માના કલા પ્રમાણે ચાલનાર હોય છે તો આગળ જતાં તે નિરપરાધી વહુને તેની સાસુ રોજ મરાવે છે તથા ગાળો દેવરાવે છે, અને એમ થવાથી એક બીજાને દિવસે દિવસે ઘણો અણબનાવ થવાથી તે વહુદીકરાને મળવાયોગ્ય પરસ્પરના સુખનો નાશ થઈ જાય છે, અને તેમ છતાં જો સાસુનું ચાલે છે તો છોકરાને ચઢાવીને તથા વહુને ‘મારા છોકરાને ફરીને પરણાવીશ’ એવા દબાણના બોલો કહીને ફરી બીજી વહુ લાવે છે. ને થોડા દિવસ થાય છે એટલે પાછી તે વહુસાથે પણ તે નકારા સ્વભાવની સાસુ એ જ પ્રમાણે ચાલે છે; જેથી તેના મરતા

સુધી પણ પોતે, છોકરો કે વહુ કાઠ પણ સુખી થવા પામતું નથી, અને જો કદાચિત્ છોકરો બુદ્ધિમાન હોય છે, અને માના તથા સ્ત્રીનાં ગુણદોષને પારખી શકે એવો હોય છે, તો તે પોતાની માના દુર્ગુણ જાણીને માઉપરના હેતને ત્યજ દે છે; જેથી આખરે તે સાસુ દુઃખી આવે છે, અને તે પુત્ર જો સદ્ગુણી ન હોય તો વખતે માને મારે પણ છે, આમ થવાથી સાસુસસરાના સુખનો તથા ધર્મનો નાશ થાય છે; મારે હે દીકરી ! કુળવાન સાસુસસરાએ તો પોતાની વહુના દોષ હોય તોપણ કાઠના આગળ કહેવા નહિ, પણ સુધારવાને મહેનત કરવી અને જે પ્રકારે આપણે, છોકરો તથા વહુ એક થઈ સુખી થઈએ એવા ઉપાયને કરવા. તેથી તું તારે એવો પ્રસંગ આવે ત્યારે ધણી સાવધ રહી વિચાર કરીને ધરને ચલાવજે, નહિ તો અમારે પણ ગાળો ખાવી પડશે. આ સધળા ધર્મ સાસુસસરાની જગાએ જે વડિલ હોય તેના પણ જાણવા.

આ રીતે સંક્ષેપમાં સાસુસસરાએ વહુને પ્રિય પુત્રીવત્ પાળવી તથા રાખવી, એ વાર્તાને તારા આગળ કહી. હવે પતિએ સ્ત્રીને કેમ રાખવી તે વાર્તા પણ હુંકમાં કહું છું, તું લક્ષમાં રાખજે. પતિ જ્યારે યોગ્ય વયનો થાય ત્યારે અથવા સ્ત્રીના સહવાસવાળો થાય ત્યારે તેણે સહથી પહેલાં તે સ્ત્રીના ગુણદોષવાળા સ્વભાવની પરીક્ષા કરવી તથા પોતાના ગુણદોષને જાણી, તેના તથા આપણા સ્વભાવની એકતા છે કે નહિ તે જોવી, અને તેમ કરતાં જેટલો વિરોધ જાણાય તેટલો દૂર કરવાને યુક્તિ રચી એક બીજા ઉપર પ્રીતિ વધે એવા ઉપાયને રચવા. આપણા માઆપ તથા સ્ત્રીના સ્વભાવને ઓળખી લેવો, તથા તેને પરસ્પર પ્રીતિભાવ છે કે નહિ તેનો નિશ્ચય કરવો અને જો એકબીજાસાથે અશુભતાવજેતું છે એમ જાણાય તો તેમ અવામાં કારણ શું છે તેનો પણ વિચાર કરી કોનો વિશેષ વાંક છે તેનો નિશ્ચય કરવો તે વાંકતું નક્કી થયા પછી તે પરસ્પરનો વિરોધ છુટે તો ધણું સારું એવા વિચારથી તેણે પોતાની સારી બુદ્ધિન બળથી તે વિરોધ છુટવાનો ઉપાય રચવો, પણ ક્લેશ વધે એવો ઉપાય કદી પણ રચવો નહિ. હે દીકરી ! ધણી જગાએ તો એવું જોવામાં આવે છે કે બુદ્ધિમાનસરખો જણાતો પતિ પણ પોતાની સ્ત્રીમાં આસક્ત એટલે અગાધ પ્રીતિવાળો થયેલો હોવાથી જે જે વયનો તે સ્ત્રી એને કહે તેને તે સાર્યા જ માને છે, તથા પોતાનો સ્ત્રીના અવગુણને પોતે જોતો નથી, અને જો કાઠ કહે છે તો માનતો નથી. એવો પતિ બહુલો હોય તોપણ મૂર્ખ જ જાણવો. આવા પતિને મજાલી

કેટલીક દુષ્ટ સ્વભાવની સ્ત્રિયો તે પતિને રોજ એકાંતમાં એવું સમ-
જાવે છે કે “ભુઓ આ દુઃખ આટલા દહાડાથી હું સહન કરું છું,
પણ હવે મને લાગે છે કે હવે એ મારાથી સહેવાવાનું નથી, તમારી
માનો સ્વભાવ તો દૈવો તોળા ! સવારથી ઉઠીને હું આખા ઘરનું
કામ કરું છું તે છતાં પણ જ્યારે પહેર દહાડો ચઢતાં એ ઉઠે છે
ત્યારે મારા તરફ મોં ચઢાવતાં અને ડાળા કાઢતાં જુએ છે, ખીજા-
જોડે દસે, વાત કરે, પણ જ્યાં મને દેખી કે તરત મોટું તોળરાજેવું
મોં કરીને આડુંબણું જોવાનાં, મારાથી છાની વાતો તે મને દેખે
એટલે કરતાં હોય તો બંધ પડી જાય. હું એમને દાતણપાણીના
લોટાથી તે નહાવાનું પાણી સુઢાએ તૈયાર કરી કાઢી આવું છું, ફક્ત
એમને નાહીને આ જો તપેલીઓ હલાવીને ઉતારવીઓ. બાકી એકાં
અખોટ, ખારાં પાણી; મીઠાં પાણી વગેરે બધુંએ હું કરું છું, નકામાં
લોટાપાસે ખેશીને લમણા ઝુડે, પણ આટલી પોતાની પથારીએ ઉપડી
કરતાં નથી, તો ઘરમાંથી કચરા-તો વાળે જ રેનાં ! જો ખરું પૂછે
તો એવાં હાડકાંનાં હરામ છે કે એક તણખલું તોડીને બે કરતાં નથી,
ને નકામાં હેરાફેરા આખા મૂલકના કરે; તોયે હું જાણું જે ધૂળ નાખી
પણ પાછાં ઘરમાં હોય તો હરતા ફરતાં “અલી આ આમ કાણે
કર્ચું ? અલી તે આમ કેમ કર્ચું નહિ ? અલી આ કામ આવું થાય
કે ?” એ વગેરે વચનો બોલીને પછી એમની મેળે બોલવા માંડે કે
“રડયું છેક આવું તે ખમાય ? ખીજું બધું ખમાય પણ છેક કાળ-
જવનું માણસ કેમ ઘરમાં ટકે ? ના ના, મારી બધા આવડી મોટી
ચમ પણ એટલી અક્કલ ના આવી કે આ કામ તે આમ થાય ને આ
તે આમ ન થાય ! પણ એનાં માખાપે કેવાં ? ઢોર જેવાં, મોટી
હીજડાજેવી કરી પણ આટલી અક્કલે ના આપી. ના ના, તું તે
અલી માણસ છે કે ઢોર ? તને સો વાર કહીએ તોએ સાન કેમ
આવતી નથી ? ના ના, તારી માએ રાંડે તને આવડી મોટી હેડંબા
રાક્ષસીજેવી કરી પણ આટલું કામ ના શીખવ્યું ? રડી એટલી
તને અક્કલ નહિ કે દીકરી પારકે ઘેર જવાં છે, તે આ હાડકાં
જાગીને મરો કામ કરોની ! એ તો દીક છે, હું તો બલી છું જે
બોલતી નથી, ને જવા દઉં છું, પણ રાંડ ખીજી કપરી સાસુ મળી
હોત તો તારી શી વલે થાત ! રાંડો બધી સાસુઓ મારા જેવી
બોળા તે ક્યાંથી મળનાર હતીઓ ? પણ માએ સરખાં ને દીક-
રીએ સરખાં, ઘોયા મૂળાજેવાં ! કશી વાતનું ભાન નથી. આવું
છેક રૂંધું માણસ જાણત તો મારા આ રતનજેવા દીકરાને ફૂવામાં

શીદ નાખત ! મારી બાઈ ! માણસ તો ધણીયના ધરમાં છે, પણ
 છેક આવું હૈયાનું સૂતું તો કહિંએ દીકું નથી ! ના ના, હું રાંક
 બોલું ત્યારે કડવી તો લાગતી હમશ, પણ શું તારી કક્કલ કુટી
 ગઈતી કે આ આમની વાત આમ કરી ? ભટ્ટ પડ્યા અવતારને !
 કુંભારને ઘેર ગધેડીયો અવતરી હોત તો બચારાને માટી આણવાએ
 કામ લાગત ! રડયું પથારીમાંથી ઉઠે છે ત્યારની કામ કરે છે, તેમાં
 એકે કાગમાં ભલીવાર નથી. તું તે કામ કરે છે કે તારો જીવ ક્યાં
 ભમે છે ? જો બાપા ! આવું તારે છેક માથાઉતરણું કામ કરવું
 હોય તો રહેવા દેજે, હું મારે કરી લમશ. હું કાંઈ ધસાધ જવાની
 નથી. પેલી કહેવતવાળી વાત કે ‘ હૈયું બાળ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા
 સારા,’ એ હજી તો હું છું ત્યાં લગી તો બંધુએ ઠીક જ છે, જેમ
 તેમ નભે છે. પણ ચારે દહાડે હું નહિ હમશ તે દહાડે તમારી
 વલે શી થશે ? આ ધરનું ધંધોલિયું થમ જશે અને રેવડી દાણાદાણ
 થમ જશે, ને માણસમાં રહેવાનાં નથી. ને વળી અધુરામાં પૂરો જો
 પેટે વસ્તાર પડશે તો પછી ભોગ મળ્યા તેના ને તમારા, ના ના,
 અલી ! હજી તો તું ઊગતી આવે છે ને આજથી તારાં હાડકાં
 આમ છેક કેમ ભાગી ગયાં છે ? બહુ પૂરું આખિય સૂજતું નથી !
 બળ્યા ઢંગ ! આમ કરીશ તો ત્રીજો દહાડે હાંકી કાઢીશ ને વળી
 બીજી લાવીશ. તારા જેવી છુડીઓ હજાર લાવીશ. અમારે તો જોડો
 બદલતાં વાર, પણ વહુ આણતાં વાર નહિ. જાણેછ તારા મનમાં કે
 એમ જ ? આ તારો ભવ તારાં આખાપે બગાડ્યો છે પણ અમારા
 છોકરાનો જનમારો અમારે બગાડવો નથી તો ! જો ! આજથી
 હવે સંભાળીને ચાલજે, નહિ તો તારી વાત તેં જાણી ! પાછળથી
 મારો વાંક કાઢીશ કે રાંડ સાસુએ આમ કર્યું. ‘ હલકું નામ
 હાળીનું ’ તે વાળી વાત છે. ” (જરા મોં મલકાવી.) “ સમજ્યા
 કે ? આવા આવા વજજરજેવા બોલો તમારી મા હરતાં જાય ફરતાં
 જાય ને કહેતાં જાય, ને હું તો મારે આ કાને સાંભળું ને પેલે
 કાને કાઢી નાંખું. મારી મેળે દીકું કામ કરું ને જેમ એ કહે
 તેમ કરું. એકનું બે સામે બોલતી નથી. હાય હાય, જો બોલું તો
 તો મારા રાંડનાં ભોગ જ મળ્યાં તો ! એમના સામું બોલીને ક્યાં
 જઈ જો ! એ તો તમારા આગળ, મારા સસરાજીઆગળ અને
 બીજાંઆગળ હજાર સાચાંબૂઠાં ભરવીને ત્રીજો દહાડે તમારે જ
 હાથે મારાં હાડકાં ભગાત્રી નાંખે. પણ હવે સાચેસાચું બોલજો. આવું
 ને આવું આઠ પહોર ને બત્રીશ ઘડી શી રીતે ચાલે ? એ તો

રડયુ એક દહાડાનું કામ છે ? આખો જનમ એમનો તો એવો ને એવો જ જવાનો. ધરમાં ધણુંએ નુકસાન થાય છે, પણ શું કરીએ ? એમનો આડો સલાવ એટલે બોલાતું નથી. કહેવત છે કેની કે ‘સાસુ ફેડે તો કલેડાં ને વહુ ફેડે તો ઠીકરાં.’ તેમ જોટલું કામ એ કરે તે સાઈ, ને માઈ કામ ને માઈ મોં તો એમને ગમતું નથી. પણ ખરે એ તો તમને સાચાંજૂઠાં ભેરવીને ફરી પરણાવી દે તો મારે તો ઉપર આભ ને નીચે ધરતી છે. મારે તો તમારાં વિના ખીજ કાઢતો આશરો નથી. હું રાંડ રાત ને દહાડો મહિં ને મહિં સીંગણ જાઉં છું. એક તમારા વના આ દુઃખની વાત કોના આગળ જમને કરું ? [રડવા સરખું કરીને] ના ના, મેં રાંડે એમનું શું બગાડયું છે જે એ મારી પાછળ જ આઈપીને મંડ્યાં છે ? હું રાંડ એમના દુઃખે ઘડી પગ ધાળીને બેસતી નથી. કાઢ જોડે મારે વાત નહિ, ચીત નહિ તોએ મારે માથે આમ પસ્તાળ પાડે છે, તો જો હું આડુંબવળું બોલું તો તો મારી શીએ વલે કરે ! ” આ વગેરે વચનોને બોલતી તે સ્ત્રી પતિના આગળ રડી દે છે, તેથી તે પતિ ખરાખોટાની તપાસ કરવાના વિચારથી, બુદ્ધિમાન હોય છે તો તો પોતાની સ્ત્રીને ધીરજ આપે છે. પછી સાચીજુઠી તપાસ કરીને ઘટે તેમ માને તથા સ્ત્રીને સુબોધ આપી ચલાવે છે; અને જો કાચી અક્કલનો પતિ હોય છે તો તરત તે જૂઠાં વચનોને પણ સાચાં માની જન્મનાં આપનાર માતપિતાને પડતાં મૂકી સોસાથે જુદો રહે છે, અને માખાપંથી વૈર કરે છે. એથી ઉલટું જો આપની રુક્તિપ્રમાણે ચાલનારો તથા ન્યાયધર્મને નહિ જાણનારો તે પતિ હોય તો તે પોતાની સ્ત્રીને માના સમજવવા પ્રમાણે મારે, દુઃખ દે, કાઠી મેલે અને ફરી પરણે. પછી પોતે તથા આખું કુટુંબ દુઃખને વેઠે છે. કદાચ ભાઈઓ વગેરે કુટુંબવાળો હોય અને તેને સ્ત્રી નીચું સ્વભાવની હોય તો તે ભાઈઓના તથા ભોજામના રાત્રિદિવસ અવગુણ પોતાના પતિઆગળ ગાયા કરે છે, ને એક માર્ગે ચાલનાર તે સીધો પુરુષ તેનું સાચું માની ભાઈઓનો ત્યાગ કરી જુદો રહે છે. હે દીકરી સ્વસ્વતિ ! આવાં અનેક કારણોને લીધે તને કહું છું કે કુળવાન સ્ત્રીએ આપણા પતિને ક્ષામનાં પણ જુઠા અવગુણ સમજવી ધર ભંગાવવું નહિ. કારણ, એવાં કરમ કરીને પોતે સુખી થવા ઇચ્છનાર સ્ત્રી આ લોકમાં દુઃખી થાય છે, અને અંતે નરક દુઃખને ભોગવે છે. હવે સંભળ ! બુદ્ધિમાન પતિની ધર ચલાવવાની તથા સ્ત્રીરક્ષણની આવી નીતિ હોય છે !—તે વિદ્વાન તથા વિચારવાન પતિ પોતાના ધરમાં રહેનાર દરેક માણસના ગુણદોષની પ્રકટ તથા

હાથી તજવીજથી પરીક્ષા કરે છે, તથા પરીક્ષા કર્યા પછી જેના અવ-
ગુણ હોય તેને એકાંતમાં બોલાવીને શીખામણુ દે કે આ મેં મારી
જાતે તપાસ કરી જોયું છે. માટે હવે પછી એમ નહિ જ થવું
જોઈએ. વળી તે સાવધ પતિ પોતાની સ્ત્રી તથા માતાપિતા વગેરેના
સ્વભાવને જાણી ગયેલો હોય છે, માટે કાયા કાનથી કાંઈની પણ
વાત સાંભળીને એકદમ તેને માટે કશો વિચાર બાંધી દેતો નથી. પણ
પાકી તજવીજ કરીને ઘટતો ઉપાય રચે છે. હે સુવિચારવાળી સ્ત્ર-
સ્વતિ ! તે ડાહ્યા તથા વિચારવાનું પતિ ધર ચલાવવાના કામમાં
પ્રથમ તો આ વિચાર કરે છે કે, આ ધરમાં એક બાળુ મારાં
જન્મનાં આપનાર માબાપ છે તેમનો પણ મારા ઉપર મોટો ઉપકાર
છે તે એવો કે જેનો બદલો કાઢ પણ પુત્ર અનેક ઉપાયથી વાળી
શકતો નથી. એ માબાપે પોતાનાં અનેક દુઃખમાં રાત્રિદિવસ મારે
માટે ચિંતા કરી છે. સહિથી પહેલાં તો મારો જન્મ થવાની આતુ-
રતા એમને થયેલી, તથા જન્મ્યા પછી મારા રક્ષણમાં કાળજીવાળાં
હોવાથી પોતાના સુખને પણ તેઓ સંભાળી ભોગવી શક્યાં નથી.
આ સંધળું કરવામાં તેમનો સ્વાભાવિક હેતુ એવો પણ હોવો જોઈએ
કે આ પુત્ર વૃદ્ધાવસ્થામાં અમારું રક્ષણ કરશે. આ પ્રમાણે મારા
ઉપર આશા બાંધી મારે માટે દુઃખ વેઠી આજ સુધી મારાં રક્ષણનાં
કરનાર એ પૂજવા યોગ્ય માતપિતાને હું કંઈ પણ વચનોથી અથવા
એવા કાંઈ પણ અધટિત કામથી આ સમયે દુઃખ દઉં તો મારા
જેવા કૃતદની તથા પાપીનો નરકમાં વાસ થાય એમાં કાંઈ નવાંઈ
નથી. એક વાર હું એમ પણ અંગીકાર કરું કે એમનો દોષ છે,
તોપણ જેમણે નાનપણમાં મારા અનેક દોષોવડે કરેલા અનેક અપ-
રાધાને સહન કરી દયાભાવથી અથવા આશાથી મારું રક્ષણ જ કર્યું
છે, પણ મને કાળજીરહિત થઈ ત્યજ દીધો નથી, તેમને આ વખતે
મારામાં શક્તિ આવ્યા પછી થોડા દોષમાટે ત્યજ દેવાં એ પણ મિત્ર-
કુલ ઘટતું નથી. અરે ! ઘટતું નથી એટલું જ નહિ, પણ એવાં કર્મ-
ના કરનાર મારા ઉપર પરમેશ્વરનો કોપ થયા વિના કેમ જ રહે ?
માટે એમનો દોષ છે તો નહિ જ, પણ કદાચિત્ હોય તોયે સહન
કરી એમનું મન અનેક ઉપાયથી પણ પ્રસન્ન રાખવું જોઈએ. એ જ
પ્રમાણે આ બીજી બાળુએ જોઈ છું તો હવે પછીના મારા જન્મ-
સુધીના સુખદુઃખની ભાગી થનાર આ સ્ત્રી છે, અને અગ્નિ, વાલ્મણુ
તથા દેવસન્નિધર મેં હાથ ઝાલી એનું પ્રાણુની પેઠે રક્ષણ કરીશ.

એવી પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે. તેમ જ પ્રાણકરતાં પણ એના માખાપને વહાલી એવી એ છોકરીને આપણે સુખ જ આપીશું એવા વિશ્વાસથી તે એને આપણે ઘેર મોકલે છે, તથા આખા જન્મમાટે આપણને દાનમાં આપી ચૂક્યાં છે, તો એને વિનાકારણ દુઃખ દેવું, એ પણ વિશ્વાસઘાત નામનું મહાપાતક થાય છે, અને વિશ્વાસઘાત થાય છે એટલું જ નહિ, પણ ઘડી ઘડી દુઃખના ત્રાસથી પોતાના મનમાં નિસાસા નાંખનાર એ અખળાના નિઃશ્વાસથી આપણું આ લોક તથા પરલોકમાં અકલ્યાણ જ થનાર છે. અરે ! આ જન્મથી જ એક ખીખના ગુણદોષને સહન કરી એકજીવસરમાં થયેલાં અમે ભાઈઓ તથા માખાપ વગેરે આપું કુટુંબ લઢીવઢીને ઘડી પછી એક થઈએ છીએ, તો પણ મન, માંહેથી પ્રોતિસહિત પરસ્પરસાથે બેઠાવું નથી, તથા મનની ખરી વાત પ્રીતિથી પરસ્પર કરવા આપણને અરજ થતી નથી, અને રાત્રિદિવસ અંતરમાં ખેદ થાય છે. તો આ ખિચારી અખળા જેને જન્મથી ઓળખાણ કે કશે સંબંધ નહિ, એવા આપણા કુટુંબમાં આવી રહી છે, તેને કદાચ એકખીખસાથે આ ઘરમાં એકવાર અણખનાવ થઈ ગયો, તો ફરીથી તેનું મન પાછું મળવું અથવા તેનું ખેદરહિત થવું એ વાત તો બને જ ક્યાંથી ? ખરી રીતે બેતાં 'દીકરી અને ગાય ન્યાં આપે ત્યાં જાય,' એ ન્યાયથી માખાપની આજ્ઞાથી તથા પરંપરા ચાલતી નીતિને અનુસરી તથા કોઈ પણ જીદ્દિમાન પ્રાણી જેને પ્રાણ જતાં સુધી ઉલ્લંઘન કરતાં નથી, એવી ધર્મમર્યાદાને પાળી પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર ન કરતાં આપણા ઘરમાં સુખની આશા ખાંધી એ આવીને રહી છે, તેથી એને એવો વિશ્વાસ પણ હોવો જોઈએ કે આ મારાં સાસુસસરા તો વયમાં સાક્ષિરૂપ છે, પણ આ મારો હાથ ઝાલીને લાવનારો મારો પ્રાણથી પણ વહાલો પતિ અને મરતાં સુધી પણ દુઃખ નહિ જ દે, અને નિરંતર મને પ્રાણની પેઠે પ્રિય ગણી પાળશે, તથા પોતાના સુખનો ભાગ જરૂર મને આપશે. તો આ રીતે વિશ્વાસવડે બધાયેલી આજ્ઞાથી આપણે ઘેર આવી ગરીબીથી દિવસને કાઢનાર એ સ્ત્રીને બે હું દગો દેવા વિચારું અથવા દુઃખ હઉં, તો એની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી-હું મહાપાતકી ગણાઉં એમાં શું નવાઈ છે ? અને પાપી ગણાઉં એટલું જ નહિ પણ પરમેશ્વરને પામવાનો મારો અધિકાર છે તે મટીને હું અધોગતિને એટલે નરકદુઃખને જ અનંતકાળસુધી ભોગવના યોગ્ય થઈ રહું. હવે માતા પિતા તથા આ સ્ત્રી બંનેને

મારાથી પરિતાપ ન થાય, અર્થાત્ મારા વડે એમને દુઃખ ન થવાનો સમય ન આવે એવી કોઈ પણ યુક્તિ રચીને એ બંને બાબતને સુખ આપવું એ જ મારો આ જગતમાં જન્મ ધરોને કરવાયોગ્ય મુખ્ય વ્યાપાર છે, તેને પૂર્ણ કરવાની અનેક યુક્તિ રચવી એ જ કરવાનું છે.

હે સરસ્વતિ ! આ પ્રમાણે તથા એ વગેરે અનેક પ્રકારના પ્રસંગોપાત્ત વિચારને કરનાર તે પુરુષ જ્યારે પોતાની સ્ત્રીના વાંક જીએ છે, ત્યારે તો તેને ભય આપે છે, તથા કપકો દે છે, અને જ્યારે માઆપની કસુર થઈ હોય અને સ્ત્રી અસંતોષને પામી તે પતિઆમળ દુઃખ ધરે છે, ત્યારે તો તે પતિ પ્રથમ પોતાની સ્ત્રીને ધૈર્ય આપી અધિક પ્રીતિ દેખાડે છે, તથા કહે છે કે ‘તારે કોઈનિકે શો વધારે સંબંધ છે ? જો હું તને વધારે કપકો દઉં તો તેથી માત્ર તારે વધારે દુઃખ ધરવું, મારાં માઆપનો એવો સ્વભાવ પડ્યો છે તેને કેમ કરીએ ? એ સ્વભાવ કોઈ એકદમ છૂટી જાય છે ? માટે તું કલેશ કરીશ નહિ. તેમ જ જો ખરું જોવા જઈએ તો તારા વાસ્તે મારે દુઃખ વેઠવું અને મારા વાસ્તે તારે દુઃખ વેઠવું એ આપણા બંનેનો ધર્મ છે. ત્યાં જો વખત આપણું લગ્ન થયું ને તારે ત્યાં હું પરણ્યા આવ્યો, ત્યારે તારાં સર્ગાએ તથા પરભાર્યા લોકોએ સને તથા મારાં સંબંધીઓને અણુઘટતા શબ્દો કહ્યા છે, તથા ગાળો દીધી છે. તેમ જ મારા પક્ષવાળાંએ તારાં સંબંધીને તથા તને ગાળો દીધી હશે, તે તમે તથા અમે પણ સહન કરી છે. તો હવે આ મારાં માઆપ કદાપિ થોડું ઘણું બોલે તે તું સહન કરે એમાં શી મોટી વાત છે ! આપણા ઉપર હેતુ રાખનાર સંબંધીએ આપણા માટે પારકાંની ગાળો ખાધી છે, તો આ તો મારે માટે ફક્ત મારાં માઆપનાં જ કઠોર વચન તારે સાંભળવાનાં છે, માટે તું ધીરજથી સહન કર, કોઈ કાંઈ જન્મારાસુધી ભેશી રહેનાર નથી.’ આ વગેરે વચનો બોલી પ્રીતિ દેખાડી તે પુરુષ પોતાની સ્ત્રીનું મન રીઝવે છે, તથા અતુક્કળતા જોઈને પોતાનાં માઆપને પણ ઘટે તે પ્રમાણે વિનયનાં વચન કહે છે, અને એકબીજામાં સમાધાન રાખે છે. પણ કદાચિત્ બંને બાબતવાળાં સમાધાનને ન જ પામે, તો નિરુપાયથી તે પુરુષ બંનેને જૂદાં સ્થાનમાં રાખી બંનેની ખરા મનથી સંભાળ રાખે છે, પણ એક પક્ષને જ સાચવી બીજાને દુઃખ દેવું એમ મરતાં સુધી પણ તે વિચારવાનું પુરુષ કરતો નથી. વળી હે દીકરી !

કેટલાક મૂર્ખ પતિ તો પોતાની કુળવાનુ સ્ત્રીને અવિચારથી ઘણું દુઃખ આપે છે, પણ તે અખળાને વિનાશકારણ દુઃખ આપનાર હજી પતિ નરકમાં જ જનાર છે, એમાં કાંઈ સંશય નથી. હવે તે અવિચારના સ્વરૂપને પણ તું સાંભળ. એ મૂર્ખ પતિ મૂળે તો ભણેલો જ હોતો નથી, અને થોડું ભણેલો હોય તો સદ્વિચારને પામેલો હોતો નથી, તેથી પોતાના મનમાં એમ જાણે છે કે આ જગતમાં સ્ત્રી આપણા કરતાં હલકી જાતનું પ્રાણી છે, તથા આપણે મોટા છીએ. તેથી તે સ્ત્રીને આપણા તાબામાં રાખી તેનાથી આપણે સુખ લેવું. આમ જાણીને તેને વિના કારણ રોજ ધમકાવે છે, મારે છે, તથા પોતાની તાબેદારી કરાવે છે, એટલું જ નહિ, પણ પોતે દુર્ગુણી થઈ બહાર ભટકતો ફરે છે, અને જો સ્ત્રી તેના દુર્ગુણવિષે કાંઈ કહેવા જાય તો તેને ક્રોધ કરી શત્રુની પેઠે મારે છે. તેને આપણા કુળની મર્યાદાપ્રમાણે ખરા કારણસર પણ હરવાફરવા દેતો નથી, તથા પોતાનાં કુળવાનુ માથાપને ઘેર જવા દેતો નથી, અને ઘરમાં પોતે પણ તેને સુખ આપી સંતોષને પમાડતો નથી. આવા પતિના દુઃખથી પીડાતી સ્ત્રીને વળી સાસુસસરાવગેરે વડિલો પણ પીડા કરે છે. એ બધું સહન કરતાં પણ તે સ્ત્રીને સુખ મેળવવાનો ટાંઠ રસ્તો હોતો નથી, કારણ કે કુળવાનુની દીકરી પ્રાણુ જતાં સુધી પણ પોતાનો ધમ છોડીને આડે માર્ગે ચાલતી નથી. આથી મરતાં સુધી તે અખળા સંસારસુ મથી સંતોષને પામતી નથી. માટે માથાપે જમાઈ જોવો તે ઘણો વિચાર કરીને જોવો જોઈએ. આ લોકમાં હજી વિચારના પુરુષો અજ્ઞાનતાને વશ રહીને સ્ત્રીજાતની મોટાઈને જાણતા નથી, તેમ જ આપણા ખરા સંસારસુખનું કારણ એ સ્ત્રી છે, એને વિનાકારણ દુઃખ શા માટે દેવું એનો વિચાર કરતા નથી, તેથી ઘણે દેકાણે સ્ત્રીઓ ઘણે અંશે દુઃખી છે. તે જ પ્રમાણે દુષ્કર્મની કરનાર પાપણી સ્ત્રીઓથી પણ ઘણા લલા પુરુષો મહા દુઃખનો અનુભવ કરતા દેખાય છે. તેમજ આવાં બંને મળવાથી તે પાપી પુરુષ તથા સ્ત્રી સ્વચ્છંદે વર્તી સુખ લેતાં હશે એમ પણ દેખાતું નથી. માટે અનુદ્રુગ પતિપત્નીને જ સુખ આવે છે, એમ જાણી લગ્ન કરનારે પ્રથમથી જ ઘટના વિચાર કરવા જોઈએ. હે શાણી ઝોકરી ! આ ઘરમાં પુરુષ છે તે રાજ જોવો ગણાય છે, અને સ્ત્રી છે તે પ્રધાન જોવી ગણાય છે; તો જેમ ઉત્તમ શુદ્ધિમાન રાજા પોતાના શાણા પ્રધાનની સલાહ દરેક કામમાં લીધાવિના રાજ્યના બ્યવહારને કરતો નથી, તેમ ઉત્તમ કુળવાનુ પોતાની સ્ત્રીને પતિએ ધરના સખળા બ્યવ-

હારમાં સલાહકાર ગણવી. બહારથી પંદાર્યોને લાવવા, એ પુરુષે કાળજી રાખવી. તેને ઘરમાં આવ્યા પછી રૂડે પ્રકારે સાચવવા તથા ઉપયોગમાં લેવા, એ વિષે સ્ત્રીએ યોજના કરવી ઘટે છે.

દરરોજ સવારે તથા સાંજે પુરુષે સ્ત્રીને દુઃખની વાત પૂછી, પ્રીતિથી સાંભળી તેને ઘટિત ઉપાયથી સંતોષને પમાડવી. તેમ જ પુરુષ ઘરમાં હોય ત્યારે તથા બહાર જઈ આવે સારસુધી સ્ત્રીએ તે પતિમાં ચિત્ત રાખવું; અને પાસે હોય ત્યારે તેને અનુકૂળ કામથી તથા પ્રિય વચનથી સંતોષ આપવો. જો આ પ્રમાણે એકબીજા સાથે ન ચાલે તો તે બંને પાપી ગણાય છે, તથા પરલોકમાં દુઃખનાં ભાગી થાય છે, એટલું જ નહિ પણ જેમ બેદરકાર રાખનાર પ્રધાન બેદીલ થવાથી રાજ્યને મોટો ધોડા પહેંચે છે તેમ બેદરકાર ધણીની બેદીલ સ્ત્રીથી ઘર ભાગે છે. વળી તે જ પ્રમાણે જેમ પ્રધાન અપ્રમાણિકપણે ચાલનાર હોય છે, અથવા બેદરકાર હોય છે, તો તે રાજની અપ્રીતિનું પાત્ર થઈ પ્રાણીત સંકટને ભોગવે છે; તેમ ગેરવાજબી રસ્તે ચાલનાર તથા અભિમાની સ્ત્રીઉપર પતિની ઇતરાજી થાય છે; જેથી તે સ્ત્રીને મરણસુધી પણ દુઃખ સહેવું પડે છે. માટે બંને જણે એક બીજા સાથે સલાહસંપથી વ્યવહાર ચલાવવો, એ જ સુખનું કારણ છે.

મનોહર કહે છે: બોલો સદ્ગુરુદેવકી જય. [સહ બોલે છે.] અહિંથી હવે બીજે દિવસે લક્ષ્મીમાતાએ જે અમૂલ્ય બોધ છોકરી-આને કર્યો છે તે આવતી કાલે કહેવાશે. આ સાંભળેલી કથાને સહએ પોતપોતાને ઘેર જઈ સંભારવી, તથા તેમાં જે જે દુર્ગુણો કહ્યા છે તે જો આપણામાં હોય તો તે જ વખતથી તેને છોડવાને મહેનત કરવી. અને જે જે ગુણ તથા ધર્મ કહ્યા છે તેને આપણામાં ન હોય તો કાળજી કરી મેળવવા મહેનત કરવી; કારણ કે એકલું સાંભળીને કથા અહિં ને અહિં મુકી ઘેર જનાર માણસને કશો લાભ થતો નથી.

બાલક—બોલો સીવંડાવનચંડકી જે. સહ કાલજી રાખીને સુઠરજો રે ! આ ભતજીમહાડાજ આપના કાયડાને માટે આતલું કહે છે. ના માનસે ટેના ભોગ.

વિકુલજી—ભટજી મહારાજ ! આપની ઇચ્છા હોય તો એકાદ કીર્તન કહો, શ્રમ તો છે.

બાળક—જીવો વિથલજી ! ટમે એમ કહો છ, પન સડમ સેમાં નડી ? પન ટે પાકી કંઈ ચાલે છ ? ભતજી બાવાની ડયાડી

હવા સહિ ભેગું ઠાય છે. આ ટો પંખીનો મેલો છે. હમનાં એ ભજન થસે એતલે સહિ સહિને થેકાને ઉડી જસે. કેમ, બીજાભૂષણ નિ બોલ્યા નહિ !

પ્રીજ૦--હા સેઠ ! તહીંયાડી એ તો જનો જ છે કેની તહીંયાડી. સંસાર તો તહીંયાડી એવો જ છે કેની તહીંયાડી ! જન-મરું ને તહીંયાડી મરવું.

પારવતી--લે બાલુ ! ભઠ, હવે વાતો પછી કરજે, ભટજને ભજન કહેવા દે. બોલો મહારાજ !

બાલુ--હા મહારાજ ! થવા દો. બોલો સીદવાડકાંઠીસડી જે. સાંભલજે રે ભાષજો.

મનોહર--બોલો શ્રીસદ્ગુરુદેવડી જય. (સહિ બોલે છે.)

પદ. ગરબી.

(આ) જગદીશ્વરને નમીએ સર્વે હેતથી,
જેથી ભવમાં દુઃખ નડે નહિ લેશ જો;
રાત્રિદિવસ ગુણ ગાતાં એ જગદીશના,
શમશે જીવના જન્મમરણના કલેશ જો; જગદીશ્વરને ૧
જગમાં જન્મી જોવા અવગુણ આપણા,
એ છે સધળા કુળવાનોની રીત જો;
નિય કુળના નિરખે છે અવગુણ પારકા,
ગુણી જનના ગુણ ટાળિ વદે વિપરીત જો; જગદીશ્વરને ૨
એવા પાપી જન પ્રભુને કેમ પામશે,
શાણા જન સહિ જુઓ વિચારી મન જો;
વળિવળિ અવગુણ વહોરે ઉંઘી બુદ્ધિના,
પરને પીડા કરવા ખરચે ધન જો, જગદીશ્વરને ૩
પોતાનું શુભ ધરજો તો આ માનજો,
છેલું વેણ કહું છું આણી વાંલ જો;
મનહર સર્વેશ્વરશું પ્રીતિ બાંધજો,
નહિ તો માથે વહેશે દુઃખનાં સાલ જો; જગદીશ્વરને ૪

પદ. ગરબી.

જીવ જંજળી, આ જગજાળવિષે પડી, આપ વિચારને,
જીવ ક્યાં બાળી, મોહે ખામશ યમપારધિના મારને. ટેક.
શિદ પાપે પેટ ભરે તારું, મૂરખ કરિને મારું મારું,
કેમ જાણે નહિ જગસુખ મારું ? જીવ જંજળી ૧

તું કોણ અને ક્યાંથી આવ્યો ? તને કોને આમાં સપડાવ્યો ?

(કેમ) એ વિચાર તુજને નવ લાગ્યો ? જીવ જંજળી ૧

માતતાત સંબધિ સર્ગા તારાં, વળગે ગણિતે સારાં સારાં,
પછિ કેમ મરે કરી અકારાં ? જીવ જંજળી ૩

સમજે તો હું મારું ત્યજિને, સાચા સદ્ગુરુપદને યજિને,
મનહર જગદીશ્વર નિત લજિને, જીવ જંજળી ૪

બોલો સદ્ગુરુદેવકી જય.

[સહ બોલે છે.]

વિકુલજી—કેમ ભટજી મહારાજ ! હવે આજા છે ? રોજ કરતાં આજે વિશેષ વિલંબ થયો છે, માટે આપ પણ પોઠી જાઓ. (પગે લાગીને ઉઠી જાય છે. બીજાં પણ પગે લાગી વાતો કરતાં પોતાને ઘેર જાય છે.)

વિજયા—આપની ધચ્છા હોય ત્યારે ઉઠજો, હવે મેં સઘળી તૈયારી કરી મૂકી છે. (પાસે આવીને) આજે તો બહુ જ લોક ભરાયા હતા. મહીં પેલી બેચાર આવીંતી, તે તો આખા મોહલામાં પાપનાં પડીકાં ગણાય છે. ખરેખરી લડાઇખોરીઓ ને ટીંખળી પણ એવી કે સંહિને હસી કાઢે. પણ અહિં તો એવી ડાહી થઇને બેસી રહીંતી કે કાંઇ કહેવાની વાત નહિ ! અને સાંભળતીંતીએ ખરી !

અનોહુર—તું જોયાં તો કર, ધીરે ધીરે એટલાં માણસો ભેગાં થશે કે તું અકળાઇશ, ને બેસવાની જગા નહિ મળશે. ખખર છે ? જે આવશે તે પોતપોતાની મતલબે આવશે; આપણે સારું કાંઇ આવવાનાં નથી. તેમ આપણે કંઇ કાંઇપાસે આશા રાખતા નથી. આ તો પરમેશ્વરપ્રીત્યર્થ શ્રમ કરીએ છીએ કે કાંઇ કરતાં આ જંગલી લોકો સુધરે, અને સુખી થાય. આ મોહલામાં એક બીજાને લઢવા વઢવાનો દુષ્ટ સ્વભાવ છે તે કાંઇ દહાડો નહિ દેખાય, ત્યારે જાણવું જે લોકને આ બોધની અસર થઈ. પણ જો ખરું પૂછે તો આ સઘળું પુણ્ય તને અને સુધારાનો યશ પણ તને છે. કેમકે તેં મને પ્રશ્ન ના પૂછ્યા હતા તો આ કથા થાત નહિ, અને લોકો આપણે ઘેર આવતા નહિ. માટે સહિએ તારો ઉપકાર માનવો જોઇએ. લો ચાલો હવે સૂઇ જઇએ. [ઈષ્ટસ્મરણ કરતાં સૂઇ જાય છે.]

દિવસ ૭.

વિજળી—(પોતાને ઓટલે દાતણ કરતાં પ્રાણુકારને જોઈને) આવો તહીંયાડી, શી ખબર છે ? તહીંયાડી ! [એટલામાં લાડકોર તથા નવલને જોઈ જુમ પાડે છે.] અલી ઓ ! તમને કહું, સાંભળે છ કે તમને કહું ! અલી ઓ ! જે છે તે ! બેહેરી છે કે જે છે તે ! અલીઓ વાતગરીઓ ! આમ તો આવો. એક કામ છે. [તે બંને સામું જુએ છે એટલે ઇશ્વારતથી ખોલાવે છે. તે આવે છે તથા આ બધીને ભેગી થયેલી બારી. એથી જોઈને કમળા પણ ત્યાં આવે છે.]

લાડકોર—કેમ અલી ! સહને ભેરાં કરીને કાંઈ ઉઝનીબુઝની આલે છે કે સું ? વાનાના પહોરમાં જુમો મારે છે તે.

વિજળી—હા, તમારે જોઈએ તો જુઝનીએ આલીયું. ઉઝનીની હજી વાર છે. કેમ અલી પ્રાણુકાર ! રાતે કથામાં રસ પડ્યો કે નહિ ? સાચું ખોલજે, કમળા તુંએ પણ, પછી હુંએ કહીશ.

પ્રાણુકાર—અઠ મને તો સારું લાગતુંતું. પછી સહિસહિની વાત જાણે. મને તો એમ થયું કે રોજ બમે ધડી જમણું.

વિજળી—(કમળા તથા પેલી બેએ પણ તેમ જ કહ્યું. પછી) મારા મનમાં તો અલી જે આવ્યું છે તે ખરેખરું કહું છું. કથામાં રોજ જવું એ વાત તો નક્કી જ છે, પણ એ વિજળાસાથે બહેનપણાં કરવાં એવો મારો તો નક્કી વિચાર છે. અલી ! હું તો કાલે એની પાસે બેઠી તે જાણે એને જ જોયા કરું. શું એની ચતુરાઈ છે જો ! બેસવું ચતુરમનું ! એનું ધીરે રહીને હોડમાં ને હોડમાં હસીને ખોલવું કેવું સારું લાગે છે ! બધાંજોડે કેવી નમીને, હેત દેખાડીને, ગરીબસરખી બાળુંએ બેઠીતી ! એટલું જો મારે ઘેર હોય તો હું તો ફૂલીને શાળકો થાઉં. ખરે. ગમે તેમ કરીને પણ આજે ને આજે એની જોડે હેત વધે એવું કરવું છે. તમારે જેને આવવું હોય તે લલે પાછળથી આવજો, હું તો મારે જમીપરવારીને ચાર ધડી આજે એની પાસે જમને બેસું ત્યારે મારા જીવમાં જીવ આવશે, મને એના જોડે વાત કરવાની તથા એની વાતો સાંભળવાની બહુ હોંસ થાય છે; અને એની બધી રીતભાત આજે ને આજે શીખીને એના જેવી થાઉં, એવું મન થાય છે. પણ રડયું એ કંઈ

સેહેલું છે કે એક દહાડામાં થઈ જવાય ? પણ ભગવાનની મરજી તો જોયા કરો. અલી ! મને તો આખી રાત એના એ વિચાર આવ્યા. સમજામાંએ જાણે બધાં બેઠાં છે ને ભજન ગવાય છે, ને એવું ને એવું જ દેખતી'તી. ચાલ બહેન ! હવે આજસ રાખતાં આજનો મનસુખો કંઈ પાર પડવાનો નથી. માટે હું તો જઈ છું. (વહેલી વહેલી મોં ધોઈને ઘરમાં જઈ પોતાના કામથી પરવારી લે છે. ખીજાઓ પણ તેમજ કરે છે.)

ભુધર—અત્યા જીવણ ! જો અહિં આવ. આપણે જરા એકાંતનું કામ છે. (એમ કહી બધા ભાઈઓને એકાંતમાં બેસાડીને) જુઓ ભાઈઓ ! તમે સહિ નાના હતા ત્યાં સુધી, અને હજી હમણાંએ શું થયું છે ? આપણું કાંઈ એક ખીજનું હેતુ ઘટ્યું નથી, પણ આ નીચ રાંડિને લીધે ઘરમાં રોજ કંકાસ થાય છે. તેથી જો તમારી સહિની મરજી હોય તો આપણે હેતુપ્રીતથી હળામળીને જીદ રહેવું એ સારું છે. નહિ તો માર્થાવાદ્યાં વેર એ રાંડિ કરાવશે. કેમકે મેં ઘણી જગાએ જોયું છે કે જ્યાં ઘરમાં પારકી જણી વીસનખી આવી કે થઈ ચુક્યું. ઘણાંનાં ઘર ભાગ્યાં છે, માટે આપણે અગમચેતીને ચાલશું તો ઝાઝું વેર થશે નહિ. આપણાં મન એક છે તો એકઠા જ છીએ. કેમ ભાઈઓ ! તમને આ વાત ગમે છે ? [જીવણ તથા ખીજ સહિ હા કહે છે, તથા બોલે છે કે 'રાંડિ ગમે તો કપાઈ જશે તોપણ અમે તો કશું બોલવાના નથી, પણ માંહિ-માંહે વેર થાય એ વાત સાચી ખરી ને વળી રોજ ઘરમાં કંકાસ થાય એટલે કોઈને પણ સુખ નહિ, માટે તમે કહો છો તેમ અમને પણ હીક લાગે છે. પછી માંહેમાંહે સમજી જીદ રહે છે.]

ચંદન—(પોતાના પતિને માન આપતાં) કેમ, આજે તો મિળજ ઠેકાણે છે કેની ? મને તો તમારા ગુસ્સાનો ધાક બહુ લાગે છે; તેમ તમારો મિળજ જતાં વારે લાગતી નથી તો ! છીંકતાં છીંકું પડે એવું કામ છે. કહો ત્યારે આજે મારે એક બે વાત તમને પૂછવાની છે ? તે હમણાં કુરસદ છે કે પછી પૂછું ?

કૃષ્ણદાસ—પૂછ તારે પૂછવું હોય તો. જો ! મારો સ્વભાવ કેવો છે કે ખોટાની મને બહુ ચીડ છે. હું ગુસ્સે અમથો થાઉં છું ! તમે જંગલી જેવાં મને ગુસ્સો આવે એવું કરો છો ત્યારે કેની ? આડી મારો સ્વભાવ તો હસમુખો છે. [એમ કહી જરા મોં મલકાવે છે.]

અંદન—ત્યારે બોલો. પહેલો સવાલ તો મારો એ છે કે આ જગત્માં સારું શું ને ખોટું શું, તે મને કહો; એટલે ખોટાની તમને ચીડ છે, તેથી જોટલું ખોટું હોય તેને તમારા આગળ આવવા જ દેવું નહિ. પછી તો તમને ગુસ્સો ચઢવાનો નથી ?

કૃષ્ણ—જો ! આપણા મનને જે વાત ગમી કે આ સારી છે તે સારું અને ખોટું શું કે જે આપણને ગમે જ નહિ તે નકારું જ લાગે. કેમ સમજી કેની ?

અંદન—હા, એ તો સમજી. પણ હવે આમ બુઝો કે જાણે મને તો એવું ગમે કે લોકોને ઘેર સવારથી તે સાંજસુધી ફરતા ફરવું, જ્યાં મળે ત્યાં સારું મનને ગમતું ખાવું ને મઝા કરવી. કેમ એ પ્રમાણે કરું એટલે પછી તો ગુસ્સે નહિ થાઓ કેની ?

કૃષ્ણ—કેમ ચમકી કે ? વતુંઓહું બોલેછ, કમળત ! હું કહુંછ તે સમજતી નથી ? દોઢ કોડીની અક્કલ તો છે નહિ ને મોટી સવાલ પૂછવા આવીછ !

અંદન—[જરા મોં મલકાવીને] કેમ વારુ, શું ના સમજી ? તમે કહો છો તે તો ખરું છે કે ‘જે વતુંઓહું બોલે તે કમળત,’ ને અક્કલ તો મારી જો છે, તે આ હવે કંઈ વધવાની છે ? જો બજારમાં મળતી હોય તો થોડી લાવી આપો. નહિ તો તમને મારી દયા આવે તો થોડી તમારામાંથી આપો. મારી પાસે કંઈ ખાવાનું હોય છે તો હું તમને નથી આપતી ?

કૃષ્ણ—એસ એસ છાની માની ! વળી બોલતા નથી એટલે બમણી લવારે ચઢી કે ? જ તારું કામ કર. મારા મોં આગળથી હમણાં આઘી ખસ.

અંદન—કેમ તમે તો કહેતાંતાની કે મારો સલાવ તો હસ-મુખો છે ને ખોટાની મને ચીડ છે ! ખરી વાતમાં તો હું ગુસ્સો કરતો નથી ! ત્યારે આ તે શું—ગુસ્સો કે ગુસ્સાને માથે શીંગડાં ! હજી મારે બીજા સવાલ પૂછવાના છે તે પૂછું કે નહિ ? પૂછીશ તો વળી કહેશો કે કમળત છે !

કૃષ્ણ—જા જા, મોટી પૂછનારની પૂંછડી ! તને સવાલ કરતાં સું આવડે છે જે ? નકામા અક્કલવાનાના સવાલ પૂછે છે, ને કઢીએ છીએ તે સમજવાની અક્કલ તો છે નહિ ! જા હમણાં મને દુરસદ નથી. પછી નવરા પડીએ ત્યારે પૂછજો. પૂછવું હોય તો.

અંદન—ત્યારે હમણાં તે તમારે શા પાડા ચુંડા છે જે ના

કહો છો ? હમણાં કુરસદ જ છે તો. પછી વળી મને કુરસદ નહિ હોય ત્યારે તમે કેહેશો જે હવે પૂછ તે શા કામનું ?

કૃષ્ણ—(એકદમ આંકણી લપ્તને પગ પઞાડીને ઉભો થાય છે. અંદન તેનો આંકણીવાળો હાથ ગાલી લપ્ત ને) માફ કરો, પગે લાગું છું—કાંઈ વતું આજુ ઓલાયું હોય તો. જુઓ, તમે મને પહેરેલી મોઢે શું કરવા ચલાવી ? ને હવે મારના ઉઠો છો જો ! હું તો મારે હેતમાં બોલું છું, ને તમને તો ખરેખરી રીસ ચઢી જાય છે ! ત્યારે લ્યો; હું આ હેઠે જઈ છું. (કૃષ્ણદાસ નરમ પડી જાય છે, ને અંદન મોં મલકાવીને હેઠે જાય છે.)

બાળા—(જમી કપડાં પહેરીને જોડા પહેરતાં) એ સાંભલો છાં ! તમારી મેલે આ બાનું ધાકજો હો, હું દુકાને જઈ છું. ('જે સી-ગોપીજનવલ્લભ, જે સીગોપીજનવલ્લભ,' બોલતા જાય છે.)

અંચળા—(ખાઈ પરવારીને પછી વિકૃલજીને બહાર જતા જોઈને લાગીરથીપાસે જઈને) કેમ લાગીરથી ! શું થાય છે ? આવું કે ? લાવો કંઈ કામ દેખાડો છો, તમને મદદ કરું.

લાગીરથી—આવો ખેસો, કામ તો કશુંએ નથી. આ એકવાડ તો કાઢી રહેવા આવી છું. કેમ અંચળા બહેન ! આજે કંઈ વહેલાં પરવારીને આવ્યાં છો ?

અંચળા—એ તો આજે મારી મા આવવાની છે. મેં એના આગળ તમારી તથા વિજયાલક્ષ્મીની વાત કરીંતી કે બહુ સારાં છે અને મારા ઉપર હેત રાખે છે, ત્યારે એ કહે કે આજે હું એમને મળવા આવીશ બપોર પછી, ત્યારે મેં કું લાવ વહેલી પરવારી લઉં. એટલે પછી નિરાતે ખેશીએ તો ખરાં. (વાતો કરતાં ખેસે છે)

વિજયા—(મનોહરને જમાડી પોતે જમી પછી મનોહરના બહાર ગયા પછી ભરતનું કામ લપ્ત ખેસે છે. તેટલામાં વિજળી લાગ જોયા કરતી હતી તે આવે છે તેને જોઈને) આવો વિજળી બહેન ! કાંઈ દિવસ નહિ ને આજે તમે ક્યાંથી આવ્યાં ? કેમ કંઈ મારા સરખું કામકાજ છે કે શું ? આવો બહેન ! ખેસો.

વિજળી—ના, બા ! ખીજું કામ તો કંઈ નથી. હું તો સહેજ તમારી પાસે ખેસવાને આવી છું. ખરું પૂછો તો હું આટલા દિવસ ખરાખર જાણતી નોંતી કે આવી કથા અહિં વંચાય છે. કાલે મારા

ધરમાંથી મને કહેવા લાગ્યા. ને મને પણ મન થયું તું તો પણ કાંઈ દિવસ તમારે ત્યાં આવવાનો ચાલ નહિ, તેથી મારો રાંડનો પણ ઉપડતો નોહોતો. ને વળી આ મો'લામાં આપણે આટલા દિવસથી રહીએ છીએ, પણ તમારો આવો સારો સ્વભાવ છે એ વાતની મને ખબર નહિ; તે કાલે મેં જાણ્યું જે તમારો સ્વભાવ તો ઘણો જ સારો છે તેથી, ને કથા મને બહુ સારી લાગી તેથી આખી રાત જાગે સમથાએ તમારા ધરનાં ને ધરનાં આવતાંતાં. ને આજે તો સવારની ઉઠી છું, ત્યારની મારા મનમાં ઘડભાજ કરું છું કે હવે કેમ વગર બોલાવે એમને ઘેર જાઉં ? પછી મેં તો નક્કી કર્યું કે ચાલ જાઉં તો ખરો. એમનું મન દેખીશ તો બેસીશ, ને નહિ તો પાછી આવીશ. અહિં આવ્યાથી મને ધણું સારું લાગ્યું. જે તેમને કશી અડચણ ના પડે તો હું અપોરે રોજ ખમે ઘડી આવીશ. મને કાંઈ ભરવાનું વગેરે તમે શીખવશો ?

વિજયા—(તેનાં પ્રેમાળ નેત્ર, બોલવાની ચાલાકી, તથા પ્રીતિ હિપજલ્લે એવા હાવભાવ અને નમનતાદયી મીઠાશભરેલી ત્રાણી બોલતી સાંભળીને) વિજળી બહેન ! હું તમને જતાં આવતાં જોતી'તી ખરી, ને મને તમારા ઉપર ભાવ તો ખરો, પણ કાંઈ દહાડાની માયા નહિ એટલે તમને હું બોલાવતી નો'તી. પણ તમે આજે આવ્યાં તે ધણું સારું થયું. તમારો સ્વભાવ કાણ જાણે કેવોય અતડો અને મિજાજ હશે એમ હું ઉપરથી ધારતી, પણ તે વાત સઉ ખોટી પડી. તમારો આવો મળતાવડો સ્વભાવ જાણીને મને ધણું હેત આવે છે. જુઓ, બહેન ! મને તમારા જેવાં ચોખ્ખા મનનાં અને સાચું બોલનારાં તથા લોકોનેડે નહિ લઢનારાં ભલાં માણસ બહુ ગમે છે. સુખેથી તમારે ગમે તે વખત આવજો. ધર તમારું છે. મને આવડશે તે હું તમને શીખવીશ. તમે આવશો તેથી મને સારું લાગશે. તમે પણ મારી પેઠે સાલસ સ્વભાવનાં છો એટલે આપણે બંનેને હજારો. ખીજાં ઉર્જાછળાં, બેફાટ બોલનારાં, એકકનો ભારવકર નહિ રાખનારાં, હલકાં માણસની સોખત મને ગમતી નથી. પણ તમે બહુ ગુણવાન છો, માટે તમે આવશો તે તો મને ગમશે.

વિજળી—જુઓ વિજયાલક્ષ્મી ! આટલા દહાડાનુધી મેં કંઈ તમારા જેવાં કંઈક માણસની સોખત કરી નથી, અને આડોશીપાડો-શી અર્ધા કંકાશિયાં. માહોમાંહે લઢે વઢે, ને મને મહી જાણી જોઈને છેડે. ત્યારે હું પણ તેમના સાથે ગમે તેમ બોલું, પણ સાચું પૂછો

તો મારા મનમાં તેનું વેર નહિ. ઘડી પછી પાછી ખેલું ને ખેલાવું. પણ હવે તમારી સોગતમાં ખેશીશ તો એ રડ્યા બધાએ મારા અવ-ગુણ છૂટી જશે. હજુ તો મારામાં પૂરી માણસઈ પણ આવી નથી. તમને જોઈને હું બહુ રાજ થકું છું.

ચંચળા—(ભાગીરથીના ધરમાંથી વિજયાને જુએ છે, તે વિજળીને જોઈ) ભાગીરથી બહેન! જુઓને આજે તો કંઈ વિજળી અહિં આવીને બેઠી છે! એ તો વાસાથે વઢે એવી છે. તે આ ખીયારી વિજયાલક્ષ્મીજોડે એને શી રીતે પાટો ગોઠશે? એ તો મારા જેવી ગામનો ઉતાર છે.

ભાગીરથી—જુઓ ચંચળબહેન! આ લોહું છે, પણ તે પારસમણિને અડકે છે એટલે સોનું થઈને રહે છે. આપણે બધાએ વિજળીના જેવાં જ હતાં કેની? તે કેવાં ધીમે ધીમે સુવરવાં મંડ્યાં છીએ? તેમ એ ગમે તેવી તોફાની હશે પણ વિજયાલક્ષ્મીનો ચાર દહાડા સંગ કરશે, પછી તમે જોજો, કેવી થાય છે તે

ચંચળા—(ખારીએ રસ્તામાં જોઈને)ઓ મારી બા તો આવી! કેમ ભાગીરથી બહેન! આપણે બધાએ એમને ઘેર જઈશું?

ભાગીરથી—હા ચાલો તમે, એટલે હું ખારણું દઈને આવું છું.

ચંચળા—(નીચે ઉતરીને પોતાની માને સાથે તેડીને વિજયાલક્ષ્મીના ધરમાં મેડે ચઢીને) કેમ બહેન! વિજયાલક્ષ્મી! શું કરો છો? આ મારી મને મોઢે મેં તમારી વાત કરીંતી, તે એ તમને મળવાને આવી છે ત્રણ ચાર દહાડાથી કહેતીંતી ત્યારે મેંકું આવજો આજે, આપણે જઈશું, તે આવી છે.

વિજયા—આવો, બહુ સાઈં થયું. આ બિછાનાઉપર બેસો. આવો, મારાં ચંચળ બહેનનાં મા એટલે મારે પણ મા બરાબર જ છે. (ચંચળ તથા તેની મા બેસે છે. એટલામાં ભાગીરથી આવે છે, તથા વિજળી ગઈ છે એમ જાણીત ખાણકાર, લાડકાર, તથા નવલ પણ આવે છે. તેમને સહિત વિજયા પ્રીનથી બોલાવા બેસાડે છે. આ સહિતે આવતાં જોઈને શું કારણ હશે. એવા અંદેશાથી કાવેરી તથા પારવતીમાઝ પણ આવે છે. સહિ બેઠા પછી એક ખીજના તરફ જુએ છે. પણ કોઈ કંઈ બોલતું નથી ત્યારે)

ભાગીરથી—વિજયાલક્ષ્મી બહેન! તમારે ઘેર અમે સહિ અતિથિ આવ્યાં છીએ. હવે કંઈ ભિક્ષા આપ્યા વિના ચાલવાનું નથી. માટે કંઈ સુખોપકારક રમુજ વાત કહો. અથવા તો કંઈ ગરબી સંભળાવો, એટલે અમારો આજનો દહાડો સફળ થાય. અમે તો બધાએ

નકામાં છીએ. માત્ર સાંભળવાનાં રસીયાં તો ખરાં. હલા આપણે કંઈ
 બેણુબેણુ સંબંધ હશે, ત્યારવત્તા કંઈ ભેગાં થયાં છીએ ? તમે ધૂણી
 તાપીને તપ કર્યા હશે. તો અમે પણ ધૂણીનાં લાકડાં સંકાર્યા હશે !
 (સઉ જરા હસે છે.)

વિજયા—(હસતા) તમે પણ લાગીરથી ! મને ચઢાવીને મોટી
 કરો છો, પણ તમારા કરતાં મારામાં શી એવી વધારે સમજણ છે ?

અંચળા—ના અહેન વિજયાલક્ષ્મી ! હવે તો તમે બોલો. આ
 ખીચારી મારી બા ફરી કે દહાડે સાંભળવાની છે ને ? આજે એતું
 પણ ભાગ્ય ફર્યું છે તે આવી ચઢી છે. માટે નજરમાં આવે તે બોલો.
 પહેલી ગમે તો વાત કરો, ને પછી ગરબી, ને ગમે તો પહેલી ગરબી
 કહીને પછી વાત કહેજો. પણ આજે તો ચાલે એવું નથી.

પારવતી—લ્યો અલીઓ ! હવે કોઈ બોલ બોલ કરશો નહિ.
 છાનામાનાં એક ચિત્તે સાંભળજો.

વિજયા—જુઓ, લાગીરથી ! મને કંઈ એવી કથાની વાત તો
 આવડતી નથી. પણ એક દહાડો સાંભળેલી એક ગુરુશિષ્યની જરા
 સવાસરખી વાત છે. તેમાં શીખામણ લેવા જેવું તો છે પણ હવે
 ખહુ એવી કંઈ સુખોદ આપનારી નથી. તમારી સહીની મરજી હોય
 તો કહી સંભળાવું. મને કંઈ એતું માન નથી.

સઉ સાથે—હા હા, કહો. જેવી હશે તેવી. આપણે બધા કે-
 દહાડે જાની છીએ ને ?

વિજયા—સાંભળો. આ મણિપુર નગરમાં એક પદ્માકર નામનો
 ભણેલો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ધેર ધણા વિદ્યાર્થીઓ જૂદા જૂદા
 વેદ અને શાસ્ત્રની વિદ્યા ભણતા હતા. તે સમજા વિદ્યાર્થીમાં એક
 વૈષેય નામનો વિદ્યાર્થી હતો. તે પદ્માકર ગુરુની સ્ત્રીનું નામ વિકલા
 હતું. તે સ્ત્રી પદ્માકરની આજ્ઞાપ્રમાણે જ ચાલતી ન હતી. તે વિકલા
 એવી હતી કે તેનો પતિ કહે તે કામ કીધા પહેલી ધણી ટેચ કરે.
 પછી નજરમાં આવે તો કરે. વખતે સામું બોલે, વખતે તિરસ્કાર
 પણ કરે, તોપણ પોતાના પતિની મનમાં દયા જાણે એવી હતી. ખીજા
 વખતમાં ગમે એમ ચાલે, પણ પતિ દુઃખમાં હોય ત્યારે તેની બરાબર
 સેવા કરતી હતી. તેથી તેના બડબડિયા સ્વભાવને જાણનારા પતિ
 તેના ઉપર મીઠી નજર રાખી કશું કહેતા નહિ. વળી પદ્માકર સમજા
 વિદ્યાના જાણનારા હતા, તેથી ત્રણ કાળનું જ્ઞાન તેમને થયું હતું. કોઈ-
 નું પણ તે સુંદર ઇચ્છતા નહોતા. જે કોઈ કંઈ તેમનું નુકસાન કરી
 બચ તોપણ તે તેના ઉપર ક્રોધ કરતા ન હતા, પણ તેનું બહુ ચઢાતા.

કોઇ પાસે દુઃખના સમયમાં પણ ધન કે કશું માગી લેતા ન હતા, પણ હાતા તથા ધનવાન સંજ્ઞન લોકો વગરમાગ્યે તેમનું અપાયક ગત જાણીને તેમને ઘેર આવી અન્નવસ્ત્ર વગેરે જે જે વસ્તુ જોઇએ તે પૂરી પડતા. તેથી તેમને કોઇ વાતનું દુઃખ પડતું નહતું. તે સંતોષી હતા, તેથી જે કાંઈ આવી મળતું, તેમાં સુખ માનતા. પણ લોકભરે મને આ મળે તો સાઈ કે મને આ મળે તો સાઈ, એવાં વક્ષાં મારતા ન હતા. તેની સ્ત્રી વિક્રા પણ અધી વાતે બોલાવેલાવે બીજાને કપરી દેખાતી, પણ મનમાંથી જોણી અને ઘણું સમજણી હતી. કોઇ દિવસ તે પોતાના પતિને ધરણીવાસ્તે અથવા સારાં લુગડાવાસ્તે સંતાપતી ન હતી, પણ ઉલટી અડચણ પડે તો પોતાની પાસે એક બે જણસ હલકી હોય, તે મૂકી પોતાના ધરનો વહેવાર ચકાવતી. આવાં પોતપોતાના ધર્મે ચાલનારાં તે એક બીજાથી નરમગરમ હોવા છતાં કદી પણ મૂરખતી પેટે લડતાં નહિ. જ્યારે વિક્રા અકળાઈને કાંઈ બોલે અથવા ટેચ કરે, ત્યારે તેના પતિ તેની મરજીપ્રમાણે હા કહી મુંગે મોઢે બેસી રહેતા, કારણ કે આ સ્ત્રી મરતાસુધી પાપાયરણ કે અનાચારને કરે એવી નથી એવું ખાતરીથી જાણતા હતા. હવે એક દિવસ ગુરુપાસે પેલો વૈધેયવિદ્યાર્થી જણવા બેઠો હતો, અને ગુરુ પત્ની કાંઈ વાત પૂછવા આવ્યાં, તે વખતે તેમના રોજના સ્વભાવપ્રમાણે બોલવા મંડ્યાં. તે વખતે આ ગુરુ રોજના જાણીતા હોવાથી કશું બોલ્યા નહિ, અને તેની મરજીપ્રમાણે હા હા કરી તેને વિદાય કર્યા. ત્યારે પોતાના ધર્મને નહિ જાણનારો વૈધેય પોતાના ગુરુને કહેવા લાગ્યો કે “મહારાજ! આમ છેક માથે ચઢાવો છો તે તમને નડશે. એ તો જરા પુંકવાટો રાખવો. કહેવત છે કે ‘જુધે જર બાજરી, ને જુધે નાર પાધરી, જુધે ડાણું દોવા દે, ને જુધે છોકરું રાતું રહે’—માટે જરા શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે “હ્યોસારં ચ સાટકા” તેમ કર્યા વિના ઠંકાણું ના પડે. મહારાજ! આ રીતે તો તમને રોજ ધમકાવોને ધુળ કાઢશે. પછી તો તમારી મરજી.” આ પ્રમાણે વૈધેયનાં વિપરીત વચનો સાંભળીને દયાના સાગરજેવા તે ગુરુ બીજું કશું બોલ્યા નહિ, પણ ક્રૂર એટલું કહ્યું કે બાપ! તું જે દિવસ ગૃહસ્થાશ્રમ માંડીશ તે વખતે શી રીતે ચલાવે છે તે હું જોવા આવીશ. ત્યાં તારી આ હોશિવારીનો અજમાશ કરીને તારી સ્ત્રીને તું કેવી અતુકૂળ અથવા અધીન કરે છે એ વાર્તાને હું જોઈશ અને પછી તારા જુદીને શાખાશી આપીશ. મારે તો સધળું એ ઠીક છે. ચાલ, હમણાં તો તું તારો પાઠ ગોખી લે. એમ કહી પાઠ ગોખાવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસસુધી તે વૈધેય, ગુરુને ત્યાં જણ્યા પછી પોતાને ઘેર ગયો. તેના માતાપિતાએ

એક મર્કટી નામની કન્યાસાથે એ વૈધેયની પ્રસન્નતા પૃચ્છીને તેનો વિવાહ કર્યો, પુત્રનું લગ્ન કર્યા પછી થોડા દિવસમાં દૈવગતિથી તે માઆપનો કાળ થયો, તેથી પોતાના ઘરમાં વૈધેય એકનો જ રહ્યો. જ્યારે મર્કટીની યોગ્ય ઉંમર થઈ ત્યારે તેના માઆપે પોતાની દીકરી એ વૈધેય જમાઈને સોંપી આપી. પ્રથમ સહવાસાવના તે મર્કટીને સાસરાનું ઘર જંગલના પહાડની ગુફાજેવું લાગ્યું, અને પોતાનો પતિ જંગલના અંધારીસરખો લાગ્યો, જેથી તે મર્કટી આખો દિવસ ભયમાં ને ભયમાં રહેતી, ધણું બોલાવે તોપણ બોલતી ન હતી, કામ કરવાનું કહે તે પણ ઉઠીને એકદમ કરે નહિ. આખરે વૈધેય પોતાની મેળે સઘળું કામ કરે, તે કર્યા સુધી કે સવારમાં પથારીએ ઉપાડવી, ઘર સાફ કરી રસોઈ કરી જમવું અને તેને જમાડવી, અને રાત્રે તેને સ્વાને પથારીસુદ્ધા કરી આપવી. આ સઘળું કામ તે એવી આશાથી કરતો હતો કે આ સ્ત્રી બાળક અને પ્રથમ આવેલી છે, અને અન્નહી છે, તેમ જ ઘરમાં એને સુખ આપનાર સાસુસસરા પણ નથી. માત્ર મારા આશ્રયે આવી છે. માટે હું આ કામ કરું છું તે જોઈને એ સ્ત્રીખશે; અને હાલમાં મારા સાથે એનો વધારે પરિચય રહેવાથી જલદી રનેહ બંધાશે. આવા અભિપ્રાયથી તે રોજ ઘરની સઘળા ખટપટ કરતો, અને મર્કટી તો જ્યાં સુધી પતિ ઘરમાં રહે ત્યાં સુધી તો એક જગાએ બેસી રહે, અને પોતાની મરજીપ્રમાણે ફરે હરે; અને જ્યારે પતિ બહાર જાય ત્યારે ઘરનું કામ નજરમાં આવે તે કરે, ને ઘરમાંથી જે કંઈ ખાવાની વસ્તુ હોય તે શોધીને ખાય; નહિ તો અનાજ આપીને ખાવાની વસ્તુઓ લઈને ખાય. આ પ્રમાણે દિવસ જવા લાગ્યા. સઉથી પહેલાં મર્કટી વૈધેયસાથે મુદ્દલ બોલતી નહિ; તેથી તે પ્રીતિથી વારંવાર તેને બોલાવવા જતો; જેથી થોડા સહવાસ થયા પછી તે જ્યારે જ્યારે પ્રીતિથી બોલાવવા જાય, ત્યારે ગુસ્સો કરીને મોટેથી અથવા છણકા કરીને બોલવા લાગી; ત્યારે વૈધેય પોતાના મનમાં બહુ રાજ થવા લાગ્યો. કારણ કે મુદ્દલે બોલે નહિ તે કરતાં ચીઝાઈને કંઈ પણ બોલે છે, તો આગળે જતાં વાતચીત પણ કરશે. આ પ્રમાણે જ્યારે વધારે દિવસ ગયા ત્યારે મર્કટીને સઘળું ભય મટી ગયું, ઘરમાં કામકાજ કરવા લાગી; પણ પ્રથમથી ટેવ પડેલી કે જ્યારે કંઈ પતિ કહે અથવા બોલાવે, ત્યારે છણકા કરીને ગુસ્સાથી બોલવું, અને એ બોલે તે વખતે હશીને રાજ થતો, તેથી એને તે ટેવ પછી પણ તેવી ને તેવી જ રહી, અને દિનપરદિન ઘરમાં સત્તાવાન થવાથી વૈધેયને તે એક બઢીસરખો કરીને પોતાની મરજીપ્રમાણે બોલાવવા લાગી, તેમ વૈધેય પણ ગૃહસ્થાને

લોભી તથા પ્રીતિમાં કુખી ગયેલો સઘળું સહન કરી એ સ્થિતિને
 પણ મોટી સુખરૂપ માનતો હતો. આ પ્રમાણે ઘણા દિવસ થયા ત્યારે
 તેના ગુરુને વૈધેયનો ગૃહસ્થાશ્રમ જોવાની ઇચ્છા થઈ. તેથી તે એકલા
 પોતાને ગામથી નીકળી આ શિષ્યને ઘેર આવ્યા. પોતાના ગુરુને
 જોઈને મનમાં લજવાઈને પ્રીતિવડે તે તેમને આસન વગેરેથી સંમાન
 કરવા લાગ્યો, તથા ધરમ જઈને એકાંતમાં દૂર પોતાની સ્ત્રીને બોલાવી
 કહેવા લાગ્યો કે જો! આટલા દિવસથી હું તારા છણકા તથા હલકા
 શબ્દો સહન કરું છું. પણ આજે મારા ગુરુ આવ્યા છે તે તારી
 તથા મારી રીતભાત જોવાને આવ્યા છે. અને જો આપણી રીત
 નઠારી દેખશે તો એ બહાર જઈને તારી તથા મારી હલકી વાતો
 કરશે, માટે તું આજનો દિવસ મને બિલકુલ છણકા કે ગુસ્સો કરીશ
 નહિ, અને એટલું કરજે કે રોજ જેમ હું તારા છણકા સામું છું
 તેમ આજ અથવા કાલસુધી મારા ગુરુના દેખતાં હું તને છણકા કરું
 અથવા કાંઈ બોલી જઈ તો તું સાંખી રહેજે. મને સામું બોલું ઉત્તર
 આપીશ નહિ. જો, શું કહું છું? હું તને પગે લાગીને કહું છું કે
 લાખ! આજનો દહાડો તું મારી આખર રાખજે, નહિ તો તારું ને
 મારું બંનેનું બોલું કહેવાશે. આ વચન સાંભળીને મર્કટી બોલી કે
 જુઓ, તમે કહ્યું તે બધું ખરું, પણ હું કહું છું તે વાત પણ તમે
 યાદ રાખજો. જુઓ આજના દિવસમાં તમે મને સૌ વાર છણકા-
 છોકાટા કરશો, ત્યાં લગી હું બોલીશ નહિ, ને તમારી આખર રાખીશ.
 પણ જો એક સો ને એક ઉપર થયું, એટલે પછી મારા જેવી
 કાંઈ ભુંડી નથી, એમ જાણજો હોં. પછી તમે મને દખાવશો તો
 તલભારે તમારો ભારખોજ રાખવાની નથી હોં. આ વાત વંધેયે કણ્ઠ
 કરી કે જા, સોઉપર નહિ કરું. હવે થયું? પણ જો? સારું જમ-
 વાનું, નહાવાનું ગરમ પાણી વગેરે બધું કામ આજનો દિવસ તું
 તારી મેજે બરાબર કરજે. મારી પાસે કરાવવાની આશા રાખીશ
 નહિ, સમજી? આ રીતે વાતચીત થયા પછી મર્કટી સઘળું ધરનું
 કામ કરવા લાગી, અને વૈધેય ગુરુની પાસે રહી જોઈતી સેવા કરવા
 લાગ્યો. હવે પોતાના ગુરુને હું કેવો છું, અને મેં ધરમાં સ્ત્રીને કેવી
 તાબે કરી છે, તથા મારી સ્ત્રીને કેવી હુકમને પાળનારી તથા મારો ત-
 ગાદો વેઠનારી સરળ કરી છે, એ સઘળું દેખાડવાના મનસુબાથી હરતો
 જાય, ફરતો જાય ને આ પ્રમાણે બોલતો જાય: “કેમ રે! આ
 પાણી ઉતું હજી નથી મૂક્યું કે? ઓ મૂરખ! તને હજાર વાર કહ્યું
 ને કેમ સમજતી નથી? અરે રાંડ! આં કચરો તને ના સૂજ્યો? તું
 તે કેવું કામ કરે છે? ઓ રાંડ અલાગણી! કામ કરીએ તે સંભાળીને

કરીએ. તને ભાન કેમ રહેતું નથી ? ભીખારીના ધરતી છાકરી તે ભીખારી જેવી ! તારી આંખે પણ સૂજે છે કે નહિ ? આ પોથીનું પાનું કચરામાં વાળી નાંખે છે ? કમળત સરખી ! કોઈ દહાડો બાપને ઘેર દીકું હોય ત્યારે કેની ! ” આ વગેરે કઠોર વચનો બોલતો જય, હરતાફરતા સ્ત્રીને છાતું સમાધાન કરતો જય, કે જો ! આજનો દહાડો બોલીશ નહિ. તે ખજાકર ગુરુ વૈધેયની આવી રીત જોઈને મનમાં ધણા નારાજ થતાં ધીરથી બોલ્યા, ‘જો ભાઈ ! છેક વધારે ના બોલીએ. હોય, માણસ છે; વખતે કામ કરતાં બૂલ પણ થાય. વારંવાર એવાં કઠોર વચન બોલીશ નહિ. જો ! શાસ્ત્રમાં પણ એવું કહ્યું છે કે કોઈને પણ કડવું વચન કહેવું નહિ. તેમાં વળી પોતાની સ્ત્રીને તો બનતા સુધી મીઠાં વચનથી કેળવવી. કેમકે એકવાર તેના સાથે આપણે તથા આપણી સાથે તેને વિરોધ થઈ ગયો, તો પછી કાળાંતરે પણ ભાગ્યે જ છૂટે છે, અને એમ થવાથી જન્મસુધીના નહિ છૂટે એવા સંબંધમાં નિરંતર કલેશ રહે છે અને એક બીજાથી અસંતોષ થઈ મન હિંચાં થાય છે. એટલે ત્યાર પછી હિંચાં મન હોવાને લીધે તેમને ખરા શાંત સુખનો અનુભવ કરવાનો વારો ક્યારેય જ આવે છે. માટે સ્ત્રીને તો કડવું કહેવું જ નહિ. પારકાનેડે એમ વિરોધ થાય તો આપણો તેનો સંગ માત્ર છૂટે, પણ આ તો છૂટી પણ ન શકાય એવો સંબંધ છે. માટે વિચારીને બોલતાં રહેવું. તેમાં પણ વળી આ તારી સ્ત્રી તો ગરીબ જણાય છે. કેમકે તું ત્યારનો ગાળો દીધા સરખું કરે છે, પણ તે એકે અક્ષર બોલતી નથી. તેથી હવે બસ કર, બોલીશ નહિ.’ આ સાંભળીને વૈધેય બોલ્યો : “ અરે મહારાજ ! આપને કંઈ ખબર છે ? આજે તો તમે આવ્યા છો, પણ કાલે કોઈ બીજું જ આવ્યું હોય, તે એની કિંમત કરે કે નહિ ? કામ કરવું તે કેવું ચોક્કસ કરવું ! ને એ ગરીબ ન થાય તો જય ક્યાં ? મારી સાથે કામ છે તો ! હું તો એવો છું કે કાનપટીઓ પકડીને હિંચી કરું. ને બોલે વતુંઓ છું તો દાંત બત્રીસે તોડી પાડું, ખબર છે ? ” એમ બોલી વળી હરતો જય ફરતો જય ને કઠોર વચનો તિરસ્કાર કરી બોલતો જય. પછી પેલી મર્કટી તો પોતાની મેળે મનમાં ને મનમાં ગણતી જય કે પૂરા સો તિરસ્કાર થાય તો પછી હું પણ જરા મારું સ્વરૂપ એને ને એના ગુરુને દેખાડું; પછી મર્કટીએ રસોઈ તૈયાર કરીને કહ્યું કે આ રસોઈ તૈયાર છે. પછી વૈધેયે પોતાના ગુરુને સ્નાન કરાવી, સોળાં બદલાવી, પૂજા કરી પાટલે બેસાડ્યા, અને પોતે પણ બેઠા, ને ફરી બોલબોલ કરવા લાગ્યો. “ કેમ રે અકર્મિ ! આ પાણીના લોટા આમ મૂકાય કે ? ઓ વાંઝણીની ! આ શાક ને અપોસાની આ બા-

આમ મૂકાય કે ! આ શાક ને અપોસાની આમ મૂકાય કે ? તને મૂરખીને આવું કોણે શીખવ્યું ? આ શાક ટાઢું કેમ કરી નાખ્યું ? આ મોળું કેમ ? આ ખાંડ કેમ ? ” એવા હમ્મ વાંધા કાઢી તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા, એમ કરતાં જ્યારે અધુરું જમી રહ્યા, એટલામાં સો તિરસ્કાર પૂરા થયા. પછી તે સ્ત્રીના મનમાં ઉઠાવાટ થયો કે હવે બોલે તો દેખાડું ! એટલામાં વૈધેય મોટો ઘાટિ કાઢીને બોલ્યો, ‘ઓ રાડ ! આ કઢી તે પછી તારા બાપના શ્રાદ્ધમાં પિતરોને મોઢે રેડવાની છે ! પહેલેથી એકેક ચોખ્ખા દહીયામાં મૂકવી કે નહિ ? ’ આ વચનો બોલતાં જ સ્ત્રીએ ક્રોધ ચઢાવીને કઢીનું હાંદલું ચૂલાઉપરથી ઉઠાવતું ઉંચકીને “ આ સો ઉપર એક થયું તોએ હૈયું પુટયું છે ? ” એમ કહી ઉઠાવતું કઢીનું હાંદલું તેના માથાસાથે પછાડ્યું તે દાઝીને મોટી જીમ પાડી ઉઠ્યો, ‘ ઓ મારા બાપ રે ! ’ ગુરુને પણ ગરમ છાંટા ઉડ્યા, પણ સહજ ઉડ્યા, કેમકે છેટે બેઠા હતા. આ વૈધેય તો ઝાંખો થઇ ગયો, ને નીચું જોઇને બેઠો. જાણ્યું જો જો હવે બોલીશ તો બળનાં લાકડાં ચાપશે. માટે દાઝ્યો છું એ કહેવાની પણ હિંમત ચાલી નહિ. આવો બનાવ જોઇને તથા વૈધેયને લજવાઇ ગયેલો જોઇને ધીરેથી ગુરુ બોલ્યા : “ જો લાઇ ! ईदृशानि समोपरि पतितानि शतानि च । एषा भागवती नारी भाण्डमूल्यं न याचते) ‘ આવાં ને આવાં સેંકડો મારા માથાઉપર પડ્યાં છે, પણ આ સ્ત્રી તો હજી ભાગ્યશાળી છે કે હાંધાના પૈસા માગતી નથી, તને ખબર છે ? બીજી અભાગણી નીચ કુળની હોય તો આપણા માથામાં મારીને હાંદલું ફેડે છે અને કહે છે કે મારું ત્રેણ પૈસાનું વામણ પુટયું તેના પૈસા લાવ. પણ આ તો મારા માથાપતી છે, તે પૈસા પણ માગતી નથી, ” આમ બોલતા પછી બંનેને સમાધાન ઉપજે એવાં ધીરેથી મીઠાં વચનો કહી હાથ મોં ધોઇને ઉઠી ગયા અને પછી તૈયાર થઇ પોતાને ઘેર જતી વખતે તે મૂર્ખ શિષ્યને ઘણું પ્રકાર ઉપદેશ કર્યો કે છેક આવી મૂર્ખતા દાખ વેળા પણ કરોશ નહિ. તે સ્ત્રીને પણ શીખામણ બહુ દીધી કે જો બાપા ! આવું ઘાતકી કામ કોઇ દહાડો કરીશ નહિ, એ તારો પતિ છે, માટે એને પરમેશ્વરની પેઠે પૂજવાને બદલે આમ કરે છે એ સારું નહિ. આજે તો એનો મોટો અપરાધ હતો તે શિક્ષા થઇ તે ઠીક થયું, પણ કોઇ દિવસ આવાં લક્ષણથી બંનેના પ્રાણ જશે, અને પરમેશ્વરના ચોર થઇને નરકમાં દુઃખને ભોગવશે. માટે સંભાળીને હેતુમીતથી એકબીજાને ભારવકર રાખી દિવસ કાઢજો. આ વગેરે અનેક સુબોધનાં વચનો કહી ગુરુ પોતાને ઘેર ગયા, અને તે દિવસથી તે વૈધેય તથા મર્કટી બંને ધીરે ધીરે સુધરવા લાગ્યાં, ને બંને સુખી

થયાં. આ વાર્તાનો સાર તો ધણો છે, પણ આજે આપણે એટલો જ લેવાનો છે કે ધણીએ પહેલી સ્ત્રીને માથે ચઢાવવી નહિ, અને ચઢાવવી તો પછી સહન કરવું, પણ લોક દેખતાં ખોટું ડહાપણ દેખાડી ધરતી ફજેતી કરવી નહિ. વળી ઓપુરુષે એકખીજને ખનતા સુધી હલકા કઠોર શબ્દો બોલવાનો બિલકુલ અભ્યાસ રાખવો નહિ. કારણ, તેથી ગમે તેવી પ્રીત હોય છે તોપણ મનમાં ખેદ થયા વિના રહેતો નથી. તેમ જ એકખીજના ગુણદોષ જણાય તો એકાંતમાં ક્રોધ નહિ હોય, તે વખતે શીખામણ દેવી, પણ પારકા દેખતાં દેવી નહિ. કેમ કે તેથી ભારખોજ થટે છે. એ સઘળું છતાં પતિઉપર તો શાણી સ્ત્રીએ ક્રોધ પણ દિવસ હાથ ઉપાડવાની ટેવ શીખવી નહિ; કારણ એ મોટું પાપ છે. વળી પતિ ન હોય તો આ સંસારનાં આપણાં સઘળાં સુખ જાય છે; કારણ કે વિધવા સ્ત્રીનો ધર્મ સંન્યાસીજેવો છે. તેને સુવસ્ત્ર, સારી પથારી, ધરણી, પાન, સારા ભોજન જમવાં વગેરે ધણી વાતની મના છે. માટે કુળવાન સ્ત્રીઓએ તો આપણા જીવકરતાં પણ પતિની અનેક ઉપાયે રક્ષા કરવી તથા મરણ સંભાળી ચાલવું. ખોલો શ્રીસદ્ગુરુદેવક: જય.

ભાગીરથી—વાહ ! કેવી સુંદર વાર્તા કહી ! ઉપરથી જોવા જાય તેને તો નજીવી જેવી લાગે, પણ મહિથી સુખોષ લે તેને કેટલો ખધો લેવાનો છે ! વિજયાલક્ષ્મિ ! ધન્ય છે ખાત્ર તમને; હું તો એ જ કહું છું કે જો અમારા ઉપર તમારી દયા હોય તો ત્રેજ આવી સુખોષની રમુજ વાત એક એક કહેજો.

અંચળા—પણ હું અલી ! જુઓ તો ખરાં, એ રાંડ મર્કટીનો જીવ કેમ ચાલ્યો ? રડી ઉનોઉની કડી તો ચામડી ખાળી નાંખે, ને પછી તેને સારું થતાં સુધી ઉકેલે આપણે જ કરવાની રહી કેતી ? ને એ ભાયડોએ કેવો ! રાંડનું એક વાર, બે વાર ખોલે, પણ સો વાર ગાળો દે તે શું ? તે વળી લોકના દેખતાં, ને વગર વાંકે ખાટી વાંક હોય ને ભલે ખૂણે બોલાવીને ડામ દે તોયે ખમીએ. પણ હું વિજયાલક્ષ્મિ ! એનું નામ મર્કટી તે શું જોઇને પાડ્યું હશે ?

વિજયા—એ તો નાનપણમાં જ એને હાથપર લે તેને છોડતી નહોતી; કળ્યો કરે ને તેને વળગે. તેથી વૈદકમાં આ કૌવચનું નામ મર્કટી છે, તે કૌવચની પેડે વળગે તે ત્યાંથી વછુટે નહિ. તેથી સહ એને મર્કટી મર્કટી કહેતાં નામ પડી ગયું.

વિજળી—એય રાંડ મારા જેવી હશે તે ગુરુના દેખતાં પોતાની જો ધણીની ભયડ વેરી નાંખો. આટલું સાંખ્યું તો જરામાં શું ખગડી.

જવુંતું જે ? હૈયાકુટી હશે તે સખણી કેમ રહે જે ।

કમળા—પણ પેલી હાલું માથામાં મારે ને પૈસા માગતી હશે, એ વળી કેવી હશે ? એનાએ માથાની ખરી કેની ?

નવલ—બહેન ! મારા જેવી જે રાંડ પૈસાની લોભિયણુ હશે તે જ મારીને માગતી હશે તો । રડયું ખીજે દહાડે કઢી કરવા જોઈએ, તે ક્યાંથી લાવે જે, પૈસાવના ?

લાડકોર—સાચું બોલાવો તો પૈસાનો લોભ તો મનેય રાંડને ખરો હો. મારે હાથે એક પાઈ પણ ના છે.

પારવતી—આ વાતપર વાત આવે છે ત્યારે કહું છું. ખરું પૂછો તો પૈસાનો લોભિયો તો મારો હરગોવન જે । લોભિયો તે કેવો કે જાણે હડકાયો કુતરો । દહાડો ને રાત પૈસો, પૈસો; ખીજ વાત નહિ । રોજ સાંજે આવે, ખરચ જીએ ને મને લડે કે ‘મા ! તમે બહુ પૈસા ખરચો છો હો. હું કહું કે ભદ્ર । પેટે ખાધા વના તો ના ચાલે, ને જાડુંપાતળું રડયું પેહેયાં વના તો ના ચાલે, એ વના તે આપણે શી રામજણીએ નચાવીએ છીએ જે । તે કરતાં કે પેટે ખાધ જતી હોઈ તો પૂછી જો આ તારી વહુતું મો. પણ બહેન ! સાચું પૂછાવો તો મારો વહુનોએ જીવ નેસજેવો છે. એવી ચીમડ છે કે એને હાથે પાંદસરખીએ ના છે.

ઉજમ—(ચંચળની મા) અરે તમને શી વાત કહું ! આ રડયો મારો આતુ ચમડી તૂટે પણ દમડી ના છે. મારો પીટયો નાનો હતો તે દહાડાનો એવો છે । જો ક્યાંહીથી પાઈ લાવે તો ચીંદડીએ ખાંધીને આપે કે મા મુકી છાંડજો. વળતે એનો ખાપ પૈસો આપે કે ખેટા । જ ખાવાનું ખાજે તો તે પણ ચીંદડીએ ખાંધી મને મુકવા આપે. હું ઘણુંએ કહું કે રડયા ખાવું ખાને, ત્યારે કહે કે ના, મારે કાંઈ દહાડો કામ લાગશે. શી તમને વાત કહું, એવું કામ છે !

ભાગીરથી—વિજયાલક્ષ્મિ ! હવે તો પાછી આડકથા ચાલી, માટે કંઈ તમે બોલો તો સારું. મારી ને ચંચળ બહેનની પહેલેથી માગણી છે તે બોલો, તો પછી અમે જઈએ. આ તો તમને દુઃખ હજીએ છીએ.

ચંચળા—હા હા, ભાગીરથી ! સારું થયું જે તમે સંભાર્યું. હું તો રાંડ ભૂલી ગઈંતી. લો બા ! સહે હવે એક ચિત્તથી સાંભળો. વચ્ચે મહત્ત્વ થાય તો કાંઈથી પૂરું સમજાય નહિ, બોલો સદ્ગુરુદેવડી જે.

વિજયા—(બોલે છે.)

પદ. ગરબી.

સખી જગત્માં જનમીને શું રહ્યાં જો,	
દુઃખ વેડીએ પણ કરમ કુડાં ના ટળ્યાં જો;	સખી૦ ૧
ધડીએ ધડીએ આપણુ વેણ જૂડાં બોલીએ જો,	
પાપપુણ્ય શું તે મનમાં નહિ તોળીએ જો;	સખી૦ ૨
નિંદા લોકની કરતાં નવ લાજીએ જો,	
કરતાં વાત માંહોમાંહે વઢી ખાઝીએ જો;	સખી૦ ૩
આપણુ છોકરાંને સુખોષ શું આપીએ જો,	
આપણુ પતિને તો અધિક સંતાપીએ જો;	સખી૦ ૪
ધણી વેણ કહે તે આપણુ નથી પાળતાં જો,	
દોષ આપણા પણ આપણુ નથી ભાળતાં જો;	સખી૦ ૫
નથી સદ્ગુરુનો ખોધ કાને સાંભળ્યો જો,	
મનમાંથી હજી ક્રોધ તો નથી ટળ્યો જો;	સખી૦ ૬
કંદી ઇશ્વરનું નામ નથી બોલતાં જો,	
લજ સદ્ગુરુને હલ્ય નથી બોલતાં જો;	સખી૦ ૭

પદ. ગરબી.

નમન કરી સુખના દાતાને, સાચી વાણી બોલું જી;	
સુખ આપે ને વહાલાં લાગે, મર્મવચન સુખ બોલું; કહું છું અખળાને. ૧	
જન્મી જગમાં ધરરક્ષણી, નીતિ સધળા જાણી જી,	
કુળ ચરમદા પાળવી ઓતે, ધીરી બોલવી વાણી; કહું છું અખ૦ ૨	
રાજતણું સુખમહિમા ત્યજીને, રંક પતિધર જાવું જી,	
પંચામૃત ખીજનાં છાડી, ધરનું સૂકું ખાવું; કહું છું અખ૦ ૩	
નિજ પતિ ને પરમેશ્વર સધળે, સંગ કરે છે જાણી જી,	
આડે માર્ગે જતાં વળતાં, પગલું પાછું તાણી; કહું છું અખ૦ ૪	
માતપિતાને ધર સુખ આજું, સાસરીએ દુઃખ દેખો જી,	
મરવું પણ મહિયર ના વસવું, એવી નીતિ પેખો; કહું છું અખ૦ ૫	
દુઃખસુખ આપણે કર્મે આવે, સલા વિના ના ચાલે જી,	
પા'ડ, ગુફા કે વનમાં વસીએ, (કે) કાઠીમાંકે ઘાલે; કહું છું અખ૦ ૬	
સ્વતંત્ર થઈ ઇચ્છા આવે તેમ, કરવા ધરવી ન હામ જી,	
સહ પહેલું પતિને જઈ પૂછીએ, વળતાં કરીએ કામ; કહું છું અખ૦ ૭	
કામી દોષી હોય વિરોધી, પણ પતિ સેવ્યે સુખ જી,	
પાપણી પહેલું સુખ દેખે, પણ અંતે ભોગવે દુઃખ; કહું છું અખ૦ ૮	
ધડી ધડી પતિ વચન વહે તે, ચિત્ત દષ્ટ સાંભળીએ જી;	
રાખે તેમ રેવું હરખીને, પ્રાણુ જતાં ના ચળીએ; કહું છું અખ૦ ૯	

મોટા ધર ખીખનાં તેને, ^૧દાહભૂમિવત્ જાણે છે,
પતિવ્રતા ! નિજ હું પડીમાં રહી, મોઝવડે સુખ માણે; કહું છું અખં ૧૦
હુંકામાં જાણી લેજો સહ, સતીની મતિ છે અપાર છે,
નિજપતિવ્રણ તરણાસમ જાણે, પામે ન કદીએ હાર; કહું છું અખં ૧૧
જાળપણું ને જાય જીવાની, આ તન નિર્જળ થાય છે,
અવર કોઈ ના પૂછે ત્યારે, નિજ પતિ સંગી ગણાય; કહું છું અખં ૧૨
વિચાર કરી સર્વે અમળા આ, પ્રીતે પગલાં ધરજો છે,
મનહર સુખ પામી હુખ વામી, સ્વામી સેવી કરજો; કહું છું અખં ૧૩
લાગીરથી—(પૂરી થતાં) જોલો સદ્ગુરુદેવડી જે. લો
બહેન ! આ જે ગરખી સાંભળી તો આજનો દહાડો સફળ થયો.
હે ભગવાન ! સોખત આપે તો આવાં માણસની આપજો, કે વ્રી-
હર તારું નામ સંભળાય ને લેવાય.

ઉજમ—વારું બહેન વિજયાલક્ષ્મિ ! મને તમારાં દરસન થયાં;
પણ આ મારી અંચળઉપર મહેરબાની રાખજો હોં, આ ! હવે મોહું
થાય છે તેથી હું તો ઘેર જઈ છું. (એમ બોલતાં ઉઠે છે.)

વિજયા—મહેરબાની તો પરમેશ્વરની જોઈએ. મારા જેવા
પામર જીવની મહેરબાનીથી શું ? ઉલટી એમની મારા ઉપર દયા છે.
(પછી સહ પોતપોતાને ઘેર વાતો કરતાં જાય છે, ને રાત્રિએ કયાનો
સમય થતાં સુધીમાં પોતપોતાના કામથી પરવારી પાછાં મનોહરને
ઘેર આવે છે.)

મનોહર—(સહના આવીને બેઠા પછી) જોલો શ્રીસદ્ગુરુ-
દેવડી જય. [સહ બોલે છે] કાલે ક્યાંથી કયા રહી છે ? વિહ્વલ !

વિહ્વલ—કાલે તો છેલ્લું એ આવ્યું હતું કે ‘ બેદરકાર તથા
અભિમાની શ્રીઉપર પતિની ધતરાણ થાય છે તેમ જ બેદિલ પતિ-
ઉપર શ્રી નારાજ થાય છે. માટે એ બંનેએ સલાહસંપથી ઘર ચલા-
વવું, નહિ તો બંનેને આખરે હુખ થાય છે. ’

મનોહર—પછી સાતમે દિવસે પાછાં લક્ષ્મીમાતા છોકરીઓને
બેસાડીને કહે છે: હે સરસ્વતિ ! જેવા ઓના ધર્મ પતિવ્રત્યેના કહેણ
છે, તેવા પતિના પણ શ્રીરૂપ સેવકસાથે વર્તવાના ધર્મ પણા જ કહેણ
છે. કેટલાક મંદમતિ તો ઓને હલકા મોઢરજેવો ગણે છે, પણ શા-
સ્ત્રમાં કાંઈ એમ કહ્યું નથી. શાસ્ત્રમાં તો ઓને અર્ચાગત: કહી છે;
મતલબ કે જેવું આપણું શરીર પ્રિય જાણીને આપણે રક્ષણ કરીએ

છીએ, તેવું સ્ત્રી છે તે આપણું અર્ધું શરીર જ છે, એમ જાણીને તેની બરાબર રક્ષા કરવી જોઈએ. ખરું જોતાં તો ધરમાં આપણો અને એના સરખો જ હક છે. જેવો આપણો તેના ઉપર હક છે, તેવો અને તેટલો જ તેનો પણ આપણા ઉપર હક છે. કેટલાક મૂર્ખ પુરુષો પોતે ધરમાં તથા બહાર નીકળીને ધણી ન જોડવા જેવી અતીતિ કરે છે, આડે રસ્તે ચાલે છે, ને ધરમાં આવીને બિચારી ગરીબ સીધે રસ્તે ચાલનાર સ્ત્રીને રોજ મારે છે, તથા દુઃખ દે છે. એવા પાપી પુરુષોને વિષે તો શાસ્ત્રપ્રમાણે જોતાં પતિપણું પણ ધટતું નથી. તોપણ કુળવતી સ્ત્રી તેની સાથે તેના જેવી નથી. અને પોતાનો ધર્મ ન ત્યજીને તેને સુધારવા માટે અનેક ઉપાય કરે છે. હે દીકરી ! એવા દુષ્ટ પુરુષોને ધરમેશ્વર મોટી શિક્ષા આપે છે. સ્ત્રીને દુઃખ દેનારા ધણા પાપીઓ જન્મોજન્મ કુંવારા રહી મરે છે, અથવા તો તેમને દુષ્ટ સ્ત્રી મળે છે, તે એણે સ્ત્રીને દુઃખ દીધું હોય તેથી હજારમણું તે સ્ત્રી પાછી એને દે છે; અને ખીજાં અનેક પ્રકારનાં આધિવ્યાધિદુઃખને ભોગવે છે તેનો તો પાર જ નથી. આ સધળી બાબતોનો વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે સ્ત્રી એમ પુરુષની સેવા કરે અને અધીન રહે તેમ પુરુષે પણ તેવી કુળવતી સ્ત્રીની સરજી સાચવવી યોગ્ય છે. કેટલાક ધર્મને નહિ જાણનાર મૂર્ખ પુરુષની સાધ્વી સ્ત્રી તેની સેવાપૂજા કરવા જાય, તો તે તેનો તિરસ્કાર કરે છે, તથા હસે છે, નહિ તો ક્રોધ કરીને ગાળો દે છે, અને પૂજા કરવા દેતા નથી; જેથી તે સતી પોતાના મનમાં ખેદ પામી પરિતાપને સહન કરી ખીજે ઉપાયે પતિસેવા કરી પોતાનો ધર્મ સાચવે છે. પણ વિવેકી પુરુષને એમ કરવું ધટતું નથી. ધરમાં સ્ત્રીને પોતાની શક્તિઉપરાંત કામ કરવું પડે છે; એ વાર્તાને જાણનાર તથા તેનું તે દુઃખથી રક્ષણ કરવાને સમર્થ છતાં પણ ધણા પુરુષો તે તરફ નજર પણ કરતા નથી, અને પોતે સુખમાં રહી તેને પીડા વેઠવા દે છે. આ સધળું પુરુષનું અસાવધપણું જાણવું. પુરુષ ધરનો રાજા છે, માટે તેણે ધરના દરેક માણસનાં સુખદુઃખનો વિચાર કરી બનતાં સુધી તેમનો બચાવ કરવો જોઈએ. અજ્ઞાનથી અથવા ભોળપણથી કાંઈને પણ ગેરલાભ ન આપવો જોઈએ. હે દીકરી ! આ વિના પણ પતિના ધણા ધર્મો છે; તે હું વળી આગળ તને કહીશ. આ હમણાં તો દરેક જાણવાજેવી બાબતોનો લગાર લગાર ઇશારો માત્ર કરું છું. એથી પણ તને તો ધણો જ ફાયદો છે, એમ તું જાણજે. કુંકામાં જોટલું જ કે પતિએ, માયાએ, સાસુસસરાએ, અથવા તેની

જગાએ જે વડિલ હોય તેણે, તથા ગુરુ એટલે શિક્ષક, પોતાના તાબામાં રહેનાર સ્ત્રી, છોકરાં, વહુ, અથવા આશ્રિતજનોને તથા વિદ્યાર્થી વગેરેને જે ઉપાયથી સુખ ઉપજે, તેમનો તથા આપણો ધર્મ ખરાબર જળવાય, અને પરિણામમાં ઈશ્વરની પ્રીતિ મળેલી રહે, એવા પ્રકારે ચાલવું તથા ચલાવનાં એ સુખ્ય ધર્મ છે.

આ લોકમાં વ્યવહારમાં ઉપયોગજોટલી વિદ્યા તથા કુશળતા આપે, તેને ગુરુ નામથી આ ઠેકાણે બોલુવો. તેને કાંઈ ઠેકાણે શિક્ષક પણ કહ્યો છે. તેણે તો પોતાના વિદ્યાર્થીઓની ચાણી પ્રથમ શુદ્ધ કરવી. અર્થાત્ દોષખ્યા શબ્દોના ઉચ્ચાર કરે એવી જાણ વળાવવી. અને તેમની શક્તિપ્રમાણે વ્યવહાર મિદ્ધ કરનારી વિદ્યાને નિર્દોષપણે તથા નિષ્કપટપણે આપવી એ જ તેનો સુખ્ય ધર્મ છે.

હે સુવિચારવાળી ! હવે સદ્ગુરુ તથા સતશિષ્યના પરસ્પરના ધર્મને ટુંકામાં કહી દઉં છું તે પણ તું જરૂર લક્ષમાં રાખજે. કારણ કે ઉપર કહેલી સધળી બાબતો તો બધું કરીને આ લોકમાં ક્ષણિક સુખને જ આપનારી છે, પણ હવે જે કહું છું તે તો આ લોક, પરલોક, તથા અલૌકિક સુખને સાધનારી છે. માટે સહિથી શ્રદ્ધ અને અગત્યની બાબત છે. પ્રથમ તો સદ્ગુરુ શબ્દનો અર્થ કહું છું તે લક્ષમાં રાખી સધળું એકચિત્તે સાંભળજે, સત અને ગુરુ એ બે શબ્દ મળીને સદ્ગુરુ શબ્દ થયો છે. સત એટલે જે ત્રણે કાળમાં એટલે ભૂત ભવિષ્યત્ અને વર્તમાનમાં એક સરખું રહેનારું તે અથવા દેશ, કાળ, અને વસ્તુથી જોતો અવધિ નથી તે. દેશ કરીને અવધિ નથી, એટલે ફલાણા દેશમાં છે ને ફલાણા દેશમાં નથી, એમ જેને માટે ન કહેવાય, પણ એવું કહેવાય કે જે સધળા દેશમાં એટલે સર્વ ઠેકાણે વ્યાપક છે. કાળ કરીને અવધિ નથી, એટલે પહેલે હતું ને હમણા નથી, અથવા હમણા છે ને ફલાણી વખતે નહોતું એમ પણ જેને માટે કહેવાય નહિ. વસ્તુએ કરીને જોતો અંત નથી, એટલે ફલાણી વસ્તુમાં છે ને ફલાણી વસ્તુમાં નથી એમ જેને માટે કહેવાય નહિ, પણ જે સધળી વસ્તુમાં તથા સધળે વ્યાપી રહેલ છે. આ પ્રમાણે સદ્દાશળ તથા સધળે જે છે, તેને સત કહીએ. તો એવું સત પરમેશ્વરવિના બીજું કંઈ જ નથી; અને ગુરુ એટલે મોટું. ત્યારે સધળે વસી રહેલ, સહિથી શ્રદ્ધ જે પરમતત્ત્વ અથવા પરમેશ્વર તે સદ્ગુરુ બોલુવા. આથી પરમેશ્વરને સદ્ગુરુ શબ્દે બોલી પૂજવા તથા તેમની પ્રીતિ મેળવવી, એ જગતમાં રહેલાં સર્વ પ્રાણીઓનો ધર્મ છે, માટે સદ્ગુરુપ્રાપ્ત્યર્થ એટલે પરમેશ્વરની પ્રતીતિરૂપ પ્રાપ્તિ

કરવા માટે દરેક જાણે ઉપાય કરવો જોઈએ; અને એ ઉપરથી સદ્-ગુરુ શબ્દનો ખીજો અર્થ એવો છે કે સઉથી ઐશ્વર્ય, અવિનાશી પર-મેશ્વરસ્વરૂપની પ્રતીતિરૂપ પ્રાપ્તિને કરાવનાર અથવા પરમેશ્વરસ્વરૂપનો ખરો બોધ કરનાર જે મહાત્મા પુરુષ, તે પણ સત્ પુરુષ અથવા સદ્-ગુરુ શબ્દનો અર્થ છે, એમ જાણવું. આથી એમ જાણાયું કે પર-મેશ્વર તથા પરમેશ્વરસ્વરૂપનો ખરો બોધ કરનાર મોટા પુરુષ એ જાને આખા જગતને પૂજવા યોગ્ય છે. ત્યાં સદ્ગુરુરૂપ સત્પુરુષનો તથા શરણ થયેલા પ્રાણિરૂપ શિષ્યનો પરસ્પર ધર્મ કેવો છે, એ વાર્તાને પણ તું સંક્ષેપમાં સમજ લે. કારણ કે આ કાળમાં ધર્મના બહાનાથી ઠગનાર ધૂર્ત ઘણા છે. તેથી આ સર્વ જાણેલું હોય, તો કોઈ ઠગના હાથે ઠગાઈને પરિણામે મોટા અનર્થને પામવા જેવું થાય નહિ.

હે સ્વસ્વતિ ! આ સંસારમાં સઘળા પ્રાણીમાં સઉથી ઉત્તમ મનુષ્યજાતિ છે, જેને પોતાનું તથા ખીજનું, સારનું તથા અસારનું જ્ઞાન છે. તેમ જ દરેક જાજતનો વિચાર કરી નિશ્ચય કરવાના સાધનો પણ માણસમાં છે. હુંકામાં કહીએ તો દરેક વાર્તા સિદ્ધ કરવામાં માણસનું સામર્થ્ય છે, એમ માનવાને કંઈ પણ બાધ નથી, તો આવા સર્વોત્તમ મનુષ્યશરીરને પામ્યા છતાં જ્યારે આપણે જાણુવા યોગ્ય વસ્તુને ન જાણીએ, તો આપણું સઘળું સામર્થ્ય વ્યર્થ ગયું જાણવું.

આ જગતમાં બે વસ્તુ જાણવાની મોટા પુરુષોએ નક્કી કરી છે. એકં તો વ્યવહાર અને ખીજો પરમાર્થ. ત્યાં વ્યવહારનું ખરું સ્વરૂપ તો શુદ્ધિમાન માઆપ, સાસુસસરા, પતિ તથા ગુરુ વગેરે વડિલોથી તેમ જ આપણા અનુભવથી સમજી શકાય છે. અને પરમાર્થ તો સદ્ગુરુપાસેથી સમજી શકાય છે; અથવા તો વ્યવહારને સધાવનાર ઉપર કહેલાં ચાર છે, તેમાંથી જે કોઈ એ પદને જાણનાર હોય તો તે પણ સદ્ગુરુ છે તેથી તેની પાસેથી પણ જાણી શકાય છે. તોપણ વ્યવહારના પ્રવર્તક સંબંધીઓ પરમાર્થના પ્રવર્તક કવચિત જ હોય છે, માટે આપણા મૂળ સંબંધીઓ કરતાં જુદાં પુરુષને સદ્ગુરુપણું ધણું કરીને પ્રાપ્ત થતું આવ્યું છે; તેમ છતાં તે નિયમ સઘળે સંલગ્ન તો નથી.

આ સંસાર સારરહિત છે, તેથી એને મોટા પુરુષોએ મિથ્યા કહ્યો છે, અને દરેક વિચારવાનું મનુષ્યને જ્યારે આ સંસારનું ખરું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે, ત્યારે એ અસાર છે, એમ અનુભવસિદ્ધ પણ થાય છે. હવે વ્યવહારના સાધક જે પ્રથમથી જ આ સંસારને મિથ્યા અથવા સારરહિત જાણે તો તેઓ વ્યવહારને સિદ્ધ કરી શકનાર નથી. કારણ કે એક વસ્તુમાં કશો સાર નથી, એવું આપણે

ર બનતા રૂઢી તેમની વિષમ મતિ
માન પ્રીતિ રાખનાર તે હોય છે.

લાગે એવાં રૂડાં આચરણને પાળ-
પ્રાણિત મનમાં ખેદ થાય એવાં
જોઈએ.

અથવા પ્રાણિઓને જોઈ, તે મળી
થવાનો સંલવ જગતમાં સહિ
પ્રાણિપદ્ય, ઉપયોગ નહિ હોય
લેલવૃત્તિનો તેમણે નાશ કરેલો.

દાતાપણું હોવું જોઈએ. (ત્યાં એવી
જાવાથી તેમની પાસે દાનમાં આપ-
ને વિષે દાતાપણું સંલવતું નથી
જો. કારણ કે જેટલાક સત્પુરુષો
કહ્યા છે એવા હોય છે, એટલે
જા બળથી રાજસમાન અથવા
છે. તે નાના પ્રકારના વૈભવોનો
અંતરમાં તેઓ તેના ઉપરની
જ હોય છે. તેવા સત્પુરુષો તે
ને જનોનાં સંકટ દૂર કરવાનર્થે
છે. વળી દ્રવ્યાર્થ પદાર્થો આપે
નો નાશ કરનારી તથા અખંડ
ચણ તેઓ અત્યંત પ્રીતિથી
ના વિષે દાતાપણું પણ રચલા-

મિત્રપણું રાખનાર હોય તેના ઉપર બનતા સુધી તેમની વિષમ મતિ થતી નથી; અર્થાત્ સર્વઉપર સમાન પ્રીતિ રાખનાર તે હોય છે. તેમ જ સહિ વિરેકી પ્રાણિને ત્રિય લ્લાગે એવાં રૂઠાં આચરણને પાળનાર હોય છે, તે છતાં અવિવેકી પ્રાણિને મનમાં ખેદ થાય એવાં આચરણને પણ તે ન કરતા હોવા જોઈએ.

૭. ગમે તેવા સારા પદાર્થો અથવા પ્રાણિઓને બંધ, તે મળી શકે એવાં હોય અને તેથી સુખ થવાનો સંભવ જગતમાં સહિ માણસ માનતા હોય તોપણ એવા પ્રાણિપદાર્થ, ઉપયોગ નહિ હોય તોપણ, ધણા મળે તો ઠીક એવી લોભવૃત્તિનો તેમણે નાશ કરેલા હોવો જોઈએ.

૮. તેમનામાં ઉદારતા તથા દાતાપણું હોવું જોઈએ. (ત્યાં એવી શંકા બને છે કે સત્પુરુષો નિઃસંગ હોવાથી તેમની પાસે દાનમાં આપવાના પદાર્થો હોતા નથી, તેથી તેમને વિષે દાતાપણું સંભવતું નથી પણ એ શંકા સર્વત્ર સંભવતી નથી. કારણ કે કેટલાક સત્પુરુષો શાસ્ત્રમાં જેમને ઉપાધિપ્રારબ્ધવાળા કહ્યા છે એવા હોય છે, એટલે કે તેમને અત્યંત ઉગ્ર પુણ્યસંસ્કારના બળથી રાજસમાન અથવા તો તેથી અધિક વૈભવ પ્રાપ્ત હોય છે. તે નાના પ્રકારના વૈભવોનો તેઓ ભોગ લેતા જણાય છે પરંતુ અંતરમાં તેઓ તેના ઉપરની આસક્તિ તથા મમતવથી રહિત જ હોય છે. તેવા સત્પુરુષો તે પોતાના મનાયેલા પદાર્થોને અન્ય દીન જનોનાં સંકટ દૂર કરવાઅર્થે યોગ્ય પ્રસંગે મોટી ઉદારતાથી આપે છે. વળી દ્રવ્યાદિ પદાર્થો આપે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ સર્વ દુઃખનો નાશ કરનારી તથા અખંડ સુખને આપનારી જે બ્રહ્મવિદ્યા તેને પણ તેઓ અત્યંત પ્રીતિથી અધિકારિપ્રાપ્ત દાન કરે છે, તેથી તેમના વિષે દાતાપણું પણ સ્વભાવસિદ્ધ હોવું જ જોઈએ).

૯. તે પુરુષને જ્ઞાન થયું તે જ કાળે તેમણે પોતાના શરીરને નહિસરખું બાળેલું છે, તેથી તે મૃત્યુવડે પણ ભયને પામતા નથી, તથા મૃત્યુવિનાનાં અનેક પ્રકારનાં ભય તેમના મનમાં સ્પર્શ પણ કરી શકતાં નથી.

૧૦. આ સંસારના નાશવાનુ સ્વરૂપનો તેમણે નિદાય કરેલો હોય છે, તથા પોતાના શરીરને અંતવાનુ હોવાથી મરેલું જ બાળે છે, તથા શરીરમાંકેલા ચેતન આત્માનો શરીરથી જૂનો અલુભવ કરી “હું શરીર નથી પણ આ જડ શરીરમાં રહી ‘હું છું’ બાળે જાણનાર, હું વાતે ચેતન જ છું, માટે મારો તથા શરીરનો

છે, માટે આ પાંચ વિષયથી તેમણે મનને તથા ઇન્દ્રિયોને રાકીને પોતાને વશ કર્યા હોવાં જોઈએ; મતલબ કે સ્ત્રીઓના સુક્રમળ કંઠના ગાયનના ગમે તેવા સારા શબ્દોથી થયેલા હરખાઈને તેને મેળવી સાંભળવા ઇચ્છતા નથી, તથા આપણી નિંદાના હલકા શબ્દો સાંભળીને શોકવાનું એટલે નારાજ થતા નથી; (તેમ જ પોતે જે ખોસે તે કાલ્ય એટલે માયુ, અને પ્રિય એટલે સાંભળનારને વહાલું લાગે એવું, તથા પરિણામે તે સાંભળનારને લાલ કરનારું હોય છે,) તથા ગમે તેવા સુંદર વિષયોને પાસે આવેલા જુઓ, પણ તેમને પ્રીતિવડે અડકવા અથવા ભેટવાની તેમને ઇચ્છા થતી નથી, તેમ જ કઠોર એટલે ન ગમે એવા પદાર્થોને અડકવાનો પ્રસંગ આવે તો તેથી તે ખેદને માનતા નથી, તથા નજરે જોવામાં આવતા ગમે તેવા ઉચ્ચ પ્રકારના સ્ત્રીવર્ગે પદાર્થો હોય, તેને પાસે આવેલા જાણી મોહવડે એટલે પાપી નજરથી જોતા નથી, અને નકારા વિષયઉપર દૃષ્ટિ પડવાથી ખેદ પણ માનતા નથી; તથા ગમે તેવા સારા સ્વાદના અને શોભિતા ખાવાપીવાના પદાર્થો ચાખવાને અથવા ચાખ્યા પછી વારં-વાર તેવા પદાર્થો મેળવી ખાવાપીવાને આતુરતા રાખતા નથી, અને ન ભાવે એવા સ્વાદવિનાના પદાર્થો ખાવાપીવાને પ્રસંગ આવે તો નારાજ થતા નથી, તથા સુગંધની ઇચ્છા રાખી તેને મેળવવા સહે-નત કરતા નથી અને દુર્ગંધ આવે તો તેથી દુઃખને માનતા નથી. એ પ્રમાણે પોતાની ઇન્દ્રિયો તથા મન તેમણે વશ કરેલાં હોવાં જોઈએ.

૪. કોઈ પણ નીચ સ્વભાવનું આણુસ તેમને ચીડવવા અથવા તેમને ભુંડું કરવાના ધરાદાથી તેમની પાસે આવી અથવા આગ્રે રહીને ધણા અણુધટતા આજ્ઞા અથવા ચિહ્ન કરે પણ તે તેને શિક્ષા કરવા સમર્થ છતાં પણ શિક્ષા કરવા ઇચ્છતા નથી. તેમ જ તેનું ભુંડું થાય તો ઠીક એવી ઇચ્છા પણ કરતા નથી, પણ ઉલટું તેને લહું થાય એવી ઇચ્છા રાખે છે.

૫. કોઈ પણ આણી તે મહાત્માનાં મન, શરીર અથવા વાણીથી તેમ જ કોઈ ક્રિયાથી પોતાનું સારું થવાનો સંભવ સૂચવે, અને તે મુખ્ય પાળવાયોગ્ય નીતિધર્મથી વિરુદ્ધ ન હોય તો દયાથી કરે છે, અને જો તે પાપકર્મ હોવાથી તે પ્રાણિને અતે દુઃખ પેદા કરે એવું છે એમ જાણે, તો તેને અનેક ઉપાયથી તેવા કામથી રોકે છે; અને તેનું જે રસ્તે લહું થવાનું હોય તે શોધી તેને દયા આણી બતાવે છે. એવા પરોપકારી તથા દયાવાનુ તે હોવા જોઈએ.

૬. પોતાના ઉપર શત્રુપણું રાખનારા હોય તેના ઉપર, તથા

મિત્રપણું રાખનાર હોય તેના ઉપર બનતા સુધી તેમની વિષમ મતિ થતી નથી; અર્થાત્ સર્વઉપર સમાન પ્રીતિ રાખનાર તે હોય છે. તેમ જ સહિ વિરેહી પ્રાણિને પ્રિય લાગે એવાં સડાં આચરણને પાળનાર હોય છે, તે છતાં અવિવેકી પ્રાણિને મનમાં ખેદ થાય એવાં આચરણને પણ તે ન કરતા હોવા જોઈએ.

૭. ગમે તેવા સારા પદાર્થો અથવા પ્રાણિઓને જોઈ, તે મળી શકે એવાં હોય અને તેથી સુખ થવાનો સંભવ જગતમાં સહિ માણસ માનતા હોય તોપણ એવા પ્રાણિપદાર્થ, ઉપયોગ નહિ હોય તોપણ, ઘણા મળે તો ઠીક એવી લેણવટ્તિનો તેમણે નારા કરેલો હોવો જોઈએ.

૮. તેમનામાં ઉદારતા તથા દાતાપણું હોવું જોઈએ. (ત્યાં એવી શંકા બને છે કે સત્પુરુષો નિઃસંગ હોવાથી તેમની પાસે દાનમાં આપવાના પદાર્થો હોતા નથી, તેથી તેમને વિષે દાતાપણું સંભવતું નથી પણ એ શંકા સર્વત્ર સંભવતી નથી. કારણ કે કેટલાક સત્પુરુષો શાસ્ત્રમાં જેમને ઉપાધિપ્રારબ્ધવાળા કહ્યા છે એવા હોય છે, એટલે કે તેમને અત્યંત ઉગ્ર પુણ્યસંસ્કારના બળથી રાજસમાન અથવા તો તેથી અધિક વૈભવ પ્રાપ્ત હોય છે. તે નાના પ્રકારના વૈભવોનો તેઓ ભોગ લેતા જણાય છે પરંતુ અંતરમાં તેઓ તેના ઉપરની આસક્તિ તથા મમતવથી રહિત જ હોય છે. તેવા સત્પુરુષો તે પોતાના મનાયેલા પદાર્થોને અન્ય દીન જનોનાં સંકટ દૂર કરવાઅર્થે યોગ્ય પ્રસંગે મોટી ઉદારતાથી આપે છે. વળી દ્રવ્યાદિ પદાર્થો આપે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ સર્વ દુઃખનો નાશ કરનારી તથા અખંડ સુખને આપનારી જે બ્રહ્મવિદ્યા તેને પણ તેઓ અત્યંત પ્રીતિથી અધિકારિપ્રાપ્ત દાન કરે છે, તેથી તેમના વિષે દાતાપણું પણ સંભાવસિદ્ધ હોવું જ જોઈએ).

૯. તે પુરુષને જ્ઞાન થયું તે જ કાળે તેમણે પોતાના શરીરને નહિસરખું બાળેલું છે, તેથી તે મૃત્યુવડે પણ ભયને પામતા નથી, તથા મૃત્યુવિતાનાં અનેક પ્રકારનાં ભય તેમના મનમાં સ્પર્શ પણ કરી શકતાં નથી.

૧૦. આ સંસારના નાશવાન સ્વરૂપનો તેમણે નિશ્ચય કરેલો હોય છે, તથા પોતાના શરીરને અંતવાન હોવાથી મરેલું જ જાણે છે, તથા શરીરમાંહેલા ચેતન આત્માનો શરીરથી જૂદો અનુભવ કરી “હું શરીર નથી પણ આ જડ શરીરમાં રહી ‘હું છું’ એવું જાણનાર, હું છોતે ચેતન જ છું, માટે મારો તથા શરીરનો કશો

સંબંધ ખરેખરો નથી જ” એમ જાણેલું હોય છે. તેથી આ શરીર આ ક્ષણે પડે અથવા હજારો વર્ષ બ્રુવાય તો ઠીક, એવી કાંઈ પણ ઇચ્છાને વશ તે થતા નથી, જેથી સંપૂર્ણ શોકસમુદ્રને પણ તે તરેલા હોવા નોંધ એ.

૧૧. મને આ લોક પૂજે અથવા મારી રત્નિ કંઈ કે મારા ગુણ ગાય, અથવા મને કોઈ અન્ન, ધન અથવા વસ્ત્ર વગેરે પદાર્થ આપે તો ઠીક એવી કદાચિત્ પણ ઇચ્છા તેમના મનમાં થતી નથી. તેથી લોક તેમને પૂજે અથવા તિરસ્કાર કરે તેથી તેમને હર્ષ કે શોક થતો નથી. વળી જેવું અંતઃકરણમાં છે તેવું જ બહાર બોલનાર તથા વર્તનાર સાક્ષ મનના તે હોય છે.

૧૨. પરમાર્થનો બોધ કરનાર હોય, તો બહારથી સંગીસરખા દેખાય, પણ અંતઃકરણમાં નિઃસંગ રહે છે. (બહારથી સંગીસરખા દેખાય તેનું કારણ એ છે કે દરેક આવનાર માણસને તેના અધિકાર-પ્રમાણે વિવેકથી બોધ કરવો પડે છે, તથા નીતિ અને ધર્મના ખરા લક્ષણો કારણસહિત સમજાવી તેમના પાસે પળાવવાં નોંધએ છે, નહિ તો તે સધળા સાધક પાતકી થઈ જાય છે. માટે બોધકર્તા-પદ જ્યાંસુધી ધારણ કર્યું હોય, ત્યાંસુધી ઉપરથી અજ્ઞાન ગ્રહણ કરી દરેક વ્યવહારને નીતિ તથા ધર્મસાથે જોડીને તે પ્રમાણે ચલાવે છે, અને ખીજા અબળા માણસને જે માર્ગે ચઢવું હોય, તે માર્ગે પ્રથમ પોતે ચઢવું પડે છે; જેથી પછી તે અજ્ઞાન ચઢે છે. જેમ બાળકને બોલતા શીખવવું હોય છે, અથવા સમજાવવું હોય છે, તો બોલકું તોતકું આપણે પણ બોલીએ છીએ. તેના આગળ શુદ્ધ ભારે શબ્દોથી વ્યવહાર પ્રથમથી જ કરતાં નથી, તેમ અજ્ઞાનને શીખવતાં તેવા વ્યવહાર ઉપરથી પણ કરવા પડે છે. તોપણ તે પુરુષે સંપૂર્ણ દુર્ગુણોનો પ્રથમથી જય કર્યો છે, અને દુર્ગુણો જ્ઞાનમાં વિરોધી છે તેથી, તેઓ ઉપરથી દેખાડવા દુર્ગુણોને પણ લેતા હશે, તેવો નિશ્ચય જાણવો નહિ. દુષ્ટ કર્મમાં પ્રવેશનાર અનીતિમાન પુરુષને વિષે પણ ઘણા લોકો ભોળપણથી ઇષ્ટસુધ્ધિ કરે છે, પણ તે યોગ્ય નથી.) જ્યારે તેઓ ધીરે ધીરે ઉપદેશ કરવારૂપ ધર્મથી રહિત થાય છે, ત્યારે તેઓ દેખવા માત્ર પણ સંગી હોતા નથી. બહાર અને ભીતર સમ હોય છે.

૧૩. શાસ્ત્રપ્રમાણેનાં લક્ષણસહિત વૈદ્યવિદ્યાને જાણનાર પુરુષ જેમ હિંચા અથવા નીચા કુળને, તેમ જ હિંચ નીચ સ્થાનને તથા પૈસાવાળો કે ગરીબને, તથા સ્વરૂપવાન કે કુરૂપવાનને તથા સ્ત્રીને કે

પુરુષને જોતો નથી, પણ ગમે તે રાગીને રાગવડે પીડાતો જુએ અને તે ઔષધ લેવા આતુરતા દેખાડે તો ધનવગેરે કાંઈ પણ પદાર્થની ભાજ્ય રાખ્યા વિના નિષ્કપટ પ્રેમથી પરમેશ્વરની પ્રતિમે અર્થે ઔષધ આપે છે, અને તેને રાગથી મુક્ત કરે છે; તેમ જ તે પુરુષ આ ભવરાગથી પીડાતાં પ્રાણીને તેમની ઈચ્છા જાણાયાથી ખરા મનવડે ત્રિવિધ તાપરૂપ દુઃખથી અચવાના ઉપાયરૂપ ઔષધને આપે છે; ત્યાં જાતલાત વગેરે - કાંઈ પણ જોતા નથી, એવી ઉદારતાવાળાને સત્પુરુષ અથવા સદ્ગુરુ શબ્દે જાણવા.

હે સુરસ્વતિ ! આ વગેરે અનેક પ્રકારના શુભ ગુણો તેમનામાં હોય છે. નિરંતર પ્રસન્ન ચિત્ત હોવાથી તેમનું મુખ પણ પ્રસન્ન હોય છે. પ્રાણીમાત્રને તે નિરંતર સદુપદેશ જ કરે છે. એવા સદ્ગુરુને સ્ત્રીજાતિએ આજપણમાં તો માતાપિતાની સારફતે સ્મરણ થવું, અને પતિને અધીન થયા પછી પતિની સારફતે થવું. અને જો પતિ ઘણાં કારણોથી પ્રતિકૂળ સ્વભાવનો હોય, તથા ઈશ્વરનો વિરોધી હોય, તો પતિની આજ્ઞાવિના પણ સ્વતંત્રપણે સદ્ગુરુ કરવાને સ્ત્રીને બાધ નથી, તોપણ મુખ્ય ગુરુ, સ્ત્રીજાતિને પોતાનો પતિ જ છે, માટે ગમે તેવો દોષવાનું પતિ હોય તોપણ સ્ત્રીએ તેને ગુરુવત્ ગણીને તેની મરજી નિરંતર સંભાળવા પ્રયત્ન રાખવો, અને તેની રૂડે પ્રકારે સેવા કરવી. વિરોધી પતિની આજ્ઞાવિના પણ સદ્ગુરુ કરવાનો સ્ત્રીનો અધિકાર હોવાનું કારણ એટલું જ છે કે અત્યંત વિરોધી સ્વભાવનાં સ્ત્રીપુરુષો પરસ્પરના ધર્મને જાણતાં નથી, તેથી તેઓ જરૂર પાપ-કર્મને આચરેશે; માટે જો તે પુરુષ સદ્ગુરુદ્વારા જ્ઞાનને પામવા આતુર નથી, તો પોતાના સ્વધર્મને જાણ્યાવનાર માતાપિતારૂપ સદ્ગુરુને સ્મરણ તે સ્ત્રીએ સ્વતંત્રતાથી થવું; જેથી સદ્ગુરુના બોધવડે નીતિ તથા ધર્મનું જ્ઞાન થયા પછી તે સ્ત્રી પોતે પાપકર્મવાળી થતી નથી, અને કાળે કરીને તે ભક્તિમાન તથા પુણ્યવતી સ્ત્રી પોતાના પતિને સુધારવા પણ અનેક સ્વધર્મની યુક્તિ જાણીને યોગ્ય થાય છે. હે દીકરી ! તે સદ્ગુરુ પોતાને સ્મરણ થયેલાં સ્ત્રી તથા પુરુષને પોતાનાં પુત્રી તથા પુત્રવત્ ગણે છે, અને જેમ માઆપ પોતાની પુત્રીને તથા પુત્રને નિરંતર દિલનો જ બોધ કરે છે, તેમ તે સત્પુરુષ પણ તે પુત્રપુત્રીરૂપ શિષ્યને તેમના કલ્યાણનો બોધ આશરદિત રહીને નિરંતર કરે છે. ત્યાં જો સ્ત્રી તથા પુરુષ ગૃહસ્થ અવસ્થામાં હોય છે, તેમને તો તે વિશેષે કરીને આ પ્રમાણે નીતિધર્મનો બોધ કરે છે: તેમાં સર્વ સંભાળ-અવતી સ્ત્રીને જાણાવે છે કે હું પુત્રીઓ ! આ લોકમાં અત્યંત તથા વસ્તુ

વહેરે પદાર્થ આપી તમારું રક્ષણ કરવાનું મમત્વજીવિથી જે અભિમાન રાખે છે, અને જેને તમારાં માથાપે દેવ, બ્રહ્મણ, અગ્નિ તથા બીજા અનેક સાણસના દેખતાં અર્પણ કરેલાં છે, અર્થાત્ હાથ ઝાલીને સોંપી આપેલાં છે તે પુરુષને તમે પતિ બાણી સેવજો, તથા તેના મહેલ મળતા થોડા અથવા ઘણા ભોગોથી સંતોષને પામજો. અને બીજા મહેલ મળવાયોગ્ય આપી પૃથ્વીના વૈશવ હોય તો તે કાગળી વિષામરખા બાણીને તેતરફ નજર પણ કરજો નહિ. કારણ કે ધર્મથી અથેલા તમારા પતિને સેવવાથી જ તમારું અનેક લોકમાં સુખ થાય છે. વળી તમારે એવો વિચાર દરેક વખતે કરવો જોઈએ કે આ સંસારના સંવ્રળા પદાર્થો નાશને પામનારા છે, તેથી તે તુચ્છ છે અને આપણો ધર્મ તો અચળ સુખને આપનાર છે, તેથી મહાન્ છે. વળી આપણે મરણ પામીએ છીએ ત્યારે આ લોકના સંવ્રળા પદાર્થો તથા વૈશવ અદિયા જ પડ્યા રહે છે. અને ધર્મ તથા અધર્મ તો આપણી સાથેના સાથેજ આવે છે. તેમાં અધર્મ છે તે તો આપણને જ્યાં જઈએ ત્યાં દુઃખરૂપ ફળને જ આપે છે, અને ધર્મ તો જ્યાં જ્યાં આપણે જઈએ છીએ, ત્યાં ત્યાં સુખને જ આપે છે, માટે જેવા આ લોકના પદાર્થોને આપણે અદિયાં ત્યજી જઈએ છીએ, તે જ પ્રમાણે દરેક જગ્યાએ આપણને દુઃખના આપનાર અધર્મને પણ આપણે અદિયાં જ ત્યજી દેવો જોઈએ, અને અચળ સુખનો આપનાર જે આપણો ધર્મ છે તે આપણી સાથે રહી દરેક સ્થળે આપણને સુખનો આપનારો છે, માટે તે ધર્મને દ્રઢ પાળી પામે રાખવો. આ ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ તો એ છે કે જે આ લોકમાં જ્યાં સુધી આપણો પતિ હોય છે, ત્યાં સુધી તો તે પતિને સેવવો, તથા સંપૂર્ણ પ્રાણિઓને અનંત લોકમાં લઈ જનાર, લાવનાર તથા સ્થાપનાર એવી સત્તાનો પતિ પરમેશ્વર જે સર્વ લોકપતિ ગણાય છે તે પતિને અત્યંત પ્રીતિથી સેવવો. ત્યાં આ વ્યવહારના સુખને આપનાર પતિ છે, ત્યાં સુધી તો બહાર વ્યવહારમાં એને જ પરમેશ્વરરૂપ બાણીને પૂજવો, તથા સંસારનાં સુખને માટે ભજવો; અને અંતરમાં સર્વ લોકપતિ જે પરમેશ્વર તેને પૂજવો તથા ભજવો. આ પ્રમાણે અને પતિનું પૂજન તથા ભજન કરવાથી તમારો પતિસેવારૂપ સુખ્ય ધર્મ સત્યવાયો બાણીને. તેમાં છોકરાંને પાળવાં, નીતિથી કષ્ટ વેદી ધરને અન્નાવનું, તથા પતિને પ્રસન્ન રાખી આપણે પ્રસન્ન રહેવું, એ સંવ્રળ પતિસેવામાં જ ગણાય છે, અને પરમેશ્વરની શાંકન કરી આપણું, પતિનું, તથા પ્રજનનું ભલું ઇચ્છવું, જો પણ પતિએવા જ

ગણાય છે. કારણ આપણે તથા આપણું કુટુંબ જ્યારે મરણ પા-
મીશું ત્યારે આપણા એટલે સ્ત્રીજાતિનો તથા આપણા પતિનો, તથા
આપણી પ્રજાવગેરે સર્વ લોકોનો મુખ્ય પતિ જે પરમેશ્વર છે, તે
પરમેશ્વર પ્રીતિવડે સાધ્વી સ્ત્રીએ કરેલી પોતાની લકિતનું ફળ તે
સ્ત્રીને, તેના પતિને, તથા તેની પ્રજાને આપે છે. માટે સ્ત્રીએ કરેલી
પરમેશ્વરની સેવા અથવા લકિતનું ફળ પુરુષને પણ સુખરૂપ પરિ-
ણામ આપનાર થાય છે; જેથી પરમેશ્વરની લકિતરૂપ સેવા તે પણ
પતિસેવામાં જ ગણાય છે અને તેથી જ વિદ્વાન પતિ પોતાની સ્ત્રીને
સદ્ગુરુદ્વારા અથવા પોતાની મેળે પરમેશ્વરની લકિતમાં પ્રવેશ કરાવે
છે. હે સુત સુતાઓ ! તમે આ પ્રમાણે પતિ તથા પરમેશ્વરને લજ્જ
તમારા ગૃહસ્થાશ્રમને સેવી સુખી થાઓ. ”

સદ્ગુરુ માતા કહે છે: હે શાણી છોકરી સરસ્વતિ ! આ
પ્રમાણે માપાપરૂપ તે સદ્ગુરુ ગૃહસ્થ સ્ત્રીઓને અનેક યુક્તિથી બોધ
કરી સદ્ગુણી કરે છે, તથા તેમને પતિ અને પરમેશ્વરની જે જે
પ્રકારે તથા જે જે યુક્તિભરી ક્રિયાથી પ્રીતિ મેળવી શકાય છે, તે
સર્વ યુક્તિઓને દયા કરી આપે છે; જે યુક્તિ બીજાપાસેથી મેળવવી
ખણી કઠિન છે. માટે એવા સદ્ગુરુને અવશ્ય કરવા જોઈએ. હવે
પતિના મરણપછી વિધવાપણાને પામેલી સ્ત્રીઓને તે માતાપિતાજેવા
સદ્ગુરુ આ પ્રમાણે બોધ કરે છે: “હે સ્વધર્મમાં પ્રીતિવાળી પુત્રીઓ !
તમે પૂર્વે કરેલા પાપકર્મનાં ફળથી તમારા આ જન્મના મુખ આપ-
નાર પતિને બોધો છો. ખરું જોતાં પતિપહેલાં તમારું મરણ થાય
એ ધર્મ અને શ્રેષ્ઠ વાર્તા છે, અને પતિનું મરણ થયા પછી તમારું
જીવવું એ અધર્મ અને નેષ્ટ વાર્તા છે. તોપણ આ જન્મમાં પાપના
ફળરૂપ વિધવાપણાને પામ્યા છતાં જો ફરી પાપાચરણરૂપ અધર્મને
સેવશો તો પાછું અનેક જન્મસુધી તમારે એવાં ને એવાં અથવા
એથી પણ અધિક દુઃખોને ભોગવવાં જ પડશે. તેથી તમે હવે ધર્મનું
રક્ષણ કરી સુખી થાઓ. પતિરહિત થયેલાં તમે એક પરમેશ્વરને
જ પતિ ગણીને સેવજો. એવિના કોઈ પણ પુરુષને પતિભાવે સેવશો
નહિ. (જો તે વિધવા, પુત્ર અથવા પુત્રીરૂપ પ્રજાવાળી હોય તો
તેને આ પ્રમાણે કહે છે:) આ તમારી પ્રજાનું ધર્માચરણથી રક્ષણ
કરીને તમે પરમેશ્વરની પ્રીતિ મેળવજો. તમે જો શુભપણે પાપને કરશો
તોપણ સર્વલોકપતિ પરમેશ્વર તમારી પાસે જ છે, તે તમને ફળ
આપ્યાવિના નહિ રહે. માટે તમે દૈન્યે અરા મનથી તમારા વિધ-
વાધર્મને પાળજો. વિધવાનો મુખ્ય ધર્મ તો એ જ છે કે કામ-

શુદ્ધિનો ત્યાગ કરી નિરંતર પોતાની પ્રજાનું રક્ષણ કરતાં પરમેશ્વરને ભજવે. [પ્રજા ન હોય તો તેને આ પ્રકારે કહે છે:] માત્ર પોતાના પ્રાણને સાદા આહારથી બળ આપી તમારે પરમેશ્વરની ઉત્તમ પ્રકારે જાકિત કરવી. આ વ્યવહારમાં મનને વૈભવી થવાના જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ આવે ત્યારે ત્યારે તેથી બચીને આ મનને આપણે સ્વાધીન રાખવાના સદ્ગુરુએ આપેલા ઉપાયને નિરંતર રચતાં રહેજો, તેથી માત્ર આ જન્મમાં જ તમારે પતિના વિયોગનું કષ્ટ પડશે, પણ અનેક જન્મમાં સુખ જ રહેશે; અને જો કામવાસનારૂપ પાપશુદ્ધિને સેવશે તો તમારા અનેક જન્મો એ જ પ્રમાણે જવાના એમ નિશ્ચય માનજો. ” હે સરસ્વતિ ! આ વગેરે અનેક વિધિથી તે સ્ત્રિયોને તે સદ્ગુરુ સ્વધર્માચરણી કરે છે, અને એમ સ્વધર્માચરણી થવાથી તે સ્ત્રિયો પણ નિષ્કામ પુરુષજેવી થાય છે; તેથી તેવી ઈશ્વરાભિમુખ થયેલી જ્ઞાનવાન સ્ત્રીને પુરુષ જ શાસ્ત્રમાં કહી છે; અને જો પુરુષો અધર્મી છે, તથા પાપશુદ્ધિવાળા છે, અને પરમેશ્વરથી વિમુખ છે, તથા પરતંત્રપણે માત્ર ધાંચીતા બળદની જેઠે વ્યવહારચક્રમાં જ ધર-કુટુંબનો ભાર લઇ વહા કરે છે, તે સર્વ મંદમતિ પુરુષોને સ્ત્રી બાળવાને કહ્યું છે. આ રીતે સ્ત્રીને પુરુષપણું લાવનાર જેમ ધર્મ છે, તેમ પુરુષને સ્ત્રીપણું લાવનાર અધર્મ છે, માટે સર્વ પ્રાણિએ સદ્-ગુરુપાસે સ્વધર્મને જાણી સાધવો, એ જ આ જગતમાં જન્મ લઇને કરવાયોગ્ય વાર્તા છે.

વળી હે દીકરી ! તે સદ્ગુરુ આ પ્રમાણે અનેક વિધિથી સ્ત્રિયોને બોધ કરતા છતાં શરણ થયેલા ગૃહસ્થ પુરુષોને એવો બોધ કરે છે કે “ હે સુભાગ્યવાન પુરુષો ! તમે સર્વલોકપતિરૂપ પરમેશ્વરને સેવતાં પરિણામે પતિરૂપ થવાની ઇચ્છા રાખી આ સદ્ગુરુવડે ઉપદેશ કરાયેલા માર્ગે પ્રીતિપૂર્વક ચાલજો. તેમાં તમારા વ્યવહારના ધર્મને વાસ્તે એટલે માતાપિતા, સ્ત્રી, પ્રજા, સેવક વગેરેના રક્ષણવાસ્તે ન્યાયથી ધન વગેરે પદાર્થોને મેળવજો. તે તે પદાર્થોમાંથી તમે તથા તમારું કુટુંબ સુખને લેશો, એ જ માત્ર ધન મેળવ્યાનું સાર્થકપણું નથી, પરંતુ તે ધનથી આપણે સુખ લેતાં તેનો દશમો, પંદરમો અથવા એછામાં એછો વિશમો હિસ્સો પણ આપણા ગૃહસ્થધર્મની સંજ્ઞતામાટે સત્કર્મમાં ખરડવો. ત્યાં સત્પુરુષ સહાત્માની સેવામાં તથા વિદ્યાનું નિર્ધન, તથા સ્વધર્માચરણી બ્રાહ્મણોને શાસ્ત્રવિધિપ્રમાણે ધન આપવામાં તથા એ વિનાના દીન, નિરાશ્રિત, દુઃખી પ્રાણિ-ઓનાં રક્ષણમાં, તથા લોકોના સુખવાસ્તે જરૂરની જગાએ વાવ,

હૂવા, ધર્મશાળા, વિસામા, નદી વગેરે તીર્થના ઓવારા તથા ગુરુ કે દેવતાં મંદિરોને કરાવી અથવા સુધારવામાં, તથા વિદ્યાર્થીઓને સદ્વિદ્યા ભણાવવામાં, અથવા તો સત્શાસ્ત્રના ગ્રંથો ખરીદ કરી આપવામાં જે ધન વગેરે ખર્ચ કરશે એ સઘળું સત્કર્મમાં જ ગણવાયોગ્ય છે. આ રીતે ન્યાયથી મેળવેલા ધનમાંથી કુટુંબને તથા વિશ્વકુટુંબને સુખ આપવું, એ પણ તમારો પાળવાયોગ્ય ધર્મ છે. એ ધર્મને સાચવતાં છતાં આ ઈંદ્રિયોના વિષયને પણ માત્ર ન્યાયથી ભોગવવા, અને ગમે તેવા સુંદર મોહ ઉપજાવનારા ભોગો, સહજ એટલે વગર મહેનત આવી મળે તોપણ તે અન્યાય છે કે ન્યાય તેનો વિચાર કરી, અન્યાય જાણાય, તો તે ભોગને કદાચિત્ પણ ભોગવવા ઇચ્છા કરવી નહિ. અને તેવા વિકટ પ્રસંગમાં આપણી ઈંદ્રિયો તથા મનને મોટા બળથી આપણે કબજે કરી રાખનાં. કારણ કે અન્યાય અથવા પાપને આચરવાસાથે આ અમૂલ્ય માણસનો દેહ મળ્યો નથી. ” હે મુલક્ષણી સરસ્વતિ ! આ વગેરે અનેક પ્રકારનાં ઉત્તમ વચનોથી તે ગૃહસ્થ પુરુષોને સંપૂર્ણ ધર્મનો ઓધ કરીને તેમને પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપી અંતે ઈશ્વરરૂપ કરી મૂકે છે, તેથી ગૃહસ્થ પુરુષોને પણ પોતપોતાના સઘળા કુટુંબસહિત સદ્ગુરુને શરણ થવું જોઈએ, એથી તેમના જન્મનું સાર્થક થયું ગણાય છે.

હવે ગૃહસ્થવિનાના વિધવાસરખા ત્યાગી પુરુષોને તે સદ્ગુરુ આ પ્રમાણે ઓધ કરે છે: “ હે સંસારસાગરને તરવાને ઉત્કટ ઇચ્છાવાળા શૂરવીર પુરુષો ! તમે જે આ ભયંકર મોહબળથી ભરેલા સંસારસાગરને તરવાની ઇચ્છા રાખતા હો, તો તેમાં ભય ઉત્પન્ન કરનાર, ઈમરીની ગુંજળેવી આ વિષયતૃષ્ણાને જય કરવાની યુક્તિઓ પ્રથમ સાધજો. નહિ તો જેમ સારા તરનારને પણ ઈમર ભુકાડે છે, તેમ આ વિષયઈમર તમને જરૂર કુબાવી મારશે, માટે અત્યંત સાવધ રહેજો. હે ભયંકર ભવરણમાં જયની આશાથી શસ્ત્ર સજા દુટ્ટી પડનાર યોદ્ધાઓ ! તમારે આ સંસારમાં મુખ્ય પરાજય કરવા યોગ્ય યોદ્ધાસરખા દુઃખદ વિષયો માત્ર એ છે. એક તો ધન કે જેના આશ્રયે સઘળા દોષ આવીને રહેલા છે, અને ખીજો સ્ત્રીવિષયની ઇચ્છા જે કામ, જેને આધારે અનેક આપત્તિઓ રહેલી છે. આ બંનેને જે તમે જિત્યા, તો પછી રણમાં તમારો પરાજય કરે એવું કાઈ નથી. કારણ કે એ સર્વ એ બેવડે જ જીવતા દેખાય છે. માટે એ બેના પરાજય કરશો, તો સર્વનો પરાજય થઈ ચુક્યો એમ જાણજો. તમે ત્યાગધર્મને આચરવાને નીકળ્યા છો, તો સહી પહેલાં નારીનો સંગ ત્ય-

જન્મે. કારણ કે તમે પોતાની ધર્મથી મળેલી સ્ત્રીને સેવવા ઇચ્છાવાળા થયા નથી, અને ગૃહસ્થાશ્રમને ત્યાગ કરીને જો સ્ત્રીના સહવાસવાળા થશો, તો તમારા નહિ નિર્મૂળ થયેલા સંસ્કારો ફરીથી સ્ત્રીમાં સુખ-ભુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરશે, તેથી તમે મોહને પામશો; અને અધર્માચરણ કરશો, તો તમે નરકમાં પડશો; જેથી સર્વ ગૃહસ્થ પુરુષોને સ્ત્રીઓ જે સ્વર્ગ અથવા મોક્ષને આપનારી ગણાઈ છે, તે તમને નરકમાં નાંખનારી થશે. માટે જેમ વિધવા સ્ત્રીને પુરુષ, નરકમાં નાંખનાર હોવાથી નરકનું દ્વાર ગણાયો છે, તેમ તમારે વાસ્તે ખરું જોતાં આ સ્ત્રીઓ નરકનું આરણ્ય થઈ પડશે, માટે ચેતીને ચાલજો. તમે તમારા મનથી એમ જાણશો જે આપણે ગૃહસ્થાશ્રમને મૂકીને ત્યાગી થયા છીએ, તો હવે એ સ્ત્રીનો મોહ આપણને શી રીતે થનાર છે, પણ તેમ જાણશો નહિ. કારણ કે આ જગતમાં ખરી સ્મૃતનો ભંગ કરનાર, વતસ્પતિ વગેરેમાંથી પેદા થનાર રસ જેને મદિરા કહી છે, તે તો મુખે પીધા પછી આપણને ભુલાવે છે, પણ આ સ્ત્રીરૂપ મદિરા છે, તે તો નેત્રવડે પીધાથી એટલે અવલોકન કરવા માત્રથી ચઢીને મોહ પેદા કરે છે, તથા ‘હું ત્યાગી છું તે આ શું કરે છું,’ વગેરે સ્મૃતનો નાશ કરી નાંખે છે, માટે મદિરાના સરખી મોહ કરનારી સ્ત્રીમદિરાને નેત્રવડે કદી પણ પીશો નહિ. વળી તમે એમ વિચારશો કે ‘એકાદ વખત સ્ત્રીને અવલોકન કરવાથી શું મોહ થનાર છે? અને કદાચ થશે તો પછી ફરીયા ચેતીશું’ પરંતુ એ વાર્તા બૂલભરેલી છે. કારણ કે આખા સંસારના ગૃહસ્થ પુરુષો ઘરનાં સુખદુઃખથી જાણીતા છે, તેમ જ આ સંસારનાં દુઃખથી ત્રાસ પામેલા છે, તથાપિ એક વાર ગૃહસ્થાશ્રમ માંડીને એટલે સ્ત્રીનો સહવાસ કરીને તે મદમાં છડી ગયા છે, તે શરીરની શક્તિ ગયેથી પણ તેનાથી છૂટા થઈ શક્તા નથી, એટલું જ નહિ, પણ મરતી વખત પણ વૃત્તિઓ એ સ્ત્રી, ખાળક તથા ગૃહમાં રહેતા મરે છે, તેથી વારંવાર અનેક ઉચ્ચનીચ જન્મેને ભોગવે છે. માટે એક વાર સંગ થયાથી અનેક જન્મસુધી જે છૂટતી નથી એવી આ સ્ત્રીરૂપ બેડી, વિષયેચ્છારૂપ કામ તમને આ રણમાં પહેરાવશે, તે ફરી છુટનાર નથી. તેથી આ મહાન બેડીરૂપ સ્ત્રીને ત્યાગી થઈ કિંચિત્ કાળ પણ સમાપ્ત રહી સેવશો નહિ. વળી તમે કહેશો કે અમે ઘણા વિચાર કરી ત્યાગી થયા છીએ, તે એવા પ્રસંગ આવશે ત્યારે વિચાર કરીશું, અને તેથી અમને જરૂર વિશ્વાસ છે કે સ્ત્રીમાં આસક્તિ થશે તો અમે તોડી નાંખીશું. તો એ વાર્તા મિથ્યા છે. કારણ કે બીજા શત્રુ તો સંસુખ રહી શકે.

કાઢશે, તેને આપણે દેખીશું, ને પછી આપણે પણ તેના સંમુખ તેવાં શસ્ત્રથી તેને જિતીશું; પણ આ સ્ત્રીનાં તો નેત્ર છે એ જ અસ્ત્ર અથવા અમુક્ત શસ્ત્ર છતાં અપારમિત સામર્થ્યવાળાં છે. તે એક વાર દષ્ટિ મળતાં જ માણસને ધાયલ કરી નાંખે છે, ને બીજા શત્રુ તો ધર્મયુદ્ધ કરનાર હોવાથી ધાયલને ધા કરતા નથી, પણ આ તો ધાયલ થયો કે તેને તત્કાળ બીજાં શસ્ત્રોથી નકામો કરી શરણુ કરી લે છે. માટે હે ત્યાગિઓ ! તમે બીજાને વિશ્વાસ કરવાયોગ્ય ગણતા હશે તો ભલે, પણ આ સ્ત્રી તો વિશ્વાસ કરવાયોગ્ય પાત્ર નથી, એન નિશ્ચય જાણુજો. વળી તમે કહેશો કે અમે એના આણુની મર્યાદા ઓળખીને તેથી અંતરે રહીને એનાથી નિર્ભય રહીશું, પણ એ વાર્તા પણ ખોટી છે. કારણ કે જેમ શબ્દવેધી પુરુષો નજરે દીકાવિના પણ શબ્દથી તે શિકારના સ્થાનનો નિશ્ચય કરી શસ્ત્ર ફેંકે છે, તે જરૂર તેના આણુ લે છે, તેમ આ સ્ત્રી પણ શબ્દવેધી શિકારીકરતાં પણ અત્યંત કુશળ શિકારી છે, એમ મોટા પુરુષોએ અનુભવસિદ્ધ નિશ્ચય કરેલો છે. માટે અંશ-માત્રથી અથવા દષ્ટિમાત્રથી સ્ત્રીને ત્યજવી, એમ નથી; પણ રૂઢે પ્રકારે એટલે સંપૂર્ણ અંશે અથવા અત્યંત દૂરથી સ્ત્રીએને ત્યજવી એ જ તમારા સુખનું કારણ છે. વળી એમ નહિ કરશો તો તમને સમીપ દેશમાં રહેવાથી કદાચિત્ પાપરૂપ સંસ્કારને લીધે એવી બુદ્ધિ થશે કે આપણે ત્યાગી થયા છતાં પણ અન્ય અમૃતની પ્રાપ્તિ હજી થઈ નથી, તો આપણને વારંવાર પ્રીતિ હિતપત્ર કરનાર આ સ્ત્રી છે, એ અમૃત તો નહિ હોય એવી બ્રાન્તિ થઈને પુનઃ તમે એકવાર સ્ત્રીને સેવન કરી જોઈએ તો ઠીક એવી વિપરીત બુદ્ધિને અધીન થઈ ફસાશો; તો જરૂર અન્યાયથી પ્રહણુ કરેલી સ્ત્રીના સંસર્ગથી તમે અધર્મી થઈ નાશને જ પામશો. માટે કદાચિત્ તમને બુદ્ધિની ભ્રષ્ટતાથી અમૃતનું ભાન સ્ત્રીમાં થાય, તોપણ એ ખરું જોતાં ઝેર છે; માટે, અમૃતસરણું જણાય તે છતાં પણ સ્ત્રી ઝેર છે, એવા નિશ્ચયથી તેને ત્યજ સુખી થજો. વળી છેલ્લું વચન કહું છું કે હે ત્યાગિઓ ! તમે સ્ત્રીથી દૂર રહેશો, પણ આ શરીરના વ્યવહારને એટલે અન્ન-વસ્ત્રન સ્વતંત્ર રીતે પ્રાપ્ત રહેવાના અનુમાનથી 'આ જડ પદાર્થ આપણને શું તુકસાન કરનાર છે,' એમ જાણી તમે ધન મેળવવા તથા મેળવીને રક્ષણ કરવા ઇચ્છા કરશો, તો તે ઇચ્છા પણ તમને જરૂર નાશ કરનારી છે, એમ જાણુજો; કારણ કે આ જગતમાં પૈસો જેનો પાસે આવે છે તે પોતાના સંબંધી સર્વ વિષયોને લાવે છે. સર્વ વિષયરૂપ વૈભવનો પિતા એ પૈસો છે, માટે ધન મેળવવાથી એની

ધનવાનને થાય છે કે ‘ આ મેળવીશું તો સુખ મળશે, પેલું મેળવીશું તો સુખ થશે,’ એમ અનેક વૈભવોને મેળવવા ઇચ્છતો તે પુરુષ સર્વ વૈભવને મેળવતાં પરિણામે એમ વિચારે છે કે ‘ આ સધળા વૈભવની માતા સ્ત્રી છે, તો તે પણ આવે તો સાહે. કેમ જો તે વિના આ સધળા વૈભવ કોને દેખાડવાના છે! ’ તેથી અંતે ધનવાન પુરુષ પોતાના વિષય અને વૈભવરૂપ પ્રજ્ઞને સંભાળવા જરૂર સ્ત્રીરૂપ પોતાની પત્નીને લાવે છે. તેથી આ ધનવાન પુરુષ મોહબળમાં પડી હાથપગ પછાડતો કાળને હાથ જાય છે, તોપણ તેના જોડે પ્રીતિરૂપ અદૃશ્ય દોરીથી બંધાએલો હોવાથી છૂટી શકતો નથી. માટે હે ત્યાગિઓ ! જો તમે તમારા વેષને શોભાવી ઇચ્છેલા પદને પામવાની ઇચ્છા રાખતા હો, તો ગમે ત્યાંથી ગમે તેવાં જીર્ણ વસ્ત્ર, તથા સુરવાદરહિત અન્નને મેળવી નિર્વિષયી સ્થાનમાં રહેજો, અને અહિં એટલે આ તમારા ત્યાગઆશ્રમમાં મુખ્ય ત્યજવાયોગ્ય ધન તથા સ્ત્રી જરૂર દૂરથી ત્યજીને સંપૂર્ણ સુખને પામજો. હે વિરક્ત એટલે ત્યાગઅવસ્થાને સેવનાર ત્યાગી સંન્યાસી અથવા સાધુઓ ! તમે કાચન તથા કામિનીના સંગને તથા તેના ઉપરની પ્રીતિને પણ અવશ્ય ત્યજજો.

હે દીકરી સરસ્વતિ ! આ વગેરે તે ત્યાગીઓને બોધ કરનાર સંતપુરુષ-સદ્ગુરુ હોવાથી ત્યાગી પુરુષોએ પણ સેવવાયોગ્ય છે, માટે ગૃહસ્થ સ્ત્રીપુરુષ, તથા વિધવા સ્ત્રી અને ત્યાગી પુરુષો, એ સર્વ પ્રજાએ આવો મોટો ઉપકાર કરનાર શ્રીસદ્ગુરુને મન, વાણી, શરીર તથા ધનવડે રૂઢે પ્રકારે સેવવા જોઈએ, એ મુખ્ય ધર્મ સર્વ શિષ્ય-રૂપ પ્રજાને જાણવો. આ ત્યાગીના બોધમાં એટલી વિશેષતા જાણવાની છે કે ત્યાગી પુરુષોએ તો સ્ત્રી તથા ધનવગેરે વૈભવી સર્વ વિષયોથી દૂર રહેવું, અને વિધવા સ્ત્રીએ તો પુરુષ તથા વૈભવી વિષયોથી દૂર રહેવું. તોપણ સ્વતંત્રતાથી આપણું તથા આપણી પ્રજાનું રક્ષણ થાય એટલા ધનનો વિધવાએ સંગ્રહ કરવો, અને ગૃહસ્થ પેદાવનાનો દુઃખી થાય છે, માટે ગૃહસ્થે વિધિપ્રમાણે ધનાદિની વ્યવસ્થા કરવી યોગ્ય છે. હે દીકરી ! આજે ધણી શીખામણ કહી છે; ને તે સહેલાઈથી સમજી શકાય એવી નથી, માટે હવે આજે અહિંથી બસ કંઈ છું. વળી ઇશ્વરેચ્છાથી આગળ કહીશ. સર્વેશ્વરનું સ્મરણ કરતાં ચાલો, પોતપોતાના કામને કરો. (એમ કહી ઉઠે છે.)

મનોહર—ખોલો સદ્ગુરુદેવકી જય.

વિકૃલ્લ—ધન્ય છે; સહ શ્રોતાઓનાં પણ ધન્ય ભાગ્ય છે કે
આપનો સંગ થયો છે. હટલ મહારાજ ! હવે નિત્ય નિયમપ્રમાણે
એક પદ થાય તો સહ ઉઠે. આજ પણ અધિક વિલંબ થયો છે.
ખોલો સદ્ગુરુદેવકી જય.

મનોહર—(ગાય છે .

પદ. ગરબી.

(મારં માણેકુંડું રીસાવું રે, શામળીયા, એ લય.)

નિત્ય સદ્ગુણશૃંગાર સંજીવે રે, સાહેલી,

નિજ પતિ પુરમેશ્વર ભજીવે રે, સાહેલી.

આપણુ અમળા સમળા થઇને, દુર્ગુણ સમળા ત્યજીવે રે; સાહેલી. ૧

પુત્રપુત્રીને ઉત્તમ નીતિ, માતાપિતાની આવે,

દુર્ગુણી માતાપિતાની સંગે, દુર્ગુણ મનમાં ભાવે રે; સાહેલી. ૧

તો પણ સદ્ગુણ સર્વે જગમાં, શોધી લેવા પ્રીતે,

સર્વથકી ઉઘા સદ્ગુણને, ધારીએ રૂડી રતે રે. સાહેલી. ૨

કડવાં વેણુ કહે આપણને, ધીર ધરિને સહીએ,

ખોષ દિવે લાગે તેવાને, નિષ્ઠ વચનથી કહીએ રે; સાહેલી. ૩

સંગ કર્યા પહેલાં તે જનનાં, કુળજાતિને જોઇએ,

ઉંઘા ગુણ તે કર્મ હોય તો, રનેહ કરંતા મોહીએ રે; સાહેલી. ૪

નીચથું પ્રીત ન કરવી ઝાઝી, ન—ખેસવું આસન સરખે,

આપણું હિત ધચ્છી, કરિ જાણે, નેહ તેથું ધરિયે હરખે રે; સાહેલી. ૫

સંગીજનસંગે મળીયે તવ, ઉત્તમ વાતો કરીએ,

ધૈર્યભરિત કે નીતિચિનાની, વાત સર્વ પરહરિએ રે; સાહેલી. ૬

આપણું હિત ને અન્યની ધચ્છા, હોય તો વાણી વહિયે,

સંસુખ જન સાંભળવા ન ઇચ્છે તો, વેણુ ન વહિયે કહિયે રે; સાહેલી. ૭

હરેક વાત કરીને અંતે, સાર સર્વનો લેવો,

સારરહિત કો વાત કરે તો, કાન કદી ના દેવો રે; સાહેલી. ૮

ધનસંપત્તિ આદિ સધળું, જાય તોએ ફરી મળતું,

ધનઆદિથી પણ લાણ આયુષ્, વળતું ન કો તે કળતું રે; સાહેલી. ૯

સર્વથકી છે આયુષ્ કિમતી, તે મિથ્યા કેમ ખેાઈએ,

પણ પળનો પણ કાળ વિતે ત્યાં, શું હિત છે તે જોઇએ રે; સાહેલી.

અઝાતીના સંગમાં બેશી, ન—નિંદા કોની કરીએ,
 નિંદા આદિ નીચ કર્મમાં, અર્ધ ક્ષણ પણ ના ઠરીએ રે; સાહેલી. ૧૧
 ધનવંતાં આપણ છીએ તેથી, કામ કશું નથી કરવું,
 એમ વિચારી બેશી ન રહેવું, ન—મિથ્યા હરવું ફરવું રે; સાહેલી. ૧૨
 ઉત્તમ નીતિ-ધર્મના ગ્રંથો, વાંચી સંભળી કરવું,
 વિષય અધર્મતણા ગ્રંથોને, શુભતાં ચિત્તમાં ડરવું રે; સાહેલી. ૧૩
 ધંધો ઉત્તમ યુક્તિથી કરવો કે, શીવવું ભરત જ ભરવું,
 ઉત્તમ હિતને કસરત આપે, તે કામે ચિત્ત ધરવું રે; સાહેલી. ૧૪
 કામ બીજું કરિયે પણ બહેની, કાળતાણું ભય ગણીએ,
 હરખડી ઈશ્વરસ્મરણ કરીને, સ્તોત્ર સ્તુતિનાં ભણીએ રે; સાહેલી. ૧૫
 પારકું ધન અન્યાયે હરવા, પાપશુદ્ધિ ના ધરિએ,
 ન્યાયવિના ઝાઝાની ધમ્મ, (એ) લોભચક્રી નિત્ય ડરિયે રે; સાહેલી. ૧૬
 બીજાનું સુખ દેખી આપણ, અંતરમાં ના બળિયે,
 કલેશ કરી પતિ દુઃખ દેવા, ન—ધરમાં નિત્ય કકળિયે રે; સાહેલી. ૧૭
 અગત્યના કારણવિણ અબળા, પરમંદિર નવ જમ્યે,
 કામનિમિત્તે જવું પડે તો, સીધે માર્ગે વહીએ રે; સાહેલી. ૧૮
 સત્વર કાર્ય કરી નિજ મંદિર, જાવું નિયમિત કાળે,
 અન્ય રથજે રોકાઈ ન રેવું, જો યુક્તિ કરી કાઈ ખાળે રે; સાહેલી. ૧૯
 અભવસ્થિથી દુઃખી જનોપર, કરુણાદષ્ટિથી જોવું,
 યથાશક્તિએ આપવું તેને, મિથ્યા દુઃખ ન રાવું રે; સાહેલી. ૨૦
 ક્રોધ કરીને અન્ય જીવોને, વ્યથા કદી ના કરવી,
 આપણી સ્થિતિ વિચારી જ્યાં ત્યાં, આત્મશુદ્ધિને ધરવી રે; સાહેલી. ૨૧
 મારું મારું નિશ્ચિન કરીને, કલેશવડે ધન જોડી,
 મૂર્ખ ન દાન દિયે, સુખ નવ લે, અંતે જય સહ છોડી રે; સાહેલી. ૨૨
 એવી કૃપણતા લોભસહિત તે, હૃદયવિષે ના રાખો,
 સંસાર સારરહિત છે તેમાં, સાર હરિરસ આખો રે; સાહેલી. ૨૩
 અગણિત જનને મરતાં જોઈને, અંતર ડર ના ધરવો,
 પણ આપણને તો નથિ મરવું, નિશ્ચય એ નવ કરવો રે; સાહેલી. ૨૪
 સારાં કામ કરતાં આળસ, કાલ કરિશ એમ કહે છે,
 કાળ અત્યાનક આવી ગ્રહે, તવ-સત્કર્મવિણ તે રહે છે રે; સાહેલી. ૨૫
 મારે અબળા શુભ કર્મોને, પ્રથમ કરો હર ધારી,
 મનુષ્યદેહ છે દેવને દુર્લભ, ફરિ ફરિ ના'વે વારી રે; સાહેલી. ૨૬

જ્યાં લગિ ધરપરિવાર રહે, ત્યાં-લગિ આપણુ નથી રહેવું,
 એ જાણી અતિ પ્રીતવડે, નવ-સંગી થઇને વહેવું રે; સાહેલી. ૨૭
 જુદું આ જગ લોક કહે પણ, મોહ ત્યજે ના મનથી,
 એ નીતિ ખોટી ગણી અંતે, પ્રીતિ ત્યજે તનધનથી રે; સાહેલી. ૨૮
 અદેખાઈ નવ કરવી કદીએ, સુખદુઃખ જોઇ અવરનાં,
 આપણે ધર સંતોષે રહી, શુભ-શુભગાવા નિજ વરના રે; સાહેલી. ૨૯
 સર્વ થકી આ સમજણુ મોટી, કલેશ કદી ના કરવો,
 સુખદુઃખ જે આવે તે સહેતાં, આનંદ ઉરમાં ધરવો રે; સાહેલી. ૩૦
 પતિ તથા પરમેશ્વર સ્ત્રેવી, સદ્ગુરુને પણ ભજજો,
 સદા કાળ સુખને ઇચ્છો તો, દુર્ગુણ સુધળા ત્યજજો રે; સાહેલી. ૩૧
 અનંહર કુળવંતી યુવતીને, બોધ દિયે આ સાચો,
 મનમાં ધારી, દુઃખ વિસારી, સખળા થઇને રાચો રે; સાહેલી. ૩૨
 દાહરો.

હે જગદીશ ! દયા ધરી, પ્રેરો સહિ નરનાર,
 શરણુ ગ્રહી તવ, આ તરે-દુઃખહરિયો સંસાર.

(ગરબી ગાઇ રહ્યા પછી સર્વે જય બોલે છે.)

વિકુલજી—ભટજી મહારાજ ! આપની વાણી કેવી છે કે પા-
 થાણુને પણ પલાળી નાંખે છે. નામ ગરબી છે, પણ જો એકલી આ
 ગરબી જ પાઠ કરી રોજ લક્ષ્માં રાખી સુધરવા ચાહે તો સુધરી શકે.
 માટે એ તો વેદની શ્રુતિજેવી જ જાણવાની છે.

દાસ—જુઓ વિચ્છલજી ! ભટજીનાં વેન તે એકેકે ખાન છૂટે
 છે એમ જાનજો. માડી ટો ખાટરનીસા થઇ ગઇ છે. કેમ ટીલુ કાકા !
 ટમે વડધ છો. સટચાડય હોય ટે બોલજો.

ત્રિભુવનદાસ—(પારવતી કાકીનો વર) જો બાલુભાઈ !

આ કામ કેવી તરેહનું છે કે ખરી સમશેર બળવવાનું છે. પણ તમે
 સહિ જીવાનિયાને કામની આગળની વાતો આવી ગઇ, ને થોડી આગળ
 ને પાછળની વાતો અમારે સાંભળ્યા જેવી છે. હવે તો અમારે
 નિવરતીપારાયણ જીવવાનું સમરણ કરવાનું છે. તમારી વાતોમાં
 અમારે બોલવાનું કામ નહિ, તેથી રોજ બેશીને સાંભળું છું ને
 જાઉં છું. પણ ભટજીનાં વચન તો નીકળે છે, રામચાણુ જ છે, એમાં
 કંઈ ફેર નહિ. જેના લાગ્યમાં હશે તે એમની સોખત કરશે. કેમ
 ભાઈ બોલું છે ?

દાસ—આમ જુઓ, દીલુકાકા ! લેવું દેવું, સંગટ ઠવી, એ સડવે પ્યાલખટના ખેલ છે, ટેમાં પન આપના સડખા મુડખીના પુનઠી સહિ બને છે. સંસાડ કેવો છે, ભતજખાવાએ નહીં કહ્યું કે ‘અનિડવચની’, ટે પડ બહું ઢોડન છે. આ પાડવટી કાકીનો સલાવ પન ધનો જ સાડો છે, ને આપનો પન ટેવો જ. લલા માડા સાદાનું છટક છે ટે અને થીક છે. કેમ વિચ્ચલજી ! ધ્યદાવિનાનું ધડ સૂનું જ જનવાનું છે.

વિકુલજી—ખરું છે. ચાલો, દાસ ! હવે ધણો વિલંબ થયો, માટે ખોલો સદ્ગુરુદેવની જય. (પછી સહિ પગે લાગી પોતપોતાને ઘેર વાતો કરતાં જાય છે.)

વિજયા—(સહિના ગયા પછી આવી મનોહરને પગે લાગી) આજની કથામાં મારા પ્રથમ દિવસે પૂછેલા પ્રશ્નોનું સધળું સમાધાન આવી ગયું. હવે મેં જાણ્યું, એ વચનો તો કેવળ ત્યાગીને જ ખોધ કરેલાં છે. એ વચનોપ્રમાણે ચાલનાર પુરુષ લાખખોમાં એક જ હોય છે. તેને અથવા બહારથી સંગી અને અંતરમાં ત્યાગવાળા, જેઓ પણ લાખખોમાં એક હોય છે, તેવા પુરુષને સદ્ગુરુ કરવા, એવો ખોધ આ છેલ્લો કલો, નહિ વાર ?

મનોહર—હા, એ વિના પણ ધણી બાબતો આજે આવી ગઈ છે. પણ જલે હવે તારા પ્રશ્નોનું સમાધાન થયું એટલે બસ છે. પણ જોજો ! હજી તો આગળ તારું ધણું સમાધાન થશે. આ તો કાંઈ જ કહ્યું નથી એમ જાણજો. હજી ખરેખરી કથા તો આગળ આવનાર છે, તું ધૈર્ય ધરીને સાંભળી સાર લઈશ તો ધણી સુખી થઈશ.

વિજયા—આપની કૃપા છે તો હું મારાથી બનતો સાર લઈને રોજ મારા મનનો સુધારો કરતી જાઉં છું. અને આગળ પણ જેમ જેમ સાંભળીશ તેમ તેમ મનનો સુધારો કરતી જઈશ. તેમ છતાં જો કાંઈ મારા દોષ બાકી રહેલા આપને જણાય, તે મને કહીને દૂર કરાવજો, એટલું જ હું ખે હાથ જોડીને આપની પાસે માગું છું.

મનોહર—તું પણ મારામાં દોષ જુએ તો મને એતવતી રહેજો. કારણ કે ધણે રથાને એવું બને છે કે પોતાના દોષ પોતાને દેખાતા નથી, માટે તું મને જણાવજો. એમાં તારા ધર્મનો ભંગ નથી, પણ ઉલટો તારો મુખ્ય ધર્મ સચવાશે. કારણ કે સ્ત્રીએ પતિના દોષ જાણવા તેને યુક્તિથી છોડાવવા જોઈએ, એવું શાસ્ત્રમાં વચન છે.

વિજયા—હું મૂર્ખાસરખી છું તે શું દોષ જાણું ! પણ ભલે આપની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવું છું. પણ વારું એક વાતનું મારા મનમાં ભય થયા કરે છે, તે એ કે આ ગરખીઓમાં છેડે આપનું નામ આવે છે તે હું જોણું તો લોકો કહેશે કે કેવી નિર્ભય છે, તેનું કેમ, ને વળી દોષ પણ થતો હશે.

મનોહર—દોષનું તો ઠીક છે; પણ આ ગરખીઓમાં મારું નામ નથી, મને તો સહ ‘મનોહર’ કહે છે. અને એમાં તો મનહર શબ્દ એટલે મનને હરનાર અથવા મનને હરણુ કરે એવું, એવો મનહર શબ્દનો અર્થ છે. એ પ્રમાણે અર્થ તે કડીનો મેળવી જોજો, એટલે તારી ખાતરી થશે.

વિજયા—આજે બરાબર સાત દિવસ થયા, પણ એટલામાં મારા વિચારપ્રમાણે તો ઘણા સારો ફાયદો મને તથા આપણા મહેલ્લાનાં કેટલાંએકને થયો છે. તો હજી આગળ જો આમ ને આમ મહિનો બે મહિના ચાલશે તો પછી બધાંએ રસ્તે પડી જશે, કેમ નહિ વારું ?

મનોહર—જો ! આ સાત દિવસમાં તો હજી ખરો કરવા યોગ્ય બોધ તો કરવામાં આવ્યો જ નથી. આમાં તો માત્ર ગૃહવ્યવહાર તથા પરસ્પર સાથે ચાલવાની નાનામોટાની નીતિ, જેથી માણસપણું આવેલું ગણાય, એ જ માત્ર કહ્યું છે. તોપણ એમાંની દરેક વાર્તા—ઉપર લક્ષ કરીને શુદ્ધિમાન, વિચાર કરી વધવા માંડે, તો તે સંસારમાં સુખનો અનુભવ કયાં વિના રહે નહિ. લે ચાલ હવે; પેલી આજની કરેલી સ્તુતિ ગાઇ સંભળાવ, એટલે પછી સૂઈ જઈએ.

વિજયા—

પદ. સીતાના મહિનાની લય.

હે સર્વેશ્વર ધરી મહેર, સુમતિને સ્થાપજો;
ધર ધર વર્તે છે કેર, તે દુઃખ સહી કાંપજો.
નરનારીની જોડ જગેશ, જગતમાં લાવીને;
આપી સંગી વિરોધી શીદ, મારાં છો તાવીને ?
વહું વિનતિ વારવાર, સુસંગી આપજો;
સદ્ગુણ સહના ઉરમાંહિ, ઉમંગે છાપજો.
પતિપત્ની લિયે સુખ સાર, પ્રજા પણ સુધરે;
જેથી ભાજિ તમને હે ઈશ, જીવો આ ઉદરે.
વ્યવહાર સુધારીને સુખ, દિયો વ્યવહારનું.

તથા લક્ષિત વધારીને દુઃખ, — ટાળો યમમારનું,
અવધિએ અરજ છે એ જ, દુઃખેંદ દુર્ગુણ હરો;
અનહર અખળાના તાપ, શમાવી સુખ કરો.

(ગાઈ રહીને) કેમ ત્યારે હવે નિદ્રાવશ થવું છે ?

મનોહર—હા ચાલો ત્યારે, જગદીશ્વર પુરમાત્માનું સ્મર કરતાં સુધ જામ્યો. (સુધ જાય છે.)

21548

प्रथम अलंकार समाप्त.

ହାତୁବେଳ

ભામિનિ ! આ લગ્નશુ સજો, દૂધશુ ત્યજિને દૂર,
સમૂળ મળ ટળશે મઠિ, વધશે ઝાઝું ગૂર,
આ ભામિનિભૂપલુતણો, ભણિ પ્રથેભાલંકાર,
ભાવે મન, તો ભાખજો, પ્રકટે દ્વિતીય પ્રકાર.

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીનાં રચેલાં અત્યંત લોકપ્રિય પુસ્તકો.

શ્રીમામિનીભૂષણ.

[પાંચ સ્વતંત્ર વિભાગરૂપે.]

પ્રથમ અલંકાર: મૂલ્ય: ૨-૦-૦ તૃતીય અલંકાર: મૂલ્ય: ૧-૬-૦

દ્વિતીય અલંકાર: મૂલ્ય: ૧-૪-૦ ચતુર્થ અલંકાર: મૂલ્ય: ૧-૦-૦

પંચમ અલંકાર: મૂલ્ય: ૩-૦-૦

દરેકનું પોસ્ટેજ જૂદું. ૦-૨-૦

શ્રી નૃસિંહવાળીવિલાસ.

(અમૂલ્ય બજનોનાં ગ્રંથો.)

પ્રથમ પુસ્તક. મૂલ્ય: ૦-૬-૦. દ્વિતીય પુસ્તક. મૂલ્ય: ૧-૦-૦.

તૃતીય પુસ્તક: ૧-૦-૦. પોસ્ટેજ દરેકનું ૦-૧-૦.

શ્રી ત્રિભુવનવિજયીચંદ્ર - પ્રથમધારા તથા ઉત્તરધારારૂપ

(ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનમયી રસપૂર્ણ વાર્તા.)

મૂલ્ય: ૩ ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૩-૦.

શ્રી સિદ્ધાન્તસિન્ધુ. - પ્રથમ તથા દ્વિતીય રત્ન.

યોગ, તત્ત્વવિચાર તથા ભક્તિના શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્ત ચર્ચાતો ગ્રંથ.

મૂલ્ય: ૩. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૩-૦.

શ્રી પંચવરદવૃત્તાન્ત.

યોગ તથા જ્ઞાનની પ્રક્રિયાઓને વાર્તાના રૂપમાં મહેસો આપૂર્વ ગ્રંથ.

મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૨-૦.

સાન્નિવૃત્તું વિનિમ્બલિ પત્ર.

પત્રના રૂપમાં મનુષ્યના કર્તવ્યજ્ઞાતવ્યનો બોધ.

મૂલ્ય: ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૨-૦.

શ્રી સુરેશચરિત્ર. (પૂર્વાર્ધ)

નાટકના રૂપમાં જ્ઞાનની અદ્ભુત પ્રક્રિયા.

મૂલ્ય: ૧-૦-૦. પોસ્ટેજ ૦-૨-૦.

શ્રી સદ્બોધપરિજાતક.

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીએ વિવિધ મનુષ્યોપરિણામ લખેલા પત્રો.

મૂલ્ય: ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૧-૦

સતી સુવર્ણ.

અત્યંત રસવાળા બોધક વાર્તા.

મૂલ્ય: ૦-૫-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૧-૦

સુસ્વાર્થે સદુપદેશ.

મૂલ્ય: ૦-૧-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૦-૬

શ્રીમાન્ છોટાલાલ જીવનલાલનાં રચેલાં પુસ્તકો.

અધ્યાત્મવલ્લભોષકગ્રંથમાલા—પ્રથમ અક્ષ.

કેવળ નવીન શૈલિનો અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ.

મૂલ્ય: ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૨-૦

યોગિનીકુમારી.—પ્રથમ વિભાગ.

કેવલ અદ્વિતીય પ્રકારની રસપ્રદ નવલકથા.

મૂલ્ય: રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૩-૦

શ્રીસુધાસ્રોતસ્વિની.

વિવિધ સદ્વિષયક રસમય કાવ્યો.

પ્રથમ ભાગ. મૂલ્ય: ૦-૬-૦ દ્વિતીય ભાગ મૂલ્ય: ૧-૮-૦ પો. ૦ ૨-૦

ધનવાન યવાની અમોઘ કલા.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૦

મંગલપ્રેરિત સંદેશા અથવા દૂરદર્શક તરુનું અદ્ભુત પ્રકાશન.

કેવલ નવીન શૈલિ અને વિષયની વાર્તા.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

વિજ્ઞાનની વિવિધ વાર્તાઓ.

વિજ્ઞાનના રહસ્યને દર્શાવતી અનેક સરસ વાર્તાઓ.

મૂલ્ય: ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૬

વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર.

વિદ્યાર્થીમાટે અત્યંત ઉપયોગી ગ્રંથ.

મૂલ્ય: ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

બંધકોશના ઉપાય.

મૂલ્ય ૦-૪-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૦

બાલકોને કેવા રીતે કેલવવાં ?

મૂલ્ય: ૦-૫-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૧-૦

બ્રહ્મચર્ય

મૂલ્ય: ૦-૨-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૦-૬

રોગ ટાલવાના ઉપાયો.

મૂલ્ય: ૦-૧-૬ " "

પ્લેમથી વચવાનો કોઈ

ઉપાય નથી શું ?

મૂલ્ય: ૦-૧-૬ " "

ઈશ્વરની ભક્તિ મનુષ્યોપ

શા માટે કરવી ?

મૂલ્ય: ૦-૦-૬ " "

શ્રેયસ્સાધકઅધિકારિવર્ગ

પ શું છે ?

મૂલ્ય: ૦-૧-૬ " "

મૂર્તિપૂજાનું ધંડન કરનારા મૂર્તિપૂજાના સ્વરૂપ

રહસ્યથી કેટલા અજ્ઞાન છે ? મૂલ્ય: ૦-૦-૬ " "

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભગવાન્નાં રચેલાં પુસ્તકો.

શ્રી ઉપેન્દ્રગિરામૃત—પ્રથમ પરિવાહ

અત્યંત રસમય કીર્તનો.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૨-૦

શ્રી દિવ્યમૂર્તિ.

જીવનના ઉત્કર્ષક વિચારશ્રેણીવાળી વાર્તા.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

જીવનનાં વ્રતો.

શ્રી ઉપયોગી એક લઘુ લેખ.

મૂલ્ય: ૦-૨-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૬

શ્રી સુદામાચ્યાન.

શ્રી કૃષ્ણ-સુદામાના પ્રસંગનું અદ્ભુત કાવ્ય.

મૂલ્ય: ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૧-૦
